

GION NÁNDOR

Véres patkányírtás idomított görényekkel

NAPLÓK, INTERJÚK ÉS MÁS ÍRÁSOK

ÉLETMŰ / 5

RENYI

GION NÁNDOR

Véres patkányirtás
idomított görényekkel

GION NÁNDOR

Véres patkányirtás idomított görényekkel

Naplók, interjúk és más írások

NAPLÓ RÉSZLETEKBEN

VÉRES PATKÁNYIRTÁS IDOMÍTOTT GÖRÉNYEKKEK

INTERJÚK

ESSZÉK, CIKKEK, KÖNYVISMERTETŐK, JEGYZETEK

NORAN LIBRO
BUDAPEST, 2012

Az életműsorozatot gondozza

FÜZI LÁSZLÓ

A szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette és az utószót írta

GEROLD LÁSZLÓ

A borító Benes József
festményének felhasználásával készült

A könyv megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

Nemzeti
Kulturális
Alap

ISBN 978-963-9996-74-8

Minden jog fenntartva

© Gion Nándor Örökösei, 2012

© Noran Libro Kiadó, 2012

I. NAPLÓ RÉSZLETEKBEN

Keresztapámról és hitvallásaimról

1941 februárjának legelején, születésem után gyorsan megkereszteltek a szenttamási katolikus templomban, azért gyorsan, mert olyan ványadt és erőtlén csecsemő voltam, hogy édesapám megítélése szerint órákon, de legfeljebb napokon belül meg kellett volna halnom, tapasztalatból ítélték, sokgyermekes családból származott, tizenvalahányan voltak testvérek, de ezekből mindössze hatan maradtak életben, a többiek születésük után órákon vagy napokon belül elhunytak, olyan satnyák lehettek, mint én, de ezeket is megkeresztelték haláluk előtt, és bár apám emlékezetem szerint soha nem járt templomba, mélységesen hitt Istenben, és természetesen megkövetelte, hogy elsőszülött fiát is megkereszteljék halála előtt.

Az események gyorsan zajlottak, csupán édesanyám akadékoskodott egy kicsit, talán azért, mert ő még bízott életbenmaradásomban, és nem akart akármilyen szokványos nevet adni, de neki magának nem volt egyetlen épkézláb javaslata sem, csak okvetetlenkedett, és ezzel késleltette a keresztelést, apámat viszont módfelett idegesítette a meddő vita és a teljesen fölösleges kicsinyeskedés, kiment az utcára, hogy eltakarítsa a havat a házunk előtt, és akkor a szomszédos utca sarkán meglátta a falu egyetlen Nándor nevű férfiúját, aki szintén a havat lapátolta, és aki a barátságosabb tavaszi vagy nyári hónapokban megbízható ácsmesterként dolgozott. Édesapám, mint ugyancsak megbízható kőműves, mindenkit ismert az építőipari szakmából, és a Nándor névvel végre édesanyám is megbékélt, sürgősen előkerítették a keresztapát, aki szintén ácsmester volt, és igen jámbor életet élt, rendszeresen járt templomba, szilárd tetőszerkezeteket épített a falusi házakra, és egy tisztességes lányt készült feleségül venni, a keresztanyámat.

Megtörtént a keresztelő, a plébánián magyarul talán még a Monarchiából hozott vezetéknevünket, a Giónt írták be, bár ez nem biztos, mert a hivatalos szerb nyelv addigra már leradírozta az ékezetet, és ezt a születésem után vagy két hónappal a Szenttamásra bevonuló magyar hadsereg sem hozta vissza, de ez senkit sem izgatott különösebben, a családban ékezet nélkül is nagy volt a boldogság a fordulat miatt, a postán, a községházán, sőt a rendőr-

ségen ismét magyarul lehetett beszélni, és mellesleg, én is életben maradtam. Azon a tavaszon és a rákövetkező nyáron napközben leginkább a szomszédék gyönyörű kamaszlánya abajgatott, mindennap átjött hozzánk, segített anyámnak, és azt mondják, valamiért nagyon megszeretett engem, sokat foglalkozott velem, még énekelt is, amikor bömböltem, később néha az volt az érzésem, hogy talán ő örült a legjobban vagy legalábbis a leglátványosabban felélénkülésemnek és növekedésemnek, mert még gyönyörű fiatalasszony korában is mindig megölelt, ha találkoztunk az utcán, én meg ilyenkor elérzékenyültem, és sajnáltam, hogy semmire sem emlékszem azokból az időkből, amikor a bölcsőm körül tüsténkedett. De hát túlságosan kicsi voltam még, a világ meg túlságosan zajos, és egyébként is megérkezett a háború, senki sem figyelt a kamaszlányok énekére, az asszonyoknak egyre többet kellett dolgozniuk, a férfiak pedig elmentek harcolni. Édesapámat és keresztapámat is besorozták a magyar honvédségbe, egyazon századba kerültek, egy ideig hősiiesen lövöldöztek, azután mindketten a Vörös Hadsereg fogságába estek valahol a Garam folyó völgyében, a visszacsatolt felvidéki részekben.

Keresztapám dicséretes jámborságával együtt született balek volt. Az oroszok már napokon át terelgették a hadifoglyokat kelet felé, és ő még mindig hitt az ígéreteknek, hogy immár felszabadított embereként csak a legközelebbi faluig mennek, onnan hazaengednek mindenkit, holott a palóc asszonyok minden faluban figyelmeztették őket, hogy ez az út Szibériáig vezet. Apám a palóc asszonyoknak hitt, megpróbálta rábeszélni keresztapámat, hogy szökjenek meg, de az csak a fejét rázta, mert bízott a felszabadítóban. Apám végül feldühödött, és elszökött egyedül. A Felvidékről elindult gyalog haza a Délvidékre. Útközben még többször találkozott a szovjet hadsereggel, de mivel tökéletesen beszélt szerbül, oroszul is megértette magát, el tudta mondani, hogy ő katonaszökevény, sőt tulajdonképpen ellenálló, aki már régóta a Vörös Hadsereg győzelme érdekében tevékenykedik. Valami csoda folytán majdnem hittek is neki, továbbengedték, igaz, a jó állapotban lévő katonaköpenyét elvették tőle, de ő cserében kialakult magának egy rongyos pufajkát és két kiló kenyeret, így aztán a hosszú úton nem halt éhen, és nem fagyott meg, bár a pufajkától megtetvesedett.

A negyedik születésnapom tájékán érkezett Szenttamásra, egy szikrázóan hideg, téli estén, igen okosan nem ment azonnal haza, a házukban ugyanis akkor éppen orosz és partizán katonatisztek kvártélyozták el magukat, meglapult az egyik sötét kapualjban, és a befagyott folyóról hazatérő fa-

cipős gyerekeket figyelte, én is közöttük voltam, távolról követett bennünket, és utánunk jött Ifjú Sándorék házába, ahol a környékbeli gyerekek és asszonyok összezsúfolódtak azokban a zűrzavaros napokban, amikor tisztek és katonák költöztek a házakba. Büszke voltam rá, hogy az én apám érkezett meg elsőnek a háborúból.

Óvatossága egyébként nem volt indokolatlan. A szenttamási szerbek felketelistáján nagy betűkkel ott szerepelt egy igen vagány és igen közeli rokonunk neve, aki tábori csendőrként szolgált a magyar honvédségben, és természetesen volt annyi esze, hogy sohase térjen vissza a falujába; helyette apámat kísérték be a községházára, és néhány óráig nagyon úgy nézett ki, hogy keresztvágó fűrészszel kettéfűrészelik, vagy jobbik esetben csak agyonlövik, szerencsére az utolsó percben felbukkant egy szerb pékmester, aki jól ismerte apámat, és hosszú magyarázkodással elvonszolta a veszthely közeléből. A jó iparosok abban az időben még megbecsülték és segítettek egymást Szenttamáson is. Apám tehát ép bőrrel megúsza a kilépést a háborúból, és később a tetvektől is megtisztálkodott.

Keresztapám három évvel később jött haza Szibériából, eléggé nyúzottan. Így is elégedetten nyugtázta, hogy amíg ő távol volt, én hithű katolikus lettem, rendszeresen jártam hittanórákra, és éppen elsőáldozónak készültem. Az elsőáldozásom egyik kínos jelenetét megírtam egy majdnem sikeresnek mondható regényemben, most nem akarom részletezni, a kínos jelenet egyébként sem rendítette meg hitemet, továbbra is szorgalmasan jártam templomba, minden hét végén meggyóntam és megáldoztam, reggelenként ministráltam, délben harangoztam, és örültem minden vallási ünnepnek. Csakhogy akkor már iskolába is jártam, ahol elvárták, hogy jó tanuló legyek, és tényleg jó tanuló voltam, tanítóim, tanáraitam nagyjából elégedettek voltak velem, viszont rossz szemmel nézték a templom körüli buzgólkodást, és nehezményezték a vallási ünnepek megünneplését, különösen a karácsonyt, gondosan feljegyezték azoknak a gyerekeknek a neveit, akik karácsony napján nem mentek iskolába, és kellemetlen emberek később kellemetlen beszélgetéseket folytattak a szülőkkel. Családunkban azért a magunk módján mindig szépen megünnepeztük a karácsonyt. Feldíszítettük a fenyőfát, Szentestén mézzel leöntött mákosgubát ettünk, azután szépen felöltöztünk, és anyámmal elmentünk az éjféli misére, apám persze otthon maradt, talán egymagában imádkozott, megvárta bennünket, azután karácsony napján elküldött az iskolába, ő meg elment dolgozni, mert amióta ketté

akarták fűrészelni, óvakodott a kellemetlen beszélgetésektől, még gyerek-
ügyekben is. Az elkövetkező napon azonban mindig beteget jelentettem.

Anyai nagyapám, Rojtos Gallai István ezen a napon ünnepelte névnapját. Ő volt a legszívesebb egyéniség családkban, magabiztos ösztönösséggel végigcselezte magát az életen, első világháborús sebesülését leszámítva, a körülményekhez képest általában kényelmesen, mondhatnám, boldogan mozgott és heverészett ezen a világon. Eddig két regényt írtam róla, azt hiszem, nem is rosszak ezek a regények, a harmadiknak most készülök neki-futni, ebben jelentős helyet szántam az István-napi ünnepségeknek, ezért most csak röviden szólok róluk. Reggel összegyűlt a család, felköszöntöttük az ünnepeltet, azután csakhamar megjöttek a zenészek is, a falu első számú borbélyának vezetésével, aki szaxofonon játszott, és a hangszereket illetően igen változatos és meglepő összetételű zenekarokat vezényelt, de nagyapám a szaxofon, klarinét, hegedű, citera vagy akár a szájharmonika mellett is hangosan és szépen énekelt, így hát mindannyian élveztük a névnaptrükk-el meghosszabbított vidám karácsonyokat.

A húsvétoknál nem volt szükség trükkösködésekre, mivel a húsvét vándorünnep, és mindig vasárnapra esik, tehát munkaszüneti és iskolaszüneti napra. Nagyszombat estéjén elmentünk a Feltámadásra, énekelve körbejártuk a templomot, a körmenetet vagy húsz évvel később megszüntették, mert valakik rendszeresen kövekkel dobálták az éneklő hívőket, az én gyermekkoromban azonban legfeljebb csak gúnyos megjegyzések röpködtek, ezek nem zavartak túlságosan, minden alkalommal hosszasan megcsodáltam Krisztus katonáit, akik díszes egyenruhában, jácinttal díszített asztrakán süvegekkel a fejükön, kivont kardokkal őrizték a Megváltó koporsóját, és én tudtam, hogy valamikor nagyapám is Krisztus katonája volt, minden bizony-nyal nagyon mutatós katona, és az ő idejében még senki sem merte megza-varni a húsvéti körmeneteket. Erről egy novellasorozatot írtam, régebbi írása-
saim közül csupán ezek nem kerültek kötetbe, tudniillik nem voltak igazán jók, kicsit nehézkes formát választottam, bár anyagi szempontból még így sem jártam rosszul velük, az egyetlen vajdasági magyar napilap leköszölte és kifizette a novellákat, ezután valamennyit gémkapoccsal összetűztem, és amolyan szinopszisként eladtam Budapesten a filmgyárnak, de mivel sohasem lett belőle film, még egy nekirugaszkodással forgatókönyvvé duzzasztottam, amit nyomban megvásárolt az Újvidéki Televízió, azóta már bizonyára el is vezett, a tévéfilm sem készült el.

Talán jobb is. A szép ünnepekről csak jól szabadna írni.

Számomra az ünnepek továbbra is szépek maradtak, a templomból azonban kezdtem elmaradozni. Nem azért, mert a világi oldalról nehezményezték a vallási áhítatot, ezzel eddig sem törődtem sokat, inkább a fokozódó lelkiismeret-furdalás, büntudat, pontosabban a gyónások miatt. Gyermetemeg bűneimet még simán meggyóntam és leimádkoztam, kamaszkori botladozásaimról azonban már nem szívesen vallottam senkinek, emiatt viszont állandó büntudat gyötört, én pedig sohasem szerettem bűnösnek érezni magamat, ezért a legkönnyebb utat választottam, kételkedni kezdtem bizonyos dogmák falusi értelmezésében, enélkül is éppen elég bajom volt, és ha már a büntudatnál tartunk: nemzeti hovatarozásom miatt is tartósan bűnösnek kellett volna érezni magamat, és ezen parancsoló állítás igen meggyőző volt, mert nemcsak más nemzetek szószólói bizonygatták, hanem az anyaországból is igen gyakran. Ez ellen az állítás ellen már egész korán úgy védekeztem, hogy nem hittem el. Ma sem hiszem.

Kimondottan örültem, amikor elhagyhattam Szenttamást, és elmentem Szabadkára az Ipariskolába, ahol elvegyültem ismeretlen emberek között, akikkel gyorsan összeismerkedtem és összebarátkoztam, szép lányoknak udvaroltam, a legszebbnek közülük sokáig halálos komolysággal és bűnös gondolatokkal, melyeket sohasem gyóntam meg senkinek. És közben még osztályelső is lettem, bár kezdetben megzavart egy kicsit, hogy két nyelven kellett tanulni, a humán tantárgyakat még magyarul, a szaktantárgyakat azonban már államnyelven, de nagy ambíciók fűtöttek még akkoriban, kitűnően fújtam a leckét mind a két nyelven, a műhelyben gyöngélkedtem ugyan, de itt kisegített egy kis vézna, hunyorgó szemű bunyevác ember, a művezetők főnöke, aki az általam elfuserált vasdarabokat használható gépalkatrészekké csiszolta, jóindulatú osztályzatokat adott közös teljesítményünkért, így aztán végig színjeles tanuló maradtam. A segítőkész művezető történetesen párttitkár volt, mellel az egyetlen igazából rokonszenves párttitkár azok közül, akiket megismertem, és amint betöltöttem tizennyolcadik életévemet, vagyis nagykorú lettem, nyájasan rábeszélte, hogy lépjek be a Jugoszláv Kommunista Szövetségbe, mert ott a legkiválóbb emberek sorakoztak fel, egyenlőség van, sőt egyenrangúság, szigorúan tilos mindenféle nemzeti megkülönböztetés, és nekem mindenképpen köztük van a helyem. Jólesett hinni neki.

Otthon Szenttamáson röstelkedve bevallottam, hogy párttag lettem, újonnan felszedett elveimet azonban nem hangoztattam és nem terjesztettem, legjobb esetben is kiröhögtek volna, de főleg attól tartottam, hogy

édesapámnak eszébe jut a keresztvágó fűrész, keresztapámnak Szibéria, nagyapám meg nyilván lehülyézett volna. Több mint harminc éven keresztül szűkebb családukban, sőt rokonságunkban én maradtam az egyetlen párttag, de ezt a rokonság megpróbálta szemérmesen eltitkolni. Én viszont kezdetben majdnem élveztem a dolgot. Új elveim felületes ismeretében nem kellett állandó önvizsgálatot tartanom, a lelkiismeret-furdalás is megszűnt. Egy-egy eltévelyedést el lehetett simítani az őszinte önkritikával, de én általában még erre sem kényszerültem rá, és kényelmesen beilleszkedtem a legkiválóbb emberek közé, vörös színű tagsági könyvecskével a zsemben.

Azután bekerültem az egyetemre, ösztöndíjat kaptam, és végre azt tanulhattam, amit szerettem, az irodalmat, így már az első vizsgaidényben könnyedén vettem az akadályokat. Az azt követő nyáron azonban már kezdtem kételkedni benne, hogy vajon tényleg a legkiválóbbak közé kerültem-e. Egy lényegében jelentéktelen, jóformán banális esemény miatt. Abban az időben ifjúsági munkaakcióktól zengett az ország, a fiatalok önkéntes brigádokba szerveződtek, és dalolva vonultak utakat építeni. A bölcsészkaron is szerveződtek a lelkes önkéntesek, a vezető és felelős beosztású fiúk és lányok iratkoztak fel elsőnek a vörös listára, a százvalahány tagú brigád azonban még így sem akart összeállni. Erre összehívták a párttagokat, és mindenkire, aki nem jelentkezett, rákérdeztek, hogy miért nem jelentkezett. Engem is megkérdeztek. Eléggé naivul magyarázkodtam, kifejtettem, hogy az önkéntes munkaakcióra szerintem önkénteseknek kell menni, én nem tartozom közéjük, mert a nyári szünetben pénzt akarok keresni, hogy kiegészítsem az ösztöndíjamat. Igazat mondtam, nyaranként valóban szorgalmasan dolgoztam a kőművesekkel és az ácsokkal apám és a keresztapám mellett, és ezért igen jól megfizettek. A pártértekezleten keményen megbíráltak kispolgári magatartásomért, és elvittek az önkéntes útépítésre, a vezető beosztású fiúk és lányok viszont otthon maradtak, azaz egy napon meglátogattak bennünket, cigarettát és csokoládét osztogattak, azután gyorsan hazatértek, mert pokoli meleg volt arrafelé. Macedónia legdélibb részén törtük a követ, és ott sokkal erősebben süt a nap, mint minálunk, a hátamról szinte leégett a bőr, egy csöndes szavú, fekete hajú lány kenegette és ápolta sebeimet, ő nem tartozott a kiválóak közé, ezért három év múlva elvettem feleségül.

Soha többé nem mentem önkéntes munkaakcióra. A következő évben az elsőik között jelentkeztem a brigádba, aztán az indulás napján vastagon befásliztam a térdemet, besántikáltam a parancsnokságra, és közöltem, hogy

súlyosan megsérültem. Kihúzták a nevemet az önkéntesek közül, még sajnáltak is. Ócska trükk volt, de bevált, és én akkor már fenntartásokkal figyeltem a közéletet és a politikát, ennél cinikusabb sántikálásokat is észleltem, meg aztán egyre több könyvet olvastam el, és a jó könyvek előbb-utóbb gyanakvóvá teszik az embert. A pártértekezleteket sorozatosan végigbóbiskoltam, az egyetemi tanulmányaim vége felé már olyan föltűnően, hogy ismét keményen megbíráltak, ezúttal passzivitásomért és közömbösségemért. Azzal mentegetőztem, hogy mostanában sokat olvasok és tanulok, mert a továbbiakban is szeretnék jól vizsgázni. Letorkoltak, és egyre elvszerűbb és élesebb kritikák hangzottak el, az elveszerűség már azzal fenyegetett, hogy kizárnak a pártból, ami kellemetlenül érintett volna, mert ösztöndíjam révén diplomálás után rádiós szerkesztőségben kellett munkára jelentkeznem, és akkoriban pártonkívülieket még kezdő újságírónak sem vettek fel. Meglepetésemre legharagosabban az a barátom marasztalt el, aki szintén sokat olvasott, azt mesélték róla, hogy konokul elhatározta, ábécé sorrendben elolvas minden valamire való művet a magyar és a világirodalomból, akkor talán éppen egy merevebb betűnél tartott. Végül mégsem rúgtak ki, haragos barátomat azonban évekkel később kizárták a pártból, furcsamód konok elveszerűsége miatt. Nagyon rosszul esett neki, egy csoport fiatal, főleg magyar értelmiségi tiltakozó levelet írt, a levelet én is aláírtam, hiába, nem vették vissza a Kommunista Szövetségbe, ma már nyilván ő is tudja, hogy nem sokat veszített vele.

Én párttagként fejeztem be az egyetemet, és piros könyvecskével vonultam be a hadseregbe, ismét a számomra rossz emlékű Macedóniába vittek, egy hírhedt büntetőegységbe. Ma sem tudom, hogy miért büntettek, talán a kissé nemzeti színű magatartásomért, de ez egyáltalán nem biztos, hiszen addig még nem jelent meg egyetlen könyvem sem, bármi másért is megorrolhattak rám az illetékesek, a lényeg az, hogy ifjú zsebtolvajok, határsértők, orgyilkosok, zömében magyar papnövendékek és gyanús származású értelmiségiek közé kerültem, és egyedül akkor származott konkrét hasznom abból, hogy valamikor hittem a hunyorgó szemű művezetőnek: a sok kertes múltú katona között jóformán én voltam az egyetlen párttag, tisztekkel és tiszthelyettesekkel együtt ültem a pártértekezleteken, egyenrangúan, nagyon gyorsan a legmegbízhatóbb közlegény lettem, kényelmes és pénzkezeléssel járó, bizalmas beosztást kaptam. A bűnözőkkel gyorsan összebarátkoztam, nagyképpen eldicsekedtem nekik, hogy író vagyok, sejtettem, hogy az irodalmi műfajok közül a krimi érdekel legjobban, meglehet, hogy

egyszer majd róluk is írok, mire sokan közülük részletesen elmesélték viszonztagságos életüket, az értelmiségiekkel esténként beültünk az irodámba, és hosszasan beszélgettünk az élet értelméről és a nőkről, a papnövendékekkel egy szép csillagos estén népes magyar hallgatóság előtt vitába szálltam, és amúgy reflexszerűen a materialista világnézet igazát bizonygattam, de tíz perc elmúltával magam is éreztem, hogy nem tudok már meggyőzően érvelni, így aztán inkább a csillagokat néztük, megállapítottuk, hogy mifelénk egészen másképpen állnak a csillagok az égen, amivel a főleg garázdaságért és tiltott határátlépésért odakerült többi magyar fiú is egyetértett, és valamennyien szerettünk volna hazamenni. A csillagokat még sokszor nézegettük együtt. Sok évvel később elég nagy feltűnést keltett, amikor Újvidék város központjában, nem messze a tartományi pártvezetőség székházától egy fekete csuhás, katolikus pap futott utánam, és amikor utolért, nevetve megöleltük egymást, amint azt a régi katonacimborák szokták. Azt akarom mondani, hogy nem is volt ott olyan rossz társaság, és bár sajnáltam az eltöltött időt egy haszontalan hadseregben, még jó katona is lett belőlem, a rám bízott pénzzel tisztességgel elszámoltam, és céllövészetben díjat nyertem. Örvezetői rangot is kaphattam volna, felajánlották, hogy válasszak: előléptetnek örvezetővé, vagy hazaengednek egy héttel korábban. Tisztelettel azt kértem, hogy engedjenek haza egy héttel korábban, és közlegényként szereltem le, kitűnő minősítéssel. Otthon keresztapámnak is eldicsekedtem, hogy kommunistaként milyen jó életem volt a büntető zászlóaljban. Ő végigmért, és megállapította, hogy legalább tizenöt kilót lefogytam, és hogy megcsúnyultam.

Kicsit talán ez is közrejátszott abban, hogy a pártban is mindvégig közkatona maradtam, de főleg az, hogy könyveim kapcsán, hivatásuknál fogva elsősorban a párttitkárok és más pártvezetők okvetetlenkedtek, nem tetszett nekik például, hogy egyik korai regényemben amúgy hanyag párbeszéd formájában megemlítettem, hogy a második világháború vége felé sok ártatlan magyart megöltek a Vajdaságban, meg sok más dolog sem tetszett nekik, de nem gáncsoltak el, úgy látszik, megtanultam fogalmazni. Talán örökölttem valamit anyai nagyapám tehetségéből, aki zeneszóval ünnepelte a karácsonyt karácsony másnapján, Krisztus koporsóját karddal őrizte hűsvétkor, hatásos szónoklatokat tartott a szocialista népgyűléseken, és mégis viszonylagos nyugalomban és kényelemben élte le életét. Eszmei és elvi fenntartások közepette is sorra jelentek meg könyveim, felelős tisztségeket töltöttem be szakmai és nemzeti intézményekben, a pártom azonban már

régóta nem bízott bennem, és én sem benne, és ezt mindketten tudtuk. Nem voltam túlságosan boldog emiatt, bár egy arcképemen, ami ezekből az időkből származik, igen elégedettnek látszom. Egy hívő keresztény festőnő készítette a portrét, festés közben mély meggyőződéssel mesélt hitvallásáról, mire megjegyeztem, hogy őszintén irigylem őt. Figyelmeztetett, hogy ideje lenne már észhez térnem, ideje lenne már hinnem valamiben, igaz, hogy ezért napról napra meg kell küzdeni, de ez olyan boldogságos küzdelem, mint egy kép megfestése, vagy mint egy regény megírása, szóval mint az alkotómunka... Nagyon mellé talált. Én nagyon megkínlódom minden regényemmel, legfeljebb akkor vagyok boldog, ha befejeztem, és ha úgy érzem, hogy elég jól sikerült. De addig...

Tehát vártam, a párt meg szétesett anélkül, hogy dicstelen kimúlása előtt kivetett volna magából. Egy ország is szétesett, amin sokakkal ellentétben egyáltalán nem lepődtem meg.

Keresztapám eközben csendesen haldoklott, halála előtt azonban elment a sarki pékhez, és elmondta neki, hogy igen gyakran szerepelek a televízióban, néha egész okos dolgokat mondok, meg aztán írtam néhány könyvet is. A pék, aki utódja annak a pékmesternek, aki apámat valamikor elvonszolta a vesztőhelyről, másnap soron kívül kiszolgált a fájós lábú édesanyámat. Akkor ötlött föl bennem, hogy ismét meglátogathatnám a festőnőt, talán rábeszélhetném, hogy tájékoztatásom alapján fessen egy képet apámról, esetleg keresztapámról vagy inkább nagyapámról. A mai időkben nem kis dolog az, ha édesanyám soron kívül kap kenyeret Szenttamáson.

Vigilia, 1984. 4. sz.

Korai halálaimról

Alig néhány napos csecsemő voltam még, amikor édesapám kis híján megfojtott. Párnát szorított az arcomra, és megfojtott volna, ha édesanyám nem taszítja félre, és ha nem sikoltozik hangosan. Ezután én hangosan sírtam, édesanyám is sírt, és egy barna szőrű, korcs kölyökkutya vonított a bölcsőm mellett. Mindezt azért tudom ilyen pontosan, mert az apám mesélte el részletesen többször is. Fejcsóválva mesélte el, de egyáltalán nem bűnbánóan. Meg volt róla győződve, hogy 1941. február legelején ésszerűen akart cselekedni. Mert mélységesen csalódott bennem. Születésem előtt elment otthonról, és távolról várta a híreket, elvárta, hogy fia szülessen. Anyámat rábízta nagyanyámra. Tudta, hogy jó kezekre bízta, anyai nagyanyám önszorgalomból és kényszerből afféle falusi szülésznővé képezte ki magát, a fél falu gyermekeit ő segítette világra, köztük nagyapám számos törvénytelen gyermekét is, akiket nem szeretett, de azért gondosan elvágta a köldökszínőrukat, és gyöngéden bepólyálta őket mindenféle puha ruhadarabokba. Később sanda szemmel figyelte felnövekedésüket, sokszor legorombította őket, és leginkább lekicsinylően szólt róluk. Engem szeretettel segített világra egy vert falú falusi házban petróleumlámpa fényénél, szakszerűen elkötötte a köldökszínőromat, ezzel később indokoltan büszkélkedhettem nyaranként a Krivaja nevű folyó mellett, ahol meztelenül futkároztunk és fürödünk, és a barnára pácolódott gyerekek nemre és fajra való tekintet nélkül megcsodálták formás köldökömet. A köldöknézést korán abbahagytam, inkább rácsodálkoztam a világra, de nem sok öröömöt tellett benne, ezért nem is igen dicsekszem szemléletváltással. E csalódásig azonban valahogyan el kellett jutni. Apám fenyegetően forgolódott körülöttem. Amikor távolról meghallotta, hogy fia született, nagyon boldog volt. Aztán megnézett engem közelebről, boldogtalanná vált, üvöltő, satnya csecsemőt látott, úgy ítélte meg, hogy nem vagyok életre való, hamarosan meg fogok halni, így hát születésemet be sem jelentette a községházán, rosszkedvűen félrevonult, aludni szeretett volna, mert fáradt volt, rengeteget dolgozott már akkor is, sok pénzt akart összekaparni leendő nagy családjának, házunkat is

akkor kezdte építeni, igényes kőművesmester volt, szép házat akart csinálni, mindez sok munkával járt, éjszakánként pihennie kellett, idegesítette, hogy egy haldokló kisgyerek visít a közelében, véget akart vetni reménytelen kínlódásainak, ezért szorította arcomra a párnát. Anyám akkor megmentette az életemet, és mindjárt utána anyai nagyapám. Értesszük apám ingerültségéről, szitkozódva berontott hozzánk, nagyapám sokat káromkodott, de ezt választékosan tette, isten nevét sohasem vette szájára. Akkor is választékosan káromkodott, engem kiragadott a bölcsőből, pólyástul magával vitt, nagyvonalúan rábízott nagyanyám gondoskodására, ő meg elment fontosabb dolgokat intézni. Nőuralomban felnőtt olvasóknak ehhez az esethez rövid magyarázatot kell fűznöm. A mi családunkban a férfiak parancsoltak. A nők csak ritkán szólaltak meg, és akkor is halkán. Házunkban apám beszélt, és akkor mindenki őt hallgatta. Nagyapámat pedig az egész falu figyelmesen meghallgatta. Nem lehetett neki ellentmondani. Vasbottal és forgópisztollyal járt a világban, a férfiak tisztelték, kicsit talán félték is tőle, az aszszonyok szerették, mert szépen beszélt velük, és dicsérte erőnyeiket. Innen a törvénytelen gyerekek, akiket nagyanyám, érthető módon, nem kedvelt, de nem volt igaza, jóra való, rendes gyerekek voltak ezek, legjobb gyermekkori barátom is közülük került ki, persze akkor még nem tudtam, hogy törvénytelen nagybátyámmal barátkozom. És közben nagyon korán kétlaki életet kezdtem élni. Nem volt szülőházam, illetve egyszerre több is volt. Vilámgyorsan alkalmazkodtam. Otthon éreztem magam igazi szülőházamban is, amelyet azóta lebontottak, az apám által felépített házunkban is, amely még mindig áll, a nagyszüleim házában is, amelyben most ismeretlen emberek laknak. Ez a képességem mindmáig megmaradt, eddigi életem folyamán mindenütt gyorsan otthonra találtam, pedig sokszor igen csúnya helyekre kerültem.

Apám kénytelen volt tudomásul venni, hogy életben maradtam. Kedvetlenül elment a községházára bejelenteni születésemet. Útközben visszaszámolt. Tudta, hogy elkésett, ha az igazat mondja, büntetést kell fizetnie. Hamis dátumot diktált be, sőt rosszkedvűen anyám családi nevét is tévesen mondta. Ezzel tartósan megkeserítette az életemet. Ma már csak én ragaszkodom makacsul az igazsághoz, mármint hogy 1941. február elsején születtem, és anyám neve Gallai Teréz. Hivatalos okmányaimban egészen más adatok vannak, és nagyon kell vigyáznom, hogy az ügyintézéseknél miket beszélek. Ezt leszámítva azonban az apám a továbbiakban rendesen és szeretetre méltóan viselkedett velem. Miután életben maradtam, életben akart

tartani. Téli éjszakákon a vert falú, frissen vakolt és még nem eléggé kiszáradt, falu végi házban, ahol a hideg nyirkosság lilára színezte a bőrünket, apám a karjaiba vett, énekelt nekem, és táncolt velem, a levegőbe dobált, nem engedte, hogy megfagyjak. Később, amikor téves védőoltást kaptam, és ötszörösére dagadt a karom, százötven kilométert szekerezett és gyalogolt velem a szegedi kórházig. Kamaszkoromban egy színjeles bizonyítvány láttán felajánlotta, hogy motorbiciklit vesz, ezt visszautasítottam, mert mindig utáltam a motorbicikliket, de később lakást vett nekem Újvidéken, és egyszer még sírni is láttam, amikor az újságban elolvasta, hogy első díjat nyertem egy regénypályázaton. Ritkán vásárolt újságot, de akkor mindent elolvasott az utolsó betűig, és mindent elhitt, amit kinyomtattak. Meglátta a fényképemet, elolvasta a hízelgő aláírást, és elhite, hogy nagy író vagyok. Berúgott, és elsírta magát. Férfiúi vonalon ekkora elérékenyülést azóta sem tapasztaltam családomban. Tehát szeretett az apám, de nem lehetett mindig mellettem. Háború volt, magyar honvédként elment a Kárpátokba, hősiiesen hadakozott, de a szovjet hadsereg a hátuk mögé került, fogságba ejtették, megpróbálták neki megmagyarázni, hogy felszabadították, de apám sohasem hitt az idegeneknek, a második napon megszökött, és mindenféle kanyargós utakon megindult hazafelé. Messze járt még tőlünk, amikor a háború Szenttamásra érkezett. Békés, nyugodt délutánon ért oda a háború. Nagyapám, aki az első világháborúból szétlőtt karral és érdemrendekkel jött haza, tapasztalt frontharcosként fölneszelt a nagy csöndességre. Kiparancsolta az asszonyokat és a gyerekeket a házakból, hevenyészve megásott futóárkokban lapultunk meg. Este ádáz csatározás kezdődött a fejünk fölött. Bennünket mindkét oldalról lőttek, egy tűzérségi lövedék a közeli lövőkben csapódott be, és engem a föld alá temetett. Nagyapám kikapart a föld alól, fuldokolva jöttem ismét a világra, földet, sarat köptem, és rémült asszonyokat láttam magam körül. Ennél nagyobb baj nem történt velem azon az éjszakán, az asszonyok kiszedték a számból a földet, és bátorító szavakat suttoztak, nagyapám meg hangosan intézkedett, és megmentett bennünket az életnek. Enyhe klausztrrofóbiával kerültem ki a zűrzavarból, később ezt megideologizáltam, azt magyarázgattam, hogy minden kisebbségi író klausztrrofóbiás egy kicsit, nyilván igazam is van, de amikor magyarázataimat már dagályosnak éreztem, titokban azzal áltattam magam, hogy nekem tényleges okaim vannak a klausztrrofóbiára, hiszen egészen kicsi koromban párnával akartak megfojtani, a felszabadítók meg a föld alá temettek.

Azóta is gyűlölöm a felszabadítókat, és erre legalább két okom van. Az éjszakai ütközet után orosz tisztek költöztek be a házunkba. Az első napon udvariasan viselkedtek. Megsimogatták a fejemet, és udvariasan beszéltek anyámmal. Aztán másnap már pusmogni kezdtek. Szerencsére éppen akkor megérkezett hozzánk nagyanyám. A pusmogásból gyorsan kiszűrte, hogy a felszabadítók engem a falhoz akarnak vágni, anyámat pedig meg akarják erőszakolni. Ráparancsolt anyámra, hogy azonnal meneküljön el a harmadik utcában lakó rokonainkhoz. Anyám kétségbeesetten szedelőzködött, legfőbb gondja az volt, hogy nem találja a sapkáját, nagyanyám azonban dühösen kipenderítette a házból, odakint hideg volt, anyám futva menekült velem, de nem futott elég gyorsan, a fejem megfázott, egész életre náthás lettem, rengeteg zsebkendőt elhasználok, és piros az orrom, ez fiatal koromban főleg olyankor zavart, ha szerelmes voltam, és tetszeni akartam a lányoknak, mostanában egyre kevésbé zavar, bár mostanában sem szeretek tükörbe nézni sokáig.

Ezért nem értem, hogy hogyan történhetett meg velem, hogy kisgyermekkoromban majdnem belefulladtam egy vizesdészába. Harmadik vagy második szülőházam, vagyis nagyszüleim házának udvarában történt a baleset. Megbámultam tükörképemet a sima vízben, annyira elbámeszkodtam, hogy fejfel beleestem a vizeshordóba, nagyanyám figyelt föl kalimpáló lábamra, kirántott a hordóból, kipumpálta belőlem a vizet, azután elzavart a folyóra, és rám parancsolt, hogy tanuljak meg úszni. Szófogadó gyermek voltam, gyorsan megtanultam úszni, és ezután leginkább egy régi vízimalom mellett úszkáltam, a vízimalom valamikor dédnagyapámé volt, és mély és tiszta víz hajtotta a malomkerekeket. Itt szándékosan vízbe akartak fojtani. Ennek a sajnálatos történetnek olykor nemzeti jelleget adok, lehet, hogy igazam is van. Egy nálamnál jóval idősebb és erősebb szerb fiú akart vízbe fojtani. Dühödten nyomkodta a fejemet a víz alá, úgy éreztem, hogy szétrobban a tüdőm. Végveszélyben azonban mindig gyorsan járt az agyam. A tiszta vízben tisztán láttam a fiú bokáját, belekapaszkodtam, és a mélybe rántottam, én a víz fölé kerültem, ekkor a fojtogató vállára álltam, még mélyebbre taszítottam, én meg kiugrottam a partra, és elmenekültem. Azután évekig türelmesen vártam, hogy felnőjek és megerősödjek. Az ellenséges érzelmű fiú is növekedett és erősödött, de nem olyan gyorsan, mint én. Amikor eljött az idő, egy éjszaka megvártam egy sötét, szűk utcában, és biciklilánccal félholtra vertem. Később, intellektuális magányomban sokszor eltöprengtem elítélendő cselekedetemen, és megpróbáltam leküzdeni bosszúvágyó hajla-

maimat, azt hiszem, ki kellett volna beszélni magamból, de nagyon sokáig hallgattam róla. Egyetlenegyszer, egy hagymázos belgrádi éjszakán nyilatkoztam meg, az akkor még létező Jugoszláv Írószövetség vezető embereként konyakoztam egy másik vezető beosztású íróval, neki vallottam be, hogy nem tudom elfeledni sérelmeimet, mindenre visszaemlékszem, és mindent megbosszulok, és hogy ezt jellembeli fogyatékoságnak tartom. Beszélgetőtársam tekintélyes méretű író volt, legalább százharminc kilós, Szarajevóból származott el Belgrádba, neki is voltak sérelmei, megvigasztalt, azt mondta, hogy egyáltalán nincsenek jellembeli fogyatékoságaim, ő maga is számon tartja sérelmeit, vissza is fizeti azokat, valószínűleg embereket is fog ölni, pontosan tudja, hogy kiket. Ezt megtehetette volna, Szarajevóban később sok embert legyilkoltak, de író barátom nem vett részt az öldöklésben, mert a háború legdühödtebb napjaiban kórházban feküdt súlyos gerincbántalmakkal, és az orvosok kíméletlen fogyókúrára kényszerítették.

Én viszont megnyugodtam, elfogadtam, hogy a Balkánon a bosszúállás normális és természetes cselekedet, így hát továbbra sem bocsátok meg elleneségeimnek és rosszakaróimnak, és érdekes módon nem félek a vízbe-fúlástól. Szeretem a vizet, különösen a folyóvizeket, szeretek úszni, mert ilyenkor azt hiszem, hogy testem is, lelkem is megtisztul. A tűztől azonban félek, nem tudom, hogy miért. Pontosabban: nem a tűztől félek, hanem attól, hogy egyszer majd nagy tüzet gyújtok. Nem értem, hogy honnan ered ez a szorongás. Mindig körültekintően, elővigyázatosan gyújtottam tüzet, a lángokat beszabályoztam, sohasem csináltam semmi bajt. Mégis félek a tűztől és gyújtogató hajlamaimtól. És a vérmérgezéstől. Erre már van magyarázat. Mezítlábas koromban szívesen csatangoltam a temetőkben. Házunk körül temetők voltak, békés, csendes temetők, én naphosszat elnézegettem a fekete és fehér márvány sírköveket, megbarátkoztam a halottakkal, akik már senkinek sem tudtak ártani. Egy ilyen bolyongáskor csúnyán felsebeztem a lábomat. Sok vérem elfolyt, de ettől nem ijedtem meg, máskor is folyt már a vérem, aztán gyorsan begyógyultak sebeim. Így történt akkor is. Két vagy három nap múlva azonban elgyöngültem, ágynak estem, nem bírtam enni. Anyám tanácsalanul állt mellettem, üzent nagymamámért. Nagymamám kirángatott az ágyból, talpra állított, és körbejárt. Elöttem meg elsötétült a világ. Nem szédültem el, szilárdan álltam a lábamon, de lábaimat görcs szorította, és nem láttam. Ezt közöltem a két aggódó asszonnyal. Nagymamám megkérdezte, hogy folyt-e vérem az utóbbi időben. Mondtam, hogy igen. Anyám sikoltozni kezdett, én ismét megláttam a világot, eltűnt a sötétség, egyből tud-

tam, hogy vérmérgezésem van, és azt is tudtam, hogy meg fogok halni. Abban az időben a gyerekek Szenttamáson főleg torokgyíkban és vérmérgezésben haltak meg. Meglepő nyugalommal vettem tudomásul, hogy pusztulásra ítéltettem, visszafeküdtem az ágyba, és vártam a halált. Nagyanyám azonban harcias asszony volt, tudta, hogy mit kell tennie, egy cselekvőképes férfit keresett. A férfiak, amint ez már lenni szokott, természetesen ezúttal is valahol messze voltak, az apám ököristállót vagy gyárcsarnokot épített a harmadik határban, és számolgatta, hogy mennyi pénzt tud összekaparni családjának; nagyapám a forgópisztolyával tolvajokat és más bűnözőket üldözött, nyár volt, a nagy munkák ideje, az utcánkban egyetlen férfi maradt, Andróczi Dániel. Ezt a nevet örömmel írom le. Amikor valós történeteket mondok el, általában nem emlegetek neveket, de Andróczi Dániel nevét szívesen leírom. Szálfatermetű, ősz hajú, előkelő tartású, szerencsétlen sorsú nemesi származék volt, egyik unokatestvérért elsőként végezték ki a partizánok az apácázárda falainál, Andróczi Dánieltől elvették földjeit és tanyáit, egy alkoholista feleséggel is megverte az isten, lecsúszott a falu szélére feltörekvő kézművesek és konokul törtető parasztok közé. Méltósággal tűrte a sorscsapásokat, és közben még hasznos munkát is végzett: egy verőfényes nyári napon zsákba fogott egy kirajzott méhcsaládot valamelyik akácfáról, a méheket hosszú, türelmes munkával felszaporította, aransárga mézet pergetett ki a kaptárakból, jó nevű és megbecsült méhészt lett belőle. Nagyanyám is a kaptárak tövében találta meg, elmondta neki, hogy halálosan lebetegedtem, és hogy sürgősen intézkedni kellene. És ekkor a szerencsés véletlenek sorozata következett. Azóta sem volt ilyen szerencsés napom, attól tartok, nem is lesz. Andróczi Dániel véletlenül kedvelt engem, mert mindig illedelmesen köszöntem neki, és a méhésztet iránt is érdeklődtem. Felállt a zümmögő méhek között, és nemesi becsületszavát adta, hogy megmenti az életemet. Én addigra már reménytelenül összenyaklottam, lábaim begörccsöltek, mozdulni sem tudtam, ágyam mellett egy elaggott, barna szőrű korcs kutya vonított panaszosan, a szegény állat korai gyermekkorom óta sokszor elsiratott már. Andróczi Dániel a vállára vett, és elindult velem a falusi utcákon, orvost keresett. Szenttamás igazi nagy, alföldi falu, nem könnyű bejárni, és abban az időben ritkán fordult meg orvos arrafelé, ezért haltak meg a gyerekek torokgyíkban és vérmérgezésben. Andróczi Dániel elvitt egészen a vasútállomásra. Véletlenül akkor futott be egy vicinális. A vonaton véletlenül egy katonatorvos is utazott, véletlenül volt nála tetanusz elleni gyógyszer. Andróczi Dániel lerángatta az orvost a vonatról, és parázs

vitát folytatott vele, mert a katonaorvos valami miatt nem kedvelte a magyarokat. A vita közben én bágyadtan haldokoltam a földön. A katonaorvos végül mégis belém szúrt egy injekciót, aztán felugrott a mozgásba lendülő vonatra, és továbbra is mindenféle gorombaságokat kiabált a magyarokra. Andróczi Dániel hasonló gorombaságokat kiabált vissza a szerbekre, majd hazavitt engem, visszafektetett az ágyba, elment megnézni szorgoskodó méheit, este meg begyűjtötte a feleségét valamelyik rossz hírű kocsmából. Két nap múlva meggyógyultam, és leszűrtem magamnak néhány tanulságot. Azóta gondosan ápolom a sebeimet, mélységesen tisztetem a nemesi származású embereket és a katonaorvosokat, és őszintén sajnálom, hogy kevés ilyen ismerősöm van.

Itt akár be is fejezhetném korai halálaim leírását, legfeljebb még néhány díszes mondattal utalhatnék arra, hogy milyen halálosan szenvedtem könyveim megírásakor. Nem is hazudnék, mert írás közben tényleg szenvedek, és ez idáig megírtam tizenhárom könyvet, a nagy szavakat azonban nem szeretem, meg hát nem is szándékozom meghalni írás közben, saját baleságom néha elátkozom, a rövid versek helyett hosszú szépprózát kezdtem írni, ami roppant időigényes és veszélyes munka, de ezen már nem tudok változtatni, és eddig még túléltem. Illetve egyszer majdnem belehaltam, de ezért is csak magamat okolhatom. Irodalmi pályafutásom kezdetén történt. Plebejusi becsületszavamat adtam, hogy Mindenszentek napján benyújtok a könyvkiadónak egy regényt. Nagy vehemenciával nekifutottam az írásnak, titokban abban reménykedtem, hogy ezzel a művemmel berobbanok a világirodalomba, éreztem, hogy formában vagyok, a témára is ráhibáztam. Csakhogy különleges adottságom van a bajok halmozására. A regényt szépen kiterveztem a fejemben, kényelmesen megírhattam volna, de akkor hirtelen és teljesen feleslegesen érzelmi zűrzavart teremtettem magam körül. Elviselhetően rendezett életet éltem, egy szelíd lelkű, szép szőke asszony látogatott meg minden délután, én nyitva hagytam az ajtót, és aludtam, ő bejött a lakásba, kávé főzött, türelmesen megvárta, hogy felébredjek, megittott kávéval, aztán elvárta, hogy gyöngéden viselkedjek, ezt én meg is tettem minden alkalommal, nem esett nehezemre, ment volna minden a maga útján, de akkor beleszerettem egy szemüveges lányba. Illetve két szemüveges lányba lettem szerelmes, erről máskor majd részletesebben írok, most csak annyit mondok el, hogy mindkettőnek megkértem a kezét, mindkettőt el akartam venni feleségül, és ezt komolyan gondoltam, mert a szemüvegük mögött sok okosságot láttam, de mellettük elkezdtem udvarolni egy nem

szemüveges és lehangolóan buta lánynak is, akinek széles csípője volt, és én arra számítottam, hogy végszükség esetén őt veszem el feleségül, és ő majd képes lesz sok gyereket szülni nekem. Ostobán összekavartam a szálakat. A két szemüveges lány kicserélte információit, megállapították, hogy megbízhatatlan és állhatatlan vagyok, elmentek mellőlem, azóta sem tudom, hogy mi lett a sorsuk, a széles csípőjű lány féltékenykedett, és mindennap rikácsolt velem, a szép szőke asszony szomorúan szemlélte vergődésemet, de kitartott mellettem. Valamiképpen elrendeztem ezt a kavarodást. Udvaroltam, szerelmet vallottam, kedveskedtem, szépeket mondtam, és regényt írtam. Mindezzel annyira eltékoztam az időmet, hogy egyre kevesebbet aludtam, és jóformán semmit sem ettem. A regényt azonban leadtam. Mindenszentek napján. Azután két hónapig aludtam. Aludtam fekve, aludtam ülve, aludtam állva is, mint a lovak. Miután kialudtam magam, barátaim közölték velem, hogy nem robbantam be a világirodalomba, de a magyar irodalomban már jegyzik a nevemet. Elégedett voltam, azt hiszem, hogy ez nagy dolog, többször bejártam a magyar nyelvterületet, és igen szépnek láttam. A könyveimet ugyan lefordították idegen nyelvekre, filmek is születtek írásaimból, az is előfordulhat, hogy egyszer világhírű leszek, de én mindig kézzel írtam, és magyarul, kissé nehezen araszolok előre, de egyáltalán nem panaszkodom, és ma már ésszerűen bánok az időmmel. Tudom, hogy mit kell megírnom haldoklás nélkül.

Kortárs, 1994. 7. sz.

Könyvekről, íróságom kezdeteiről

Egy háborús magyar tankönyvből tanultam meg olvasni. Valamikor 1939 és 1941 között adhatták ki, ezt onnan gondolom, mert térképek is voltak benne, és az egyik térképen Csonka Magyarországhoz már visszacsatolták a felvidéki és az erdélyi részeket, de Bácskát még nem. Furcsa képes tankönyv volt, jóformán mindenről szólt: irodalomról, földrajzról, történelemről, növényekről és állatokról. Az állatok közül nekem az orrszarvú tetszett legjobban, pedig akkor még nem tudtam, hogy kihalóban van. A szépen rímelő harcias és búslakodó versek is tetszettek, a későbbi verseskönyvek traktoros és esztergapados versei azonban már nem tetszettek, pedig azok is rímeltek, de engem mégis kiábrándítottak a költészetből, és azóta sem szeretem igazán a verseket, részben talán ennek tulajdonítható, hogy felnőtt koromban csak prózát írtam, a mindenes tankönyv harcias és búslakodó versei elhalványodtak, pedig sokszor elolvastam a könyvet, mivel jóformán ez volt az egyetlen könyv a házunkban. Nagyszüleim házában viszont egyetlen könyv sem volt. Ezt azért említem, mert gyerekkoromban majdnem többet tartózkodtam anyai nagyszüleimnél, mint otthon. Apám s anyám sokat dolgozott, főleg az apám, aki mindig szeretett volna gyorsan sok pénzt keresni, ami ritkán sikerült neki – mint ahogy másoknak is általában elvétele sikerül csak munkával sok pénzt keresni –, de nemcsak ezért dolgozott olyan sokat, a politikától is menekült. Megfélemlített bácskai magyar volt, aki a második világháborúban szétvert magyar hadseregből jött haza, és akkor hajsza! híján megölték a győztes felszabadítók, később pedig jöttek a tájékoztató irodás idők, amikor szint kellett vallani, és egy téves kézfelemelés miatt az embereket évekre börtönbe csukták, az apám színvallás helyett jó közművesként inkább disznóólakat, istállókat és egyéb gazdaságilag hasznos létesítményeket épített távoli szövetkezeti birtokokon, anyám meg eljárt aratni, kukoricát törni és répát szedni, szóval keveset voltak otthon. Nagyszüleim otthon voltak napközben, nevelgettek is engem a maguk módján, esténként azonban ők is sokszor magamra hagytak. Nagypám ugyanis nem félt a politikától. Ő is részt vett egy háborúban, az első világháborúban, harcolt, megsebesült,

hadifogolyságba esett, aztán hazajött, és nem érezte magát mentesnek, ő helytállt a poszton, és nem ijedezett itthon sem, a szocializmus buktatóitól sem ijedt meg, szerzett magának ingyen néhány hold földet, esténként eljárt mindenféle politikai gyűlésekre, tudta, mikor kell felemelni a kezét, néha dicserő a rendszert, közben szemlélgette a szocializmusért lelkesedő fiatalasszonyokat, némelyiket haza is kísért a késő éjjel, és első világháborús veterán létére igen gazdag érzelmi életet élt. Persze ezt nagyanyám is megtudta, esténként megbújt a gyűléstermek közelében, követte a férjét a sötét utcákon, és időnként megverte a szocializmusért lelkesedő egyik-másik fiatalasszonyt, aztán napközben jóízűen és hangosan veszekedett nagyapámmal, de végül mindig kibékültek, és ilyenkor érdekes történeteket meséltek egymásnak meg nekem is. Nagyon szerettem velük lenni, náluk sohasem unatkoztam, így nyilván érthető, hogy míg szüleimről szinte alig írtam valamit könyveimben, nagyapámról és nagyanyámról két regényt is írtam, a *Virágos katonát* és a *Rózsamézet*.

De térjünk vissza ahhoz, hogy esténként sokszor egyedül maradtam. A sötét politikai üzemekről semmit sem tudtam, de a politikai sötétség egészen másfajta rémtörténeteket is szül. Akkoriban arról beszéltek az emberek, hogy éjszakánként egy süketnéma őrült ember garázdálkodik a faluban: beoson a békésen alvó házakba, rabol, fosztogat, sőt megöli a gyöngé asszonyokat és a gyerekeket. A süketnéma őrült embertől féltünk, és féltünk egyedül maradni esténként. Így hát átmentem a szomszéd házba, ott egy velem egykorú fiú lakott, ő is sokat volt egyedül, az ő szülei is szegények voltak, és sokat dolgoztak, de anélkül is igen boldogtalannak érezte magát, mert az apja nem szerette, sőt majdnem gyűlölte. Ezt nem értettem, bár a felnőtték időnként pusmogtak valamit a gyűlölet okairól, de ha közelükbe mentem, elhallgattak. A mostoha sorsú fiú a legjobb barátom lett akkoriban, őrült, ha átmentem hozzá esténként, mert ő is félt egyedül, magunkra zártuk az ajtókat, és borzongva meséltünk a süketnéma őrült ember garázdálkodásairól. Időnként átkutattuk a házukat, a ruhásszekrényeket és az asztalfiókokat, és egyszer találtunk egy megtépzott könyvet, hiányzott a címlapja, így nem tudhattuk, hogy ki írta, és a címét sem tudtuk. Elkezdtem hangosan olvasni, és gyorsan megtetszett mindkettőnknek. A könyv arról szólt, hogy egy kissé haszontalan fiú nagy pofont kap egy kis törpétől, a pofon következtében ő maga is törpévé válik, és a továbbiakban vadludak hátán csodálatos északi tájakra repül, szép és izgalmas események történnek vele és körülötte. Magányos estéinken ezt olvastam hangosan, és ilyenkor úgy érez-

tük, hogy szép életünk van. Tizenöt vagy húsz év múlva, amikor már főleg irodalommal foglalkoztam, akkor jöttem rá, hogy azokon a régi estéken Selma Lagerlöf Nobel-díjas író *Nils Holgersson csodálatos utazása Svédországban* című ifjúsági regényét olvastuk. Addigra a szomszédban lakó fiú is felnőtt ember lett már, és ijesztően kezdett hasonlítani nagyapámra. Akkor végre megértettem, hogy miért nem szerette az apja.

Később természetesen férfiasabb könyveket is olvastam. Elsősorban és majdnem kizárólag ponyvaregényeket. Ezeket tudtam összegyűjteni a mi környékünkön a poros padlásokon. Élveztem a mozgalmas és lőporszagú cowboytörténeteket, de leginkább a Sobri Jóska-ról, az úri haramiáról szóló füzetsorozatot kedveltem. Mőfidelet nagyra becsültem a nemes lelkű magyar betyárokat, és Sobri Jóska igencsak megnővelte nemzeti önérzetemet. Más magyar nyelvű könyvekhez, amelyek nemzeti önérzetemet növelték volna, avagy irodalmi ízlésemet csiszolták volna gyerekkoromban, sokáig nem jutottam hozzá. Nem voltak. Szerencsére még megfelelő életkorban elolvashattam olyan remekműveket is, mint a *Pál utcai fiúk*, vagy a *Huckleberry Finn kalandjai*. Ezeket iskolánk szegényes könyvtárából kölcsönöztem. Akkoriban még volt tiszta magyar nyelvű iskola szülőfalumban, Szenttamáson.

Szóval izgalmas és szép könyveket olvastam gyerekkoromban, legszívesebben azonban a vadludakra és egy kicsi gyerekre emlékszem. Amikor róluk olvastam, úgy éreztem, hogy nagy erő van az irodalomban, és amikor magam is leülök írni, néha azt hiszem, vagy legalábbis szeretném ezt hinni, hiszen valamikor régen egy szakadozott könyv felett két megriadt gyerek megfedelkedett arról, hogy körülöttük a sötétben süketnéma örültek garázdálkodnak.

* * *

Nem mondom, jó könyv volt a *Texasi Jack* is, a *Sárga Rém* is, a *Gyorskezü sheriff* is, de az igazi nagy élményt mégis *Sobri Jóska, az úri haramia* jelentette. Zöld fedelű, folytatásos füzetek voltak ezek, véletlenül szereztem meg őket egy téglagyári munkástól, sajnos neki sem volt meg az egész sorozat, hiányzott az első nyolc füzet, meg a végéről is valamennyi, így hát csak igen figyelmes olvasással tudtam kibogozni, hogy Sobri Jóska nem amolyan útszéli martalóc volt, hanem nemesi származású és nemes lelkű férfiú, de azt már nem sikerült megfejtenem, hogy miért lett belőle betyár. No mindegy, így hozta a sors, betyárvezér lett belőle, az emberei, bár kevésbé előkelő

származásúak, de szintén nemes lelkűek és bátrak voltak, és általában a jó ügy érdekében garázdálkodtak. Csodálatos dolgokat vittek véghez, Sobri Jóska egyszer már meg is halt, eltemették, de emberei kihantolták, és ő megint feléledt, és tovább osztogatta az igazságot a Bakonyban, sőt külföldön is, mert Kötörő Bénivel, a legerősebb bandataggal bejárta Nyugat-Európát, ahol ugyancsak példásan viselkedett. Közben kicsit szerelmes lett egy Katinka nevű tisztességes lányba, és felbukkant néha egy Blanka nevű lány is, de ez álnok volt. Azóta sem szeretem az idegen hangzású női neveket.

Olvastam megállás nélkül a zöld fedelű füzeteket, ha elfogyasztottam őket, kezdtem előlről. És akkor huzattól vagy valami gyulladástól bevörösödött a szemem, és eltiltottak az olvasástól. Ettől kezdve a padláson bújtam meg, és ott olvastam. Meleg nyár volt akkor, imádtam a padláson, káprázott a szemem, de megszállottan olvastam tovább. Sobri Jóska, az úri haramia ellenállhatatlan volt.

Aztán, úgy látszik, hiányolni kezdtem a barátaimat, és elküldték hozzám Csonka Jánost. Csonka János beugrott a kerítésen az udvarunkba, feljött a padlásra, összeszedte a füzeteket, azt mondta, majd ő is elolvassa őket. Tudtam, hogy hazudik, mert tudtam, hogy utálja a könyveket. Mindenesetre gyorsan lement a létrán, és Sobri Jóskával, az úri haramiával a hóna alatt megint átugrotta a kerítést. Én meg ott maradtam vörös szemekkel a poros, meleg padláson, és azon töprengtem, hogy Csonka János vajon miért a kerítésen ugrott át, amikor nyugodtan kimehetett volna a kapun is.

Később lementem a folyóhoz, megfürdöttem, hogy lemossam az izzadságot és a port magamról. A szemem is meggyógyult nemsokára.

Sobri Jóska azért valamikor mégiscsak visszakerült a padlásunkra. Nem emlékszem már, hogy mikor. Nemrégiben a kis unokaöcsémrel átkutattuk a padlást, értékes régiségeket kerestünk. Nem találtunk értékes régiségeket, ellenben megtaláltuk az összeaszalódott füzeteket, és találtunk egy ócska, rozsdás pisztolyt. Sobri Jóskát, az úri haramiát odaadtam az unokaöcsémnek, a pisztolyt megtartottam magamnak. A gyerek nem örült túlságosan az elosztásnak.

A régi füzetek azóta valahol egy félreeső zugban aszalódnak tovább, és egyre inkább megsárgulnak. Én meg időnként előveszem a pisztolyt, vakargálom róla a rozsdát, és megpróbálom valamelyeset tisztára csiszolni.

* * *

Amikor magamról és íróságomról kellene néhány szót mondani, leginkább Novak Kurjačkiről szeretnék beszélni. Eddig még sohasem szóltam róla, pedig megérdemelné, rendes ember volt, és belőlem is rendes és főleg hasznos embert akart faragni. Géplakatos mester volt Szenttamáson, nagy műhelye volt esztergapaddal, fűrőgéppel és hegesztőkészülékkel, a fészereben pedig egy vaskerekű traktor és egy cséplőgép állt. Ezeket a gépeket mutogatta nekem nap mint nap, és lelkesen magyarázta, hogy mindezek segítségével egyszer majd hasznos dolgokat fogok csinálni. Én szerencsétlenül tébláboltam körülötte, és biztosan tudtam, hogy a gépszörnyetegekkel sohasem fogok hasznos dolgot csinálni. De Novak Kurjački szívós ember volt, minden nap kora reggel berendelt a műhelybe, és töretlenül bízott benne, hogy hasznos embert farag belőlem.

Aztán egy még félig sötét és nagyon hideg téli reggelen a műhelybe ment zongoraszót hallottam. Az egyik szép nagy házban zongorázott valaki, tisztán és szépen, ahogyan csak hideg téli hajnalokon lehet zongorázni. Megálltam a ház előtt, és sokáig hallgattam a zongoraszót, csikorgó hideg volt azon a télen, és amíg ott álltam és hallgatóztam, megfagytak a füleim. A műhelyben vettem észre, hogy csontkemények és hófehérek a füleim. Fájdalmasan olvadtak ki, és színeződtek meg ismét, ott az olajos gépek között. Akkor elbúcsúztam Novak Kurjačkitól, és elmentem egészen másfelé.

Ezentúl mással foglalkoztam, zenét hallgattam, színházba jártam, és főleg sok könyvet olvastam. Később magam is könyveket kezdtem írni, némelyik könyvemnek viszonylag szép sikere volt, elég sokan elolvasták, díjakat is kaptam értük, más nyelvekre is lefordították őket.

Novak Kurjačkival hosszú évek múltán találkoztam. Egy keskeny újvidéki utcában hajolt ki egy ablakból. Megöregedett nagyon, talán valamelyik gyerekenél élte végnapjait. Megismert, mert megkérdezte tőlem, hogy csináltam-e valami hasznos dolgot életemben. Eldicsekedtem neki, hogy könyveket írtam. Fontos dolgok történtek és történnek a világban, mondtam, és én ezekről a fontos dolgokról írok. Szomorúan nézett rám, szinte könnybe lábadtak a szemei, az öregemberek egyébként is könnyen elsírják magukat.

De azóta nem vagyok teljesen elégedett önmagammal. Továbbra is megpróbálok fontos dolgokról írni, vagy legalábbis olyanokról, amelyeket én fontosnak tartok, és úgy írni róluk, hogy akik elolvassák, szintén fontosnak tartsák, akár csak én. Ehhez persze legalább úgy kellene írnom, mint ahogyan az az ismeretlen valaki zongorázott egyszer régen egy szép nagy szenttamási házban, egy téli reggelen, ahol én túl sokáig hallgattam a zongora-

szót, és csak akkor vettem észre, hogy megfagytak a füleim, amikor beértem egy olajos műhelybe, ahol hozzáértő emberek hasznos dolgokat szoktak csinálni.

* * *

Valamikor régen, egészen fiatal koromban történéssz, esetleg író szerettem volna lenni. Íróféle ember lett belőlem, talán azért, mert ezen a pályán a magam erejéből is kikönyökölhettem egy kis helyet magamnak, de mire ezt megtettem, már nagyon nem szerettem az irodalomról beszélni. Történéssz sem lehettem, mert hivatalosan olyan történelmet magoltattak velem, amely nem tetszett nekem, túl sok idegen név szerepelt benne, és egy kicsit mindig úgy éreztem, hogy hazudnak nekem, azt hiszem, igazam is volt, így hát a történelemről sem szeretek beszélni, bár valamikor sokat beszéltem róla, persze nem a hivatalos változatról.

Legtöbbet egy öreg kazánkováccsal beszélgettem a történelemről. Ez is nagyon régen volt, fűzfák alatt üldögéltünk egy kis folyó partján, és az öreg kazánkovács a magyar történelemről mesélt igen hosszasan és részletesen. Okos öregember volt, bejárta a nagyvilágot, életének legszebb éveit Amerikában töltötte, rengeteg kazánnak az oldalát kalapálta simára, igen zajosan élte tehát legszebb éveit, annyira zajosan, hogy végül teljesen megsüketült, akkor hazajött, és elmesélte nekem a magyar történelmet. Szent Istvánról is sokat beszélt, de nem sok rokonszenven. Szerinte meg kellett volna maradnunk pogányoknak, akkor nem leptek volna el bennünket az idegenek, nem szabdalták volna szét az országunkat, és mi most nem lennénk kisebbségben saját földünkön itt a kis folyó mellett, és igencsak boldogan élnénk nagy nemzetként, nagy országban, nem pedig nagy nemzetként, szétszóródva. Én bólogattam, helyeseltem, néha kérdeztem is, egészen csöndesen, majdnem hangtalanul kérdezgettem, a kívénhedt kazánkovács amúgy sem hallotta volna a hangomat, de a szájamról le tudta olvasni a szavakat, és minden kérdésemre kimerítő és okos választ adott. Én meg ezek után térképeket rajzoltam magamnak, igen szép térképeket.

Később persze könyvekből próbáltam megtanulni a magyar történelmet, ekkor már másképpen bólogattam vagy méltatlankodtam, tiszteltem Szent Istvánt, nem annyira, mint szentet - bár ahogy múlik az idő, a régen élt szent embereket is egyre inkább tiszteltem -, az okos könyvek nyomán a királyt tiszteltem elsősorban, mert azt tette, amit tennie kellett, és nyilván megmentett egy nemzetet, azzal együtt, hogy kedvelte az idegeneket.

Ekképpen felokosodva kezdtem írni könyveimet, nem történelmet írtam, az irodalmat próbáltam művelni, megbízva immár történelmi tájékozottságomban, régi szép térképeimet elraktam valahová, habár térképeket még később is szerettem rajzolni, és az öreg kazánkovács időnként mintha írás közben is a kezemre csapott volna. Első regényemben legalább százszor szegénynek neveztem az egyik szereplőt, aki szláv származásúként magyar iskolába járt ezen a mi tájékunkon, második regényemben utaltam arra, hogy a második világháború után ugyancsak a mi tájékunkon több magyart koncoltak fel, mint ahány szerbet a háború idején megöltek, ebből majdnem bajom lett, de aztán békében hagytak, még önkritikát sem kellett gyakorolnom a pártbizottságban, később egy utcáról írtam könyvet, egy utca megviselt-megedezett embereiről, akik nem akarták, hogy hidat építsenek feléjük, mert nem akartak idegeneket látni maguk között, meg aztán írtam olyan emberekről is, akik nem voltak hajlandók elhinni, hogy elvesztették az első világháborút, és hiába nevezték őket megvetően vagy lesajnálva kisebbségnek vagy nemzetiségnek a beáramló idegenek, ők otthon érezték magukat, mert tényleg otthon voltak, még akkor is, amikor mégis felépültek a hidak, ami alapjában véve jó dolog, ezt már évszázadok óta tudják erre felé is, a hidak meggyorsítják a mozgást, a hidak a vizek fölött azonban néha sánda szándékkal is épülhetnek, és a nagy mozgolódásnak is lehetnek nem egészen tisztességes, kényszerítő okai.

Kezdő író koromban figyelmesen elolvastam a könyveimről szóló kritikákat. Néha meghökkentett egy-egy észrevétel, még dicsérő észrevétel is, mondjuk, amikor azt állították, hogy a soknemzetiségű közösségek együttélésének szépségét dicsérem. A kritikusok persze nem ismerték az öreg kazánkovácsot, magam is jól megtanultam virágnyelven fogalmazni, nemrégiben azonban egy interjúban kénytelen voltam végre kereken kimondani, hogy sohasem örültem annak, hogy többnemzetiségű közösségben életem, méghozzá kisebbségként, ekkor már megint háború dúlt, és még mindig háború van a soknemzetiségű területen, itt, egészen a közelünkben.

A mozgások is felgyorsultak az utakon és a hidakon, olyannyira felgyorsultak, hogy tömeges menekülésre hasonlítanak. Innen a mi tájékunkról is menekülnek az emberek főleg észak felé, és főleg magyarok, de nem csak magyarok. A háborús villongások kezdetén, amikor az itteni elszegényedő magyarok nem nagyon akartak értelmetlenül a frontra vonulni, és emiatt megbízhatatlannokká, már-már ellenséggé váltak a hazafiasan szegényedő többség szemében, bejött az irodámba egyik tehetséges, éles tollú író-köz-

író barátom, és dühösen kijelentette, hogy Magyarország nagy hibát követ el, ha más nemzetiségű menekülteknek is állampolgárságot ad, mert megeshet, hogy hamarosan ez az ország is mások ősi szent földjévé válik. Később megtudtam, hogy az említett közíró többször megfenyegették már magyarsága miatt. El is költözött gyorsan Budapestre.

Én még itt maradtam, nem tudom, meddig. Hallgatom a háborús híreket és a lelkes politikusokat. Van közöttük olyan is, aki azt mondta, hogy a vajdasági magyarok tulajdonképpen 1956-ban költöztek ide, ami majdnem azt jelenti, hogy most már mehetnének máshová, nincs itt semmi keresnivalójuk. Közben persze írok. Természetesen a többnemzetiségű közösségről írok, no meg a háborúról. Nem nagy örömem telik benne.

Annak viszont örülök, hogy Magyarországon Szent István napján tényleg Szent István ünneplik, és hogy én is tisztelettel szólhatok az egykori okos királyról.

De az öreg kazánkovácsra is sokat gondolok mostanában. Valójában nagyon szépen elbeszélgettünk és elmagyarkodtunk valamikor régen a fűzfák alatt a kis folyó mellett. Tehettük ezt okkal-joggal, a tök süket kazánkovács német származású volt, az én magyar pásztoraim és parasztjaim között is igen nagy számban keverednek a német és francia ősök. Őszintén búslakodhatunk tehát magyar sorsunk miatt. És egyáltalán nem akartunk Istentől elrugaszkodott pogányok lenni.

* * *

Fiatal író koromban, amikor a mindennapi kenyeremet fiatal újságíróként kerestem meg, mert a szépirodalomból már akkor sem lehetett megélni, egy alkalommal a szerkesztőség, mint kezdő újságírót, hirtelen bedobott a mélyvízbe. Elküldtek tudósítani a nem tudom hányadik országos pártkongresszusra. Addig sohasem csináltam ilyesmit, általában a művelődés ügyesbajos dolgairól írtam bágyatag cikkekcskéket, ma sem tudom, hogy kinek támadt az a furcsa ötlete, hogy engem a legfelső pártfórumra küldjenek. Nagyon fontos esemény volt a pártkongresszus, az év vagy talán több év legfontosabb eseménye, és részt vett rajta az ország szeretett vezetője, a legenda hírű partizán- és pártvezér, akinek kisiskolás koromban harsányan kellett tapsolnom, és élete végéig tapsolt neki egy egész ország, sőt a népitáncosok táncokat is lejtettek tiszteletére azokon az utcákon, ahol végiment. Szóval nem akármilyen eseményről kellett tudósítanom, ez abból is

látszott, hogy legalább ötször igazoltattak, mire bejutottam a kongresszusi terembe. Aztán elkezdődött a kongresszus, és elképedve vettem észre, hogy egyáltalán nem vagyok meghatódva. Közömbösen, majdnem unottan jegyzeteltem, naponta több telefonjelentést küldtem – a szerkesztőség később megállapította, hogy csak jó jelentések voltak –, éjjel pedig, amikor a küldöttek pihenőre tértek, vásároltam magamnak fél grillcsirkét, bevonultam szálodai szobámba, és a csirkecombot rágcsálva azon töprengtem, hogy vajon miért nem hatódtam meg a kongresszus hangulatától és az ország szeretett vezetője láttán. És ekkor rájöttem, hogy ennek okai az amerikai írók. Sok könyvet olvastam az amerikai íróktól, főleg három írótól, Hemingwaytól, Faulknerrel és Steinbecktől. Azt mondják, hogy kettő közülük alkoholista volt, az egyik öngyilkos lett, a másik állítólag egy kocsmában esett le véglegesen a székeről, a harmadik talán békésen, ágyban halt meg. Volt, ahogy volt, mindenestre mindhárman jó könyveket írtak, melyekből én írói méltóságot olvastam ki, és ezenkívül még egyfajta tartózkodást vagy éppen tiszteletlenséget mindenfajta politikai rendszer és a közélet bálványai iránt. Sokszor érzéküket is méltányoltam, Hemingwaynél a mozgalmasságot, persze giccses jeleneteit leszámítva, Faulknernél azt, hogy egyetlen megyéből egy egész világot teremtett, méghozzá nem is kicsi világot, Steinbecknél pedig azt, hogy az olvasmányosság kedvéért a banalitás határáig is elmerészkedett anélkül, hogy a mércét lejjebb engedte volna.

Talán rájuk gondoltam akkor is, amikor az *Ezen az oldalon* vagy *Az anyagi vigasság* című könyvem írtam, és amikor az ifjúsági regényeim írtam, bár ők nem írtak vagy csak ritkán írtak ifjúsági regényt, mégis megmutatták, hogyan kell ezt csinálni, és végeredményben nem jártam rosszul az ifjúsági regényeimmel, mindegyikből film készült, a filmek nekem nemigen tetszettek, de ez semmit sem jelent, azt hiszem, minden író meg van győződve róla, hogy a könyve alapján készült film rosszabb, mint az eredeti mű, az én esetemben az volt a fontos, hogy a jól-rosszul sikerült filmek is körülhordozták a nevemet a magyar és nem csak magyar nyelvterületen. Én a magyar nyelvterületet tartom fontosnak.

Az amerikai írókat meg továbbra is kedvelem. Nemcsak a felsoroltakat, hanem Salinger, Updike-ot, Kernacot, Turman Capotet és másokat. Az európai írók legtöbbje elálmosít aprólékosságával és tudálékonyásával.

Évekkel ezelőtt valamelyik budapesti egyetemi kollégiumban szerepeltem irodalmi esten. A vendéglátók kedvesen fogadtak, hiszen messziről, egészen az országhatáron túlról érkeztem, dicsérték is könyveimet, a nagy

dél-amerikai írók könyveihez hasonlították őket. Bevallottam nekik, hogy én az észak-amerikai írókat szeretem. Alig akarták elhinni.

Végezetül még hadd mondjam el, hogy eddigi életem során elég sok könyvet összegyűjtöttem, de közben megromlott a látásom. Különösen a jobb szemem gyöngült el, amiből még baj lehet, ha netalán behívnak a háborúba, és emberekre kell lövöldöznöm. Pedig valamikor kiváló céllövő voltam, de lehet, hogy túl sokat olvastam. Ma már kevesebbet olvasok, de Hemingway, Faulkner és Steinbeck most is a kezem ügyében vannak. Nyilván azért, mert valamikor az írói méltóságot olvastam ki belőlük.

kézirat

Nagybátyámról

Budapesti alkalmi lakásomból egy sárguló jegenyefára látok, erről már napok óta minduntalan szenttamási nagybátyám jut eszembe, akivel meleg nyári napokon végtelen jegenyefasorok között kerékpároztunk. Jó kedélyű, de számomra ugyanakkor kissé titokzatos ember volt a nagybátyám, éjszákánként a katolikus pappal és más magányos férfiakkal kártyázott a plébánián, vasárnaponként meg elutazott vidékre, leginkább a Tisza menti falvakba, és titokzatos lányoknak udvarolt, de minderről majd máskor szólok bővebben, folyamatos naplójegyzetet akarok írni, tartani kell magam tehát a szabályos szépprózai építkezéshez.

1988 végén kezdtem naplót írni, nagy bajban voltam akkor, vagy hogy egészen pontosan fogalmazzak, akkor is nagy bajban voltam, rendszerváltásféle jött, ingott alattam a főszerkesztői szék, ideges volt körülöttem a levegő, a naplóírás segített abban, hogy mindig valami másról beszéljek. Szét-szórva jelentek meg a naplójegyzetek, különféle lapokban és könyvekben Magyarországon, de fölfigyeltek rájuk a Vajdaságban is, a *Magyar Szó* egyik szerkesztője halomba gyűjtötte őket, és megjelentette folytatásokban, megtehetette, mert akkoriban még a *Magyar Szó* is rendszeresen megjelent mindennap, ma már csak akadozva, az is előfordulhat, hogy teljesen megszűnik. A régen összegyűjtött naplójegyzetek most segítenek nekem, újra elolvashatom az egészet, és folytathatom az írást, amit évekre abbahagytam, mármint a naplóírást, a személyemet fenyegető nagy bajokat valami csoda folytán megúsztam, még a főszerkesztői székem is megmaradt, bár nem ragaszkodtam hozzá túlzottan, szóval átmenetileg csendesebb lett a helyzet, így hát én is átevezhettem csendesebb műfajokra, regényeket és novellákat írtam, melyekkel nagyjából mindenki elégedett volt, néha még magam is, csupán a főszerkesztő-helyettesem jegyezte meg néha halkán, hogy jobb lenne, ha hanyagolnám a regényt és a novellát, okosabban tenném, ha tovább írnám a naplót. Hangosabban kellett volna beszélnie. De ő természeténél fogva halk szavú ember, sajnos beteges is, néha fájlalja a veséjét, érlelmesesedése van, emiatt gyöngül a látása, és gyakran fáj a feje, időnként a lába

is megfájdul, és nehezen jár, mindezt azonban ritkán látott, férfiass magatartással tűri, nem panaszkodik senkinek, végzi mindennapi munkáját az Újvidéki Rádió magyar nyelvű szerkesztőségében, helyettem is sok mindent megcsinált, jól választottam, amikor őt fogadtam mellém helyettesnek, kár, hogy nem figyeltem oda, amikor javasolta, hogy folytassam a naplómát. Mert akkor már igazán lett volna miről írni. Az átmeneti csöndesség megszűnt, kitört a háború Jugoszláviában, és a háború bejött mihozzánk is. Éjszakánként fiatal újságíróink váratlanul és kicsit elanyátlanodva telefonhoz kaptak, felhívtak engem vagy a helyettesemet, közölték, hogy behívót hoztak nekik, a frontra akarják vinni őket, kérdezték, mit tegyenek. Szerencsére mi ketten már felkészültünk a vészhelyzetekre, időben megbeszéltük, hogy milyen utasításokat adjunk az esetleg bajba kerülő munkatársaknak. Röviden és pattogósan azt tanácsoltuk nekik, hogy a behívót ne vegyék át, ne írjanak alá semmit, utazzanak el villámgyorsan valahova, nagybácsijukhoz, nagynénijükhöz vagy akár az anyósukhoz is, mi meg majd azt mondjuk az illetéseknek, ha kérdezik, hogy már a behívó előtt egy héttel szabadságotunk őket, nem tudjuk, hogy merre vannak, és nem is érdekel bennünket. Aztán majd várunk. Kissé primitív taktika volt ez, Európában gyorsan belebuktunk volna, a Balkánon azonban bevált. Egyetlen emberünket sorozták csak be katonának, őt is azért, mert kötelességtudó ember, átvette a behívót, és csak azután, vagyis későn telefonált, kíméletlenül egyenruhába öltöztették, elvitték a front közelébe, ott egy föld alatti üregben lapult egy egész hónapig, akkor hazajött épen és egészségesen, és ez volt a fontos.

Most pedig leírok néhány mondatot, ami nagyképűen fog hangzani, de igaz. Én már legalább húsz évvel ezelőtt megsejtettem, hogy Jugoszlávia és Csehszlovákia szét fog hullani, ezt mondogattam is barátaimnak, sőt egyes vezető magyar politikusoknak is, figyelmeztettem őket arra, hogy e mesterseges tákolmányok széthomlása után Magyarország már nem lesz egészen kicsi ország, mert nálánál kisebb országok fogják határolni, erre jó volna felkészülni, de azt hiszem, senki sem vette komolyan jóslataimat. Igazam lett, és tudtam, hogy igazam lesz, magam miatt nem nagyon aggódtam, válsághelyzetekből általában mindig kivágtam magamat, gyerekeim miatt azonban aggódtam, fiamat átküldtem Budapestre egyetemre, a lányomat Gyulára gimnáziumba, mindketten szorgalmasan tanultak, befejezték az iskolákat, közben Jugoszlávia véresen széthullott, én minden héten telefonáltam Budapestre és Gyulára, a fiamnak megtiltottam, hogy hazajöjjön, nem akartam, hogy esetleg harctérre vigyék a szerb érdekek védelmében, a lányomnak

néha megengedtem, hogy átlépje az országhatárt, de ő is csak rövid ideig tartózkodhatott Újvidéken. Az efféle utasításokat leginkább a főszerkesztői székéből, az irodámból telefonáltam meg, halk szavú helyettesem mindezt végighallgatta, nem szólt semmit, de hosszasan eltöprengett a hallottakon. Ő ugyanis egészen más lapra játszott. Két szép lánya van, egyiknek is, másiknak is vett egy lakást az Adriai-tenger partján, csakhogy ezek a lakások most Horvátországba kerültek, ott viszont nem kedvelik a szerbiai lakástulajdonosokat, talán még megmenthető valami, ha hiteles iratokkal bebizonyítja, hogy szerbiai polgár létére is magyar és katolikus, de ez sem biztos. Így hát ő is elküldte gyermekeit a határon túlra. Az egyik lánya elment Kaliforniába, a másik Szegedre, aztán a másik is elment Kaliforniába. Feltettük gyerekeinket, messzire küldtük őket, mások is ezt csinálták, és szépen elváltuk magunk alatt a faágat, amin ültünk. A magyarok nagyon-nagyon megfogyatkoztak a Vajdaságban.

És eljöttem én is, egy kis szobából, egy kis asztal mellől egy szomorú jegenyefát nézegetek Budapesten, és nagybátyámra gondolok, meg a szép jegenyefasorra Szenttamás és Feketics között. Kezdetben nem szerettem ezeket a jegenyefasorokat, hosszasan kellett kerékpározni közöttük, és aztán hosszasan dolgozni mellettük. Sohasem szerettem dolgozni, családukban általában senki sem szeretett dolgozni, mégis mindig dologoztunk, és ha már csinálnunk kellett valamit, azt igyekeztünk jól csinálni, ha nem is lelkesedve. Tizenkét-tizenhárom éves koromig én még viszonylag jól és kényelmesen éltem. Iskolába jártam, és birkákat őriztem, és valamiféle bandavezérré verekedtem fel magam egy igen kemény gyerekcsapatban. A verekedés szó szerint értendő. Aztán egy kora nyári vasárnapon apám csak úgy mellékesen és hanyagul közölte velem, hogy másnap kora reggel beállok a munkabrigád-jába, segítek nekik magántanyákat rombolni, és disznóólakat, marhaistállókat, fészereket, csűröket és egyéb fontos épületeket falazni a szövetkezet számára. Apámnak nem lehetett ellentmondani családukban, bólogattam, hogy szívesen megyek dolgozni, holott mindketten tudtuk, hogy ez nem igaz. Később kimentem a kertkapun, kertünk mögött hatalmas füves rét volt, a rét közepén egy szép kis zsidótemető. Szerettem ezt a temetőt, bodzafák és juharfák nőttek körülötte, itt bújtam el a háborúban, amikor két oldalról is ágyúztak bennünket, itt maradtam életben, most is ide mentem hát, leültem a sírok közé, belegendoltam, hogy teljesen megváltozik az életem, és elbőgtem magam. Akkor sírtam igazából utoljára eddigi életemben. Ellágyulásomat nem látta senki, ami nagyon jó volt, mert kemény fiúként tartottak

számon azon a környéken, el is határoztam ott a héber feliratú sírkövek között, hogy ezentúl felnőttként is kemény ember maradok. Elmentem anyai nagyapámhoz, akit legjobban szerettem egész családukban, közöltem vele, hogy holnaptól kezdve kenyérkereső leszek, maltert keverek, és téglát hordok, életvitelemen is gyökeresen változtatni akarok, ma éjszakától kezdve minden nyáron a görében alszom, nem megyek be vertfalú házunkba, edződni akarok. Nagyapám okos parasztember volt, ő is utálta a fárasztó munkát, neki sikerült is kiügyeskednie, hogy ne kelljen ténylegesen dolgoznia, miután hazajött az első világháborúból, mezőőr lett, forgópisztollyal az oldalán járta a dűlőutakat, a dolgozó gazdák megbíztak benne, mert sok tolvajt lefűlelt, emellett rendszeresen belátogatott a tanyákra, és szépeket mondogatott az asszonyoknak, megismerte az embereket, rajtam is rögtön meglátta, hogy pillanatnyilag igen elkeserített az élet, adott nekem egy subát és egy köteg dohánylevelet, azt mondta, hogy a subát terítsem magam alá a görében, a dohányleveleket meg fűzzem fel egy zsinigre a fejem fölé, azzal előzőm a szűnyogokat, így békésen férfiasodhatok éjszakánként. Ezt tettem. Felfűztem a dohányleveleket, leterítettem a subát a göré padlójára, édesanyám adott egy párnát és egy pokrócot, és azon az éjszakán nyugodtan aludtam.

Másnap hajnalban lépett be az életembe a nagybátyám. Addig csak hallottam róla, tudtam, hogy ő a szenttamási nagy Gionok utolsó sarja, a nagy Gionok gazdagabbak voltak, és szebb helyeken laktak, mint a kis Gionok, de elfogytak, a kis Gionok kicsi házakban is elszaporodtak, és jelentettek már valamit a falu életében, a nagybátyám is, aki legalább egy fejjel magasabb volt, mint az apám, beállt apám brigádjába, és engedelmesen teljesítette apám utasításait, alighanem arra is utasítást kapott, hogy engem istápoljon, eljött hát hozzánk kerékpáron hajnalban, engem fölrazott a göréből, benyomta a fejemet egy lavór hideg vízbe, kerékpárra ültetett, és elindultunk együtt a tanyák felé, szép jegenyefasorok között bicikliztünk, de nekem azon a reggelen nem tetszettek a jegenyefák, nagybátyám megpróbált felvidítani, elmesélte, hogy valamelyik éjszaka a plébánián kártyázott a katolikus pappal és más magányos férfiakkal, pálinkáztak is közben, de a plébános pontosan éjfélkor megfordította a poharát, és azután már nem ivott egy kortyot sem. Minden kártyázó éjszaka így cselekedett. Tetszett nekem a történet, kicsit jobb kedvre derültem, és ettől kezdve igen becsültem a katolikus papokat, jellemes embereknek tartottam őket, akik éjfélkor fordítva teszik az asztalra maguk elé a poharat, és reggel józanul mennek misézni.

Számomra még ma is érthetetlen okokból azonban a szenttamási pélbánosok nem kedveltek engem. Pedig, amennyire visszaemlékezem, sohasem csináltam nekik semmi rosszat, néha ugyan verekedtem a templom mellett vasárnap reggelenként nagymise előtt, egyszer engem is megvertek, más alkalmakkor én vertem meg másokat, de ez csak azért történt a templom mellett, mert itt gyűltünk össze valamennyien, akik összetartoztunk, meg azok is, akiknek leszámolnivalójuk volt egymással, és az elvétele előforduló gorombáskodások után csöndben és fegyelmezetten végigálltuk a szentmisét. Az is lehet, hogy később talán valamelyik írásommal okoztam sérelmet, sokat írtam Szenttamásról, több embert megsértettem, de ezt nem tettem szándékosan, és igencsak meghökkentem, hogy amikor apám halálakor egyházi temetést kértem, az akkor szolgálatot teljesítő plébános kedvetlenül ráncolta a homlokát, és csak akkor enyhült meg, amikor megtudta, hogy az öcsém is egyházi temetést kér apáknak. Öcsémet mindig jobban szerették az emberek, mint engem, ő jó kedélyű, barátkozó gyerek volt, megengedhette ezt magának, ott voltam mellette, időnként megpofoztam ugyan, mint ahogyan azt az idősebb testvérek szokták, de nem tűrtem el, hogy bárki más bántsa. Egyszer még majdnem felnőtt koromban is verekedtem miatta, akkor éppen a belgrádi gépészeti egyetemre készültem felvételi vizsgára, a házunkkal szemben lévő elhagyott német temetőben tanultam a matematikát, a fizikát és a kémiát, egy elvadult, ágas-bogas meggyfa alatt üldögéltem, és gyűlöltem mind a három tantárgyat, mert felét sem értettem abból, amit a komoly könyvekből magoltam, aztán elérkezett az ebéd ideje, elindultam a házunk felé, és akkor láttam, hogy egy vagánykodó nagyfiú göröngyökkel dobálja az öcsémet, és fennhangon szidja az édesanyját. Égtelen dühbe gurultam, földhöz csaptam a gyűlölt könyveket, előbújt belőlem a kamaszkori bandavezér, nekirohantam a fiúnak, ő megpróbált elszaladni, de utolértem. Leütöttem, és néhányszor oldalba rúgtam. Ez már felesleges kegyetlenkedés volt, de akkor ott hirtelen tudtára akartam adni az én kis világomnak, hogy még egyszer hazajöttem, ha rövid időre is, magamban azonban éreztem, hogy tartósan már sohasem térek vissza ide, egy nagyobb világba kell mennem, ahol sohasem fogom elfogadhatóan felmondani a matematika-, fizika- és a kémialeckét. El is buktam simán Belgrádban az egyetemi fölvételin, visszafelé jövet boldogtalanul besétáltam az újvidéki bölcsészkarra, a hirdetőtáblán elolvastam, hogy beindítják a magyar tanszéket, és ugyan csak géplakatos voltam, de mindenfélét összeolvastam az irodalomból, egyébként sem volt veszítenivalóm, jelentkeztem fölvételire, és simán letet-

tem a vizsgát. Ezután már ritkán jártam haza Szenttamásra, néha találkoztam az egykor leütött nagyfiúval, délceg, erős legény lett belőle, fenyegetően méregetett az utcán, láttam rajta, hogy vissza akarja adni a régi kölcsönt, de még bizonytalankodott, addig bizonytalankodott, amíg elbocsájtották munkahelyéről, nem akart éhen halni, sokadmagával együtt elment Németországba, úgy hallottam, hogy ott szorgalmasan dolgozott, és vagyonos ember lett belőle, őszintén remélem, hogy így történt. Én meg megírtam néhány novellát azokról a napokról, amikor nagybátyám elvezetett a kőművesek és az ácsok közé, ahol elsősorban neki köszönhetően, egészen jól éreztem magam, tizenkét órát dolgoztunk naponta, de sokat nevettünk, és én a jegenyefákat is megkedveltem.

Azután nagybátyám kíséretében végigkerékpároztam egy nagyon hosszú jegenyest. Hetven kilométert tettünk meg egy délelőtt, elmentünk Szabadkára, ott megkerestük a rokonainkat, ezek is a szenttamási kis Gionok ágából származtak, igen életrevaló emberek voltak, az egyik közülük birkózóbajnok volt, a másikat akkor ültették le sikkasztásért, a rokonság nőtagjai már túlestek néhány kalandos házasságon, gyerekeket is szültek, az egyik gyerekből később olimpiai bajnok lett. Engem egyből befogadtak maguk közé, segítettek, hogy beiratkozzam a Vasúti Ipariskolába, ez volt a legrosszabb hírű iskola a városban, de nekem megfelelt, három szép évet töltöttem Szabadkán, színötössel fejeztem be a rossz hírű iskolát, addigra bebörtönzött rokonom is szabadlábra került, a börtön mintha javára vált volna, azt hangoztatta, úgy érzi, hogy megfiatalodott, ami abból is látszott, hogy nagyon gyorsan szerelmi botrányokba keveredett, nyakig ült a bajban, amikor én eljöttem onnan, és rövid belgrádi vargabetű után megállapodtam Újvidéken. Jókedvvel járogattam az egyetemre, most már nem buktam el egyetlen vizsgán sem, rendben lediplomáltam, beálltam dolgozni az újvidéki rádióba, megnősültem, egy régi házban kibéreltem egy régi padlásszobát, ahol esténként irodalommal foglalkoztam, könyvkritikákat írtam. Mire belelendültem volna a munkába, elvittek katonának, leszolgáltam egy haszontalan évet egy haszontalan hadseregben, ezután elhatároztam, hogy nem írok több könyvkritikát, végleg áttérek a szépprózára. Szereztem magamnak lakást egy négyemeletes bérház negyedik emeletén, kis csúnya lakás volt, de elfértünk benne, itt kezdtem írni első regényemet, és vártam, hogy megszülessen az első fiam, a feleségem már terhes volt, és én biztos voltam benne, hogy fiút fog szülni, később még több fiút, nagy családra vágytam, sok fiúgyerekkel. Feleségem gömbölyű hassal egyszer legurult a lépcsőkön

a negyedik emeletről a harmadik emeletre, de akkor még nem történt semmi baja, egészséges fiúgyermeket szült, és én nagyon büszke voltam magamra, mint általában a fiatal apák.

Tizenegy nappal fiam megszületése után, június 23-án alkonyatkor értem haza, feleségem és anyósom a konyhaasztalon egy kis műanyag kádban fürdették a csecsemőt, azért itt, mert a fürdőszobában nem volt kád, csak zuhanyozó. Az évszakhoz képest ritka hideg volt ez a júniusi nap, bekapcsolták a villanymelegítőt, és becsukták a konyha és az előszoba közötti ajtót. Fake-
retes ajtó volt ez, a fakeretben pedig vastag, rücskös üveglap.

En bementem a szobámba, még mindig büszke voltam magamra, töltöttem magamnak egy pohár konyakot, és rágyújtottam egy cigarettára. Elégedett voltam az étellel. Ekkor fülrepeszítő üvegcsörömpölést hallottam, és anyósom rekedt sikoltozását. Kirohantam az előszobába, a feleségem állt előttem egy meztelen, csuromvér, keservesen síró kisbabával, mögötte az üvegajtó fakeretéből gonosz üvegszilánkok meredeztek. Amikor kivette a kádból a gyereket, megszédült a feleségem, nekiesett az ajtónak, és átlépett a vastag üveglapon. Ezt csak később gondoltam így végig, akkor nem gondoltam semmire, akkor nagyon gyorsan történt minden. Indulatos ember vagyok, és akkor kiáltottam lehangosabban életemben. A feleségemre kiáltottam, hogy miért tette ezt a fiammal. Feleségem a karomba adta a véres gyereket, és összeesett. Amikor már a lábamnál hevert, akkor vettem észre, hogy ő is vérzik, a nyakából és az arcából ömlött a vér, az összetört üveg elvágta a nyaki ütőeret. A síró kisgyereket óbégató anyósom kezébe adtam, felkaptam a feleségemet, bevittem a szobába, valami kötött ruhadarabot szorítottam a nyakára, megpróbáltam elállítani a vérzést, de azt már nem lehetett elállítani. Feleségem akkor már tudta, hogy meg fog halni, szomorúan, majdnem sajnálkozva nézett rám, megkért, hogy mentsem a gyerek életét, bocsánatot kért, amiért összevέrezte vadonatúj szőnyegünket, és elájult. Továbbra is minden gyorsan, szinte pillanatok alatt történt. Kiderült, hogy nagyon rendes emberek a szomszédaim. Dörömböltek, csöngettek az ajtón – kérdezték, hogyan segíthetnek. Ettől kezdve meglepő higgadsággal intézkedtem. Kinyitottam a bejárati ajtót, az egyik szomszédasszonyt megkértem, hogy csavarja be egy takaróba a sok sebből vérző kicsi gyereket, üljene be a másik szomszéd kocsijába, és rohanjanak a kórházba, a harmadik szomszédot megkértem, hogy szaladjon le a szemközti boltba, és hívja ki a mentőket a feleségemért. Mindenki sietett, mindenki megcsinálta, amit kértem, a fiamat elvitték a kórházba, a mentők is gyorsan megérkeztek,

hordágyra tették eszméletlen feleségemet, vitték le a negyedik emeletről, én mellettük mentem, továbbra is megpróbáltam összefogni az elvágott ütőeret, de továbbra sem sikerült, bevéreztük a négy emelet minden lépcsőjét. Percek alatt megérkeztünk a kórházba, a sebészeti osztály folyosóján hallottam fiam egyre erőtlenebb sírását, már a műtőasztalon feküdt, varrták össze a sebeket az arcán, a mellén, a lábain. Feleségemet is mindjárt bevitték a műtőbe. Én bementem a főorvos szobájába, udvariasan megkérdeztem, hogy telefonálhatok-e. Megengedték. Barátaim közül az egyik volt tanárom lakott a legközelebb. Felhívtam, röviden közöltem vele, hogy baleset történt, feleségem és fiam haldoklik, jöjjön be a kórházba, hozzon nekem egy üveg konyakot. Öt perc múlva ott volt feleségével együtt, mindkettőjüknek fehér volt az arca, ez jól látszott, mert akkor már besötétedett, és én a sebészeti osztály lépcsőjén ültem, és a sötétséget néztem. Mondtam, hogy üljenek mellém, ha kedvük tartja, és várjunk. Persze, hogy leültek mellém, kezembe nyomták a konyakos üveget, és vártunk. Én konyakozgattam, szerettem volna berúgni, de ehelyett egyre inkább kitisztult a fejem. Egy vagy talán másfél óra múlva kijött egy orvos fehér köpenyben, megállt előttünk, és közölte, hogy a fiamnak megmentették az életét. Felnéztem rá, és megkérdeztem, hogy mi van a feleségemmel. Megismételte, hogy a fiam életben maradt, és örüljek ennek. Így tudtam meg, hogy a feleségem meghalt. Elmentünk a véres lakásba, ekkor kiderült, hogy még anyósom is megsérült, amíg én a kórházban voltam, ő sírva és mezítláb szaladgált a lakásban, rátaposott az üvegdarabokra, összevagdalta a talpát. Mire visszaérkeztünk, már a szomszédban lakó szép, szemüveges lány tevékenykedett a lakásban, fölsöpörte az üvegdarabokat, és bekötözte anyósom lábát. Később szerelmes lettem a szemüveges lányba, de erről majd egy másik naplórészletben írok. Anyósomba beledikáltam fél maréknyi idegcsillapítót, és ugyanúgy közöltem vele, hogy meghalt a lánya, ahogyan velem közölte az orvos a kórházban. Ezután valamennyien elmentünk a volt tanárom házába. Itt is intézkedtem, mert valakinek intézkednie kellett. Megkértem a házigazdát, hogy hívja fel a postát, és diktálja be a következő táviratszőveget: „Ida meghalt, a gyerek kórházban van.” Másnap megérkezett a síró rokonság, de nem volt időm foglalkozni velük. Jugoszláviában mindig gyorsan eltemették a halottakat, intézni kellett az ügyeket. A rádióból felajánlottak egy kocsit sofőrrel, ezt köszönettel elfogadtam, feleségem a *Magyar Szóban* dolgozott, onnan is jött egy küldöttség, följánlották, hogy a lakáskölcsönömet majd a szerkesztőség törleszti, ezt köszönettel elutasítottam. Kocsikáztam a városban, megrendeltem a koporsót meg

mindazt, ami a temetéshez szükséges, aztán megtörtént a temetés is, a síró rokonság szétszéledt, én meg naponta bejártam a kórházba megnézni a fiamat. Összevert sebekkel, meztelenül fekütem egy ágyon, és sokat sírt, beteg gyerekével egy fiatal szerb asszony is bent volt a kórházban, ő szoptatta a fiamat. Egy napon elutaztam Szenttamásra, leültem apámmal és anyámmal, megkérdeztem tőlük, hogy fölnevelnék-e a gyereket. Egymásra néztek, és gyorsan összebólintottak. Visszamentem Újvidékre, szétnéztem kollégáim között, az egyik újságíró megkértem, hogy gyűjtsa be a kocsiját, egy újságírónt megkértem, hogy jöjjön velünk, mert én még sohasem tartottam a karomban újszülöttet, elmentünk a kórházba, kivettük a fiamat, és hajtottunk Szenttamásra. Nagy, nyári zápor szakadt ránk azon a napon, felázott a föld, nem tudtunk behajtani apámék házáig, gyalogoltunk hát a keskeny téglajárdán, én mentem elől, az újságíró mögöttem hozta a kisgyereket, az emberek kiálltak a házak elé, néhány asszony elsírta magát. A mi családukban nem volt szokás sírni, pontosabban nem volt szabad, mert apám megtiltotta, sőt betegnek sem volt szabad lennünk. Most sem sírt senki, a fiamat egészséges gyerekként fogadták, és úgy is bántak vele kezdettől fogva.

Az elkövetkező években elég viharos életmódot folytattam, valamiféle rendszert azonban betartottam, délelőttönként elvégeztem újságírói munkámat, éjszakánként műveltem az irodalmat, igaz, sokszor igen fáradtan, néhány pályázati díjat azonban megnyertem, így hát vettem egy televíziót, amit nagyon ritkán kapcsoltam be, mert utáltam a televíziót, ezenkívül vettem egy használt autót, bár mindig utáltam az autókat, de megtanultam kocsit vezetni, hogy minél gyakrabban eljárhassak Szenttamásra. Ekkor lépett be nagybátyám másodszor az életembe. Úgy érezte, ismét segítségre van szükségem. Akkor már régóta nős ember volt, a Tisza mellől hozott feleséget magának, de nem lehetett gyerekük, felajánlotta, hogy örökbe fogadja a fiamat. A fiam anyagilag jól járt volna, nagybátyám gazdag embernek számított, de az ajánlatot köszönettel visszautasítottam. Legközelebb apám temetésén találkoztunk. Szép sírhelyet választottunk apámnak, szép gömbakácok mellett, a temetés után arról beszélgettünk, hogy ide családi kriptát építünk, és szép sírkövet emelünk, nagybátyám akkor csöndesen megjegyezte, hogy a kriptában csináltassunk neki is egy rekeszt, a sírkőbe véssük be az ő nevét is, szeretne jó társaságban nyugodni a föld alatt, és szeretne a másvilágon apámmal kártyázgatni, esetleg még néhány magányos férfival. Elkészítettük a kriptát és a sírkövet, belevésettük mindazoknak a nevét, akik együtt akartak nyugodni. Évekkel később Budapestről egy televíziós

csoport jövetelét jelezték, portréfilmet vagy valami hasonlót akartak csinálni rólam. Elmentem nagybátyámhoz, a padlásra találtam rá, rengeteg galamb között, mondtam neki, hogy televíziósok jönnek, szeretném, ha ő is beszélne nekik rólam. Azt mondta, rendben van, ha már végigbohóckodta az életét, hajlandó bohóckodni a televízióban is. Sajnos majdnem így sikerült. Az udvaron fogadta a tévéseket, galambokat etetett, és a galambokról beszélt. Rettenetes lámpaláza volt, a filmből teljes egészében ki kellett vágni őt is, meg a galambokat is. A napokban Nyíregyházán kellett színpadra lépnem, a televízió, a rádió is felvételezett. Addigra túl sokat bolyongtam már Magyarországon, túl sok volt a bizonytalanság körülöttem, idegeskedtem, meg aztán egyébként is mindig lámpalázam volt a mikrofon és a nyilvánosság előtt, most is annyira remegett a kezem, hogy nem tudtam egy flekknyi írást állva végigolvasni, le kellett ülnöm az asztalhoz, úgy olvastam, és akkor is rosszul. És akkor is szegény nagybátyámra gondoltam, aki mindig segített, vagy segíteni akart rajtam, de szerepelni nem tudott. Legutóbb a fiam látogatta meg. Nagybátyám már ágyban feküdt, sárga volt az arca, és fulladozott. Haldoklott az utolsó nagy Gion Szenttamáson. Én eljöttem onnan, a nevemet nem vésettem bele a közös sírkőbe, budapesti alkalmi lakhelyem ablakán át a jegenyefát nézem, amely meglehetősen baljóslatúan sárgállik. Szeretném azt hinni, hogy nagybátyám még él, és a galambjait eteti. De az is lehet, hogy már apámmal és más magányos férfiakkal kártyázik egy másik világon, ez esetben azt remélem, hogy van közöttük egy katolikus pap is, aki éjfélkor megfordítja a poharát, úgy teszi maga elé az asztalra, és ezzel mérsékletre inti valamennyiüket.

Vigilia, 1994. 2. sz.

A nőkről

Igazából úgy négyéves koromban eszméltem rá erre a világra, akkor, amikor előkapartak a föld alól, és körülöttem aggódó női arcokat láttam. Addigi életemről főleg mások elbeszéléseiből tudok, gyermeki gondtalanságban éltem, majdnem boldogan, holott háború dúlt, de a háború még meszsze volt tőlünk. Aztán egyre közelebb jött, és elérkezett hozzánk. Frontvonalba kerültünk, két ellenséges hadsereg lövöldözött egymásra a fejünk fölött, és mindkét oldalról lövöldöztek ránk, mert mindkét oldalról ellenségnek vélték bennünket. Futóárkokban lapultunk, egy tűzérési lövedék a közelünkben csapódott be, kivájta a földet, és engem a föld alá temetett. Erről is még jobbra mások elbeszéléseiből tudok, de arra már tisztán emlékszem, hogy kikapartak a föld alól, és nők hajoltak fölem, én meg még bömbölni sem tudtam igazán az ijedtségtől, mert a szám tele volt földdel, később sem sírtam, mert azt férfiatlannak tartottam a sok nő előtt. A háború szerencsére gyorsan elvonult és véget ért, én rácsodálkozhattam egy békés világra. A házunkkal szemben békés temetők voltak. Német temető és zsidó temető. Ekkor már egyenként néztem meg a nőket.

A német temetőben egy német asszony gondozta a sírokat. Őt nem gyűjtötték be a felszabadítók, mert ügyes magyar férje volt, aki összebarátkozott az új hatalommal, a német rokonok azonban gyűjtőtáborba kerültek, és nagyon úgy nézett ki, hogy éhen halnak ott, mielőtt elküldenék őket Németországba. Az asszony időnként eltűnt a temetőből, esténként indult útnak nagy batyuval a hátán, és napokig nem láttuk. Később tudtam meg, hogy ilyenkor éjszaka besurrant a gyűjtőtáborba, enni adott rokonainak, és egyenként kiszöktette őket a szögesdrót mögül.

Két regényt írtam erről az asszonyról. A regényeknek sikerük volt, több magyar nyelvű kiadást megérték, több idegen nyelvre lefordították őket, a német asszony elolvasta a regényeket, nem mondott semmit, lassan megöregedett, ráncos lett az arca, kihullottak a fogai, és megromlott a látása és a hallása. Szemüveget vett magának a piacon, hogy tudjon olvasni, én fel-

ajánlottam, hogy csináltatok neki műfogsort, és veszek neki hallókészüléket. Mereven elutasított. Azt mondta, egy öregasszony úgy szép, ha fogatlan és ha süket egy kicsit. Egyszer budapesti tévések jöttek hozzám, portréfilmet csináltak rólam, a német asszonyt is szerepeltetni akarták. Ő beleegyezett, de a műfogsort akkor is visszautasította. Remekül viselkedett, okosan beszélt a kamerák előtt. A film bemutatása után több országból dicsérő leveleket kaptam, mindenki a fogatlan öregasszonyt dicsérte, engem jóformán nem is emlegettek.

De maradjunk a temetőnél. A zsidó temetőben egy fekete ruhás, sovány asszony járkált minden nap. Haláltáborból jött vissza, azt hiszem, ő volt az utolsó őshonos zsidó kis szülővárosomban, sírrablóktól őrizte a temetőt. Fekete ruhájában feltűnő jelenség volt a fehér márvány sírkövek között. Róla egy kisregényt írtam, átűtő sikert nem értem el vele, a zsidó asszony a portréfilmben sem szerepelhetett, mert korán meghalt. Azóta földgulyával elsimították a zsidó temetőt és a német temetőt is.

De megvoltak még a temetők, amikor belépett az életembe egy fiatal magyar lány. Szép, szomorú lány volt, szerette a gyerekeket, egy kis ollóval rendszeresen levágta a körmeinket, megfürdetett bennünket a temetők mögött kanyargó kis folyóban, mi meg meglestük őt, amikor esténként mezetenül maga is megfürdött a folyóban. Gyönyörű volt, valamennyien szerelmesek lettünk belé. Aztán cserbenhagyott bennünket. Nem várta meg, hogy felnőjünk, elment valakivel, soha többé nem láttuk. Ocsmány szavakkal szidalmaztuk emiatt. Róla is írtam egy könyvet, minden gyermeki dühömet beleadtam az írásba. A könyv szépségdíjat kapott egy nemzetközi vásáron. A külalakját díjazták, de tartalma is jó volt, az olvasók szétkapkodták, a kritika dicsérte.

És ekkor kisebbfajta botrány keletkezett. Ártatlanul indult, amint már ez lenni szokott. Egy újságírónő, akinek irodalmi ambíciói is voltak, de azidáig csak bugyuta gyermekmeséket írt, elolvasta a szépségdíjas könyvet, és paródiát írt róla. Kihegyezte nőalakjaim jellemét, és gúnyolódott egy kicsit. Jót derültem az íráson, az olvasók azonban felháborodtak. Tiltakozó leveleket írtak, nem az újságírónőnek, hanem nekem. Hirtelen magukra, a feleségükre vagy lányukra ismertek, és majdnem bepöröltek becsületsértésért. Egyszerre a kritika is visszafogottabb lett. Baj van nálam a nőkkel, mondták, vagy angyalok, vagy ördögök. Ezt ők csúnyábban fogalmazták meg. Rövid időre elbizonytalanodtam. Az olvasóknak, a kritikusoknak akár igazuk is

lehetett. Aztán folytattam az írást ott, ahol abbahagytam. Sokféle nőről írtam, de mindig egy céltudatos, konok német asszonytól, egy fekete ruhás zsidó asszonytól és egy meztelen magyar lánytól indultam. Néha elítélően szóltam róluk, ebben bizonyára nem volt mindig igazam, de leginkább csodáltam és dicsértem őket, és ebben biztosan igazam volt.

kézirat

Aranyosról, illetve kettős szerelmeimről

Valamikor nagyon régen 1971-ben és 1972-ben nagy vehemenciával megírtam egy szerencsétlen sorsú naplót, ami a kelleténél jobban forgalomba hozta a nevemet politikai körökben, és ahogy az lenni szokott, jöttek a kellemetlen következmények. Túl korán kezdtem naplót írni, és miután erre rájöttem, hanyagoltam ezt a műfajt ezután vagy húsz évig, bár akkoriban, a hetvenes évek legelején nem nagyon izgattak a kellemetlenségek, ez valahogy hozzátartozott a vagány írói magatartáshoz, meg aztán a korábbi könyveim körül is voltak kisebb-nagyobb politikai kavargások, mindegyikből kiügyeskedtem magam, még az obligát önkritikát is sikerült elsumákolnom, holott a pártfegyelem kötelezett az önkritikára, többen figyelmeztettek rá, de ilyenkor bölcsen lapítottam, vagy viszont-figyelmeztettem a buzgó aktivistákat, hogy másutt is vannak még felülvizsgálandó, zavaró jelenségek, amelyekhez esetleg nekik is közük lehet, így hát a hullámok lecsillapodtak körülöttem, és kialakult egy olyan csöndesen fortyogó nyugalmi állapot, miszerint az irományaimra éberem kell odafigyelni, de nem érdemes kötözködni velem, mert sunyi módon úgyis kioldalgok a bajból – valamit tehát mégis sikerült ellesnem Gallai nagyapámtól, akinek a nevét nem véletlenül említem ezen naplójegyzetek legelején –, szóval figyelő szemekkel békében hagytak, tulajdonképpen a korai naplóügyet is szerencsésen megúsztam, bár az országhatárról szigorú egyenruhás emberek visszafordítottak, ez is hozzátartozott nevem forgalomba kerüléséhez, a naplót diplomáciai tiltakozások nyomán kivonták a nyomdából, könyv sohasem lett belőle, talán jobb is így, számos ostobaságot írtam bele, ma már nyomtatásban főképpen a szerelmi ügyeimet hagynám benne, azokat a részeket, melyekben elmarasztalóan szólok emberekről, akik akkor nem védekezhettek, sietve kitörölném, és lányomat, akit egy hónapos korában láthattam meg először, jobban megszerettem, mintha fiúgyerekként született volna, pedig én helyette első fiam után második fiút reméltem, és csalódásomat hangoztattam is mindenfelé.

E kissé cirkalmas mellébeszélés után illene rátérnem a lényegre, Aranyos-hoz fűződő szinte makulátlan viszonyomra és ritka-tiszta érzelmeimre, amit az is bizonyít, hogy megkértem a kezét, ő szép nagy barna szemekkel nézett rám, és igent mondott, én meg tiszta érzelmeimet bizonyítandó, mégsem vettem el feleségül, sőt hazug kifogásokkal elszőktem mellőle, mert úgy gondoltam, hogy nehéz sora lenne mellettem – ez nem vicc és nem hazugság –, ma is szent meggyőződése, hogy nélkülem sokkal jobb élete van, az más dolog, hogy én piszok rosszul jártam, de sok hibám mellett van egy nagy erőm: saját téves vagy vitatható döntéseimért és lépéseimért sohasem szoktam másokat okolni, és ha nagy meleg szemek helyett apró gyík-szemeket választok, az is kizárólag csak az én hibám, mentségemül legföljebb csak annyit hozhatok fel, de azt is csak magamnak, hogy gyerekkoromban Szenttamáson számomra ma is érthetetlen okokból az volt a hiedelem, hogy a gyík Isten rendkívül kedvelt állatkája. A kígyókat gyűlöltük és üldöztük, a gyíkokat azonban mosolyogva néztük, gyöngéden megsimogattuk hosszú, hengeres farkukat, amikor a napon sütkeztek, igaz, egyszer az egyik napozó gyík beleharapott simogató mutatóujjamba, és akkor kételkedni kezdtem, hogy tényleg Isten kedvelt állatkája-e, de erről valahogy gyorsan elfelejtkeztem. Előfordulhat ez másokkal is. Később, jóval később eszembe jutott, attól kezdve nagyobb odafigyeléssel idéztem fel gyermekkori élményeimet, ezek nyomán könyvek is születtek, regények, novellák még filmek is, némelyikkel időnként majdnem elégedett voltam, a gyík-szemek is megtaníthatják az embert hasznos dolgokra.

A korai szerencsétlen naplónak jóformán semmi köze sincs a gyermekkorhoz, felnőtt és friss élményeket vettem papírra, nem mindig kellő megfontoltsággal, de gyorsan meg akartam írni, talán mégsem volt egészen tiszta a lelkiismeretem, mert Aranyosnak címeztem, neki magyarázkodtam egy mottófélével, amit kapkodva imígyen tákoltam össze a napló fölé:

– Mindent megírsz majd, ami csak történt? – kérdezte F. A., amikor eljöttem Pestről.

– Igen – mondtam.

F. A. sírt, és mindenfelét kérdezett tőlem, én pedig mindenre igent mondtam, holott jól tudtam, hogy semmit sem fogok írni arról, ami történt. Legfeljebb majd kigondolok valamit. De azt is csak F. A. kedvéért.

A rövid bocsánatkérő szövegben kétszeresen hazudtam, mert végül is azt írtam meg, ami történt, néhol okosan, néhol ostobán sarkítva, a kettős szerelemről azonban őszintén szoltam, bár némi álszenteskedéssel. Közben so-

kat gondoltam Gallai nagyapámra, aki az ilyesmit sokkal egyszerűbben és végső soron elegánsabban oldotta meg, letagadta a legnyilvánvalóbb szerelmi ügyeit is, aztán, hogy véget vessen a házi perpatvarnak, a lármának és veszekedésnek, játszani kezdett a citeráján, és énekelt is hozzá, szép érces hangon énekelt vidám és szomorú dalokat, és a végén mindig jó hangulatot teremtett, amikor már nevetni is lehetett. És tudott énekelni akkor is, amikor a kettős szerelmeknél sokkal komolyabb, néha véresen komoly bajok zúdultak rá, és nagyanyámat haláláig szerette. Eddig három regényt írtam róla, most készülök a negyedikhez, ezt is kissé irigykedve fogom megírni.

Merthogy a hallásom legfeljebb közepes, és a hangom rekedtre fáradt a dohányfüsttől, Rojtos Gallai István ez ügyben is még idejében, tizenhét éves koromban, amikor az első cigarettára rágyújtottam, megpróbált kiokítani, mondván, hogy az ember önként csak olyasmibe fogjon bele, amihez megvannak az adottságai, ő például már hatéves korában elkezdett dohányozni, de soha életében nem köhintett a füsttől, én viszont, mivel nem fogadtam meg tanácsait, kerek negyven éve minden reggel úgy köhögök, mint a gőthős számár. És persze hogy nem tudok szépen énekelni szerelmi bajaimban.

Bizonyára azért, mert kezdetben ezekbe a bajokba is amiatt keveredtem, mert fordítva futottam neki az érzelmi életnek, holott éveken át láttam, hogy hogyan kell jókedvűen levelezni a kettős vagy akár hármass szerelmeket is. Én helyett valamikor tízéves koromban elhatároztam, hogy szerelmes leszek egyik osztálytársnőmbe, akibe előzőleg már a legjobb barátom is beleszeretett. Ebből nem lett semmiféle probléma, nem rivalizáltunk egymással, iskolából hazamenet naponta megbeszéltük, hogy a lány milyen gyönyörű, és mindkettőnkre nedves, biztató szemekkel néz, ennyi elég is volt akkoriban, mire pedig többre vágytunk volna, a szép lányt a szülei kiemelték az iskolából, tanyára vitték, onnan később férjhez ment egy kérges kezű tanyasi legényhez, akinek öt gyereket szült, mi meg jobb híján a fiatalabb tanárnőket bámultuk nedves és vágyakozó szemekkel az iskolapadból, de ők is sorra férjhez mentek, leginkább a legközelebbiről kéznél lévő tanár kollégákhoz, ők is gyerekeket szültek, és úgy éreztük, hogy illene már valakibe komolyan szerelmesnek lenni. Túl fiatal, zavart és tanácstalan voltam még, ezt azzal próbáltam leplezni, hogy rendkívül igényes és válogatós vagyok, barátaim ezt mindvégig elhitték, a lányok azonban gyorsan rájöttek, hogy ki kell mozdítaniuk a mulyaságomból, az egyik óráközi szünetben vihogva közölték velem, hogy leghosszabb hajú barátnőjük hajlandó lenne belém szeretni, amennyiben én is viszonzom az érzelmeit. Megfontoltam a dolgot, a lány

igen satnya volt, de rendkívül szép arcú, és a haja a derekáig ért, mindig imádtam a hosszú női hajakat, úgy döntöttem, hogy viszonzom a gyöngéd érzelmeket, mellesleg a tisztesség is így kívánta. Ez persze bizonyos anyagi megterheléssel járt, a lányt illet kéthetenként legalább egyszer elvinnem moziba, ahol görcsösen szorongattuk egymás kezét, tenyereink összeizzadtak, és minden film csodálatos volt. Eközben azonban véletlenül összesodródtam egy rövid hajú lánnyal valamelyik litánián, szerettem ezeket az esti istentiszteleteket, mert a felnőttek összhangban énekeltek, és még egészen korai ifjúkoromban az én hangom sem mutált, a lány is csengő hangon énekelt mellettem, a haja ugyan nem tetszett, de kikeményített hófehér ruhába volt öltözve, mintha elsőáldozásra készülődne, az elsőáldozós lányok mindig gyönyörűek, megkérdeztem hát tőle, hogy mise után hajlandó lenne-e elsétálni velem a folyó mellé, ahol békesség van a nádas szélében, a békák elégedetten kuruttyolnak, a tücskök vidáman ciripelnek, a denevérek meg nesztelenül röpködnek a levegőben. Ékesszólóan beszéltem az egyházi énekek szüneteiben, többször megkérdeztem, hogy hajlandó lenne-e...?

Hajlandó volt. Kézen fogva sétáltunk el a folyó irányába a vásártéren keresztül, barátaim, a környékbeli kamaszok rongylabdával fociztak, a szokásos esti mérkőzésüket vívták, kiabáltak, hogy sürgősen álljak be én is közéjük, mert a mi utcánk csapata gyöngélkedett nélkülem, és amikor elhárítottam az invitálást, kétértelmű vagy inkább egyértelmű megjegyzéseket ordibáltak utánunk a férfiak és a nők viszonyára vonatkozóan. Volt azonban némi tekintélyem azon a tájékon, a gúnyos megjegyzéseket lepergettem magamról, a fehérruhás lánnyal elsétáltunk a folyóhoz, leültünk a parton, néztük a vizet a lábunk alatt, a csillagokat a fejünk felett, és én átkaroltam a fehérruhás vállat. Ennél több nem történt, de ennyi is elég volt, mert szép volt a folyó és az ég. A fehérruhás lány is. Meg az a másik. A hosszúhajú.

Forrás, 1998. 11. sz.

Rádiós világ

Az az intézmény, amelyben dolgozom, az Újvidéki Rádió, és ennek keretein belül a magyar szerkesztőség, amelynek jelenleg az élén állok, teljesítményét tekintve még nem sorvad. Szeretem azt a szerkesztőséget, még valamikor '63-ban kezdtem ott újságírói pályafutásomat, az újságírást sohasem szerettem meg, de a szerkesztőséget mindig szerettem, mert elnézte nekem, hogy irodalommal foglalkozom, a maga módján támogatott is ebben, mindig egyfajta védettséget éreztem, egészen addig, amíg mintegy hét évvel ezelőtt ki nem neveztek főszerkesztőnek. Azóta nekem kell vagy kellene védenem a szerkesztőség tagjait, amíg lesz kit védeni...

Nemrégén a BBC-től járt nálam egy újságíró, aki jól ismerte szerkesztőségünket, hiszen tőlünk ment el valamikor, tudta, hogyan fejlődtek fel műsoraink, és hogyan szaporodtak, ezúttal csak annyit kért tőlem, mondjam el a mikrofonjába, hogy mennyiben változott helyzetünk a *rendszerelváltás* után. Azt mondta, szándékosan használja ezt a szót, hogy *rendszerelváltás*, és nem azt, hogy rendszerváltozás. Tudomásul vettem, hogy mit miért mond, és közöltem vele, hogy a pozitív előjelű változás mindenképpen az, hogy maximálisan kibővítettük műsorunkat, napi huszonnégy órás műsort sugárzunk magyarul, és ez talán egyedülálló jelenség a világon, hogy egy nemzeti kisebbség nyelvén ekkora terjedelmű műsort adnak. Ezt már sok külföldi újságírónak elmondtam, azért, hogy alkalomadtán másutt is elmondhassam, vagy hivatkozhattak rá. Igaz, hogy a huszonnégy órás műsor terve még a megbukott autonomista rendszerben készült, és az is igaz, hogy folyamatosan csak ultrarövidhullámon hallatszunk, a fontosabb beszédműsoraink azonban középhullámon is, de mégiscsak huszonnégy órás a műsor, és ez a rendszerelváltás után valósult meg. A negatív előjelű változások azzal kezdődtek, hogy megnyirbálták a középhullámot, itt már ritkábban jelentkezhattunk. Ez ellen, az én hibámból, kissé megkésve, de erősen tiltakoztunk, persze hiába. Azután az illetékesek, a rendkívüli eseményekre hivatkozva – itt nyilván a háborúra gondoltak –, teljességgel elvették az igen erős középhullámot, és a szerb műsor jóval gyöngébb adóját kaptuk meg, mondván,

hogy a rendkívüli események úgy kívánják, hogy a szerb szó hallatsszék minél messzebbre. Szavatosságot kértünk, hogy a rendkívüli események befejeztével teljességgel visszakapjuk az erős középhullámot, de nem szavatolt senki semmit, és a rendkívüli események is nagyban tartanak még. Ezt a szerkesztőség belülről is megérezte. Nem esett el közülünk senki sem a háborúban, egyetlen újságírónk vonult be katonának a front közelébe, de ő is épségben visszajött. Mások azonban nem bíztak ennyire a szerencsájukban, sokan elmentek tőlünk és az országból egyik napról a másikra, szétszóródtak Pesten és vidéken, az idősebbek elmentek nyugdíjba, az RTV-ben létszámszoppot határoztak el. Megfogyatkozott tehát a szerkesztőségünk, mint ahogyan megfogyatkoztak az írók, az orvosok, a tanárok, a mérnökök és a gyerekek is. Október elején módfelett hivatalos hangnemű írást juttattam el az újvidéki és a belgrádi illetékesekhez, amelyben közöltem, hogy szerkesztőségünkben huszonöt emberrel kevesebb van, mint például '89-ben, és ha már annyiszor dicsekedtünk külföldi újságíróknak is a huszonnégyszeres magyar műsorral, ami a kisebbségi jogok megvalósulását is példázza, tegyünk valamit a műsorok színvonala érdekében, vagyis első lépésként engedélyezzék tíz új ember, elsősorban újságírók felvételét. Azóta sem történt semmi, illetve mégis történt valami, még egy újságírónk átköltözött Magyarországra. Most már huszonhatan hiányoznak a szerkesztőségből.

Azért még mindig elég jó műsorokat és sokféle műsort csinálunk. Csak egyre nehezebben, és az ügyintézés is igen nehézkes. Valamikor önálló volt az ötnyelvű Újvidéki Rádió-Televízió. Most szerves része a Szerbiai Rádió-Televízióknak, melynek központja Belgrádban van. És nem mindig jó, ha messziről intézik ügyeinket. Valamit azonban el kell ismernem. Nem járnak nyakunkra komisszárok, és nem okítanak bennünket szerkesztésre. A körülményekhez képest eléggé önállóan dolgozhatunk. Vannak bizonyos mindenkire kötelező általános elvek, de az általános elvek tágíthatók mindenütt a világon. Talán ezért tudunk még ma is viszonylag tisztességesen beszélni és muzsikálni az Újvidéki Rádió hullámhosszán. És ez nem is olyan kis dolog, amikor rendkívüli események történnek a közelünkben.

* * *

Az Újvidéki Rádió Közvélemény-kutató részlege megkért, hogy a Rádió fennállásának negyvenedik évfordulója alkalmából írjak valami visszaemlékezés-félét, hiszen huszonöt éve dolgozom a magyar nyelvű szerkesztőség-

ben, feljutottam egészen a főszerkesztői posztig, bizonyára rengeteg mondanivalóm lenne. Bólogattam, természetesen lenne mondanivalóm, erre a kezembe nyomtak egy leiratot vagy harminc kérdéssel, olyasmikre kellett volna válaszolnom, hogy mikor és hogyan kerültem a Rádióba, kik intézték a káderpolitikát, a politikai tényezők mennyire befolyásolták műsorainkat... Olvasgattam a kérdéseket, aztán az egészet félretettem valahová, és inkább regényt írtam, de nem a Rádióról, hanem a börtönről. Közben naplórészleteket is írogattam, az egyik miatt megtámadott egy politikus (aki ma talán már nem is politikus), mert a Pártházban történt egyik főszerkesztői eligazítás után kissé méltatlankova írtam romániai beszámolójáról, rózsaszínűre kozmetikázott beszámolónak éreztem, nem hittem, hogy Ceaușescu Romániája olyan rendezetten békés színezetű lenne, mint ahogyan azt nekünk Temes megyei látogatása nyomán politikusunk előadta. Aztán Ceaușescu megbukott, én nem válaszoltam a támadásra, viszont eszembe jutottak a félresöpört kérdések a Rádióról és a politikai tényezőkről, és ennek kapcsán a főszerkesztői eligazításokról. És eszembe jutottak a főszerkesztők, akik előttem irányították a magyar nyelvű szerkesztőséget, amikor én kezdőként, haladóként, rovatszerkesztőként dolgoztam.

A. tanár úrral kellene kezdenem a sort. Ő ugyan nem volt sohasem főszerkesztő, de tulajdonképpen ő juttatott be a Rádióba, és egyszer megpályázta a főszerkesztői állást is, nem választották meg, később elment tőlünk, átment a Televízióhoz, ott érte az első infarktus, megműtötték, nyugdíjba vonult, és belépett valami vallási szektába, mi szombatistáknak neveztük őket, de ők hivatalosan, azt hiszem, másként nevezik magukat. Hat évvel a műtét után A. tanár úrral egy szívroham végzett. Temetésén a kollégák és egyáltalán a világiak nevében én mondtam beszédet. Valójában a televíziósok közül kellett volna valakinek beszélnie, hiszen onnan ment el nyugdíjba, de a Televízió akkori műsorigazgatója módfelett óvatos ember volt, tudta, hogy A. tanár úr szombatista lett, és addig cselezett, amíg dühömben megírtam a halotti beszédet, igyekeztem szép és megható dolgokat írni, írás közben magam is majdnem meghatódtam. A temetőben öt vagy hat szombatista pap fogadott, rendkívül udvariasak voltak, megkérdezték, hogy mikor és hol akarok beszélni, azt mondtam, hogy elsőként akarok szólni a halottas ház előtt. Természetesen beleegyeztek, én elmondtam a beszédemet, pontosabban felolvastam, így nem figyelhettem meg, hogy bárki is meghatódott volna. Ezután jöttek a szombatista lelkészek. Én magyarul beszéltem, ők felváltva

magyarul és szerbhorvátul. Két nyelven söpörtek le a porondról. Hosszabban, szenvedélyesebben és politikai utalásokkal beszéltek. És a szombatisa énekkar egyházi dalokat énekelt. Akkor láttam, hogy a kórusban az első főszerkesztő is ott van, és áhítattal énekel. A temetésre politikusok is eljöttek, hiszen ismert újságírótól búcsúztunk, de a politikusok közül néhányan a sírhoz már nem kísérték el a koporsót, nem tetszett nekik az egyházi szertartás, amit én egymagamban nem tudtam ellensúlyozni. A papok egyébként a sírnál is szépen beszéltek.

A történet eddig igen szomorú, az eleje azonban szebb és vidámabb. Szenttamáson kezdődik, ahol engem elemista koromban A. tanár úr a magyar irodalomra oktatott, és ahol az Újvidéki Rádió műsorát akkoriban még főleg az utcai hangszórókból hallottam, mert otthon nem volt rádiónk, de a hangszórókra sem figyeltem nagyon, ha A. tanár úr tartott órát, nagyon jó tanár volt, kedveltük mindannyian, és a tantárgyát is szeretjük. Aztán A. tanár úrnak valami kellemetlenségei támadhattak, váratlanul otthagyt bennünket és egész Szenttamást, beállt az Újvidéki Rádióba újságírónak. Mi diákok is szétszéledtünk, én kitanultam a géplakatos szakmát, aztán némi ügyelbajjal beiratkoztam az éppen beinduló Magyar Tanszékre Újvidéken. Bol-dog voltam, hogy felvettek a Magyar Tanszékre, de azért töprengve jártam az újvidéki utcákat, nem tudtam, hogy miből fogok megélni egyetemi éveim alatt. Akkor találkoztam ismét A. tanár úrral. Legjobbkor. Azonnal a Rádió akkori főszerkesztőjéhez utasított, hogy kérjek ösztöndíjat, de azt is megkérdezte tőlem, hogy mit tudok az Újvidéki Rádióról. A szenttamási utcai hangszórókról motyorásztam valamit, mire ő megmagyarázta, hogy az Újvidéki Rádió nagy kezdőbetűvel írandó, nem afféle vidéki hangszóróállomás, hanem fontos politikai tájékoztató és kulturális intézmény, jelentős szerepet töltött be a tájékoztató irodás propagandacsatában, amikor Jugoszlávia szembefordult a szocialista táborral, sokan hallgatták műsorait '56-ban is, sőt még ma is sokan hallgatják többnyelvű műsorait itthon és külföldön, szóval mindennek tudatában lépjem át a Rádió küszöbét. Mindezt tudomásul vettem, és megilletődve léptem be a Rádió épületébe, a főszerkesztő azonnal fogadott. Ő volt az első rádiós főszerkesztő, és ő volt egyáltalán az első főszerkesztő, akit személyesen megismerhettem. Elmondtam neki, hogy ki vagyok, és hogy ki küldött, ő kimértem végighallgatott, és megkérdezte tőlem, hogy párttag vagyok-e. Közöltem, hogy párttag vagyok, mint végzős géplakatos verbuváltak be a pártba, de azt elhallgattam, hogy a do-log korántsem ment simán, mert egyszer a műhelyben a rozsdás vasdara-

bok reszelése közben, meg később a kollégiumban is, összevitakoztunk, hogy az amerikai vagy a szovjet rendszer-e a jobb, én az amerikaira szavaztam, ami még nem lett volna nagy baj, de mellé állítottam a nagy többséget is, és ezt komolyan felrötták a tanárok, a művezetők és a nevelők, a tájékoztató irodás korszaknak vége volt. Egy időre töröltek a jelöltek listájáról, később azonban mégis felvettek a pártba, nyilván taktikai okokból, mert bár a szakmában elég ügyetlenül mozogtam, de osztályelnök voltam, akit esetleg a továbbiakban más ifjúmunkások is követnek a párt felé vezető úton. Ezt persze nem részleteztem a főszerkesztőnek, őt nem is érdekelte, megkaptam az ösztöndíját.

Viszonylag könnyen befejeztem az egyetemet, és beálltam dolgozni a Rádióba. Az általam megismert első főszerkesztő akkorra már feljebb kapaszkodott, a Rádió igazgatója lett, később pedig hivatásos politikus, és kissé messzebből felügyelt a sajtóra, a rádióra és a televízióra, de azért nem túl messziről. Aztán nyugdíjba ment, kilépett a pártból, belépett a szombatisákhoz, és énekelt A. tanár úr temetésén. Nem sokkal később ő is meghalt, az ő temetésén nem mondtam halotti beszédet. A pártot viszont akkor már régóta nyugtalanította az egyházak növekvő befolyása, régi elkötelezett kommunisták pálfordulása, mert nemcsak volt újságírók és főszerkesztők tértek vissza a pártból az egyház kebelébe, hanem mások is, és egyre többen. A Pártházban én is részt vettem néhány ilyen beszélgetésen, sok felszólalást meghallgattam az egyházak előretöréséről, ügyes taktikájáról, a *Biblia* egyes veszélyes kitételeiről, de nem emlékszem, hogy valaha is túlzottan okos végkövetkeztetés született volna a témával kapcsolatban. Egyszer engem is megbíztak, hogy szólaljak fel, felszólaltam, röviden beszéltem, mert én általában röviden szoktam beszélni temetéseken és másutt is, én sem mondtam semmi okosat, a legokosabb talán az volt, hogyha már a *Bibliát* is emlegetjük, jó volna figyelmesen elolvasni, igazán érdekesítő könyv, elhihetik nekem becsületszóra, mert én többször is elolvastam.

De kanyarodjunk vissza az Újvidéki Rádióhoz, pontosabban a főszerkesztőkhöz. Amikor beálltam kezdő újságírónak, már a második főszerkesztő fogadott, egy kis termetű fekete zsidó ember, akitől majdnem megriadtam, mert nagyon szúrós tekintettel tudott nézni, és mintha nem szeretne volna az irodalmárkodó fiatalokat, márpedig én abban az időben egyre komolyabban kezdtem körözní az irodalom tájékán. Később kiderült, hogy felesleges volt a riadalmam, a második főszerkesztő barátságos, kedélyes és jó

humorú ember volt, bár néha gúnyosan szólt az irodalomról, az újságírás érdekelte mindenekelőtt, igaz, az elkötelezett újságírásról is humorizált gyakran, de mindezzel együtt szépen éltünk a szerkesztőségben. Csöndesen teltek a napjaink, megrázó események nem történtek körülöttünk, tudtuk, hogy miről hogyan kell írunk, hiszen szerkesztőségünkben jóformán minden újságíró párttag volt. De azért nem mindenki. A külpolitikai rovat egyik újságírója nem akart belépni a pártba, ezt igen keményen megindokolta, egyebek között azzal is, hogy a háború befejeztével kegyetlenül elbántak családjával. Csökönysége miatt többször ki akarták rúgni a munkahelyről, de valahogy mindig sikerült megmenteni. Ma a külpolitikai rovat vezetője.

Aztán mégis felbolydultak a kedélyek, méghozzá bent a házban, és éppen a magyar nyelvű szerkesztőségben. A második főszerkesztőmet támadták meg egy pártértekezleten, kezdetben talán csak túlzott gúnyossága és goromba szellemeskedései miatt, de később már komolyabb vádak is elhangzottak, burkoltan vagy nem is túlzottan burkoltan már-már magyar nacionalizmussal vádolták. A legsúlyosabb vádakra szinte válaszolni sem tudott, hiszen nem értette őket. Csak olyasmit mondott nagyon halkán, hogy a háború alatt szinte az egész családját a nacionalista eszelősség irtotta ki, nem érti tehát, hogy hogyan kerül ő most a nacionalisták közé. De beszélhetett akár halkán, akár hangosan. Leváltották. Gyorsan kiheverte a meghurcoltatást, dolgoztatott még évekig a szerkesztőségben, jó kedélyét is megőrizte, és az az érzésem, hogy most nyugdíjasként gunyorosan megmosolyog bennünket, mert tudja, hogy igen nehéz időköt élünk.

A harmadik főszerkesztő sokat tapasztalt, viharedezett újságíró volt, szerette a szakmáját, éberen felügyelt a műsorokra, nem vagánykodott, és nem kockáztatott, és türelmesen viselkedett mindenkivel. Meg is maradt főszerkesztőnek vagy húsz évig. Voltak ugyan neki is nyugtalan napjai, különösen a hetvenes évek elején, amikor a hatalom véget vetett a liberalizálódó korszaknak, és leszámolt az úgynevezett liberalistákkal, szerkesztőségünknek is önkritikát kellett gyakorolni a liberalista elhajlások miatt, hosszú írományban foglaltuk tévelygéseinket, mindenkit név szerint felsoroltunk elítélendő hibáival együtt, a rólam szóló néhány elmarasztaló mondatban az állt, hogy túlságosan elhajoltam az irodalom felé, vagyis közönyösen viszonyultam a közélet és az újságírás valós problémáihoz, másokról azonban ennél csúnyábbakat is írtunk közös megegyezéssel. Megdicsérték bennünket őszinteségünkért, és senkinek sem lett semmi baja. Közben foltozgattuk

a műsorokat. Rádiónk hosszú évekig csak középhullámon, két hullámhosszon sugárzott műsort, az egyiket szerbhorvát nyelven, a másikon a nemzetiségek nyelvén, jobbára magyarul, de szlovákul, románul és ruszinul is. Váltogattuk egymást, középhullámon továbbra is váltogattuk egymást, de lassanként beindultak az ultrarövidhullámú adók, így aztán ha a magyar műsort időnként le kellett állítani a középhullámon, folytattuk ultrarövidhullámon. Mire a türelmes és igazán sokat tapasztalt főszerkesztő nyugdíjba ment, már napi tizenkilenc órás folyamatos magyar műsort sugároztunk ultrarövidhullámon, fontosabb műsorainkat pedig középhullámon is. A főszerkesztő tehát elégedetten vonulhatott nyugalomba, de ő nem látszott túlságosan elégedettnek, szeretett volna még dolgozni. Azóta is bejár minden nap a szerkesztőségbe, ő szerkeszti vasárnap az esti híradót, hétköznaponként pedig az újságokat olvassa aggodalmas arccal, és néha mintha szánakozva nézne rám, jól tudja, hogy nem vagyok irigylésre méltó helyzetben.

A negyedik főszerkesztő ugyanis én lettem. Nem nagy lelkesedéssel váltaltam a tisztséget, mintha megéreztem volna, hogy nehéz évek következnek, és én éppen akkor rossz (vagy éppen jó) időben rossz helyen leszek. Így történt. Kezdetben még nagyjából a megszokott mederben folytak a dolgok, igaz, éppen ekkor sokan nyugdíjba mentek a régi gárdából, sok új munkatársat kellett felvenni a szerkesztőségbe, jobbára fiatal kezdőket, akik azonban szerencsére egészen jól beváltak a szakmában, és én nemigen érdeklődtem pártállásuk felől, mellesleg a legtöbbje nem volt párttag, de ezzel nem sokat törődtem, örültem, hogy lelkesen végzik munkájukat, és egyébként is manapság már alig van párttag a szerkesztőségben, a régi kommunisták tömegesen kiléptek a pártból, sőt – az ország jellegénél fogva – darabokban és darabosan a párt is kilépett vagy kilépni készül önmagából. De erősnek látszott még akkor, amikor Vajdaságban megbukott az autonomista politika, és amikor kemény kézzel visszalapoztak a szerkesztőségek viselt dolgaiba. A visszalapozást megúsztam egy enyhe pártbüntetéssel, dolgoztunk tovább, a szerkesztőségben senkinek sem esett bántódása, és velem együtt még ma is többen csodálkoznak, hogy kihúztam a négyéves főszerkesztői mandátumot.

Közben beindítottuk a napi huszonnégy órás magyar nyelvű műsort. Egy évig csak hétvégeken sugároztunk éjszakai műsort is középhullámon és ultrarövidhullámon egyszerre. Az egy esztendő elteltével ráálltunk a hétköznapok éjszakáira is, bár ez nem ment egészen zökkenőmentesen. Az Újvidéki RTV vezérkarában többen is elleneztek az állandó huszonnégy órás

műsort, az ellenérvek főleg az anyagi és műszaki nehézségek felsorolásából álltak, mellettünk inkább politikai érvek voltak, végül is kompromisszum született. Bele kellett egyeznem, hogy az éjszakai műsorokat csak ultrarövidhullámon sugározzuk. Beleegyeztem, mert ha a tervezettnél kevésbé hangosan is, huszonnégy órásk lettünk, elég messzire hallatszik a hangunk éjszaka is, ezt a gyakori vajdasági, magyarországi és az utóbbi időben romániai visszajelzésekből tudjuk. És lassanként a vallási témák is beszüremlettek a műsorokba, kezdetben csak jeles egyházi ünnepeken, később szerény rendszerességgel és természetesen más előjellel, mint valamikor régen, amikor egy harcias összejövetelen azt állítottam, hogy a *Biblia* valójában mégis érdekfeszítő alkotás. Egyéb változások is történtek az utóbbi négy év alatt, legbüszkébben azonban továbbra is a huszonnégy órás műsort szoktam emlegetni.

Nemrégén egy izraeli rádió-televíziós küldöttségnek, majd a belgrádi magyar nagykövetnek és kulturális attasénak dicsekedtem vele. Az előírt szabályoknak megfelelő felállításban fogadtuk őket néhányan, az izraeliek-től elnézést kértünk, hogy kissé hosszasan kell magyaráznunk házunk bonyolult, többnyelvű szerkezetéről, mire leintettek bennünket, hogy nyugodtan hanyagolhatjuk a magyarázkodást, az ő rádiójuk tizennyolc nyelven sugároz műsort, azt azonban méltányolták, hogy egy nemzeti kisebbség nyelvén napi huszonnégy órás műsort adunk, talán mi egyedül a világon. A nagykövetnek és a kulturális attasénak nem sok újat mondtam dicsekvéssel, értelmes és tájékozott fiatal emberek, tudják, hogy mire kell odafigyelni, különösen most, amikor ilyen gyorsan változik a világ. A kommunista rendszerek eléggé szétrázódtak körülöttünk, és nálunk sem csupán beszédtema a demokrácia.

Persze a demokráciát sokféle jelzővel lehet díszíteni, tehát sokféleképpen is alakulhat. A körülmények összejátszása folytán az én főszerkesztői mandátumom lejártával az Újvidéki Rádióban is lezárult egy korszak. Pillanatnyilag megbízott főszerkesztő vagyok, a megszűnőben lévő alapítónk bízott meg ideiglenesen az ügyek további intézésével, hamarosan új gazdánk lesz, várjuk a változásokat, nem tudhatjuk pontosan, hogy milyen változások következnek, mégis fel kell készülni rá, és lehet, hogy azért érzem néha, hogy szánakozva néz rám egy sokat tapasztalt nyugdíjas ember, aki előttem húsz évig volt főszerkesztő, azt hiszem, egészen bizonyos benne, hogy az elkövetkező időkben már senki sem fogja tartani magát húsz évig

egy ilyen poszton. Igaza van, és ez így van rendjén. Én meg ahol csak tehetem, dicsekszem az (A. tanár úr nyomán nagykezdőbetűs) Újvidéki Rádió napi huszonnégy órás magyar nyelvű műsorával. Dicsekszem, mert szeretném, ha megmaradna huszonnégy órásnak. Szép dolog lenne a jövőben kisebbségi nyelven is napi huszonnégy órán keresztül tudósítani az igazi demokráciáról.

kézirat

Író a tanyán és a történő történelemben

1988 ősze

Egy tanyai padlásszobában ülök, körülöttünk mindenféle kukoricaföldek, a csapott padlásmennyezet fölött egerek cincognak. A személyzet azt mondja, hogy mezei egerek keresik már és készítik a téli szálláshelyüket.

Ez olyan tanya, ahol személyzet is van, pincérek, szakácsnő, gondnok. Valamikor igazi, szép, nagy tanya volt, de nemrégén átalakították, a földszinten éttermet, konyhát, tévésobát csináltak, a padláson pedig összkomfortos padlásszobákat. Amolyan alföldi motel lett belőle, távol mindentől, a vendégnek előre be kell jelentkezni, akkor felvonul a személyzet, ha nincs vendég, akkor bezárják a tanyát napokra is. Nagyon jó pihenésre és írásra, ha az embert nem zavarják a mezei egerek. Engem nem zavarnak, inkább sajnálom őket, és kissé csalódtam bennük.

Az egyik belgrádi napilapban rendszeresen jelennek meg képes ismertetőik Walt Disney műhelyéből a természet furcsaságairól. Az egyik ilyen ismertetőben valamikor régen azt olvastam, hogy a mezei egér szembefordul a macskával is, ha az megtámadja: le is volt rajzolva a visszahőkölő macska és a harciasan két lábra álló mezei egér.

Tegnap azonban, amikor lementünk az udvarra, a gépkocsivezető, aki várt bennünket, hogy bevigyen a városba, azt mondta, hogy egy sárga szőrű macska éppen az előbb fojtott meg két mezei egeret, és azok egyáltalán nem viselkedtek harciasan. Walt Disney-ék nem tudták volna? Vagy rosszul tudták volna? Vagy a mezei egerek változtak meg azóta? Szóval csalódtam bennük, nem zavarnak cincogásukkal, jó telelést kívánok nekik. Jelenleg még szépen és melegen süt az őszi nap, de ők nyilván érzik már a közelgő hideg napokat, nem szeretnének megfagyni, amúgy is bizonyára megfagykoztak az utóbbi időben a vegyszeres gyomirtástól.

Interjút kérnek tőlem Budapestről egy készülő könyvbe. Sokan szerepelnek benne, beleférnék én is. Nézegetem a kérdéseket, a munkacím: *Magyarok magyarokról, magyarságról*. A kérdések között olyanok vannak, hogy

a nyelv sorsa, múltja, jövője, Erdély, kinek mi a feladata a magyarságtudat fenntartásában, a nemzetiségi helyzet, és persze beszéljek magamról is, mit tettem és mit teszek, beszéljek a családomról, a műveimről.

Látom, hogy minden kérdésre nem tudnék érdemleges választ adni, inkább írom ezt a naplófélét, majd rögzítem a történeteket, megpróbálok helyenként telibe találni, és időnként visszatekintek a múltba. Mesélgetek majd kényelmesen mindenféléről, például a tanyákról, megtehetem ezt az összkomfortos tanyán, két hétre hívtak meg vendégségbe, az adai szerszám-gépgyár fedezi a költségeimet, egyetlen kívánságuk, hogy írjak előszót a gyárról készülő könyvükhöz, a továbbiakban pedig végezzem a magam munkáját. Étel, ital biztosítva, kocsit is küldenek értem, ha el akarok menni valahová a kukoricatáblákból.

Az első három napra a feleségem is eljött velem, mi ketten voltunk a gyár vendégei, most is csak ketten vagyunk, írhatok hát nyugodtan a régi szép tanyákról. Nem volt belőlük túl sok, és nem is voltak mindig szépek.

Az elsőre csak halványan emlékszem, ez is hatalmas tanya volt Szenttamás és Verbász között, egy zsidó cukorgyáros tulajdona, itt próbált meghúzódni az apám a háború vége felé. Magyar katonaként harcolt a háborúban, aztán orosz fogságba esett valahol a Felvidéken, amit nem is bánt túlságosan, mert azt mondták neki, hogy hamarosan hazaengedik őket, de amikor elkezdtek terelni a hadifoglyokat Kelet felé, egy déli pihenő alkalmával fogta magát, és kivált a csoportból. Elindult egymagában valamerre. Arra számított, hogy sok a hadifogoly és kevés a kísérő katona, tehát nem fogják üldözni, és jól számított. Igaz, utánalóttek a golyószóróból, de akkor már lőtávolságon túl volt, meg egyébként is kis alacsony ember volt az apám, nem lehetett könnyen eltalálni.

Hazajött, és ismét a háború közepén volt. Mifelénk még folytak a harcok, az új jugoszláv hadseregbe kellett az emberek, ekkor mentünk ki a cukorgyáros tanyájára, kis cselédházban laktunk, igen szűkösön voltunk, de nem sokáig, mert ránk találtak a toborzók. Apámat megkérdezték, hogy bevonul-e önként a népfelszabadító hadseregbe, vagy elmegy munkára.

Apám a munkát választotta. Elege volt a háborúból, nyilván féltette a bőrért, meg aztán sohasem volt politikai érzéke. Ellentétben anyai nagyapámmal, aki, ahogy ő mondta, a fordulat után azonnal bekapcsolódott a politikai életbe, és győzögette, sikerrel, a magyar fiúkat, hogy jelentkezzenek az új jugoszláv hadseregbe. Megérezte, hogy a vajdasági magyarokra is könnyen

ugyanaz a sors várhat, mint a németekre, vagyis kitelepítés, ha legalább a háború utolsó napjaiban nem harcolnak tömegesen és győztes oldalon.

A fiúk elmentek lelkesen a háborúba, hiszen gyűlölték a fasizmust, tetszett nekik az eljövendő új világ. Sokan elesetek közülük, de a vajdasági magyarokat nem telepítették ki. Itt véget is érhet az első tanya emléke. Részletebben regényben szeretnék egyszer írni róla.

Gyermekkorom másik tanyájára már jobban emlékszem. Elhagyott német tanya volt, egy távoli rokonunk bérelte, gyakran kijártam oda, két nagy lakli fiú volt a családban, az első alkalommal azonnal birokra kerültünk. Tudniillik én a kis Gionok ágáról származom. Nagypám, apám, nagybácsijaim mind apró termetűek voltak. Ebből kifolyólag sokszor nekimentek a magasabb embereknek, hogy, nyilván gátlásaikat leküzdendő, bizonyítsák erejüket. Néha sikerült, néha nem. Magas termetű anyámnak köszönhetően én később fölé nőttem a kis Gionoknak, de ezt akkor, gyermekkoromban még nem tudtam, így természetesen összeakaszkodtam a szép szál tanyai fiúkkal, és a földhöz csaptam őket többször is. Roppant büszke voltam, őket meg bántotta a dolog, ezért bevezettek a lóistállóba, hogy megmutassanak egy szép csikót. Mondták, hogy megsimogathatom a csikó farkát. Mint Móricz Zsigmond Mehemedje, megsimogattam, a csikó meg mellbe rúgott. Hanyatt estem, a fiúk röhögtek rajtam, és hívtak, hogy birkózzunk még egyszer. Ismét földhöz vágta őket, pedig nagyon fáj a mellcsontom.

Ettől kezdve jól megvoltunk egymással, én se mentem a csikó közelébe, bár gyakran az istálló jászlában aludtunk, ami nagyon jó hely volt, s engem csak az éjszakai feneketlen sötétség zavart, mindig szerettem, ha valahol egy kis fény világít, még akkor is, amikor alszom. Erről sokkal később, Magyarországon, Csongrád határában egy költő barátommal beszélgettem, ő is feneketlen sötétségről mesélt, és az első téészesítési korszakról. De ezek az ő véleményei. Ennyit a régi tanyákról, a korai gyermekkorról és a sötétségről.

Magyar Szó, 1989. december 9.

* * *

Itt az összkomfortos tanyán annyi világosságot csinálhatok, amennyit akarok, csak a villanykapcsolót kell megnyomni. És az emberek is kedvesek hozzám, még birkóznom sem kell velük. Mikor megérkeztünk, először a szerszámgépgyárba mentünk. Az igazgató jó beszédű, szívélyes ember, el-

mondja, hogy fiatal korában egy távoli birtokon dolgozott, de a kisvárosban lakott, télen-nyáron lóháton tette meg az utat. Nyáron lusta, öreg lovakat adtak alá, nehogy valami baja történjék, télen azonban tüzeesebb lovakra ült, mert akkor könnyen elbánt velük, ha megbokrosodtak, beirányította őket a hasig érő hóba, ott aztán elfáradtak és megnyugodtak.

Az igazgató közben lediktált egy telexüzenetet valahová külföldre, amennyire értettem, komoly üzletről volt szó. Az egykori lovasból, úgy látszik, talpraesett vezető lett. Aztán megnéztük a gyárcsarnokot, a vasöntödétől kezdve a legkorszerűbb esztergapadot gyártó részlegig.

Furcsa ennyi vasat látni a Tisza mellett, kissé meghatódva nézelődöm. Mindig becsültem a vasmunkásokat, mert valamikor én is vasasnak készültem, és ez nagyon nem sikerült. Nehéz szakma ez, tehetség kell hozzá, nekem nem volt efféle tehetségem. 1956-ban iratkoztam be Szabadkán az ipari iskolába, géplakatos szakra. Először már az megzavart, hogy két nyelven folyt az oktatás. Szenttamáson én szintisza magyar iskolában jártam ki a nyolc osztályt. Az iskolaépületeket ugyan váltogattuk, jártam az apácázárdába és német iskolába, a zsidó iskolába, mi így hívtuk őket, de csak a nevük volt a régi, az apácák már a paplakba vonultak, a zsidókat elvitte a háború, a németeket kitelepítették. Maradtuk hát magyarok és szerbek Szenttamáson, külön iskolákba jártunk, az apróbb villongásokat leszámítva jól megvoltunk egymással, bár a mezőkön és a strandon még a focimeccseket is szigorúan nemzeti alapon vívtuk egymással.

A fiam ugyanitt már olyan iskolába járt, ahol párhuzamos szerb és magyar tagozatok voltak. És ma már az alkalmi focicsapatok is vegyes nemzetiségűek.

Engem mindenesetre váratlanul ért a kétnyelvű oktatás. Az általános tantárgyakat magyarul, a szaktantárgyakat szerbül tanultuk. S a vasreszelés se ment úgy, ahogy kellett volna.

Aztán Magyarországon bejöttek az októberi események, akkor valamennyien odafigyeltünk, nem nagyon törődtünk az iskolával. Kezdek érkezni a menekültek. Palicson láttam egy tábort. Szenttamáson elhelyeztek egy kisebb csoportot, a kultúrkör épületében.

Elég sokáig ott voltak, többnyire fiatal férfiak, s akkor már nagyon elégük volt az életből, divatos slágereket harsogtak trágár szöveggel. Később széledtek a világban az '56-os menekültek, magukkal vittek néhány szenttamási lányt is, mi pedig reszeltük a vasat. Továbbra se ment a dolog, a kétnyelvű oktatásba azonban valahogy beleszoktam, kitűnő tanuló lettem, így

aztán megadták a géplakatosi diplomát. Éppen akkor, 1959-ben nyílt meg Újvidéken a Magyar Tanszék. Nem volt megfelelő iskolai végzettségem, de beiratkoztam, és ott megtanítottak egy kicsit arra, hogy mi az igazi irodalom. Magam is írni kezdtem, ez valamivel jobban ment, mint a vasas mesterség, lényegében ennek köszönhetem, hogy a szerszámgépgyár vendége vagyok most, majd megpróbálok valami szépet írni a könyvükbe, hiszen tetszenek a csarnokok, és jól érzem magam itt, az összkomfortos tanyán.

A második nap nem voltunk egyedül. A *Dnevnik*nek, az újvidéki szerb napilapnak néhány munkatársa jelentkezett be külföldi vendégekkel. Aznap a közeli állattenyésztő farmot néztük meg, különös figyelmet szentelve a borjaknak, mert, egyebek között, egy regényt is írok *Börtönről álmodom mostanában* címmel, és abban a börtönben, amelyről szó van, szintén van tehenészet.

Késő este értünk a tanyára, a vendégek már lefeküdtek, egy gondterhelt, szemüveges férfi ült az étteremben, a pincérrel beszélgetett. Kiderült, hogy a *Dnevnik* egyik vezető embere, és hogy ismer engem valahonnan. Megkérte, üljek le az asztalához. A feleségem elment aludni, a pincér visszavonult, ketten maradtunk, és politizáltunk.

Mozgalmas nyár állt mögöttünk, és az ősz sem ígérkezett nyugodalmasnak. Rokonszenvtüntetések a koszovói szerbek és Crna Gora-iak mellett, a tartományi vezetőségek ellen, amiért ellenzik a Szerb SZK által javasolt alkotmánymódosítás egyes tételeit. A tartományi vezetők az önállóság megnyirbálásától tartottak, a szerbek viszont a köztársaság eredendő jogainak visszaállítását követelték, amely nem veszélyeztetné a két tartomány – a Vajdaság és Koszovó – autonómiáját.

Persze ennél jóval bonyolultabbak a dolgok, mindenesetre heves viták folytak, a vitákba bekapcsolódott a sajtó, a rádió; derekasan kivette részét a hadakozásból a vajdasági álláspont mellett. Nehezen tehetett volna mást, amikor a tartományi alapító beintett neki, mint ahogy beintett a többi vajdasági sajtószervnek meg a rádiónak és a televíziónak is. Azt hiszem, mi rádiósok voltunk a legóvatosabbak, a sugallatokat meg kellett hallgatnunk ugyan, de azért igyekeztünk a lehetőségekhez képest tárgyilagosan tájékoztatni. Ezt persze nem íróként, hanem mint az Újvidéki Rádió magyar nyelvű másorainak főszerkesztője magyaráztam a kollégának, ő pedig nemhiába volt gondterhelt, ekkor már nagyon úgy festett a dolog, hogy a vajdasági politika veszíteni fog. Hát erről beszélgettünk nagyon sokáig, aztán mi is aludni mentünk.

A harmadik nap csendes volt, a vendégek kora reggel elmentek. Megint ketten maradtunk, bementünk ismét a szerszámgépgyárba. Ott olyasmit hallottunk, hogy Újvidéken újra tüntetés kezdődik, vagy már el is kezdődött. Nem izgatott túlságosan a dolog, addigra már láttam tüntetést eleget, meg láttam sokkal régebben is.

Az elsőt 1968 nyarán, Újvidék főterén a csehszlovákiai intervenció miatt. Tetszett nekem az a tüntetés. Nem sokkal előtte jártam Csehszlovákiában, a szlovákiai magyar fiatalok hívtak meg a táborukba. Nagy volt ott a nyüzsgés, a lelkesedés, sok mindent akartak csinálni '68-ban, egyebek között akkor készültek megalapítani a csehszlovákiai magyar ifjúsági szövetséget.

Az egyik pozsonyi magyar újságban egy vitacikket olvastam, pontosabban egy szlovák újságíró cikkét, aki kijelentette, hogy a magyarok túl sokat akarnak, márpedig itt nem fog a bajusz uralkodni. A válasz lényege az volt, hogy a bajusz nem is akar uralkodni, de a hosszú haj sem fog uralkodni.

Engem kitüntetett szívéllyességgel fogadtak, Jugoszláviából jöttem, ahol tökéletesen megoldották a nemzetiségi kérdést, ott élnek legjobban a magyarok. Elmondtam, hogy viszonylag jól élünk, a nemzetiségi kérdést azonban nagyon nehéz tökéletesen megoldani, majdnem lehetetlen, de azért próbáljunk meg együtt élni itt Közép-Európában, tisztelni egymás jogait, a nemzetiségi jogokat különösképpen, és ne bántsuk túl sokat egymást.

Hosszasan kellett magyaráznom a jugoszláviai nemzetiségi politikáról, nagyon tetszett nekik minden, amit mondtam, de akkor a beszélgetés után ők úgy gondolták, hogy ezt még jobban meg tudják oldani. Hálából a tájékoztatásért elhitték nekem, hogy egészen jó író vagyok, pedig akkor még csak egy könyvem jelent meg, és azt sem olvasták.

Néhány magyarországi fiatal is eljött a táborba, őket is kedvesen fogadták, de többen gúnyosan frizsidereseknek nevezték őket, aminek az volt a magyarázata, hogy a magyarországi magyarok nemzeti tudata lesüllyedt a legalacsonyabb szintre, a kezdődő jólét meg az öngyalázó történelemtanítás, és persze egyebek is, szellemileg teljesen elkorcsosították őket, érdeklődési körük jobbára csupán a grillcsirkéig és az új hűtőszekrényig terjedt, enyhén szólva keveset törődtek a magyarságukkal, és még kevesebbet a határokon túl élő magyarokkal. Nem is igen tudnak róluk. Tulajdonképpen az ilyenfajta önbecsülés hiánya az elsődleges oka, ha ott is mindinkább elhal a nemzetiségi tudat.

Szegény magyarországi fiatalok nem tagadták teljességgel a vádat, de magukat kivételnek tekintették, hiszen lám, itt vannak ebben a táborban is.

Végleteikkel együtt is megkedveltem a táborozó csehszlovákiai magyar fiatalokat, ezért is tetszett nekem a 68-as újvidéki népgyűlés.

A legújabbán bejelentett újvidéki nagygyűlésre alig figyeltem. Adán voltam, a Tisza mellett, a vasasok között, aztán az összkomfortos tanyán, ahol a mezei egereket hallgattam, elhatároztam, hogy interjú helyett naplófélet írok, amit majd később esetleg átrendezek. Reggel csöndben voltak az egerek, feleségem bepakolta a holmijait, készülődött haza. Teljesen egyedül fogok maradni a tanyán, azt fogom képzelni magamról legalább tíz napig, hogy földesúr vagyok, aki időközben írással is foglalkozik.

Lementünk megfőzni és meginni egy búcsúkávét, a tévésobában. Kávészaggattunk, én közben a tévé távirányítósos szerkentyűjét babrálgattam, és beugrott a kép, mint a filmekben szokott a szokványjelenet, hogy pontosan az a közlemény hangzik el, ami a cselekménybe illik. A tartományi pártházat láttam, előtte pedig hatalmas tömeget. A riporter bemondja, hogy a tömeg már tegnap óta ott van, és a nép követelésére a vajdasági pártbizottság elnöksége le fog mondani. Szólok a feleségemnek, hogy csomagolja össze az én holmimat is. Nem érti. Sohasem vette komolyan a politikát, sohasem értette egészen, hogy íróként én miért törődöm a politikával. Megmagyarázom neki, hogy Közép-Európában élünk, ezenkívül nemzetiségi író vagyok, tehát afféle mindenes, véletlenül főszerkesztő is lettem, tehát menjünk pakolni.

Mire a pártelnökség lemondását elfogadják, beérkezem az Újvidéki Rádióba. Humorizálok. Megkérdeszem, hogy én vagyok-e még a főszerkesztő. A szerkesztőség tagjai megnyugtattak, hogy egyelőre még igen.

Egy politikai vonal tehát elbukott, változnak a dolgok, itt a Vajdaságban, Szerbiában, egész Jugoszláviában. A külföldi sajtó is nagyon érdeklődik Jugoszlávia iránt, jobb lesz-e? Persze hogy jobb lesz, mondom egy interjúban a Magyar Rádiónak és a *Népszabadságnak*. Mostanában magyar újságírók is gyakrabban jönnek át a határon, mint régebben. Itt most felgyorsultak az események.

Magyar Szó, 1989. december 16.

* * *

Bemutató volt az Újvidéki Színházban, engem is meghívtak az előadásra, mert két és fél évig én voltam az igazgató. A színházépületet akkor tataroztuk ki, és akkor költöztünk ki, örültünk, hogy végre saját épülete van az Újvidéki Magyar Színháznak, én akkor kissé remegő hangon megnyitóbeszédet tartottam, több mint tízéves albérlet után költözött a színház a saját épületébe, boldogak voltunk, de senkinek sem köszöntem meg semmit. Valami olyasmit mondtam, hogy ez az ünnepség azért van, mert abban az országban élünk, amely olyan, amilyen.

Aznap este két bemutató is volt a színházban, nem a legjobban sikerültek, de lelkesen megtapsolta őket a közönség, azon a napon mindenért lelkesedtünk. Ez a mostani bemutató mintha valamivel jobb lett volna a megnyitó alkalmából látottaknál, de a taps korántsem volt olyan lelkes.

Előadás után bemegyünk a kisterembe, négy budapesti újságíró ül az asztalomhoz, megbeszéljük, hogy holnap interjút adok. Arra kérem őket, hogy főleg irántam, az írói munkásságom iránt érdeklődjenek, a többi dolgot hagyjuk máskorra. Megígérik, hogy így lesz, bár sejtetik, hogy nem teljesen kívánságom szerint.

Másnap az interjú közben nagyon belelendülünk a beszélgetésbe, persze hogy nemcsak rólam volt szó, hanem a jelenlegi helyzet megítéléséről is. Akkor mondtam, hogy jobb lesz. Azért mondtam, mert azt akarom hinni. A demokrácia jegyében és a demokrácia életében történnek a mozgások, én pedig mindig kedveltem a demokráciát. Elhangzik és megjelenik az igen hosszú interjúnak egy-egy részlete, a rádióban nem hallottam, a *Népszabadságban* olvastam. Nem vagyok túlságosan elégedett magammal, érződik az előbeszédíz, a rögtönzés, a szálakat nem varrtam el mindenütt, néhány helyen pontosíthattam volna, de a körülményekhez képest talán nem is olyan rossz.

Az események közben zajlanak tovább. Belgrádban hatalmas népgyűlés a koszovói szerbek és a Crna Gora-iak védelmében. A szerbek és a Crna Gora-iak már régóta tömegesen költöznek el ebből a tartományból. Az albán többség egyre kifejezettebb lesz. Az új alkotmányos rendelkezések talán megállíthatják ezt. Viszont az albánok is tüntetnek Koszovóban. Ők ragaszkodtnak a '74-es alkotmányhoz, amely meghatározta a Szerbiához tartozó tartományok mai helyzetét. Szerkesztőségünkől mindkét helyre küldünk tudósítókat. Belgrádba kettőt, Koszovóba egyet. Rendszeresen küldik a jelentéseiket, rendszeresen értesülünk az eseményekről.

Később csönd lesz, a tudósítók hazajönnek. A Koszovóból érkező újságíróknak beszél a többnapos tüntetésekről, másról is, sok emberrel beszélgetett ott, szerbekkel, albánokkal. Kissé elképedve közli, hogy valakitől olyan előszámítási adatokat hallott, amelyek szerint 2030-ban Jugoszláviában a legnépesebb nemzet az albán lesz. Nem számolok utána. Az bizonyos, hogy a jugoszláviai albánok szaporodnak. A többi nemzetiség pedig fogyatkozik, a magyarok is. Állítólag egész Európában csökken a nemzetiségek, a nemzeti kisebbségek száma. A jugoszláviai albánok és talán az erdélyi magyarok kivételével ez ideig.

Erdély. Történelméről majdnem mindent tudok, annak alapján, amit magyarul elolvastam. A mai Erdélyről annál kevesebbet. Az első közvetlen kapcsolatot az erdélyi magyarokkal a hetvenes évek elején sikerült felvenni. Persze, írókkal. Az Újvidéki Rádióban dolgozott egy nagyon ügyes szerkesztő. Többéves próbálkozás után sikerült meghívnia a Rádió M-stúdiójába hat erdélyi magyar író. Öt román író is jött velük. Sikeres irodalmi estet tartottak magyarul, a román írók műveit is magyar fordításban hallgattuk, színészek tolmácsolásában. Valamennyien jól érezték magukat Újvidéken, két-három napig barátkoztunk, mindvégig jókedvűek voltunk.

Még abban az évben, életemben először, én is elutaztam Erdélybe. Megint csak főleg írókkal barátkoztam, és az volt az érzésem, hogy rossz a közérzetük, és szegénységet láttam azon a gyönyörű tájon. Ezt azért jegyzem meg, mert később megszakadtak kapcsolataim, még a karácsonyi üdvözlőlapjaimra sem kaptam választ senkitől.

Hosszú évek után utaztam írószövetségi küldöttségben Bukarestbe, ahol együttműködési szerződést írtunk alá, kifejeztük óhajunkat, hogy Erdélybe szeretnénk látogatni. De akkor Brassóig jutottunk, és írókkal nem találkozunk. Aztán visszamentünk Bukarestbe, ahol egyszer a tolmácsunknak – aki romániai szerb volt – azt mondtuk, hogy valahogy szegényesnek látjuk a várost. Felháborodottan bizonygatta, hogy nincs igazunk. Ráhagytuk.

Ettől kezdve ismét megszakadtak a kapcsolatok, egészen addig, amíg színházigazgató nem lettem. Egy neves marosvásárhelyi rendező járt le rendszeresen az Újvidéki Színházba, csinált is néhány remek előadást. Segített rangot szerezni a színháznak, az én igazgatásom alatt is megrendezett egy kínai darabot, de már halálos betegen, nem sokkal később meghalt.

Négytagú küldöttséget menesztettem a temetésére, kocsival mentek, kis kerülő úton, Magyarországon keresztül, mert riasztó híreket hallottak a romániai benzinkutakról és a vendéglőkről. Szendvicseket is vittek magukkal,

valahol Békéscsaba környékén megebédeltek, Nagyváradnál átmentek a határon, és idejében odaértek a temetésre. A temetés után afféle halotti toron vettek részt, ahol felszolgálták a már kissé áporodott szendvicseket. Más nem volt.

Mostanában a bulldózerakciókról hallok és olvasok, és nem akarom elhinni, hogy igaz, tudom, hogy nem sokat számít, hogy mit hiszek és mit nem, ha mégis igaz, akkor nagyon szégyenkeznünk kellene valamennyiünknek, legalábbis itt, Európában.

Hallom és olvasom, hogy tömegesen érkeznek Magyarországra az erdélyi menekültek, Magyarország megmozdult, befogadja őket. Meddig bírjuk ezt, meddig bírja ezt az ország, kérdezik többen is. Hát vannak dolgok, amiket kell bírni. Mondom én ezt, egy másik országból, amely ugyancsak sokat kibírt.

Eszembe jut egy rövid történet. Évekkel ezelőtt egy magyarországi vidéki városban voltam, késő este üldögéltünk a kocsmában; egy magyarországi házaspár, egy újvidéki szerb fiú, aki elég jól értett magyarul, és én. A házaspár férfi tagja kiváló szakmunkás, arról értekezik, hogy őt nem érdekli sem nemzet, sem ország, sem haza, de az érdekli, hogy mennyit fizetnek, mert a boltban pénzért adnak mindent. Én regiználtan hallgatok, a frizsideresek jutnak eszembe. A szerb fiú viszont felháborodik. Tört magyarsággal kifejti, hogy tisztességes ember így nem beszélhet, legyen az bármilyen nemzetiségű.

De térjünk vissza a jelenbe. Az Újvidéki Rádióban, ahol napi 19 órában magyar nyelvű műsort sugárzunk, ultrarövidhullámon, folyamatosan, a fontosabb műsorrészleteket pedig középhullámon, nos, elhatároztuk, hogy hétféteken elindítjuk az éjszakai műsort is. Elindítottuk. Nem rosszak. Meghallgatom az első kettőt, a szombatra és vasárnapra virradó éjszakát lelkes fiatalok csinálják, egy évig csak hétféteken, aztán, elképzeléseink szerint, mindennap.

A köztársaság napja alkalmából indult a műsor, állami ünnep következik, pihenhetek egy-két napig. Jó volna most visszamenni arra a szép, összkomfortos tanyára, érdekelnek a mezei egerek, vajon rendesen megvackoltak-e maguknak télire, és azt is szeretném látni, hogy hányan lesznek tavasszal.

Magyar Szó, 1989. december 23.

* * *

Április derekán, egy esős szombat délelőttön a főszerkesztői irodámban ültem a két főszerkesztő-helyetessel, és mint a legtöbb szombat délelőttön, ezúttal is megbeszéltük a következő heti teendőket, aztán meg beszélgettünk mindenféléről, főleg a kényeszerű kitelepítésekről és kitelepedésekről. Koszovó kapcsán merült fel a téma, Koszovóról még mindig költöznek el a szerbek és a Crna Gora-iak, és leginkább albánok foglalják el a helyüket; sokat írnak erről az újságok, és mi is gyakran foglalkozunk a jelenséggel a rádió műsoraiban. Az egyik főszerkesztő-helyettes akkor belekezdett egy régi történetbe, amely egy rokonáról szólt, aki az első világháború vége felé a Kárpátokban védte a Monarchia határait, hasig érő hóban védte a határokat, természetesen megfagyott a lába, le kellett vágni mind a két lábfejét, a háború után két mankóval és csonka lábakkal vándorolt haza bánáti szülővárosába, a békeidőben a régi határok között tisztviselőként dolgozott, úgy gondolta, ezt a munkát az új határok között is el tudná még végezni egy ideig, amíg be nem rakják a családi sírboltba, de akkortájt magyarok nemigen kaptak tisztviselői állást, a hatóságok családotul együtt átvágták az új országhatáron túlra, Szegeden beköltözött egy veszteglő vasúti kocsiba, ott tengődött a többi vagonlakóval együtt, felesége hamarosan ráunt erre az életre, kézen fogta kislányukat, és örökre eltűnt az életéből, valahol Amerikában kötött ki. A csonka lábú ember ott maradt egyedül az üres vasúti kocsiban, aztán mankóra támaszkodott, és ki tudja, hogyan, visszament szülővárosába, és mielőtt ismét kizsuppolták volna az országból, meghalt, eltemethették hát a családi sírboltba.

Kissé csodálkozva hallgattam a történetet, a főszerkesztő-helyettes általában nem szokott ilyen sokat beszélni, régi, szomorú történeteket meg sohasem mesélt. Csöndesen végezte a maga munkáját, három évvel ezelőtt eredetileg ő volt az első számú főszerkesztőjelölt, aztán mégis engem neveztek ki erre a posztra, ő meg békésen beállt mellém helyettesnek, lelkiismeretesen dolgozott, szereti az újságírói munkát, azt hiszem, jó főszerkesztő lett volna belőle, és lehet, hogy akkor több régi, szomorú történetet is elmondott volna.

A másik főszerkesztő-helyettes, aki korban legidősebb közöttünk, tehát a legbölcsebb is, megérezte, hogy valamivel fel kellene oldani a szomorúságot, ezért részletesen beszámolt reggeli piaci körútjáról, elmondta, hogy egyebek között vásárolt háromnegyed kiló giricét, vagyis apró tengeri halat, amit a tenger melléken általában papalinónak hívnak, ami nyilván olaszul

van mondvá, magyarul viszont adriai nyurga durbincs a neve, ennek egy kéznél lévő szótárban utánanézett a főszerkesztő-helyettes, aki egyébként rendszeresen vásárolja ezeket az apró halakat, mindjárt elmagyarázta azt is, hogyan kell ebédet csinálni belőlük, alaposan meg kell mosni őket, aztán bőséges, forró olajban kisütni, és nagyon lényeges, hogy csak sütés után szórjunk sót rájuk, mert ha sütés előtt sózunk, akkor rágós lesz az adriai nyurga durbincs, de lehet, hogy éppen fordítva kell csinálni, nem emlékszem már pontosan, mert mire idáig értünk a használati utasítással, én gondolatban elkalandoztam egy kissé, mint olyankor is, amikor nagy ritkán adriai nyurga durbincsot eszem, ami egyébként rendkívül ízletes hal, és amellet nem kell a szálkáival bíbelődni, mindenestől meg lehet enni az egész halat, én mégis ritkán eszem, mert ilyenkor folyton felmerül előttem egy régi, ostoba talány, tudniillik az, hogy hogyan is halásszák az apró tengeri halakat.

A szabadkai ipariskolában ugyanis annak idején gazdasági földrajzot is tanultunk, és egy Lovászi nevű nagydarab és jó kedélyű tanár a tengeri halászatról is tartott előadást, külön az apró halak, köztük az adriai nyurga durbincsok halászásáról. Elmagyarázta, hogy az a rengeteg apró hal mindig az ár ellen úszik a tengerben, a halászok ezt nagyon jól tudják, a megfelelő helyen kifeszítik hálójukat, és a halak tömegesen beleúsznak. Nem tudom már, miért, de igen sok tanulónak nehezen ment a gazdasági földrajz, így azután a kollégiumban kiegészítő órákat tartott egy másik tanár, aki szintén beszélt az apró tengeri halak halászásáról, de szerinte ezek a halak mindig az áramlatokkal úsznak, a halászok természetesen jól tudják ezt, megfelelő helyen kifeszítik a hálójukat, és kényelmesen összefogdossák az adriai nyurga durbincsokat és az egyéb apró halakat. Ekkor magam is zavarba jöttem, és később egyre nehezebben tanultam a gazdasági földrajzot, bár jól tudtam, hogy könnyen megoldhatnám a talányt, csupán egy jó szakkönyvet kellene átlapoznom, de nem tettem ezt, talán azért, mert alapjában véve mindig jobban érdekelt, hogy hogyan fogják ki egyenként a közepes és a nagy halakat, mint az apró halakat. Mindenesetre még ma sem tudom, hogy az adriai nyurga durbincsok az árral vagy az ár ellen úsznak-e, csak abban vagyok bizonyos, hogy mindkét esetben fennakadnak a hálóban, és kíméletlenül kiemelik őket a vízből.

Mindezt nem akartam elmesélni a két főszerkesztő-helyettesnek, mert enélkül is sikerült kellőképpen elhúznunk az időt, hiszen a halakról azért beszéltünk olyan sokáig, hogy eltereljük egymás figyelmét a lényegről,

vagyis arról, hogy nekem ismét differenciálódnom kell, ami ez esetben azt jelentette, hogy meg kell jelennem az óvárosi pártbizottság által alapított öttagú munkacsoport előtt, és újfent elmagyarázni, hogy miként viselkedtem én, és miként viselkedett utasításaim nyomán az Újvidéki Rádió magyar nyelvű szerkesztősége a szerbiai és a vajdasági politikai összecsapások idején. Magyarázkodtam én ezekről a dolgokról már éppen eleget a rádiós pártszervezetek, munkacsoportok és elvtársi bizottságok előtt, elvtársi bíráló formájában pártbüntetést is kaptam, ilyen büntetést kapott a tájékoztató politikai műsorok többi főszerkesztője, ezenkívül a rádió igazgatója és annak helyettese is, ez viszont nem tetszett mindenkinek, nem tetszett az óvárosi pártbizottságnak sem, túl egyenletesnek, túl enyhének, sőt alapszabály-ellenesnek tartották a büntetéseket, és mivel a rádiós pártalapszervezetek területileg az óvárosi pártbizottsághoz tartoznak, ők maguk alapítottak munkacsoportot az Újvidéki Rádió vezetői felelősségének felülvizsgálására. Engem hívtak elsőnek kihallgatásra. Saját kérésemre történt, először hétfőre tűzték ki a beszélgetés időpontját, de akkor nekem már Magyarországon kellett lennem, meghívtak a magyar nyelv hetére, ennek keretében néhány író-olvasó találkozóra más határon túli magyar írókkal együtt. Ezért hát előre hozták a pártbizottságban a jelenésemet, és elérkezett annak is az ideje.

Mondtam már, hogy esős, áprilisi szombati nap volt, esernyőt bontottam, és elindultam a pártbizottságra, és egész úton azért szurkoltam, hogy a beszélgetés után nehogy otffelejtssem az esernyőmet, mert kellemetlen lenne, ha megáznék visszafelé jövet. Az öttagú munkacsoportból hárman vártak rám, udvariasan és mosolyogva fogadtak, elég sok teleírt papiros volt előttük, az elnök egy erősen kopaszodó fiatalember volt, ő látszott a legszigorúbbnak, a munkacsoport második tagjáról tudtam, hogy építőmunkás, érti a szakmáját, éppen akkoriban épített fel egy házrészt szerkesztőségünk egyik újságírójának, a harmadik tag nő volt, és hirtelenjében nem tudtam megállapítani, hogy jóindulatúan vagy gyanakodva néz-e rám. Hosszú asztalnál ültek, leültem én is az asztal végére, az esernyőt gondosan magam mellé helyeztem, és kezdődhetett a beszélgetés. Ők kérdeztek, én válaszoltam, és úgy öt perc múlva rettenetesen ráuntam saját magamra, ismerősek voltak a kérdések és a válaszok, untam a melldöngetésemet, hogy mindegyért egyes-egyedül én vállalom a felelősséget, ha van miért vállalni a műsorok miatt, az ilyesmit csak egyszer lehet szépen elmondani, és én ekkor már sokadszor mondtam, ezért nem is mondtam végig, ehelyett kissé zavarosan

olyasmit magyaráztam, hogy én elsősorban író vagyok, és csak azután főszerkesztő, ebből kifolyólag nem ijedezem túlságosan a politikusoktól, ezért az egykori téves utasításokat sem hajtottam végre következetesen, vagyis műsorainkban nem támadtuk habzó szájjal a szerbiai politikát, a magam feje szerint próbáltam irányítani a szerkesztőséget, és ez most véletlenül talán jó is volt, a szerkesztőségben nem követtünk el nagyobb politikai hibákat. Az volt az érzésem, hogy akkorra már a munkacsoport tagjai is rám untak, feltettek még néhány kérdést a műsorba beolvasott írásokkal kapcsolatban, de ezek közül a legproblematisabbról kiderült, hogy szerkesztőségén kívüli ember írta, és nem is hangzott el a műsorainkban. Szívélyesen elbúcsúztunk egymástól, bár éreztem, hogy nem nyertem meg túlzottan a tetszésüket, és vannak még fenntartásaik mindazzal kapcsolatban, amit mondtam. Visszamentem a Rádióba, két helyettesem türelmesen várt rám, elmeséltem nekik, hogy mi történt, büszkén felmutattam az esernyőmet, hogy íme, nem felejtettem ott a pártbizottságon, és javasoltam, hogy menjünk haza ebédelni, az adriai nyurga durbincsokat egyébként is még alaposan meg kell mosni, aztán megsózni és kisütni, vagy sütés után megsózni, ebben ugyebár már akkor sem voltam biztos.

Másnap elutaztam Budapestre, a következő nap pedig elvittek Egerbe, ahol a magyar nyelv hete megnyitóján ismételten megbizonyosodtam, hogy a jelenlegi legnépszerűbb magyar politikus méltón népszerű, két akadémikus közé ékelve az eseménynek megfelelő szép kerek beszédet mondott, én viszont aznap este kissé kitekert nyakkal olvastam fel alkalmi írásomat a színpadon, mert a mikrofon árnyékot vetett a papírra. Következtek az író-olvasó találkozók Szolnokon, Debrecenben, Miskolcon. Beszélgetések voltak ezek, és én nem voltam megelégedve magammal, az óvárosi pártbizottságon lefolytatott beszélgetés, úgy látszik, mélyebb nyomot hagyott bennem, mint gondoltam, itt is folyton az volt az érzésem, hogy unalmassá válok mondataim ismétlésével, ezért mindenütt megpróbáltam másként fogalmazni, tehát körülményesen beszéltem, és túl sokat köntörfalaztam, no nem akkor, amikor az irodalomról volt szó, hanem olyankor, amikor a nemzetiségi kérdések merültek fel. Debrecenben még zavarba is hoztak, valaki rám kérdezett, hogy Vajdaságban hány tanuló kell ahhoz, hogy az iskolákban magyar tagozatot nyissanak. Mondtam, hogy tizenöt tanuló kell hozzá, mire rám idézték a *Magyar Nemzet* aznapi cikkét, hogy a legújabb belgrádi hírek szerint a nemzetiségi tagozatok megnyitásához immár harminc tanuló szükségeltetik. Én nem olvastam az aznapi újságokat, szólni se tudtam

nagyon a dologról. Szerencsére a többiek jobb formában voltak, Czine Mihály mindenütt hatásos bevezetőket mondott és bemutatott bennünket, a csehszlovákiai Dobos László, a kárpátaljai Balla László és Balla Károly folyékonyan és érdekfeszítően beszélt minden alkalommal az általuk képviselt magyar irodalomról és magyarságról, az erdélyi magyar irodalomról és magyarságról nem beszélt senki, mert Erdélyből nem jöhetett át író a magyar nyelv határára.

Magyar Szó, 1990. január 13.

Szegény Hajdú Laciról és Harag Györgyről

1989. február huszadikán meghalt szegény Hajdú Laci. Negyvennégy évet élt, fél évig haldoklott, és ő volt a legtapintatosabb haldokló, akit valaha ismertem. Felajánlottam, hogy segítek neki amiben csak tudok, megkértem, hogy értesítsen mindennap az állapotáról, ezt kezdetben még megtette, vagyis beszámolt a betegségéről, segítségemet azonban nem kérte, később már a betegségéről sem beszélt, hetekig nem telefonált, ha rákérdeztem, csöndesen azt válaszolta, hogy nem akar terhelni a saját bajával, tudja, hogy nekem is van éppen elég bajom. Tényleg volt és még van is elég bajom, de azért Hajdú Lacinak szívesen segítettem volna orvosokat keresni az országban és külföldön, megmozgattam volna egyébként nem túlságosan szerteágazó kapcsolataimat, de hát, amint mondtam, ő tapintatos haldokló volt. Egyszer kért csak segítséget, illetve akkor sem ő, hanem a felesége. Amikor Hajdú Laci először rosszul lett.

Szolnokon történt a dolog, a szolnoki Szigligeti Színházban vendégszerepelt az Újvidéki Színház, és Hajdú Laci hangosítóként szaladgált le-föl a lépcsőkön, és egyre jobban fulladozott, végül a szolnoki kollégák bevitték a kórházba. Ott megröntgenezték, és azt mondták, hogy víz öntötte el a fél tüdejét, be kell feküdnie a kórházba. De Hajdú Laci lelkiismeretes ember volt, előbb visszament a színházba, és megmagyarázta a szolnoki műszakiaknak, hogy hogyan hangosítsák az újvidéki előadást, és csak azután vonult be a kórházba. Ott lediktálta az adatait, és nyilván megmagyarázta, hogy őt tulajdonképpen nem Lacinak hívják, hanem Lajosnak, azaz hogy a szülei Lajosnak szerették volna keresztelni, de vagy rájuk ijesztettek, vagy már eleve óvatosak voltak, hiszen akkor, 1945 elején, még csak formálódott az ország, a társadalmi rend és a nemzetiségi politika, végül is a Ljudevit nevet írtatták be az anyakönyvbe, de a családtagok és az ismerősök kezdettől fogva Ludvignak és, kissé logikátlanul, jobbára Lacinak szólították. Ezzel együtt Hajdú Laci meglehetősen csúnyán beszélte anyanyelvét, ha magyarul beszélt, az embernek folyton az volt az érzése, hogy homokszemeket ropogtat a fogai között. Egyszer ezt megmondtam neki, mire mentegetőzve azt vála-

szolta, hogy ő Újvidék híres külvárosában, a Telepen született, ma is ott él, ott pedig a magyarok többnyire ilyen homokosan beszélnek. Ez igaz volt, lányom már iskolás korában azzal a tréfás találós kérdéssel jött haza, hogy mi lesz a hangyából, ha átmászik a Telepre. A válasz-poén: handzsa. Többé nem emlegettem a homokszemeket Hajdú Lacinak, már csak azért sem, mert a szerencsétlen hangya manapság még elég sok helyen ugyanúgy megjárhatná, mint a Telepen.

Nos, Hajdú Laci befeküdt a szolnoki kórházba, hosszú tűt szúrtak a hátába, lecsapolták a tüdejéről a víz egyharmadát, közben különféle vizsgálatokat folytattak az orvosok. Megállapították, hogy tüdőrákja van. Akkor hívott fel a felesége, aki szintén az Újvidéki Színház alkalmazottja, ott volt Szolnokon, neki meg is mondták az orvosok, hogy mi baja van a férjének. Engem arra kért, intézzem el, hogy Hajdú Lacit felvegyék a kamenicai szanatóriumba. Intézkedtem, nyilván más is intézkedett, Hajdú Lacit hazahozták, és felvitték a hegyre, Kamenicára a fenyőfák közé. Ott megfűrták az oldalát, vékony csövet dugtak a mellkasába, és napokig csapolták belőle a vizet.

Én közben a Rádióban pártértekezleteken magyaráztam a bizonyítványomat, akárcsak a többi főszerkesztő. Az volt a kérdés, hogy mennyire szolgáltuk ki és propagáltuk a régi, ma már lebukott autonomista politikát, és mennyire segítettünk megbontani a Szerb Szocialista Köztársaság egységét. Időnként kissé patetikusan beszéltem, minden esetleges régi hibáért magamra vállaltam a felelősséget, gondoltam, ez a legkevesebb, amit egy főszerkesztőnek meg kell tennie. A szerb főszerkesztőt később leváltotta az alapító, a szlovák főszerkesztő lemondott, én egyelőre még maradtam, és maradt a román és a ruszin főszerkesztő is, de jól tudtuk, hogy a felelősség kivizsgálása még korántsem ért véget. Szóval volt nekem is elég bajom, erre célzott később szegény Hajdú Laci, amikor nem akart terhelni a saját bajával.

Meglátogattam a szanatóriumban. Akkor már kivették a mellkasából a vékony csövet, leragasztották a sebet, de a seb nem akart begyógyulni. Erről azonban keveset beszélünk, az én bajaimat is félretoltuk, főleg a nyárson sült kecskékről beszélgettünk. Mert mi időnként kecskét sütöttünk nyárson. Először egy május elsejei ünnepségen jöttünk össze kecskesütésre, a színház műszaki gárdája szervezte meg a dolgot, engem is meghívtak családostul, bár akkor már nem voltam a színház igazgatója, de úgy látszik, ezek a fiúk még igazgató koromban megkedveltek egy kicsit, úgyhogy kimentünk együtt egy akácerdőbe a csatorna partjára, nyársra húztuk a kecskét, én meg

tüzet raktam alája, ezt rám bízta, mert tudták, hogy imádom a tüzet, és szeretek tüzet gyújtani. Vegyes nemzetiségű társaság gyűlt össze, amit megnyugodva vettem tudomásul, nem sokkal ezelőtt ugyanis egy igen rangos összejövetelen vettem részt, ahol a vajdasági magyar nacionalizmusról volt szó, súlyosabb tüneteket nem jegyzett fel senki, de azt megemlézték, hogy a magyarok családi összejövetelekre leginkább csak magyarokat hívnak meg, és hogy az nem egészen helyes dolog. Kissé találva éreztem magam, fel akartam szólalni, és megkérdezni, hogy én vajon magyar nacionalista vagyok-e, aztán mégsem szólaltam fel, de őszintén szólva nem sajnáltam túlságosan, amikor megbukott az úgynevezett automomista politika, azaz egyik-másik politikus. A kecske mindenesetre szépen megsült, jóízűen falatoztunk belőle, és engem külön megnyugtatót a jókedvű társaság összetétele, gondoltam, egyszer egy fontos értekezleten még hivatkozhatom erre. Közben pedig Csernobil megsugarazott bennünket. Éppen akkor rongálódott meg a csernobili erőmű, besugarazta fél Európát, így hát minket is kecskesütés és evés közben, mert nem hiszem, hogy az akácfák komolyabb védelmet nyújtottak volna. Én meg ezalatt a nemzetiségi összetételről méláztam. Később megírta a sajtó, és a saját rádióm is bemondta, hogy azokban a napokban nem lett volna ajánlatos a szabadban kószálni, és a továbbiakban nem ajánlatos friss zöldségféléket fogyasztani, de mi akkor már régen megettük a sült kecskét a szabad ég alatt, zöldségféléket meg amúgy sem fogyasztok, mert nem szeretem. Ezt követően csökkent a sugárzás ereje, és mi máskor is sütöttünk kecskét nyáron, igaz, nem az akácokban, hanem Hajdú Laciék kis telepi házának udvarában, itt is leginkább én ápolgattam a tüzet, és a kecskehús egyre pirosabb, puhább és ízletesebb lett, mert megtanultam, hogy milyen hőfokon kell tartani a tüzet. Hát főleg erről beszélgettünk Hajdú Lacival ott a szanatóriumban, és megegyeztünk, hogy ha meggyógyul és kijön, ismét kecskét fogunk sütni az udvarukban, a tüzelést természetesen ezúttal is vállaltam. Kijött a szanatóriumból, de nem gyógyult meg. Nem gyógyult meg a seb az oldalán, fulladozott, és állandóan hőemelkedése volt. Az újságban olvasott egy csodadoktorról, aki valamelyik dalmát szigeten bioenergiával gyógyít, elhatározta, hogy elmegy hozzá. Feleségével repülőjegyet váltottak Zadarba. Felhívtam telefonon, és elmondtam, hogy egyszer régen Zadarban nyaraltam a családommal, nagyon szép város, szép strandjai vannak, mi egy kellemes szállodában laktunk, a szálloda kertjében esténként egy rockzenekar a legújabb táncdalokat játszotta minden este éjfélig, a gyerekeim táncoltak, és az akkor hatéves lányom szerelmes lett a zenekar gitá-

rosába. Vagyis megint nem beszéltünk a bajunkról. Elrepült Zadarba, onnan komphajón átment a szigetre, ott a bioenergikus csodadoktor két kézzel hadonászott fölötte, Hajdú Laci megkönnyebbült, nem fulladt már annyira, visszafelé jövet azonban erős szél fújt, a komphajón megfázott a feje, és benáthásodott. Mire hazaért, ismét hőemelkedése volt, a sebe pedig továbbra sem gyógyult az oldalán.

Magyar Szó, 1989. december 30.

* * *

Azokban a napokban akasztotta fel magát a péterváradi párttitkár. Minden újság írt az esetről, de minden újság röviden írt róla. A rendőrség közleményét nyomtatták ki. Eszerint a pártház folyosóján lógott egy kötél, amikor reggel rátaláltak. Rövid életrajzot is közöltek az újságok, mielőtt párttitkár lett volna, vasmunkás volt. A szóbeszéd szerint éjszaka bement a pártházba, felváltotta az ügyeletet, és amikor egyedül maradt, felakasztotta magát a nagy ülésterem ajtaja előtt. Állítólag másnap reggel ebben az ülésteremben váltották volna le vagy kellett volna lemondania.

Nem egészen értettem a dolgot. Nem értettem, hogy miért kell ennyire komolyan venni, ha valakit leváltanak a párttitkári posztról. Bizonyos adatok szerint ősz óta eddig Vajdaságban hétezer embert menesztettek különböző funkciókból az autonomista politika támogatása miatt. Aztán cáfolták a hírt, a számadatot eltúlzottnak minősítették, meg jobbára nem is leváltásokról, hanem lemondásokról van szó. Történt, ahogy történt, más öngyilkosságról nem hallottam, és még mindig nem értem egészen, hogy miért akasztotta fel magát a péterváradi párttitkár, aki valamikor vasmunkás volt. Én is vasmunkásnak készültem valamikor, de nem volt a szakmához tehetségem, éppen ezért nagyon tisztetem a vasmunkásokat, a párttitkári posztot viszont nem tartom túlságosan sokra.

Talán azért, mert gyermekkoromban Szenttamáson mélységesen csalódtam az első párttitkárban, akit személyesen is ismertem. Jó ideig szinte nagy kezdőbetűvel neveztük Párttitkárnak, már csak azért is, mert tényleg párttitkár volt, ami akkoriban hatalmat jelentett, de azért is, mert támogatta apámékat a „Törekvés” nevű labdarúgóklub megalakításában. Szenttamáson akkor már volt egy fociklub, de abban főleg szerb játékosok rúgták a labdát,

apámék viszont a magyar fiatalokat akarták összegyűjteni a környékről. És megalakult a „Törekvés”, a Párttitkár nemcsak támogatta, hanem elnöke is lett a klubnak, és elintézte, hogy a Nagy Antal-féle kocsmá tiszta jövedelme átcsorogjon a „Törekvés” kasszájába. Összejöttek a fiatalok, elkezdtek edzeni, igazán lelkiismeretesen edzettek, és egyszer csak megjelent a Párttitkár, ő is nekivetkőzött, szintén lelkiismeretesen edzett, és kiderült róla, hogy egészen jó focista. Megtették centercsatárnak. Jött a bajnokság, a Párttitkár gólokat rúgott, nem is keveset, mi gyerekek pedig áhítattal néztünk fel rá. A Nagy Antal-féle kocsmá ontotta a pénzt, különösen téli szombat estéken, amikor bálokat rendezett a „Törekvés”.

Csapatunk egyre feljebb araszolt a táblázaton, a bajnokság vége felé azonban megtorpantak a fiúk, csak lötyögtek a pályán a Párttitkárral az élen, és elveszítették a meccseket. Attól tartok, hogy egyik-másik mérkőzésen el is adták, pedig akár bajnokok is lehettünk volna. Később kiderült, hogy mindez a vezetőség utasítására történt. Nem akarták, hogy a „Törekvés” felsőbb osztályba kerüljön, jó volt nekik úgy, ahogy volt, az alsóbb ligában, a következő években is időnként nagyokat játszottak, aztán lazítottak, a klub pedig szép csöndesen tollasodott. Mérkőzésekért már pénzt kaptak a játékosok, sőt már az edzésekért is fél napszámnyi összeget, tekintettel, hogy a legtöbb labadrúgónk parasztfiú volt, akik a szántóföldekről jöttek be a pályára futkosni, tehát félbeszakították munkájukat a labdarúgás érdekében, illetl valamilyen térítményt adni nekik. De ekkorra már a városatyák megelégtették a dolgot, a szerb klub felsőbb osztályban versengett, de szegény volt, a „Törekvés” egy fokkal lejjebb viszont gazdagodott, egybeolvasztották hát a két klubot. Nekünk nem tetszett a dolog, bár a koncepció elég jónak látszott. Aztán mégis nekünk lett igazunk, az egységesített új klub nem vitte semmire. Abban az időben történt ez, amikor a különböző nyelvű művelődési egyesületeket is összevonták, de aztán valahogy ott sem ment úgy a munka, mint ahogy kellett volna. Akkor mindenesetre orroltunk egy kicsit a Párttitkárra, de még mindig felnéztünk rá, de nem sokkal később már nem volt párttitkár, leváltották, és csakhamar kiderült róla, hogy telivér buzi, aki egyesek szerint a kiskorúak megrontásától sem riadt vissza. Akkor nagyot esett a szemünkben a Párttitkár, és én azóta sem tisztelem kellőképpen ezt a posztot. Azóta rengeteg párttitkárral megismerkedtem, többnyire rendes emberek voltak, engem sohasem bántottak, az egyik, aki régebben színész volt, egyszer ugyan, amikor színházigazgató voltam, úgy mellékesen megjegyeztem az egyik pártértekezleten, hogy az új színházépületen folyó munkálatokról

nem tájékoztatom kellőképpen a dolgozókat, akkor Hajdú Laci felhördült, azt mondta, hogy tiltakozik az efféle ronda megjegyzések ellen, az igazgató igenis mindenkit mindenről tájékoztat, szaladgál a pénz után, és sokat káromkodik, a színház pedig épül, és ez a lényeg.

Ebben maradtunk. Aztán beköltöztünk végre a saját épületünkbe, a párttitkárt pedig menesztették, mert kitudódott, hogy évekkor korábban templomban kötött házasságot. Elfogadta a bírálatot, nem tiltakozott leváltása miatt, az illetékes elvtársak megkérdeztek bennünket a színházban, hogy kívánjuk-e kizárását a pártból. Nem kívántuk. Visszajött színésznek, és azóta több figyelemre méltó alakítást nyújtott a színpadon, miközben Hajdú Laci éberem adagolta a megfelelő hanghatásokat.

Szegény Hajdú Lacin hosszú távon nem segített a bioenergiás kezelés. A náthájából kigyógyult, de egyre fáradékonyabb és sápadtabb lett. Akkor már tudta, hogy rákja van. Egyre többször vitték fel a szanatóriumba, és rákellenes gyógyszerekkel tömték. Meg aztán eltemetett ő már egy rákos beteget. Harag György, az erdélyi rendező az ő házában kezdte haldoklását. Mert Harag, ha Újvidékre jött rendezni, mindig Hajdú Laciéknál szállt meg. Nagyon beteg volt már, amikor utoljára rendezett nálunk, Kao Hszingcsien kortárs kínai író *Buszmegálló*ját rendezte. A darab sokaknak nem tetszett, afféle Beckett-utátnak tartották, én sem lelkesedtem érte túlságosan, de Harag György még betegen is meg tudta mozgatni a színházat, magas hőfokra vitte fel a társulatot, a kezdeti kételkedők is egyszer csak arról beszéltek, hogy ezzel az előadással akár Kínába is eljuthatunk. Ekkor támadt az a balga ötletem, hogy valamiképpen értesítem a kínai nagykövetséget a vállalkozásunkról. Megfelelő hivatalos csatornákon keresztül tudtukra adtam, hogy kínai darabot mutatunk be, és adatokat kértem a szerzőről, sőt nemcsak tőlük, hanem a Kínába akkreditált jugoszláv képviselőktől is. Bár ne tettem volna. Megjöttek a visszajelzések, miszerint Kao Hszingcsien pillanatnyilag nem tartozik a közkedvelt írók közé Kínában, majdhogynem feketelistán van. Mi pedig már a főpróbánál tartottunk. Elmentem a vajdasági kormány székházába, dolgozott ott egy szerb író barátom miniszterként. Az én elnökségem idején vettük fel az Írószövetségbe, akkor még nem volt miniszter, hanem egy kőolajipari vállalat igazgatója, és elintézte, hogy a tavaszi írótalálkozónkat ingyen koszt-kvartélyon tartsuk meg egy erdei szállodában. A szálloda elég rozoga volt, de szép helyen épült, közel a Dunához, esténként ugyan sok volt a szűnyog, viszont az írók ingyen ettek és háltak, és vitatkozhattak kedvükre. Én meg össze-

barátkoztam az igazgató-íróval, aki később tartományi miniszter lett. Hallott már a kínai problémáról. Jóindulatúan figyelmeztetett, hogy engem azért neveztek ki a színház élére, hogy rendet csináljak ott, nem pedig azért, hogy problémázzak. Más szóval, fűjjam le a bemutatót, a romániai rendezőt küldjem haza, csináljon karriert Romániában. Gondterhelten mentem vissza a színházba és szóltam a szervezőknek, hogy a bemutatóra hívják meg a kínai nagykövetet is. Harag György érezte, hogy baj van, de úgy tett, mintha semmit sem venne észre. A bemutatóra eljött a kínai nagykövet néhány emberével, és megmentettek bennünket. Keleti udvariassággal megtapsolták az előadást, utána hosszasan beszélgettek velem, méltányolták, hogy népszerűsítjük a kínai drámairodalmat. Kínába sohasem hívtak meg bennünket, én ellenben megnyugodtam, Harag György is megnyugodva utazott haza Marosvásárhelyre, ahol nemsokára meghalt. Hajdú Laci elment a temetésére.

Jól tudta hát, hogy mi vár rá, de továbbra sem terhelte a bajával, nem kérte a segítségemet, ha felhívtam telefonon, csöndesen, rekedten beszélt, ropogtatta a homokszemeket a fogai között, arról érdeklődött, hogy én hogy vagyok. Elmondtam neki, hogy körüljárt néhány elvtársi bizottság, vizsgálják a felelősségemet az autonomiás időkből, mindenféle mendedmondák keringenek, egyebek között arról, hogy esetleg leépítik műsorainkat, de én ezt nem hiszem, szerkesztőségünk a műsorok bővítését tervezi, régi terv ez, amit e nyilvános vitán is elfogadtak. Egyébként kimondták már többször egészen magas szinten, hogy a nemzetiségek jogai nem csorbulnak. Ehhez tartjuk magunkat. Igyekeztem én is tapintatos lenni, és keveset beszélni bajaimról.

Aztán Hajdú Lacit megint felvitték a szanatóriumba. Egy este megkérte a feleségét, hogy maradjon mellette egész éjszaka. Majdnem hajnalig beszélgettek, ekkor Hajdú Laci elaludt, és csöndesen meghalt. A felesége pedig felhívott engem telefonon, és megkért, hogy keressek ki egy Szabó Lőrinc-verset, amelyet majd valaki felolvas a temetésen. Kikerestem a verset, másnap kigépeltettem a könyvből, és elküldtem a színházba. A temetésen felolvasta egy színész, igen szépen.

Sokan voltunk a temetésen. Én a sírgödör mellé tolakodtam, megvártam, hogy földet kotorjanak a koporsóra, megvártam, hogy betemessék a sírgödört, és hogy megformálják a sírhantot. A fejfa érdekelt. Kíváncsi voltam, hogy milyen nevet véstek a fejfába. A gyásznép lassan szétoszlott, a sírásók befe-

jezték munkájukat, földbe szúrták a fejfát. Az volt írva rajta, hogy Hajdú Ljudevit.

Magyar Szó, 1990. január 6.

* * *

Harag Györgyről illene most írni néhány jól hangzó, dicsérő mondatot, de már sokat írtak róla mások meg én is, nem szeretnék másokat vagy éppen saját magamat ismételni. Kezdem hát távolabbról. Vagy éppen egészen közelről.

Valamilyik este egy rokonszenves festő házaspár látogatott meg bennünket Kőbányán, örültem nekik, nagyon kedvelem őket, ők is kedvelik egymást, bár időnként sokat vitatkoznak, de közben jó képeket festenek. Hoztak ajándékba egy nagy méretű képet, a feleség festette vagy tíz évvel ezelőtt, a festmény engem ábrázol, megítélésem szerint szép festmény, csak én vagyok csúnya rajta. Kövéren és önelégülten ülök egy kissé kényelmetlen székben, jobb kezemben meggyújtatlan cigarettát tartok. Amíg a festmény elkészült, sok cigarettát elszívtam, mert már akkor is sokat dohányoztam, kellemesen meglepett, hogy a festőnő megengedte, hogy a portré elkészítése közben is dohányozzam, talán ezért látszom elégedettnak tíz évvel ezelőtt, más komolyabb okom nemigen volt rá. Vagy talán mégis. Mondjuk Harag György erdélyi rendező miatt. Az Újvidéki Színház igazgatója voltam akkoriban, az alapító igazgató, egy mozgékony és tehetséges ember helyére ültem be, és Harag Györggyel kezdtem a munkát. Az *Édes Annát* rendezte, és amint beléptem a színházba, a címszereplő és egy másik élszínész kilépett a darabból – nem miattam mentek el, de így is kellemetlen volt a dolgot –, Harag György azonban nem jött zavarba, új szereposztást és jó előadást csinált, mint ahogyan már korábban is jó előadásokat csinált a Csehov-művekből. Irigyeltem szakmai tudását és lelkesedését. Aztán még egyszer rendezett nálunk, akkor is jó volt vele dolgozni, mert szinte mindent elvégzett egyedül, én meg rohángálhattam a politikusokhoz, hogy épületet szerezzenek az Újvidéki Magyar Színháznak, a rohángálás eredményesnek látszott, később lett is saját épület, szóval emiatt is elégedett lehettem a tíz évvel ezelőtti portrémon.

Ezt leszámítva azonban nem szerettem színházigazgató lenni, mindvégig idegenkedve és feszélyezetten mozogtam a színházi világban, tehetséges elődöm ágynak dőlt, és fájdalmasan haldoklott, tulajdonképpen Harag

György is haldoklott már utolsó újvidéki rendezésekor, de ezt nem tudtuk, mert megkínzottan és beesett arccal is rendületlenül dolgozott, a színészek nem léptek ki mellőle, büszkéek voltak rá, ha ő irányította őket. A másik vajdasági magyar színház, a szabadkai viszont nyilvánvalóan haldoklott. Ott egy másik talpraesett rendező tűnt fel, Belgrádból jött feszes csizmákban, soványan és hosszú bajusszal, néha engem is meglátogatott, szakavatottan beszélt a színházról, élvezte a szakmáját, őt is őszintén irigyeltem, ő meg hihetetlen energiával kezdett új, korszerű színjátszást művelni, és hónapok alatt annyira szétszórta a szabadkai magyar társulatot, hogy az azóta sem tudta összeszedni magát. Egyedül maradt az Újvidéki Magyar Színház, néhány szabadkai színész megpróbált odasodródni, de nem maradtak sokáig, pedig szép volt az épületünk, szépen kitataroztattuk, ízlésesen kifestettük, lelkes emberek dolgoztak benne, a közönség azonban ritkán töltötte meg a szép színháztermet. Tehát mégsem volt okom az önelégültségre.

A haldoklók meghaltak. Harag Györgyöt is eltemették Marosvásárhelyen, nem jött többé Újvidékre rendezni. Kissé elárvultan üldögéltem hatalmas irodámban, aztán szerény búcsünnepség után szerény ajándékkal elmentem onnan. Rádiós főszerkesztőként néha még visszatértem a hatalmas irodába, bár egyre ritkábban mentem fel, a nézőtérre sem ültem be, leginkább a világosító fülkében húztam meg magam, onnan néztem a foghíjas széksorokat, ott is sokat cigarettáztam, és a műszaki személyzet sajnálkozva megállapította, hogy lefogytam az utóbbi időben. Talán akkor kellett volna portré festeni rólam.

Nemrégén az Újvidéki Színházból két fiatalasszony járt Budapesten. Szinte véletlenül bukkantak rám, éppen hazaindulni készültem, de azért leültek velem egy rövid beszélgetésre, amely egyre hosszabbra nyúlt. Tíz évvel ezelőtt szívesen dolgoztak velem, és most sok mindent el akartak mondani. Egyikük a repertoárral, a színészekkel és a rendezőkkel bajlódik, a másik a közönséget próbálja a színházba becsalogatni. Nagy sikerélményekről nem számolhattak be. Kevés a színész, kevés a közönség, Harag György is régen meghalt. Azt hiszem, annak idején mindketten részt vettek a temetésén Marosvásárhelyen, a röpké beszélgetésben azonban ezt nem emelgettük. És azt sem, hogy az Újvidéki Színházat Harag Györgyről akarják elnevezni. A fiatalasszonyok visszatértek már Újvidékre, repertoárt csinálni, és közönséget szervezni, amikor a névváltoztatási javaslatról hallottam.

Régebbi naplójegyzeteimben már megírtam, hogy vagy tíz évvel ezelőtt Harag Györgyöt az egyik vajdasági miniszter el akarta velem küldetni a szín-

házból és Vajdaságból. Jól ismertem a minisztert, tudtam, hogy szeszélyes ember, aki sokszor kapkodva intézkedik, így hát mélyen hallgattam, és Harag György maradt. Messziről jött oda Bácskába, és meghatározó személyisége lett egy kis magyar színháznak. Méltányos lenne, ha a neve felkerülne arra az épületre, amelyet valamikor olyan gondosan tisztára meszeltünk. Azt persze nem tudom, hogy a mostani miniszterek milyen szeszélyektől és meggondolásoktól vezérelve döntenek majd egy ilyen javaslatról.

kézirat

Két költőről és a költészetről

Este bekapcsoltam a televíziót, és láttam, hogy az egyik író barátomat nyomorgatták, de nem mint írot faggatták, hanem mint a tartományi művelődési miniszter helyettesét, mégpedig ugyanarról a témáról, mint engem Debrecenben, vagyis az iskolaügyről, pontosabban a magyar tagozatok megnyitásának lehetőségeiről, és ő majdnem ugyanúgy köntörfalazott, mint én az író-olvasó találkozón. Csakhogy őt nem érte váratlanul a sok kérdés, amit a riporter és a tévénezők tettek fel, meg aztán mégis ő volt a miniszterhelyettes, ezért kissé rossz néven vettem tőle az óvatos válaszokat. Persze tudtam, hogy nincs teljesen igazam, ő is differenciálódott abban az időben, akárcsak én, főnöke, a miniszter, már benyújtotta lemondását, barátom sem ülhetett nyugodtan a székében, nem emberkedhetett tehát túlságosan a televízió műsorában, és még így is egészen értelmes válaszokat adott a magyar tagozatok megnyitásához szükséges létszámról, elmondta, hogy a harmincas létszám javaslat csupán, minden bizonnyal a tizenöt tanuló marad meg kötelező érvényűnek, sőt, a helyi viszonyoktól függően ennél kevesebb diákkal is indíthatnak nemzetiségi tagozatokat az iskolák. Innen azonban már elkezdődött a maszatolás, író barátom jobbára a helyi illetékesek hatáskörébe utalta a döntés jogát, igaz, hogy kissé körülményesen biztatta a szülőket, hogy kérjék gyermekeik anyanyelvi oktatását, a tartományi szintű támogatásról viszont jóformán semmit sem mondott. Hasonló szellemben válaszolt a gimnáziumok felélesztésére vonatkozó kérdésekre is, azt természetesen beismerte, hogy a gimnáziumok megszüntetésével és az agyonszakosítással alaposan visszafejlődött a középiskolai oktatás, a nemzetiségi tagozatok pedig rohamosan sorvadtak, de a visszahelyesbítés valahogy megint szinte kizárólag a helyi illetékesek hatáskörébe irányult, és a szülők biztatásában merült ki. Elhatároztam, hogy alkalomadtán szóvá teszem ezt, és szóvá is tehettem, mert barátom hetente egyszer-kétszer bejárt hozzám a rádióba, nem miniszterhelyettesként, hanem íróként, aki felkérésemre rendszeresen ír műsorainkba, és legközelebb, amikor bejött az irodámba, gyorsan elmondtam neki kifogásaimat tévészereplésével kapcsolatban.

Viharedzett politikusként mosolygott rám, és nyilván meg tudta volna magyarázni viselkedését, de akkor közénk rontott a rádió reggeli zenés híradójának soros műsorvezető-szerkesztője, mondván, hogy záros határidőn belül ő is beszélgetni szeretne a miniszterhelyettes elvtárral az iskolaügyről. A miniszterhelyettes szabódott, jól ismerte a műsorvezetőt, aki fotóművész, dzsesszrajongó, és magyar népdalokat játszik furulyán a Tiszavirág együttesben, műsoraiban viszont hajlamos a meredek politizálásra, néhányszor már én is rászóltam, hogy fogja vissza magát, ilyenkor kissé bűnbánóan bólogatott, aztán általában megcsinálta azt, amit akart. Most azonban őt támogattam, úgyhogy író barátom kelletlenül beleegyezett, hogy vendége lesz az egyik reggeli műsorunknak. Dzsesszrajongó műsorvezetőnk nyomban megkezdte a hírvést, reggelenként felhívta a hallgatók figyelmét az iskolaügyben esedékes változásokra, elmondta, hogy hamarosan a műsor vendége lesz a miniszterhelyettes, akinek az érdekeltek kérdéseket tehetnek fel. Érkeztek is a kérdések, az emberek gyanakodva fogadtak minden változást a közoktatásban, elég sok iskolareformot megértünk már, és ezek a reformok leginkább több rosszat, mint jót hoztak, így aztán eléggé ingerült kérdések is befutottak. A beszélgetés előestéjén rám telefonált a reggeli műsorok felelős szerkesztője, aki nagyon odafigyel az embereire, közölte velem, hogy talán jobb lenne lemondani a beszélgetést, mert félő, hogy műsorvezetőnk még ráduplázik az ingerült kérdésekre, ezzel pedig csak rontanánk az ügyön. Azt válaszoltam, hogy nem mondjuk le a beszélgetést, a téma a mi részünkről is megér egy műsort, sőt többet is, bár bevallottam, hogy magam sem vagyok egészen nyugodt, és majd telefonálok az emberünknek. Felhívtam, és ezúttal mellőztem az ilyenkor szokásos bevezető szellemeskedéseket, ami jobbra abban nyilvánult meg, hogy véleményyt mondtam a zeneművészetről, vagyis közöltem, hogy nagyon helyeslem, ha valaki népdalokat furulyázik, ellenben a dzsesszt dögunalmasnak tartom, mire ő kijelentette, hogy azért beszélek így, mert nem értek a zenéhez, ilyenkor én beismertem, hogy tényleg nem értek a zenéhez, de akkor is ragaszkodom a véleményemhez, hogy a dzsessz dögunalmas, és örültem, ha ezzel kissé kihozhattam a sodrából. Szóval hanyagoltam a szellemeskedést, csupán figyelmeztettem, hogy ne villogjon fölöslegesen, szorítkozzon a lényegre, és tisztázzák higgadtan az anyanyelvű oktatás lehetőségeit. Megígérte, hogy így lesz, másnap reggel állta is a szavát, röviden, értelmesen foglalta össze a hallgatók kérdéseit, a miniszterhelyettes keményebben válaszolgatott, mint a televízióban, több szó esett a nemzetiségi jogokról, de aztán kifutot-

tak az időből, úgyhogy a végén megint megrekedtek a szülők bátorításánál. Nagyjából így is elégedett voltam a műsorral.

Azokban a napokban levél érkezett az óvárosi pártbizottságból, megtudtam, hogy megrovást, figyelmeztetést kaptam, az autonomista időkben tanúsított főszerkesztői magatartásomért. Ugyanezt a pártbüntetést kapták a szlovák és a ruszin nyelvű műsorok főszerkesztői is. A szerbhovárt nyelvű műsorok főszerkesztőjét, akit már korábban felmentettek tiszttségéből, most kizárták a pártból, az igazgató, a helyettese és a a román nyelvű műsorok főszerkesztője kizárás előtti figyelmeztetést kapott, ők hárman lemondtak, a ruszin főszerkesztőnek és nekem azt sugallták, hogy egyelőre maradjunk a helyünkön, a szlovák főszerkesztő pedig már hónapokkal előbb lemondott, úgy hallatszott, hogy elmegy a rádióból, az volt az érzésem, hogy nem sokat törődik a pártbüntetéssel. Jómagam tépelődtem egy kicsit, hogy benyújtsam-e lemondásomat, mert a háttérből ilyen követeléseket is véltem hallani, de nem a saját szerkesztőségemből, így hát maradtam, és nem tépelődtem sokáig, mert közben megjött a hír, hogy Fehér Ferenc költőt agyvérzéssel kórházba szállították.

Ez volt a harmadik agyvérzése, az első kettőt viszonylag könnyen átvészelte, most azonban eszméletlenül vitték a kórházba, és nagyon kérdéses volt, hogy életben marad-e. Én nem hittem, hogy túléli a harmadik agyvérzést. Gutaütéses családból származom, láttam meghalni harmadik agyvérzés után apai nagyapámat és nagyanyámat, nagyapámról nyilatkoztam is egyszer egy interjúban, elmondtam, hogy a második agyvérzés után, amikor már húzta az egyik lábát, leginkább az udvar közepén üldögélt, néha cigarettát sodort magának, és elpanaszolta, hogy ő már csak félelme lett, nem tud dolgozni többé, így hát az élete nem ér semmit. El is vitte gyorsan a harmadik agyvérzés. A szerkesztő kihúzta ezt a részt az interjúból, nagyapámról nem maradt benne egy szó sem, amit nagyon fájlaltam, mert ő volt az egyetlen ember a családukban, aki szeretett dolgozni. Szorgalmas az én családom meg az egész rokonságom, mindenki igyekszik rendesen elvégezni a maga munkáját, de apai nagyapám volt az egyetlen, aki szeretett dolgozni, úgy értem, a munkát magáért a munkáért szerette. Így aztán szegény maradt örök életében. Nem tudom, hogy Fehér Ferenc szeretett-e dolgozni, de azt tudom, hogy rengeteget dolgozott. Írta verseit, fordította mások verseit, írta az újságcikkeit, ismertetőit, jegyzeteit. Sokat írt, és ő sem gazdagodott meg. Nyugdíjaskorában is nagy táskával járkált, vitte a kéziratokat, a rádióba is rendszeresen bedolgozott, időnként rám nyitotta az ajtót, ilyenkor

megittunk egy pohár konyakot, és ő elpanaszolta, hogy nevetségesen kicsi a nyugdíja, aztán közösen elpanaszoltuk, hogy milyen kicsik a tiszteletdíjak, általában szomorkás vagy dühös beszélgetéseket folytattunk, és nem csak a pénzről, úgy éreztük, jó okunk van erre, Fehér Ferenc néha már-már a fogait is csikorgatta, pedig békés természetű ember volt, én meg minden alkalommal külön is elszomorodtam amiatt, hogy egy jó költőnek rengeteg ismertetőt és jegyzetet kell írni ahhoz, hogy tisztességesen megéljen, jobban szerettem volna, ha csak verseket ír, és elhatároztam, hogy egyszer mesélek neki gyermekkorom első élő költőjéről, Csongorádi Lászlóról.

Magyar Szó, 1990. január 20.

* *
* *

Csongorádi László szenttamási tisztviselő volt, tulajdonképpen Csonyennek hívták, de Csongorádi néven nyomatott ki, nyilván a saját költségén, egy vékony versesfüzetet, és ezt kitette házának ablakába. Nem emlékszem már a füzet címére, de valaki mondta, hogy versek vannak benne, pontosabban nóta- és slágerszövegek. Kevés új magyar nyelvű könyv jelent meg akkoriban nálunk, és én tágra nyílt szemekkel és kissé meghatódva néztem a kis versesfüzetet, és minél tovább néztem, annál nagyobbnak és díszesebbnek látszott, de közben belestem az ablak mögé is, mert Csonyék-Csongorádiék kisbabájára délelőttönként egy tizenhárom éves szép hosszú hajú lány vigyázott, és én szerelmes voltam a lányba, ha jobban meggondolom, ő volt az első igazi nagy szerelmem, és igen-igen vágytam arra, hogy megsimogassam a haját. Sohasem simogattam meg a haját, igaz, egyszer eljött velem mozi, de akkor is csak a kezét mertem megfogni, a haját nem simogattam meg, amit máig is sajnálok, mert ha bátrabb vagyok, szinte teljesen boldog lehettem volna, még ha rövid időre is. Egyébként abban az esztendőben általában boldogtalan voltam, egy ósdi géplakatosműhelyben inaskodtam, olajos rongyokkal tisztítottam az esztergapadot és a fűrőgépeket, védőszemüveg nélkül segédkeztem a mindennapi hegesztéseknél, szombatig eléggé elkoszolódtam, meg a szemem is fájt, szombat este a mesterem pénzt adott, hogy elmehessek a közfürdőbe, én befeküdtem a nagy meleg vizes kádba, és valamelyest tisztára áztattam a bőrömet, és a szemem is megpihent. Vasárnaponként régi jó könyveket olvastam. Esze Tamásról és egy svéd világutazóról, mert akkoriban éppen ezekhez a könyvekhez jutottam

hozzá, és arról álmodoztam, hogy egyszer én is olyan híres költő leszek, mint Csonyek-Csongorádi László, talán még könyvem is megjelenik, és akkor kitehetem a házunk ablakába. Aztán megint jöttek a hétköznapiak, kora reggel indultam a műhelybe, és hogy valami örömöm is legyen az életben, mindig útba ejtettem Csonyek-Csongorádiék házát, megálltam az ablak előtt, és addig bámultam a nótásfüzetet, amíg a szép hosszú hajú lány ki nem nyitotta az ablakot, akkor váltottunk egymással néhány kedves szót, miután egészen jókedvűen mentem a műhelyig, ott viszont ismét rosszkedvű lettem, mert sok piszkos és olajos rongy volt körülöttem, és nekem még mindig nem jutott védőszemüveg. Kemény tél jött abban az esztendőben, és a csikorgó hideg a kora reggeli jókedvemet is elrontotta. Hajadonfővel jártam a hideg reggeleken is, mert úgy éreztem, hogy hajadonfővel vagyok igazán férfias jelenség, és én férfiasnak akartam mutatkozni a hosszú hajú lány előtt, csakhogy ő akkor már nem nyitotta ki az ablakot, a befagyott ablaktáblák mögül integetett, de én még ekkor is sokáig néztem a nótásfüzetet, és egy reggel éreztem, hogy zsibbadni kezd a fülem. Gyorsan továbbmentem, éreztem, hogy baj van, egy másik utcában azonban egy szép nagy ablakos házból gyönyörű zongoraszót hallottam. Megálltam a havas utcán, hallgattam a zongoraszót, és kissé kábán a zongora mellé képzeltem a hosszú hajú lányt, az ablakban pedig szinte láttam Csonyek-Csongorádi verseit. Ácsorogtam ott egy ideig, és akkor megfagyott mindkét fülem. Vacogva érkeztem be a műhelybe, a műhely falán egy félig megvakult tükör lógott, beleztem, és láttam, hogy mindkét fülem hófehér és zúzmarás, ha hozzájuk nyúltam, úgy zörögtek, mint az akácfák csontkemény ágai. Később olvadni kezdtek a füleim, megpirosodtak, majd vérvörössé váltak, nagyra és vastagra dagadtak, és ha lépegettem, úgy éreztem, hogy himbálódnak kétoldalt, és minden pillanatban letörhetnek a fejemről. Évtizedekkel később az egész esetet megírtam egy tárcafélében, reméltem, hogy a vajtűlűbb olvasók könnyen megértik a rejtett lényegét, miszerint én már suhanc koromban is imádtam a művészeteket, és fájdalmakat vállaltam értük, de senki sem vett észre semmit, én legalábbis nem kaptam semmiféle visszajelzést. Mindenestre füleim megfagyása után már nem jártam hajadonfővel, méregzöld színű gyapjúsálat kötöttem a fejemre, és ezzel a koponyámhoz szorítottam himbálódzó füleimet. A zöld sállal a fehér világban nem voltam már túlzottan férfias jelenség, a hosszú hajú lány mintha egyre bágyadtabban integetett volna a jégvirágos ablaktáblák mögül. Tavasszal elköltözött Szenttamásról, rokonai elvitték Magyarországra, évekkel később ott ment férjhez,

és négy gyermeket szült. Nagyon egyedül maradtam akkor, de a vékony versesfüzetet továbbra is megnéztem minden reggel, sőt kockás füzetlapokra magam is írtam néhány kínosan rímelő búbánatos szerelmes verset, ezeket elküldtem Herceg Jánosnak, a *Híd* akkori főszerkesztőjének. Herceg János természetesen figyelemre sem méltatta gyermekem klapanciáimat, mire én sértődötten abbahagytam a versírást, felmondtam a műhelyben, és beiratkoztam a szabadkai Vasúti Ipariskolába, de még ott is tisztelettel és nem kis irigységgel gondoltam a Csongorádi nevű szenttamási költőre, akinek saját verseskötete díszelgett házának ablakában. Hát ezt szerettem volna elmesélni Fehér Ferencnek, de ahogyan múltak kórházi napjai, egyre kevésbé reménykedtem, hogy valaha is elmondhatom neki. Fehér Ferenc nehezen lélegzett a kórházi ágyon, ezért felvágták a torkát, csövet dugtak a tüdejébe, akkor valamivel könnyebben lélegzett, továbbra sem tért azonban magához, bár néha kinyitotta a szemét.

Közben Vajdság-szerre folytatódott a differenciálódás, így a mi rádiónkban is, a főnökök után most az újságírók kerültek sorra, és ez jobban idegesített, mint amikor az én viselt dolgaimat bolygatták az elvtársi bizottságok és munkacsoportok, mert hetvenkedéseimnek a felelősségről volt némi alapja, azokat az újságírókat, akik az autonomista korszak végén a tüntetésekről, a szerbiai, vajdasági alkotmánymódosítási vitáról tudósítottak, valóban én utasítottam, hogy hogyan írjanak, lehet, hogy utasításaim néha szűkszavúak és homályosak voltak, de a jó újságírók kevés szóból is értettek. Éppen ezért nem szerettem volna, ha valakinek a magyar nyelvű szerkesztőségéből kellemetlenségei lennének az én esetleges balfogásaim miatt. Szerencsére senkit sem idéztek beszélgetésre, a szerbhorvát és a román nyelvű szerkesztőségéből előkerültek vitatható írások, néhány szerző pártbüntetést kapott, aztán lezárult ez a forduló is.

Reggelenként már majdnem békés hangulatban lapozgattam az újságokat, elég sok tudósítás jelent meg az iskolai beiratkozásokról, a cikkek alapján az volt az érzésem, hogy a magyar tagozatok sok helyen igen nehezen töltődnek fel. Az egyik bánáti városban mindössze három tanuló jelentkezett a középiskolába magyar tagozatra, egy újvidéki elemi iskolában pedig csupán négy elsős akart magyar nyelven tanulni. Úgy látszik, nem bátorítottuk eléggé a szülőket, vagy talán nem is hallgattak bennünket, bár én még ez ideig büszke voltam műsoraink hallgatottságára. Arra gondoltam, hogy talán ismét meg kellene hívni a miniszterhelyettest, és ráuszítani dzsesszkeszvelő szerkesztőnket, csakhogy addigra már a miniszterhelyettest

is megdifferenciálták a pártban, szigorúbb büntetést kapott, mint én, kizárás előtti figyelmeztetést, nem valószínű tehát, hogy szívesen beült volna ismét a stúdióba.

Megjött a nyár, és Fehér Ferenc állapota nem javult. Ekkor felesége kérésére én is megpróbáltam segíteni, felhívtam a Magyar Írók Szövetségét csodagyógyszer ügyben és a Magyar Szerzői Jogvédő igazgatóját anyagi ügyekben. Mindkét helyen nagyon kedvesek és segítőkészek voltak, az anyagi ügyeket gyorsan elrendeztük, csodagyógyszert azonban nem találtunk. Egy tikkasztó, meleg napon dühösen, szomorúan jött be az irodámba Herceg János. Leült, elmondta, hogy a kórházban járt Fehér Ferencnél, és amikor megkérdeztem, hogy mit látott, elkomorult az arca, és csak a fejét rázta. Ilyen komor arccal rázhatta a fejét akkor is, amikor az én szerelmes verseimet olvasta valamikor régen, és amikor végérvényesen kiiktatott a költészetből. Fehér Ferenc meghalt néhány nap múlva, aztán unokája született, akit Flórián névre kereszteltek. Így hát a gyászülés előtt feleségének kifejeztem részvételemet férje halála miatt, a gyászülés után pedig gratuláltam az unokához. Rádiónk műsoraiban megemlékeztünk Fehér Ferencről, a lapok is sokat írtak róla, engem is felkértek, hogy írjak a költőről, egy régebbi írásomat vettem elő, amit az előző esztendőben olvastam fel a rádióban, amikor hatvanéves volt Fehér Ferenc, akkor egy író-olvasó találkozóról beszéltem, arról, hogy hogyan rohantak a középiskolások étlen-szomjan az író-olvasó találkozóra, lemondtak az ebédjükéről, mert Fehér Ferencet akarták látni és hallani. Nem volt valami jó írás, de annyi talán kiderült belőle, hogy sokan szerették a költőt, a középiskolások is. Fogytakoznak középiskolásaink, Fehér Ferenc is meghalt alig hatvenegy éves korában. Csúnya meleg nyarunk van az idén.

De mégiscsak nyár van, a főszerkesztő-helyettes, aki a csonka lábú ember szomorú történetét mesélte el nekem, a tengerre készült, egy tengerparti kis faluba. Ebből a faluból nemrég hazamenekült egy szerbiai diákcsoport, mert összeződtek a helybeli horvát legénykéekkel, és nem érezték biztonságban magukat. A nemzetek közötti torzsalkodás már régen túlnőtt Koszovó határain, kiterjedt jóformán az egész országra. Dühödten veszekszenek a politikusok és a cikkírók. És nemcsak a politikusok és a cikkírók. Félig komolyan, félig tréfásan figyelmeztettük a főszerkesztő-helyettest, hogy vigyázzon magára, mert amióta tartományunk szorosabban kötődik Szerbiához, a horvátok a vajdaságiakat nem kedvelik túlságosan. Azt mondta, hogy vigyázni fog magára, de nem vigyázott eléggé. Idétlen huhogásaink mintha átokként ültek volna rajta, kocsijával még a boszniai hegyekben

lecsúszott az útról, nekiütközött a korlátnak, és tönkrement az autóját, autóbusszal ment el a tengerparti kis faluba, ahol az őslakók nem bántották, egy rossz szót sem szóltak neki, ő ennek ellenére is egy napon megbotlott valamilyen háza előtt, hasra esett, és eltörte a bal karját. Most begipszelt karral nézi a tengert, és készül hazafelé. Közeleg az ősz, ismét rendszeresítenünk kell a szombat délelőtti hármass összejöveteleket, és felkötött karú kollégánk talán elmesél még néhány régi szomorú történetet. Az is lehet, hogy amíg tétlenül szemléli a tengert, megfigyeli a halászokat, és azt is megfigyeli, hogy vajon az áramlatokkal szemben vagy éppenséggel az áramlatokkal együtt úsznak-e az adriai nyurga durbincsek.

Magyar Szó, 1990. január 27.

Az irodalom körül

Szerződést kötöttem az újvidéki Forum Könyvkiadóval egy regény megírására. Ezzel be szeretnék fejezni valamit, amit már régen elkezdtem. Mellesleg elég sok mindent elkezdtem régebben, és sok mindent be kellene fejeznem, elsősorban a *Latroknak is játszott* regénytrilógia harmadik részét, tehát a *Virágos katona* és a *Rózsaméz* folytatását, amit gyakran számon kértek és kérnek tőlem, hiszen ezekkel a regényekkel értem el legnagyobb közönségikert, pedig időben a századfordulótól csak a második világháborúig jutottam, most van soron a világháború és annak bácskai véres eseményei, majd az ezt követő időszak, amely szintén véres volt, csak hogy a közelmúltig nálunk legfeljebb hangfogóval lehetett szólni a magyarok elleni megtorlásokról, jól meg kellett tehát gondolnom, hogy hogyan fogalmazzak, hogy a hangfogás ne érződjék, de a könyv azért megjelenhessen. Addig törpengtem, amíg rám bízta az Újvidéki Színház irányítását, egy színházépület megszerzését és bemeszeltetését, aztán egy rádiós szerkesztőség vezetését... Ma már hangosan lehet szólni a háború utáni atrocitásokról, sokan meg is teszik, most tehát arra kell ügyelnem, hogy ne ismételjek másokat. Egyelőre még várok.

Közben arra mifelénk kitört egy újabb háború, én akkor éppen egy novellasorozatba kezdtem, és novelláimmal beleszaladtam a háborúba. Volt feldolgozandó téma elég, és én írtam is szorgalmasan, néhány ilyen novellám megjelent a magyarországi folyóiratokban is tavaly és az idei év elején, de térben és főleg időben túl közeli az események, és én úgy éreztem, hogy prózámba egyre inkább belopakodik a publicisztika, ami nem mindig baj, de nekem nem tetszett, óvatosabb lettem, majdnem teljesen leálltam. A háború egyébként szállítani fogja továbbra is a témákat, mert ahogy elnézem, eltart még egy ideig. Ez kissé talán cinikusan hangzik, holott csak szomorúan közöltem egy szomorú tény.

Így hát egy harmadik megkezdett dolgot fogok befejezni. Évekkel ezelőtt megírtam egy ifjúsági regényt *A kárókatona még nem jött vissza* cím-

mel. Nyáron játszódik a cselekménye, szép sikere volt, filmet is csináltak belőle. Megírtam a folytatását, egy másik ifjúsági regényt, a *Sortűz egy fekete bivalyért* címűt. Itt már ősz van, de ennek a könyvnek is sikere volt, ebből is csináltak filmet. Következett a tél, és én megírtam a harmadik folytatást *Az angyali vigasság* címmel. Ez novelláskötet lett, ha nagyon akartam volna, lehetett volna regény is, de nem akartam, meg aztán ez már a régi szereplőkkel ugyan, de felnőtt könyv lett. Nem csináltak belőle filmet. Színpadra adaptálták, de színpadra sem került. Nem is bántam túlságosan. Kicsit sok benne a kegyetlenség, és erős lőporszaga van. Az ifjúsági regényekkel indított sorozat tehát felnőtté vált, én meg eljutottam a tavaszig, ami sokak szerint a legszebb hónap, és sokak szerint ilyenkor szerelmesek lesznek az emberek. Nagy baj viszont, hogy most ismét lőporszag van. A regényt azért megírom, és lezárok vele egy kört. A jövő év tavaszáig be akarom fejezni. Aztán majd meglátjuk, hogy milyen lesz a jövő év tavasza.

kézirat

* * *

Van még vajdasági magyar irodalom, vannak még Vajdaságban magyar írók, sőt van még magyar könyvkiadó is, megvan még a Forum Lap- és Könyvkiadó, íme, szerződést írt alá velem is, amint már beszélgetésünk elején említettem, jövő tavaszra meg fogja jelentetni a tavaszról szóló könyvem, és még ezen a télen előleget is fizet. Mire megkapom az előleget, talán vehetek rajta fél kiló tökmagot. Vagyis keveset fizet a kiadó, nem azért, mert fukar emberek intézik az ügyeit, hanem azért, mert nincs pénze, és egyre kevesebb lesz. Kevesebb lesz a könyv is. Valamikor éveken át tagja voltam a kiadói tanácsnak, ez a testület értékelte a folyamatos munkát, és fogadta el a kiadói tervet a következő évre. A Forum abban az időben ötven-hatvan címszót jelentetett meg évente, de már akkor hallatszottak óvatos hangok, hogy jó lesz szerényebben tervezni a jövőre, mert minden bizonyonnyal inségesebb idők következnek, csökken az állami dotáció, és egyéb bajok is vannak. Én hevesen tiltakoztam e szerénykedés ellen, a nemzetiségi jogokról, egyenrangúságról és egyenjogúságról szavaltam, bár valamennyien tudtuk, hogy már ósidők óta bajok vannak az egyenjogúsággal és főleg az egyenrangúsággal, és én magam is tudtam, hogy az óvatoskodóknak lesz igazuk, de nem akartam, hogy eléje menjünk a leépítésnek. Nem sokat számított, hogy én mit akartam. A leépítés megtörtént, mégpedig igen gyorsan, a kiadóház

sorvadozik, ma már jó, ha évente tizenvalahány könyv megjelenik, és ahogy elnézem, az újságjaink és folyóirataink is egyre soványabbak lesznek, és módfelett bizonytalan, hogy egyáltalán meddig lesznek még. Pedig azt hiszem, hogy most jobb irodalmat lehetne írni, mint régen, az írók többé-kevésbé mellőzhetik a szocializmusban megtanult tolvajnyelvet, valamelyest nyíltabban beszélhetnek a nemzeti kisebbségi írók is, ami a szabályok szerint csak használhat az irodalomnak.

Persze ehhez írók is kellenek. Vannak még magyar írók Vajdaságban, de sokan el is mentek. Széthullott egy ország, kitört a háború, megkezdődött a mozgósítás, szinte mindenkit fenyegetett az a veszély, hogy belekényszerítik az értelmetlen háborúba, vagy ha őt nem, valamelyik hozzátartozóját. Egy újságcikkben nemrégén azt olvastam, hogy mintegy 25 000 magyar menekült el Vajdaságból Magyarországra, talán máshova is. Nem tudom, hogy ez pontos adat-e, de biztos, hogy sokan elmentek, köztük írók is, főleg fiatalok, és bizonyára igazuk volt. Én sem éreztem kimondottan jól magamat, amikor nap mint nap harcokcsik zörögtek az ablakom alatt, és terepszínű egyenruhás katonák vonultak tömegesen a harcterek felé, és bár nem vagyok már egészen fiatal, nem szerettem, ha éjszakánként túl energikus lépteket hallottam a lépcsőházból, dübörögve általában hivatalos személyek szoktak járni a sötétben, és ezek akár katonai behívót is hordozhatnak. Néha furcsa gondolatok motoszkáltak a fejemben, ilyenkor írtam azokat a kesernyős ízű novellákat a bukósisakos suhancokról, akik pisztolyokat szereztek maguknak, a tankokról, amelyek valamerre nyugat felé vonultak, meg a halottakról és sebesültekről, akiket visszahoztak. És még ott maradtam a helyemen.

Mások is ott maradtak, mások is írnak. Nem hiszem, hogy túlságosan jó közérzettel írnak, de csinálják a munkájukat, igyekeznek színvonalasan végezni munkájukat, nem rajtuk múlik, hogy évente már csak tizenvalahány magyar könyv jelenik meg Vajdaságban. Az ott maradt írók sokkal több könyvre való kéziratot tudnának az asztalra tenni, még akkor is, ha rossz a közérzetük, és ha ilyenkor nehezen megy az írás, mert a háború még tart, igaz, mivelénk még nem lőnek, legfeljebb néha éjszakánként valamelyik falusi utcában, talán jókedvében lövöldöz valaki, talán más miatt, a széthullott országrészek leszegényedtek, leszegényedtek az emberek is, emellett igen gyakran fenyegető hangok hallatszanak a kisebbségek, tehát a magyarok ellen is. Így aztán az emberek továbbra is elvándorolnak. Ha a helyzet nem

változik meg hamarosan, félő, hogy nem csak a magyar könyvkiadás sorvad el Vajdaságban.

kézirat

* * *

A költő vagy talán prózaíró, mindenesetre az Írószövetség tagja, és emellett orvos is, ebben biztos vagyok, valamikor az elmúlt év második felében a vajdasági pártbizottság nagytermében kiokított bennünket, főszerkesztőket a romániai helyzetről. Nem mint költő, nem mint orvosdoktor okított ki bennünket, hanem mint politikus. A tartományi pártvezetőség tagja volt, és akkor tért vissza Romániából, Temes megyéből, ahol egy küldöttség vezetőjeként járt, és megtapasztalta a romániai állapotokat. Figyelmeztetett bennünket, hogy viselkedjünk felelősségtudóan, a sajtóban, a rádióban és a televízióban ne írjunk és ne fecsegjünk ostobaságokat a romániai súlyos helyzetről, az emberi jogok megsértéséről, a nemzeti kisebbségek elnyomásáról és egyéb valótlanságokról, ő a helyszínről jön, ahol felelős elvtársakkal beszélgetett, akik elmondták, hogy minden rendben van, vagy legalábbis majdnem minden rendben van, és járt romániai szerb falvakban is, ahol az emberek elégedettek a sorsukkal.

Hallgattam, kicsit csodálkoztam, és nem hittem neki. Akkor eszembe jutott, hogy sok évvel ezelőtt talán ő is ilyen hitetlenkedve hallgatta az én romániai beszámolómat a Vajdasági Íróegyesületben. Emlékszem, egy ideig tagja volt az Íróegyesület elnökségének, és én akkoriban jártam Bukarestben a Jugoszláv Írószövetség képviselőjeként hivatalos kiküldetésben. Egy zágrábi íróval utaztam Bukarestbe, egyenes tartású, idősebb ember volt, én magamban öreg partizánnak neveztem, mert az úton elmondta, hogy részt vett a népfelszabadító háborúban, én viszont Romániáról meséltem, és neki egyáltalán nem tetszett, hogy csúnya dolgokat is mesélek, mert távoli információi alapján meglehetősen kedvelte Romániát. Ezzel együtt örültem, hogy ő a küldöttség vezetője, ő fogja aláírni az együttműködési szerződést a Román Írószövetséggel, és ő neki kell kinyilatkoznia utána a szokványos protokollszöveget. A Román Írószövetségben szívélyesen fogadtak bennünket, az elnökük régebben hivatásos diplomata volt, leckét adott a disztíngvált diplomáciai viselkedésből, akkor tudtam meg, hogy nem illik azonnal jövetelünk tárgyára térni, előbb udvariasan érdeklődjünk egymás helyzete felől, a munka az emberies viszonyok meg-

teremtése után következik. Aztán azért mégis sor került a munkára is, egyeztettük a szerbhorvát és román szöveget, mindenben mosolyogva egyetértettünk, abban is, hogy másnap délelőtt aláírjuk az egyezményt, a televízió pedig riportot készít a fontos eseményről. Vendéglátóink ezek után megkérdezték, hogy vannak-e külön kívánságaink. Nekem voltak. Szerettem volna Bukarestben élő magyar írókkal találkozni. Közepes hosszúságú listát nyújtottam át. Vendéglátóink elgondolkozva nézték a listát, és megígérték, hogy intézkednek. Este közölték velem, hogy jelenleg sajnos a névsoromban szereplő egyének nem tartózkodnak Bukarestben, tehát nem találkozhatom magyar írókkal. Kissé lehangolódtam, és rosszkedvűen ismét tanulmányozni kezdtem az egyezmény szövegét. Észrevettem, hogy az egyik kitételrel valami nem stimmel. A szerbhorvát szövegben arról volt szó, hogy miután Macedóniában már megjelent egy román költészeti antológia, Romániában is megjelentetnek egy macedón antológiát. A román szövegből hiányzott a macedón szó. Furcsálltam a dolgot, hiszen az egész cikkelyt az államközi egyezményből vettük át. Vacsoránál figyelmeztettem erre az öreg partizánt, de ő nyugalomra intett, aggodalmamat, azt hiszem, afféle magyar hisztériának könyvelte el, mert szerinte csak egyszerű elírás esete forog fenn, amit majd könnyen helyesbítünk. Másnap mégis korábban mentünk be az Írószövetségbe, és felhívtuk a figyelmet az elírásra. Román tárgyalófeleink udvariasan megmagyarázták, hogy kár lenne ezt a szép kezdeményezést szűk macedón keretekbe szorítani. Az öreg horvát partizán ekkor feldühödött, az asztalra csapott, amint már ezt az öreg partizánok szokták, és azt mondta, hogy ő nem írja alá az egyezményt, és nem nyilatkozik a televíziónak. Kínos huzavona kezdődött, végül én találtam ki azt az áthidaló javaslatot, hogy a mi szövegünkben maradjon ki az, hogy „macedón”, de hivatkozzunk az államközi egyezményre, ahol macedón költészeti antológiáról van szó. A románok elfogadták a javaslatot, az öreg partizán is, de nem nagy lelkesedéssel.

Hazafelé vonattal jöttünk, hálókocsiban utaztunk, az öreg partizán az alsó fekhelyen aludt békésen, én a felső ágyon forgolódtam, és egyszer csak fulladozni kezdtem. Riadtam másztam le a magasból, kimentem a folyosóra, és cigarettára gyújtottam, amitől szintén fulladoztam, de nem olyan nagyon, mint a fölkében. Reggelig a kalauzzal beszélgettem, aki azt mondta, hogy szép tájakon utazunk keresztül, és én nagyon sajnáltam, hogy nem láthatom a szép román tájat, mert sötét éjszaka van.

Négy évre szóló együttműködési szerződéssel tértünk haza, az együttműködésből alig lett valami, néhány román író átjött hozzánk, a mi íróinkat azonban leginkább nem tudták fogadni Romániában. Pedig kínálkoztunk. Négy év múlva Újvidéken újítottuk fel az egyezményt. Jugoszláv részről engem bíztak meg a szerződés aláírásával. Kedvetlenül álltam hozzá a dologhoz, nem bíztam már a hivatalos papírokban, de azért lelkiismeretesen előkészítettem a hivatalos szöveget szerbhorvát nyelven. Akkor az egyik vajdasági szlovák író barátom figyelmeztetett, hogy az Írószövetség elvei szerint jugoszláv részről a küldöttségvezető anyanyelvén fogalmazzák meg a nemzetközi együttműködések szerződéseinek szövegét, tehát írjuk át magyarra az egészet. Kellemetlenül éreztem magamat, zavartan arra hivatkoztam, hogy már nincs idő magyarra fordítani az egyezményt, ami igaz volt ugyan, de ha nekem is eszembe jutottak volna korábban ezek az igazán szép elvek, megírhattuk volna magyarul az együttműködési szerződést. Nyilván akkor sem lett volna semmi az együttműködésből, mint ahogy szerbhorvát nyelven sem lett, de mégis...

Szóval ezekről a dolgokról beszámoltam a Vajdasági Íróegyesületben, az orvos-költő is hallhatott róluk, éppen ezért csodálkoztam ott, a pártbizottság nagytermében az eligazításán, nyilván mások is csodálkoztak, de nem szólt senki semmit, csak kifelé jövet morfondíroztunk néhányan, hogy ha ennyire rendben van minden a szomszédunkban, akkor miért szöknek a romániai állampolgárok tömegesen Magyarországra és Jugoszláviába is. Az orvos-költő még azt is mondta, hogy továbbra is ápoljuk a gyümölcsöző együttműködést a román illetékes szervekkel. Tudomásul vettük.

A rádióban ennek ellenére egy műsorsorozatot indítottunk a romániai politikai menekültekről. Megszólaltattunk román, magyar, szerb, német menekülteket, beszéltek magukról, a romániai helyzetről. Tavalý karácsony után megdicsérték bennünket ezért.

Az új évben véletlenül a kezembe került a *Magyar Nemzet* 1990. január 2-i száma, és elolvastam Sütő András üzenetét. „A pillanatnyi, a mostani legfontosabb feladatunk az, hogy a romániai magyarság minden lehető módon, s az alakuló egységeivel, szervezeteivel, tanácsaival erejéhez mérten segítse a Nemzeti Megmentési Front országos tanácsát a rend helyreállításában, az új rend megszilárdításában. Majd azután kerülhet sor arra, hogy kidolgozzuk a nemzetiségi jogvédelmi rendszerünket.” Elég jól ismerem Sütő Andrást. Jó író, tisztességes és okos ember. Tudja, hogy mit csinál, tudja,

hogy mit akar. Szeretnék segíteni neki. Részben ezért vallom be, hogy még ma is kissé kellemetlenül érzem magam, amiért annak idején nem az anyanyelvemen fogalmaztam meg az együttműködési egyezményt. Biztosan megérti, hiszen ő ezt a nyelvet nagyon szépen beszéli.

Híd, 1990. 1. sz.

Otthon/itthon és a cigarettapapírról

Berlinben ülök egy szép lakásban, a városnak talán a kellős közepén, és begyulladt, bevérzett a bal szemem, ettől kissé érzékenyülök, valamikor, még gyermekkoromban gyulladtak be a szemeim, akkoriban Sobri Jóskáról, az úri haramiáról olvastam folytatásos füzeteket titokban egy meleg padláson, azért titokban, mert apám nem szerette, ha családtagjai haszontalan olvasással töltik idejüket, mert ezzel csak rontják a szemüket, és nem végeznek hasznos építő-, állattenyésztő vagy kertművelő munkát. Lényegében igaza volt, a szemem tényleg megromlott olvasás közben, és Szenttamáson nem volt szemorvos, hónapokig vérvörös szemekkel jártam a világot, aztán valamelyest kitisztult a látásom, itt, Berlinben vérzett be a bal szemem ismét, pedig itt nem is olvastam. Mivel érzékenyültem, írtam édesanyámnak egy képeslapot Szenttamásra, nem hiszem, hogy meg fogja kapni, Németországból Jugoszláviába nehézkesen utaznak a képeslapok, engem is alig engedtek be Berlinbe a jugoszláv útlevelemmel, a németeknek elégük van már a jugoszláv bevándoroltakból, magyarországi feleségem segített ki a bajból, megmagyarázta a hatóság embereinek, hogy nem akarok bevándorolni, csak rövid hivatalos látogatásra jöttem, megígérte, hogy napokon belül elvisz Németországból Magyarországra. A képeslapot tehát mégis megírhatam, egy mondatban megjegyeztem, módfelett sajnálom, hogy nagyanyám nem érhetette meg ezt a napot. Anyai nagyanyám német nemzetiségű volt, és kiváló asszony, két regényt írtam róla magyarul, ő elolvasta a könyveket, és nem szólt rá semmit, az egyik regény most megjelent németül is, ezért vagyok Berlinben, ennek talán örülne. Megírtam még egy képeslapot, ezt az Újvidéki Rádió magyar nyelvű műsorai helyettes főszerkesztőjének, vagyis a magam helyettesének küldöm, valószínűleg hiába, de legalább megpróbálok, megérdemli, tisztességesen dolgozott mellettem több mint hét évig, és nem látszott boldognak, amikor megtudta, hogy lemondok a felelős szerkesztői posztról, és hogy minden bizonnyal véglegesen eltávozom Jugoszláviából. A szerkesztőség többi tagja sem látszott boldognak, néhányan külön megkértek, hogy ne menjek el, szomorúak voltak, én is szomorú voltam,

mint általában az emberek arrafelé, és akkor már tudtam, hogy sürgősen el kell jönnöm onnan. Ha most innen messziről, Európából visszagondolok, be kell vallanom, hogy nem voltam kimondottan jó főszerkesztő, de talán túlságosan rossz sem, jó emberekkel dolgoztam, néha kiálltam értük, mindenesetre elfogadtak és megszoktak, nyilván ezért kértek, hogy ne hagyjam ott őket, nem tudhatják, hogy ki jön a helyemre, bizonytalan életükben nem akarnak újabb bizonytalanságot. Pedig elhatározásom megpróbáltam nagyon meggyőzően megindokolni egy szeptember végi értekezleten. Elmondtam, hogy a magam módján igyekeztem megakadályozni a szerkesztőség leépülését, de ez nem sikerült, a további sorvadást sem tudom megállítani, így hát kénytelen vagyok kilépni. Tudomásul vették, nem is szóltak meg érte, csakhogy néhányan észérvek nélkül mégis megkértek, hogy ne menjek el. Abban maradtunk, hogy majd még gondolkozom, bár mindenki jól tudta, hogy én már alaposan átgondoltam a dolgot, és hogy döntöttem is. Szomorú, rosszkedvű összejövetel volt ez, szeretném minél gyorsabban elfelejteni, de attól tartok, hogy sohasem fogom elfelejteni. Mindenesetre akkor még nem nyújtottam be a lemondásomat, segítettem húzni az időt, szabadságot vettem ki, átjöttem Magyarországra, innen meg elrepültem Berlinbe a könyvem bemutatójára. Az első éjszakát szépen átaludtam, a második éjszakán egyáltalán nem tudtam aludni. Így kialvatazul és nagyon fáradtan mentem a könyvbemutatóra, Kurucz Gyula író barátom szépen beszélt rólam németül, részleteket olvasott fel a könyvemből, azután engem faggatott, tudta, hogy mit kell kérdezni, én válaszoltam, a tolmács serényen fordított, nem válaszoltam mindig túlságosan okosan, holott, mint ezt később elmondták, nagyon fontos és befolyásos emberek ültek a közönség soraiban, annyit talán láttak, hogy igyekszem és izzadok, még ha nem is hoztam a legjobb formámat. Örülök, hogy túl vagyok ezen is, holnap majd visszarepülök Budapestre, szerintem a hatóság emberei ott is gyanakodva fogják lapozgatni útlevelemet, Magyarországon sem örülnek már a jugoszláviai menekülteknek, még akkor sem, ha azok is magyarok.

A képeslapokat már megírtam, ennyit tehettem meg Berlinben, lehet, hogy a címzettek sohasem kapják meg, de én igyekeztem. Jó volna végre kialudni magam. De egyelőre még azon gondolkodom, hogy érdemes volt-e egy izzasztóan meleg és poros, falusi padlásról eljönnöm egészen Berlin közepére egy kényelmes lakásba. Itt is begyulladt a bal szemem, lehet, hogy

bevérződik a jobb szemem is. És amellet Berlinben az évszakhoz képest még hideg is van.

Napló, Újvidék, 1993. december 1.

* * *

Újvidéken él, görög nemzetiségűnek vallja magát, macedón hangzású neve van, szerbül beszél, felesége magyar, nagyobbik fia óvodás, és magyar tagozatra jár, gyakran ő viszi óvodába a gyereket, útközben természetesen szerbül beszélget a fiával, az óvodában meg csodálkozik, hogy az ő fia sebben beszél magyarul, mint a magyar szülők gyermekei, különösen azok a gyerekek, akiket a magyar szülők a szerb nyelvű tagozatra irattak be. Csodálkozott, néha csöndesen méltatlankodott emiatt, egy szép napon aztán behívták katonának, és elvitték a horvát határ közelébe. Távolról kissé nehéz megítélni, hogy hol is van ez a határ, ő viszont ott volt egészen a közelében, arrafelé valamikor sokat lövöldöztek egymásra a szerbek és a horvátok, mire ő oda került, szerencsére mindkét oldal lenyugodott, a harcok átterelődtek Boszniába, de ő még a nyugodt frontonvalon is kellemetlenül érezte magát, és sokszor eszébe jutott egy horvát nemzetiségű ismerőse, akivel együtt és velem együtt békeidőben sertéskarajt sütött és evett egy erdei tisztáson.

A magyar nemzetiségű feleségek hoztak össze bennünket, jól megvoltunk egymással, lehet, hogy idővel egészen jó barátok lettünk volna, de a horvát-magyar házasság felbomlott, a feleség Magyarországra jött, a férj elment Eszékre, ezt a várost már a háború elején alaposan megrongálták a tüzérségi és egyéb nehézfegyverekből becsapódó lövedékek, ismerősünk, akivel nem sikerült igazán jó barátságot kötnünk, túlélte a rombolást, később épen és egészségesen bevonultatták a horvát gárdistákhoz, valószínűleg még ma is ott van. Én feleségemtől eljöttem Budapestre, Újvidékre csak néhány napra mentem vissza, arra a néhány napra, amikor a NATO nagyon komolyan kilátásba helyezte a boszniai szerb állások bombázását, ebből nem lett semmi, a görög fiatallembert már napokkal azelőtt hazaengedték a jugoszláv hadseregéből, nyugodtan mesélgette Újvidéken a katonatörténeteit, és nem nyugtalankodott a beígért bombázások miatt, a fiát továbbra is elviszi a magyar óvodába, közben talán a kisgyerekeknek is mesél a katonaságról. Történetei alig különböznek a szokványos katonatörténetektől. Nem érezte jól magát az egyenruhában ott a pillanatnyilag csöndes, de bizonyta-

lan frontvonalon, emellett még sokszor fázott is a hideg és hosszú téli éjszakákon, a katonák valamennyien fáztak, enni ugyan kaptak eleget, de ettől még nem lettek igazából boldogok, mert hiányolták a meleget, az italt és a cigarettát. Így hát elkezdték irtani a közeli erdőt. Kivagdosták a fákat, tüzet gyújtottak, és melegedtek, sertéskarajt nem sütöttek, mert az nem volt, ezen még viszonylag könnyedén túltették magukat, az ital és a cigaretta azonban egyre jobban hiányzott. Erre hozzáfogtak gyorsabban vagdosni a fákat, ami katonai szempontból nem volt ésszerű cselekedet, hiszen a búvóhelyet és oltalmat nyújtó erdőt ritkították, végeredményben azonban mégis ésszerű cselekedet volt, mert a farönköket titokban átadták a közeli falvak ugyan-csak fagyoskodó parasztembereinek, akiktől viszonzásul pálinkát és cigarettát kaptak, és ezután már ha kissé elbambulva is, de valamelyest boldogabban ügyeltek a kanyargós határvonalra, és türelmesebben várták, hogy leszereljék őket. Közben még jó híreket is kaptak, a vezető szerb és horvát politikusok meglepően békés egyezkedésbe fogtak, ami további fegyvernyugvást ígért. A túldoldalon azonban úgy látszik, rossz hírek is terjengtek, miszerint, ha ezen a frontvonalon tartós béke lesz, a horvát gárdistákat esetleg átvezénylik Boszniába, ahol egyhamar nem lesz béke, bármilyen fenyegetően követeli ezt Európa. A horvát gárdisták minden bizonnyal szintén serényen irtották az erdőt, a tűzifát elcserélhették pálinkára és cigarettára, tüzet is gyújthattak, hogy megmelegedjenek egy kicsit, és hát ez az élet is kibíráható lehet néha. Ezért gyorsan átüzentek az ellenségnek, hogy ne tétlenkedjen, rendezzen egy kis alibi-lövöldözést, ez meggyőzné a politikusokat, hogy ismét nyugtalanná vált a szerb-horvát határ, és a szegény katonáknak nem kellene egészen Boszniába menniük, ahol nagyon éles golyókkal gyilkolják egymást az emberek.

Lövöldözés nem történt, a görög nemzetiségű szerb katona leszerelt, visszatért magyar feleségéhez Újvidékre, meséli a katonatörténeteit, néha csaknem jókedvűen, időnként azonban elmélázik egy régi szép erdei tisztásról, ahová feleségeink hoztak össze bennünket, elszáradt gallyakkal tüzeltünk, nem károsítottuk az erdőt, a fák zöldek és lombosak voltak, elrejtettek bennünket az esetleg ellenséges szándékú egyének elől. Ilyenkor mintha sajnálná, hogy nem lőtt ki néhány golyót az ellenségre, hiszen olyan udvariasan kérték erre, és egyébként is háború van.

kézirat

* * *

A Magyar Rádió híradásában hallgatom az Újvidéki Rádió külpolitikai szerkesztőjének jelentését a boszniai háborúról. Rövid, tartalmas, kerek jelentés, ezt szoktam meg tőle évtizedeken át. Mindig nagyon értelmesen és érthetően fogalmazott. Fiatal újságíró korában ismertem meg, már akkor is sokdioptriás szemüveggel az orrán csetlett-botlott a világban, a nagy szerkesztőségi szobában beleütközött az asztalokba, lesöpörte a kéziratokat a földre, szóval esetenül mozgott, és ártatlanul tekingetett maga köré, sokan megmosolyogták, de amikor leült, és diktálni kezdett, már nem mosolygott senki, tudták, hogy szép, okos szövegek kerülnek ki a keze alól. Egyetlen nagy szakmai hibája volt csupán: nem akart belépni a pártba. Abban az időben a rádió magyar nyelvű szerkesztőségében talán ő volt az egyetlen párton kívüli újságíró, csöndes vagy éppen zajos kocsmázások közben megpróbáltuk barátián rábeszélni, hogy lépjen be a Kommunista Szövetségbe, végigbóbiskol majd egy csomó unalmas pártértekezletet, ennyit igazán ki lehet bírni a békeesség kedvéért, de ő csak a fejét rázta, kijelentette, hogy az apját a partizánok végezték ki, ő tehát nem lép be a kommunisták közé még bóbiskolni sem. Emiatt többször ki akarták rúgni a munkahelyéről, a mindenkori főszerkesztők és más szerkesztők azonban valahogyan mindig megvédték, én csak halkán védelmeztem, nekem is éppen elég bajom volt a párttal, nem újságíróként, hanem íróként egyik-másik könyvem miatt, vagy azért, mert valamilyen tiltakozó levelet írtam alá. Egy szomorú arcú humorista támadt rám legtöbbször és legélesebben, kemény legényként viselkedett a pártéletben, ezzel együtt jó humort művelt, csak hogy ő szépíró szeretett volna lenni, ehhez viszont nem volt elég jó, lehet, hogy ezért nem szerette az írókat, a hetvenes évek elején egy csattanós fordulat következtében mégis bekerült az Írószövetségbe, ahonnan azonnal ki akarta szórni a párton kívüli írókat, ez persze még akkor sem sikerült, kénytelen volt belenyugodni az erős konkurenciába, velem is megbékélt, a világgal azonban nem, amikor Jugoszláviában kitört a háború, és dübörgő léptű hazafiak hordták szét az éjszakai behívókat, a fiatalemberek meg menekültek a határon túlra, a szomorú arcú humorista kádba feküdt, és felvágta az ereit.

Külpolitikus barátom a sokdioptriás szemüvegével ez idő alatt lassan araszolt felfelé a szerkesztőségi ranglétrán, mire én lettem a főszerkesztő, ő már a külpolitikai rovatot vezette, és továbbra sem lépett be a pártba, de ekkor már nem kellett védelmezni, egyre több párton kívüli fiatal vettünk föl újságírónak, a külpolitikai szerkesztő már nem volt egyedül, és jól megszervezte a rovat munkáját. A Magyar Rádió és az Újvidéki Rádió egyttműködési

szerződésébe sikerült becsempésztetnem egy olyan mondatot, miszerint a két intézmény munkatársai rendszeresen tájékoztatják egymást a két országban zajló fontosabb eseményekről. Ettől kezdve a külpolitikai rovat újságírói gyakran jelentkeztek a Magyar Rádió hullámhosszain, és Budapestről is érkeztek hozzánk tudósítások, sőt tudósítókat szerveztünk be Romániából, Csehszlovákiából, Moszkvából, Amerikából, Izraelből is. Igen dinamikusan rádióztgattunk, de nem túl sokáig, szétesett az ország, háború lett, a szigorú párt felbomlott, jelentkezett azonban egy másfajta, egy hazafiasnak nevezett szigor, amely megtiltotta, hogy külföldi állampolgárok tudósítsanak rádióknak, mert ezekből a jelentésekből hiányzik a patriotizmus, amely mellesleg az egész magyar nyelvű szerkesztőség hozzáállásából is hiányzik. Kétes vagy éppenséggel gyanús magatartásunkat elnézték, de a külföldi tudósítók elhallgattak. Leszegényedtek műsoraink, és leszegényedtünk mi magunk is. Budapest irányában azonban már nagyban üzemeltek a vonalak, embereink rendszeresen küldözgették jelentéseiket, volt éppen elég jelentenivaló, csúnya, véres dolgok történtek nap mint nap a térségben, ezekről nem lehetett nem beszélni. Beszéltünk is otthon és a határon túl is. Ekkor újabb rendelet jött, amely megtiltotta, hogy az Újvidéki Rádió munkatársai külföldre tudósítsanak. Hivatkoztam az egykori együttműködési szerződésre, rálegyintettek, hogy az régen volt, azóta új ország alakult, új körülmények között, majd ha új szerződést írunk alá... Mindössze annyit sikerült elérnem, hogy a szerkesztőség tagjai független újságíróként továbbra is beszélhessenek az országhatárokon túl is. Ennyi pillanatnyilag elég volt, a hírek továbbra is mentek ugyanúgy, mint azelőtt. Természetesen befutott az újabb rendelet, valamikor ez év őszének derekán. E szerint, aki ezentúl külföldre akar tudósítani, annak külön engedélyt kell kérni ehhez. Továbbítottam a kíváncsalmakat az érdekelteknek, a külpolitikai szerkesztő ártatlan szemekkel nézett rám a szemüvege mögül, ugyanúgy nézett, mint amikor megtagadta, hogy belépjen a pártba, én biztos voltam benne, hogy márpedig ő ezentúl is beszélni fog a Magyar Rádióban engedéllyel vagy engedély nélkül.

Eljöttem Újvidékről Budapestre, innen elrepültem Berlinbe, aztán visszajöttem Budapestre. Amint számítottam is rá, a Ferihegyen egyenruhás személy faggatott, és jegyzetelt, az érdekelte, meddig maradok az országban, és nem látszott boldognak, amikor közöltem, hogy végleg Magyarországon szeretnék maradni. Aztán mégis utamra bocsátott. Később jólesett leülni a rádió mellé, és jólesett ismerős hangot hallani. Nem csalódtam a külpolitikai

szerkesztőben. Bizonyára most is kissé esetlenül mozog a világban, időnként talán fázik, és rosszkedvűen nézi az üres boltokat, a megtépzott szerkesztőségben nyilván még most is nekiütközik az asztaloknak, földre sodorja a kéziratokat, lehet, hogy a telefont is lelöki néha az állványáról, de aztán kézbe veszi a telefont, és szakmailag kiváló jelentéseket küld. Arról igazán nem tehet, hogy a nyomorról és a halálról kell beszélnie.

kézirat

* * *

Sokat költözködöm, bolyongok mostanában. Így jutottam el ismét Gyulára, talán tíz napot fogok itt tölteni egy szép lakásban, kedves emberek között. Megszerettem ezt a várost és az itteni embereket, már akiket ismerek, szerencsére egyre több ismerősöm lesz, hiszen több mint húsz éve járok ide. Az első látogatásom a legemlékezetesebb, bár ez volt a legkellemetlenebb is. Akkor még nem ismertem itt senkit, vajdasági magyar fiatalok csoportjával jöttem, a csoport szétszéledt várost és várat nézni, én egy erősen kopaszodó fiatalemberrel kimentem a strandra, úszkáltunk a medencében, aztán leültünk a füre, és lármásan összevesztünk. Egy nagyon sovány és álmodozó arcú lány is volt velünk, de ő valahogy elveszelődött a kiabálásban, később sem jött a közelembbe, megriadt tőlem, amin nem csodálkozom, ahogyan visszaemlékezem, tulajdonképpen csak én kiabáltam, a kopaszodó fiatalember megpróbált csendesen és higgadtan érvelni, de én harsogva letorkoltam. Abban az időben ugyanis felmerült a magyar nyelvű egyetemi oktatás bevezetésének lehetősége Vajdaságban, és én azt bizonygattam, hogy ezt meg lehet és minél gyorsabban meg kell szervezni, vitapartnerem erősen kételkedett ebben, sőt egyenesen károsnak tartotta az efféle magyarodást, mondván, hogy a magyar fiatalok gettóba zárnák magukat, ha az óvodától az egyetemig anyanyelvükön tanulnának, hiszen csak dadogva mozoghatnának a szép és akkor még nagynak tartott más nyelvű Jugoszláviában. Mélységesen felháborított ez a magatartás, azért hangoskodtam ott a gyulai strandon, méghozzá igen sokáig, olyan sokáig, hogy a tűző napon vérvörösre sült a bőröm, ezért már nagyon szűknek éreztem, lángolt a hátam és az arcom, a kopaszodó fiatalember előzékenyen kölcsönadott egy téglajótékony krémet, azt tanácsolta, hogy kenegessem be gyöngéden feszülő bőrömet, és ne heveskedjek annyit, Vajdaságban úgysem lesz magyar nyelvű oktatás egyetemi szinten, örüljek, ha az újvidéki bölcsészszakon meg-

mardt a Magyar Tanszék, annyi elég is nekünk... A jótékony krémet elfogadtam, de még mindig fel voltam háborodva, később is, amikor kiderült, hogy tényleg nem lesz magyar nyelvű egyetemi oktatás, sőt középiskolai is alig, és a Magyar Tanszékre is igen nehézkesen jelentkeznék az új hallgatók. Ettől kezdve Gyulán már jobb szerettem csak őshonos gyulaiakkal társalogni, bár most hiányoznak vajdasági ismerőseim, de hát ez alatt a tíz nap alatt úgysem találhatnak rám, ha egyáltalán keresnek.

Budapesten elég sokan kerestek, és érdekes módon meg is találtak, még a legújabb albérletemben is, egy hétemeletes bérház ötödik emeleti lakásában, ahol pedig telefon sincs.

A régi ismerősök közül elsőnek egy rámenős, szemüveges férfi csöngött be hozzám. Messziről, Hvárról, a horvát tengerpart talán legszebb szigetérről érkezett eléggé kanyargós úton, sok bonyodalommal küszködve, de mégis eljött a szemét gyógyítani, a bonyodalmakhoz egyébként már régen hozzászokott. Sportújságíróként dolgozott évtizedekig, rengeteget utazott, és mindig odaért, ahová elindult, később az Újvidéki Televízió műsorigazgatója lett, ott a magyar nyelvű műsorok körüli huzavonában támadtak kellemetlenségei, kissé megkeseredve ment el nyugdíjba, elment a szigetre, ahol valamikor régen egy szép házat építtetett magának és családjának, de ma már csak ő vigyáz a házra, családjá mintha szétszóródna Vajdaságban és Magyarországon. Most, hogy rövid időre felbukkant Budapesten, a régi televíziós évekre emlékeztünk majdnem nosztalgikusan, az én naplóírásmról is beszélgettünk, és az volt az érzésem, hogy az egykori sportújságíró és igazgató is szívesen írna naplót Hvár szigetén. Lehet, hogy ír is, csak hogy arafelé a tengerparton nemigen közölnek magyar nyelvű naplórészleteket.

Őt követően a *Magyar Szó* főszerkesztőhelyettese keresett fel. Szép és mindig vidám fiatalasszony, még akkor sem szomorodott el, amikor közölte velem, hogy lemondott a posztjáról, a vajdasági magyarok egyetlen napilapja továbbra is csak hetente kétszer jelenik meg, szerinte erre sem lesz már sokáig lehetőség, ő nem akar főnökként jelen lenni a lap kimúlásánál. Mielőtt meglátogatott volna, telefonált kislányának Újvidékre, kislánya biztatta, hogy igyekezzen gyorsan haza, vegye fel gyorsan legújabb heti fizetését, ami nagyjából egy német márkát ér. Nem sietett túlságosan, két vagy három nap múlva utazott haza.

Aztán az angoltanárnő csöngtetett rám. Mozgékony, célratörő magyar asszony, angol nyelvet tanít az Újvidéki Egyetemen, azt mondják, kitűnő tanár, természetesen két saját gyereket is megtanította az angol nyelvre, mindkettő

kiment Aemrikába, az egyik nyilván huzamosabb ideig ott marad, a másik viszont nem kedveli Amerikát. Európában szeretne egyetemre járni, és amikor Európát mond, Magyarországra gondol. A tanárnő ez ügyben intézkedett Budapesten, remélhetőleg sikerrel.

Az Újvidéki Televízió sokat mosolygó riporternőjével is összefutottam. Általában kedélyes, családias műsorokat csinált, egy ideig ingázott Újvidék és Szabadka között, később komolyabb témákra váltott, ezt követően kilépett munkahelyéről, már csak Magyarországra tudósít egyre komolyabb vajdasági témákról, de amikor Budapesten találkoztunk, még mindig sokat mosolygott.

Valamennyi látogatótól érdeklődtem az egykori erősen kopaszodó fiatalember felől. Persze már nem kimondottan fiatal, sok haja kihullott, az Újvidéki Rádióhoz szegődött el újságírónak, családot alapított, szép házat épített fel egy kis faluban, ahol a lakosoknak többsége magyar nemzetiségű, a helybéli elemi iskolában azonban több a más nyelvű, mint a magyar gyerek, közben újabb telepések érkeznek valahonnan délről, a csöndesen öregedő fiatalember felségével és lányával néha komoly hangon tárgyalt erről, úgy döntött, hogy ő nem hagyja el a házat, a rádióban tudományos műsorokat szerkesztett, és ötórás éjszakai műsorokat beszélt végig, felszólította a magányos hallgatókat, hogy jelentkezzenek neki, hátha segíthet rajtuk. Nekem is folyton segíteni akart, sokszor betért a főszerkesztői szobámba új, néha egészen jó ötletekkel, és természetesen arra intett, hogy legyek óvatos, ne heveskedjek, mert nem biztos, hogy mindig kapok jótékony kenőcsöt az égő bőrömrre. Nem fogadtam meg mindig a tanácsát, ő mégsem örült, amikor eljöttem a főszerkesztői szobából és az országból. Most ő ül a főszerkesztői székben, amely alattam is inogott több mint hét évig. Nem tudom, hogy felelős szerkesztőként hogyan érezheti ott magát. Ezért is érdeklődtem annyit felőle, kérdeztem, hogy hogyan végzi a munkáját. Látogatóim ilyenkor elkomolyodtak, és leginkább azt mondták: óvatosan csinálja a dolgát.

kézirat

* * *

Azon a napon, amelynek elmúltával a NATO-gépek esetleg megbombázták volna a Szarajevó környéki szerb állásokat, valahol Bácskában, pontosabban a Feketics és Szenttamás közötti havas úton csak egy bagollyal találkoztam. Egy csenevész fa vékony ágán üldögélt, messziről úgy látszott, hogy

bölcsen néz a nagy fehér semmibe, bár egy bagoly részéről egyáltalán nem bölcs dolog a szikrázó téli napfényben az út menti fán maradni, már hajnal előtt be kellett volna húzódnia biztonságos sötét odújába, nem tudom, hogy miért nem tette ezt, talán nincs is odúja. Meg aztán nem is volt bölcs bagoly. Ezt akkor láttam, amikor a közelébe értem. Tulajdonképpen nem is bölcsen, hanem révetegen és tanácstalanul nézte a havas tájat, ha egyáltalán látott belőle valamit.

Először ettől lett szomorú a Feketics és Szenttamás közötti út, amelyet pedig nagyon szerettem, eddigi legsikeresebb regényemben megírtam, hogy ezen az úton jött Szenttamásra valamikor régen az egyik dédnagyapám, egy Stefán Krebs nevű sváb molnár, gazdag és boldog akart lenni, sohasem lett gazdag, időnként talán boldog volt, élete vége felé mégis öngyilkosságot kísérelt meg, akkor megmentették az életét, természetes halállal halt meg, utódai erősen összekeveredtek a szenttamási magyarokkal, kivesszt belőlük az öngyilkossági hajlam, bár sokan igen önpusztító életet éltek, ha jobban belegondolok, én is közéjük tartozom. Részben talán azért szomorodtam el, mert annak idején magam is serényen ügyködtem a baglyok kipusztításán. Ténylegesen is. Suhanc koromban egy építőbrigádban nagy hévvel romboltam le a vert falú tanyákat, a ledöntött falakkal együtt szétporladtak a bagolyfészkek, a megriadt madarak kétségbeesetten és vaksin röpködtek a verőfényben, megpróbáltak biztonságos odúkat keresni maguknak, azt hiszem, ez nem sikerült mindegyiknek, holott mi nemcsak romboltunk, hanem új épületeket is felhúztunk, a baglyok ide is befészkelhettek volna, esetleg az út menti vastag törzsű jegenyefák odvába, csakhogy mostanra már a mi épületeinket is lerombolták, a szép jegenyefákat meg kivágták. Ezt akkor vettem észre, amikor egészen közélről megnéztem a magányos és tanácstalanul hunyorgó baglyot, ekkor kezdtem igazából hiányolni a szép jegenyest, és ettől még szomorúbbá változott az út.

Szenttamáson sem lett sokkal jobb kedvem. Anyám egyedül lakik régi vert falú házukban, fiai, unokái már Magyarországra költöztek, ő még nem mozdult, tizenhét német márka értékű havi nyugdíjából éldegél, ez éppen kenyérre lenne elég, de ő ingyen kenyeret kap mostanában, és hiába noszogatjuk, őrzi még a régi házat, ő már fele részben Krebs, fele részben Gallai, a Gallaiak, miután felhagytak a pásztorkodással, általában szerettek volna egy helyen maradni és sokáig élni, anyám is ezt szeretné, együttlétünk idején csupán egyszer sírta el magát, amikor a magányosságról beszélt, de akkor

sem sírt sokáig, mert én gyorsan témát változtattam, alapjában véve ügyesen tudom megnyugtatni az elérzékenyülő embereket.

A Szenttamás-Újvidék közötti útszakasz csúnya volt, mint mindig. Nagyanym ezt a harmincöt kilométeres utat gyalog járta végig, egyik rakoncátlan testvéröccsét táplálta, aki jó nyomdász volt, de hithű kommunista, ezért aztán Újvidéken minduntalan kirúgták az állásából, sokat éhezett a családjával, és lelkesen fogadta a szovjet felszabadítókat, akik – egyes családi híresztelések szerint – befullasztották egy marhavagonba. Én fiatalkoromban már kerékpáron mentem Szenttamásról Újvidékre, főleg olyankor, ha magyar labdarúgócsapatok vendégszerepeltek, és abban az időben még győztek is, aminek módfelett örültem, a sikeres meccsekről visszafelé menet azonban már megpróbáltam cselezni, traktorokba kapaszkodtam, és húztam magam, egyszer aztán kirántották alólam a kerékpárt, a betonra vágódtam, és szétcsaptam a térdemet. Azóta is csúnya maradt ez az útszakasz, és Újvidéket sem tudtam sohasem igazából megszeretni, pedig harminc évig éltem ott, és nem éheztem, de a város túl gyorsan változott, túl gyorsan jöttek az idegenek.

Régi ismerősöket azért még találtunk ezúttal is. Feleségemmel egy nyugdíjas házaspárnál szálltunk meg, régi barátaink, szép házuk van, de nehezen tudják már bemelegíteni, fiuk családjával Magyarországra költözött, ő is elvitt valamennyi melegséget, meg aztán a tüzelőfával is spórolni kell, a legújabbban kibányászott szén rossz minőségű, nem tartja a parazsat a családi kazánban. Az egyik szobát így is sikerült befűteni, itt gyűltünk össze, a politikáról és magunkról beszélgettünk, és az öngyilkos nyugdíjasokról. Mindenféle kósza hírek keringenek arról, hogy a fázékony és talán éhező nyugdíjasok gyakorta végeznek magukkal arrafelé. Elhatároztam, hogy nem mozdulok ki a meleg odúból, meg sem nézem közelebből a várost, a rendőrségre persze el kellett mennem a kissé baljósan zakatoló gépkocsink miatt, a bankba is elmentem befizetni az országhatár újbóli és minél gyorsabb átlépési árát devizában, egyik volt kollégámat is meglátogattam besötétedés után, az ő nagy lakásában kicsit hideg volt, én ugyan nem fáztam, de a volt munkatársam több mint kilencvenéves apja bizonyára fázott, ki sem mozdult a szobájából, nem volt rám kíváncsi, fanyar humorú fia szerint a hosszú életű öregember korához képest túl sokat politizál, és ezekben a napokban, ki tudja már, hanyadszor, ismét csalódott a Balkán, Közép-Európa és a világ politikusaiban, így hát kivonult a világból, és egyedül fázik.

Ezek után siettem vissza a meleg szobába, itt látogatott meg régi író barátom feleségével, és viszonylag rövid idő alatt sokat és gyorsan beszélünk. Így volt ez máskor is, sokat beszélünk, és leginkább szót értettünk, igaz, néha gonoszkodtunk egymással, természetemnél fogva én gonoszkodtam többet, időnként éppen célozgattam szelíd megalkuvására, holott jól tudtam, hogy az én vagánykodásaimnak is vannak korlátai, a megalkuvásokba én is belesodródtam az elmúlt évtizedekben, író barátom azonban ezt nem vetette szememre, legfeljebb megsértődött néha, de nála ez sem tartott sokáig. Természetesen ezen legutóbbi éjszakai beszélgetésünkben is tettem néhány kellemetlen megjegyzést, bár igyekeztem visszafogni magam, alig leplezett irigykedéssel gratuláltam neki, hogy megszületett immár második unokája is, aki magyar és kínai nevet kapott, a kínai nevet nem irigyeltem, de az unokát igen, barátom elnézően mosolygott, boldog volt, hogy az unoka simán megszületett, nem kellett sebészeti beavatkozás, ami esetleg Újvidéken nem létező kötszereket és gyógyszereket igényelt volna. Végül még az irodalomról is beszélgettünk. Barátom rengeteget, szerintem túl sokat házal kézírataival, a szerkesztőségek elég kedvetlenül közölnek tőle. Legutóbb Budapesten hordozgatta kézíratait. Megint előbújt kellemetlen modorom, de mentségemre szolgáljon, hogy ezúttal őszinte meggyőződéssel beszéltem. Egy író akkor és annak adjon kéziratot, amikor és aki kér tőle. Akkor is válogasson. Ne kínálgassa vaktában remekműveit. Író barátom ártatlan csodálkozással nézett rám, és én jól tudtam, hogy nem fogadja meg tanácsomat. Pénzre lenne szüksége. Talán emiatt is vállalt kelleténél többször közéleti funkciókat. Most éppen a Forum, az egyetlen vajdasági magyar kiadóház megbízott igazgatója. A kiadóház alig tengődik, a magyar lapok egyre ritkábban jelennek meg, könyvek még ritkábban, és ahogyan a hangzavarban kihámozta a kissé maszatos információt, a megbízott igazgatót a belgrádi magyar nagykövetségen megsértették felelős magyar politikusok a segítséget eleve elutasító magatartásukkal. A Forum egyik-másik részlegének dolgozói meg az alacsony fizetések miatt néha az igazgató ajtaja előtt sztrájkolnak. Ugyancsak hangzavaros tájékoztatás szerint ilyenkor az igazgató is velük sztrájkol. Amikor erről beszélgettünk gyorsan és egymás szavába vágva, a kiadóház minden dolgozója, az igazgatótól a portásig, állítólag húsz német márkának megfelelő összeget kaptak havi fizetesként.

A határidő ekkor már lejárt, a NATO-gépek természetesen nem bombáztak, azt hiszem, a feleségem jegyezte meg álmosan, hogy a NATO-ban mindig meg lehet bízni, én is nyugodtan elcseveghetek Újvidéken, és némi

pénzbeli ellenszolgáltatással visszajöhetek Magyarországra. Tudtuk ezt mindannyian, és abban a meleg szobában mindannyian igen bölcsek voltunk. De aztán ki kellett menni a hidegbe. Akkor viszont tanácstalanul és vacogva pislogtunk magunk körül. Arra a Feketics és Szenttamás közötti út mellett szerencsétlenkedő árva bagolyra hasonlítottunk.

kézirat

* * *

1993 végén Budapesten, valahol a Dohány utcában, egy földszinti, kétszobás lakásban kis szenttamási kolónia alakult. Egészen kicsi, mindössze három tagja van, időnként többen is összejönnek, de csak hárman laknak ott állandóan, két fiatalember és egy fiatal lány. Régről ismerem őket, Szenttamásnak azon a részén nőttek fel, ahol valamikor én is, néha megpróbáltam nevelgetni őket, amikor még egészen kicsik voltak, hallgattak is rám, végighallgatták tanulságos történeteimet a régi szép vagy inkább régi csúnya háborús és háború utáni időkről, azt hiszem, akkoriban meséltem nekik először a cigarettapapírokról, az apámról és nagyapámról, akik még éles konyhakéssel vagdalták a dohányleveleket, sodorták a cigarettát, és örültek, ha jó minőségű cigarettapapírhoz jutottak. A három gyerek aztán gyorsan felnőtt, nemigen érdekelték már őket a régi történetek a cigarettapapírról, az sem tetszett nekik, hogy én túl sokat dohányzom, bár én már füstszűrős, gyári cigarettákat szívtam, de ezzel együtt nekik volt igazuk, kissé eltávolodtak tőlem meg egymástól is. Az egyik fiút én küldtem el Budapestre matematikát tanulni, annak rendje és módja szerint befejezte az egyetemet, akkor már megkezdődött a háború és a mozgósítás Jugoszláviában, telefonon keresztül ráparancsoltam, hogy maradjon Magyarországon, nehogy átlépje az országhatárt, ő meg csöndes rosszkedvűséggel engedelmeskedett, dolgozni kezdett Budapesten, és gyakran érdeklődött a szenttamásiak felől. A másik fiú Szarajevóba ment egyetemre, kicsit botladozva haladt, de a város megtetszett neki, ami teljesen érthető, Szarajevó tényleg szép és hangulatos város volt valamikor. A lány Szabadkán tanult, aztán ő is elment Szarajevóba, amit én kimondottan helytelenítettem, de ezzel senki sem törődött, a szenttamási fiú és a szenttamási lány már régóta szerelmes volt egymásba, természetesen együtt akartak élni, és együtt is éltek Szarajevóban, és most már mindkettőjüknek tetszett a város, és megkedvelték az ott élő embereket. Csak-hogy Szarajevót is elérte a háború. A két fiatal az utolsó pillanatban szökött

meg a lövöldözések elől, befurakodtak egy zsúfolt repülőgépbe, elröptek Belgrádba, onnan valahogy elvergődtek Szenttamásra, letáboroztak a mi kis folyónk mellett, horgásztak, és a háborúról beszélgettek, korukhoz képest meglepően komolyan. Később eljöttek hozzám Újvidékre. A rádió főszerkesztői szobájában természetesen vágni lehetett a füstöt, ez megint nem tett nekik, de úgy tettek, mintha nem zavarná őket, velem is hosszasan beszélgettek a háborúról, és tanácsokat kértek, én meg mindenféle találgatásokba és jóslásokba bocsájtkoztam, akkoriban éppen nem szerettem tanácsokat osztogatni még magamnak sem.

Közben bejött az irodámba az egykori helyettesem, egy jó kedélyű, megfontolt beszédű, nyugdíjas újságíró, aki életében talán senkit sem sértett meg, ami ritkaság ebben a szakmában, de neki valahogy sikerült mindenkihez mindig udvariasan beszélni, a nálánál sokkal fiatalabbakhoz is, megbé-kélt az étellel, és ahol lehetett, igyekezett hasznosítani magát. Mellettem is hasznos munkát végzett, rengeteget számolt, próbálta egyensúlyba hozni költségvetésünket, én meg folyton többet költöttem a megengedettnél, aztán dühöngtem és lármáztam, bölcs öreg helyettesem ilyenkor nyugalomra intett, azt tanácsolta, várjunk türelemmel, és az elképesztő inflációra hivatkozott. Neki volt igaza, minden évben kilábaltunk az anyagi kátyúból, ezért megkértem, hogy nyugdíjaztatása után is járjon be hozzám az egyre hosszabb számsorokat rendezgetni. Ő szívesen megtette ezt, bejött akkor is, amikor a két tanácstalan fiatal keservesen nyelte a füstöt, csakhamar még sűrűbb lett a füst, egykori helyettesem szűzdohányt és cigarettapapírt vett elő, cigarettát sodort, és rágyújtott, udvariasan elnézést kért, amiért meglehetősen bűdös dohányt szív, de hát nyugdíjából és tiszteletdíjából nem telik már neki rendes cigarettára.

A két fiatal ezek után már nem tétozózott, gyorsan elutaztak Budapestre. Itt elég sokáig tévelyegtek, lényegében még most is ezt teszik, alkalmi munkákat vállalnak, és valahogy megélnek, de megtalálták az itt ragadt matematikust, hármasban kibéreltek egy lakást valahol a Dohány utcában, várják a jobb napokat, egyáltalán nem csodálkoztak azon, hogy én is eljöttem Budapestre, tanácsot azonban nem kértek tőlem. Akkor még nem.

De 1994 elején utánuk jött Szarajevó is. Pontosan a szarajevói filmesek jöttek utánuk. Messziről, nagy vargabetűvel érkeztek, előbb Franciaországba utaztak, ott bemutatták filmjeiket a boszniai szörnyűségekről, aztán eljöttek Magyarországra, itt is bemutatták a filmjeiket, és villámgyorsan egymásra találtak a Szarajevót megjárt szenttamásiakkal, a bosnyákok is beköltöztek

a Dohány utcába. Néhány napig kissé szűken voltak, de azért szépen megfértek, a muzulmán filmesek, akiket mellesleg egy szerb nemzetiségű, de magát szarajevói polgárnak valló sofőr fuvarozott, részletesen ecsetelték a szarajevói rombolásokat és öldökléseket, boldogok voltak, hogy kis időre kiszabadultak Európába, de már készülődtek is vissza az ostrom alatt álló Szarajevóba, ott akarják kivárni a háború végét, addig majd filmeznek, lehet, hogy lövöldöznek is a környező hegyek irányába, és a rádiótelefonon keresztül majd szellemes gorombaságokat mondanak a szerbeknek, akik szintén gorombaságokat kiabálnak vissza, de hát ott ez a mindennapi szokás.

Persze mielőtt visszaindultak volna, körültekintően bevásároltak: élelmet, gyógyszert és minden olyasmit, amire szükség van egy harcoló és nélkülöző nagyvárosban. A szenttamásiak megkérdezték tőlük, hogy meddig bírják még anyagilag az ilyen nagy bevásárlásokat. A bosnyákok mosolyogtak, és akkor az egyikük, talán éppen filmrendező, elővett néhány csomag cigarettapapírt. Finom, vékony cigarettapapírok voltak, elfértek az egyik tenyerében. Megmagyarázta, hogy ha csak ezt eladja Szarajevóban, megtérül minden költsége. Ilyen a háború.

Aztán elmentek a muzulámonk a szerb gépkocsivezetővel, Ausztrián keresztül próbáltak meg hazajutni, de a határról visszaküldték őket. Még egy éjszakát töltöttek a Dohány utcában, és másnap ismét hazaindultak. Nem jöttek vissza, azóta bizonyára megérkeztek Szarajevóba, szellemes gorombaságokat kiabálnak az ellenségnek, filmeznek, időnként talán lövöldöznek, a cigarettapapírt is nyilván gyorsan piacra dobták.

Az egyik szenttamási fiatal néhány nappal később elballagott hozzám. Tőprengve, fejcsóválva beszélt a cigarettapapírról, néha elképedve bár, de még nevetett is a háborús történeteken. Ekkor jó alkalmam adódott egy kis kioktatásra, hivatkozhattam volna a régi nevelő szándékú történeteimre, végül mégsem tettem. Inkább várok még türelemmel. Nem vagyok benne biztos, de megeshet, hogy hamarosan meghívnak a Dohány utcába.

Vigilia, 1994. 6. sz.

II. VÉRES PATKÁNYIRTÁS IDOMÍTOTT GÖRÉNYEKKEL

1970–71-et írunk. A Testőr éppen végzett az egyetemen, első munkahelyén dolgozik. Fotózással-filmezéssel foglalkozó barátjuk a színművészeti főiskolára jár. Gion Nándor pedig féléves ösztöndíjat kapott, voltaképpen

„a semmire”. Vagyis nem kellett tanulmányt leadnia, egyetemi előadásokat látogatnia, netán vizsgákat letennie. Fél évig csak élhetett.

A *Véres patkányirtás*... ennek a fél évnek a története. Természetesen Nándor szemszögéből és stílusában. Nándor „társadalmi életét” leírva, tükrözve. Az akkori irodalmi életet ismerők – ezen nem feltétlenül a „hivatalos irodalmi életet” kell érteni – számára a szereplők könnyen azonosíthatóak. A „komoly mondanivaló” mellett szinte hangsúlyosabb a magánéletről. Nándor személyes tragédiája, felesége elvesztése után az új és tartós kapcsolatot éppen Budapesten találja meg.

Az esküvő és Nándor visszatérése Jugoszláviába egy napon történik. A *Véres patkányirtás*... egy vajdasági magyar író munkája. Azt mutatja be, hogyan látott akkor ő bennünket. Le kell írunk, hogy 1970–71 a maitól teljesen eltérő korszak volt. Akkor Jugoszláviából gyakorlatilag szabadon lehetett Nyugatra utazni, nálunk volt három évenként a 70 dollár.

A jugoszláviai kulturális élet szabadabbnak tűnt, mint a magyar – persze az alapkérdéseket (a párt vezető szerepe, népfelszabadító háború, Tito) sem itt, sem ott nem lehetett érinteni. Míg azonban nálunk szinte már az NDK-s sörhöz is protekció kellett, déli szomszédunknál jó volt az ellátás.

A Belgrádba vetődő magyar rohant a Terazijára Adidas cuccot vásárolni.

A fizetésekben is nagy volt a különbség, Jugoszlávia javára.

Teljesen más volt a helyzet, mint ma. A Vajdaságban jelent meg az az *Új Symposion*, melyben egyébként a *Véres patkányirtás*... először volt olvasható, és amit a kortárs magyar irodalomkedvelők, mint „valódi avantgárdot”, annyira kedveltek. És ezen „avantgárd”

lap táborában lesz Gion Nándor kiváló íróvá.

Nándor megírhatta volna, mit gondol erről az évről – és erről a szövegéről – mondjuk 10 vagy 30 évvel később. Nem tette. És most már nem is tudja megtenni. Hogy akkor mi miért hangzott el, az ő állásfoglalása hiányában valószínűleg sokan és sokféleképpen magyaráznánk. Ettől élvezetes a mű, mely most az életmű részeként jelenik meg. Megírása után negyven évvel...

A Testőr

Véres patkányirtás idomított görényekkel

– Mindent megírsz majd, ami csak történt? – kérdezte F. A., amikor eljöttem Pestről.

– Igen – mondtam.

F. A. sírt, és mindenfélét kérdezett tőlem, én pedig mindenre igent mondtam, holott jól tudtam, hogy semmit sem fogok írni arról, ami történt. Legfeljebb majd kigondolok valamit. De azt is csak F. A. kedvéért.

I.

Nem fogod elhinni, Aranyos, de engem kezdettől fogva tulajdonképpen az idomított görények érdekeltek leginkább. Mindjárt első nap, amikor megérkeztem, észrevettem a táblát, meglehetősen nagy sárga tábla, és piros betűkkel azt írja rajta, hogy VÉRES PATKÁNYIRTÁS – IDOMÍTOTT GÖRÉNYEKKEL. Lehet, hogy nem is piros betűkkel írja, a színeket mindig elfelejtem, a szöveget azonban pontosan megjegyeztem, de látod, arra már nem emlékszem, hogy van-e még valami a táblán, pedig egész biztosan írtak rá még valamit, ha mást nem, hát az illetőnek a nevét, aki beidomította a görényeket patkányirtásra. Ha legközelebb végigmész a Thököly úton, okvetlenül nézd meg te is, a tábla ott áll szemben azzal a kis könyvkereskedéssel, ahol egyszer megvettem neked azt az angol elbeszéléskötetet, magamnak pedig Thomas Wolfe kétkötetes regényét: *Az időről és a folyóról*, amiből – szégyen és gyalázat – mindössze, ha negyven oldalt elolvastam, azt is legalább háromszori nekifutással, és tudom már, és lényegében nem is szégyellem túlságosan, hogy kezembe sem veszem többet azt a könyvet, mert annyira idegesít az a körülményes... De nem is érdekes, szóval azt akartam mondani, hogy okvetlenül nézd meg azt a táblát, és jegyezd meg jól, milyen színűek a betűk, meg azt is, hogy a patkányokon és a görényeken kívül ír-e még rajta valamit. Én rengetegszer elolvastam és ugyanannyiszor elhatároztam, hogy bemegyek abba a házba, és megkérem, mutassák meg nekem az

idomított görényeket, de folyton másnapra halasztottam, mert én imádok mindent másnapra halasztani, és az igazság az, hogy máig sem néztem meg őket. Pedig még sohasem láttam idomított görényeket, fogalmam sincs, hogy milyenek lehetnek, még csak közönséges görényt sem láttam soha. Néha már arra is gondoltam, hogy felhajtok valahol egy természettudományi kézikönyvet, biztosan van ilyen, és alaposan áttanulmányozom a görényekről szóló részt, mégiscsak másképpen fogadják az embert, ha már tud valamit a görényekről, de utána meg arra gondoltam, hogy az volna az igazi, ha az idomított görényeket véres patkányirtás közben láthatnám, amit viszont majdnem kizárt dolognak tartok. Nem értek ugyan hozzá, de nem hiszem, hogy a görények a publikum előtt is hajlandók patkányt irtani, enélkül pedig nem sokat ér az egész. Így füstölögtem és vigasztaltam magam, és őszintén szólva nem is kutattam természettudományi kézikönyv után, a dolog azonban továbbra is változatlanul nyugtalanított. Aztán egyszer csak eszembe jutott, hogy tanácsot kellene kérnem valamelyik pesti ismerősimtől. Sok ismerősöm van Pesten, és meg vagyok róla győződve, hogy szívesen adtak volna tanácsot. Nem is hiszed, hogy az emberek mennyire szeretnek tanácsot adni. Én ezt már régóta tudom, és pizszokul vissza is élek vele. Mindenkitől tanácsot kérek, ebben egyenesen verhetetlen vagyok, és tulajdonképpen ez a magyarázata annak, hogy nekem olyan sok barátom van. Persze, többnyire hülyeségekkel kapcsolatban kérek tanácsot, olyan ügyekben, amikhez én magam sokkal jobban értek, s nem is érdekel, milyen tanácsot adnak, de ezt gondosan eltitkolom, és sok barátom ezért szeret engem elsősorban. Csakhogy a véres patkányirtás idomított görényekkel egyáltalán nem hülyeség. Tényleg szükségem lett volna egy használható jó tanácsra. Feltelefonáltam néhány ismerősömet. És az egészből nem lett semmi. Tudhattam volna. Mert az ember nem ronthat mindjárt idomított görényekkel valamelyik ismerőseire, akivel, mondjuk másfél évvel ezelőtt beszélt legutóbb. Először jön a szokásos: „ótevagyz?” „mikorjöttél?” „miértcsakmosthívszfel?” „találkoznunkkellene” „mikoris” „talánszerdán” „vagyinkábbcsütörtökön” „legjobblennehatórákor”. Megette a fene az idomított görényeket. Ha valaki nem érzi meg, hogy nekem nem szerdán vagy csütörtökön van rá szükségem, hanem éppen most, mert komolyan tanácsot akarok kérni tőle, attól én már soha az életben nem fogok tanácsot kérni. Legalábbis görény-ügyben nem. Még a Testőr volt a legrendesebb. De hát ismered a Testőrt. Vele igazán nem lehet komoly dolgokról beszélni. Egyszer szóval magamra maradtam. Magamnak kell majd egyszer megoldani...

Mi? Nem ismered a Testőrt? Dehogyanem ismered. Rendben van, az idomított görényekről nem szólok többet egy szót sem. De a Testőrt igenis ismerned kell, hiszen egyszer velünk volt az Astoria bárban. Igen, ő az. Jó, elismerem, nem viselkedett éppen a legfényesebben, elaludt, vagy legalábbis elaludt volna, ha még csak öt percig ülve marad, és folyton arról nyafogott, hogy neki holnap dolgoznia kell, de nem volt ő mindig ilyen. Mikor megismertem, sokkal rendesebb volt. Sokkal piszkosabb is, de sokkal rendesebb is. Egészen konkrétan: piszkos volt, nem mosakodott. Emlékszem, egyszer elmentünk Pozsonyba, hogy a nemzetiségi államtitkárral beszéljünk. Sátólortáorból jöttünk, és a Testőr még a szokásosnál is piszkosabb volt, és persze én is. V. J. tartott még velünk, őt nem ismered, ő egy újvidéki újságíró, abban az időben hosszú szakállt növesztett, és azt hiszem, főleg ő akart mindenáron beszélni az államtitkárral. Egyébként hármunk közül ő volt a legtisztább. Nagy fehér épületben volt az államtitkárság, ráérsen ballagtunk a bejárat felé, elől V. J. aránylag tisztán, utána én két fokkal piszkosabban, és végül a Testőr egészen piszkosan, elnyűtt strandpapucssal a lábán. A rendőrsőzt egy telefonhívás után beengedett bennünket, bár látszott az arcán, hogy egyáltalán nem tetszünk neki, utánunk is jött, és gyanakodva figyelte, ahogy megyünk fölfelé a lépcsőkön. Észrevettük, hogy néz bennünket, egyszerre nevezhetnének támadt és láttam, hogy a Testőr is majd szétpukkad. Sietni kezdtünk, hogy minél előbb eltűnjünk a rendőr szeme elől, és akkor a Testőr bal lábáról leszakadt a strandpapucs. Kitört belőlünk a röhögés, a Testőr fölkapta a szakadt papucsot, és rohantunk fel az emeletre, végigtámolyogtunk egy hosszú folyosón, V. J. megbotránkozva meresztette ránk a szakállát, mi azonban zavartalanul röhögtünk tovább, és így fulladozva buktunk be az államtitkárhoz, aki viszont ennek ellenére nagyon szépen fogadott bennünket, és amikor felénk nyújtotta üdvözlő testrészét, úgy tett, mintha észre sem venné a Testőr kezében a papucsot. Mindezt csak azért mondtam el, hogy lásd, milyen volt a Testőr valamikor. Később aztán hallottam, hogy megváltozott, de amikor végigtelefonáltam a pesti ismerőseimet, mégiscsak ő viselkedett legrendesebben. „Nagyon örülök, éppen egy nagyobb társaság van nálam. Izé, nem volna kedved eljönni? Nem? Hát persze, te sohasem szeretted az ilyesmit. No, de várjunk csak. Mi lenne, ha pontban éjfélkor találkoznánk, mondjuk, a Váci utcában. Addig kirúgom ezeket.” Ez egyenes beszéd volt. Mondhatnak Testőrré akármit, gondoltam, mégiscsak rendes fiú. És megjelent pontban éjfélkor. Mégiscsak megváltozott, gondoltam le-törve. „Testőrök maradunk?” - kérdezte. „Igen” - mondtam, és megint jobb

kedvem lett. Becipelt az Egyetem presszóba, és vodkát rendeltünk, mert azelőtt is mindig vodkát ittunk, ha csak tehattuk. Egyszer Siófokon három napig egyfolytában nyakaltuk a vodkát, és minden este bementünk az Éden bárba, azzal a gondosan kitervelt szándékkal, hogy bepalizzuk az énekesnőt. Én valamelyik dubrovnikai nagyszálló képviselőjében szerződést ajánlottam volna neki, természetesen a Testőr tolmácsolt volna, és aztán... Persze elügyetlenkedtük a dolgot. Szóhoz sem jutottunk, az énekesnőt máris elvitte valaki más. Pedig nagyon szerettem volna legalább egy éjszakára, mondjuk, szállodaigazgatót játszani. Nem mondom, hogy túlzottam eredeti ötlet volt, de nem volt rossz ötlet. Ezt az Egyetem presszóban újfent megállapítottuk, azt követően viszont a Testőr elkomolyodott, és valami olyasmit magyarázott, hogy ő jelenleg igen bizalmas beosztásban dolgozik, és hát, izé, legjobb volna, ha mindjárt megegyeznénk, hogy a munkájáról nem beszélünk és nem kérdezek semmit. Eszem ágában sem volt bármit is kérdezni a munkájáról, de most, hogy figyelmeztetett, folyton csak azon gondolkodtam, miféle bizalmas beosztásban dolgozhat. De hallgattam, mert én, ha csak egy mód van rá, tiszteletben tartom barátaim titkait. „Emlékszel még” – mondta később, hogy valamiképpen feloldja a kínos hallgatást –, „emlékszel még arra a részre, amikor a testőrök párbajkoznak a sötétben, és egyszer csak egymásra ismernek?” „Persze, persze” – bólogattam szórakozottan. Emlékeztem, hogyne emlékeztem volna. Azelőtt néha órák hosszat beszélgettünk Dumas testőreiről, úgy tettünk, mintha tegnap olvastuk volna el a testőrtörténeteket, megjátszottuk, mintha még gyerekek volnánk, lelkesedtünk és hülyéskedtünk, sőt egy időben komolyan fontolgattuk, hogy fakardokat faragunk. Szeretem ezt a játékot, és időnként már-már komolyan is veszem, ilyenkor megijedek egy kicsit, de eltökélt szándékom, hogy egyszer teljesen végigcsinálom, és megpróbálom egy-két napra elhitetni magammal, hogy ismét gyermek vagyok. Tudniillik van valami, amit le kellene ellenőrizni a gyermekkoromból. Abban az időben sokszor álmodtam arról, hogy repülök, pontosabban, nem is repülök, hanem futok, de úgy, hogy hatalmasakat lépek, és a lábam éppen csak hogy érinti a földet. Jó, tudom, ilyesmiről minden második ember álmodik. Nem is ez a probléma, hanem az, hogy én nem vagyok benne biztos, hogy ezt tényleg álmodtam, néha meg mernék esküdni, hogy valamikor igenis el tudtam rugaszkodni a földtől, és négy-öt méteres léptekkel futottam egy végtelennek tűnő zöld réten. Ez az, amit egyszer le kellene ellenőrizni. „És azt mondják: hagyjuk az ellenségeskedést, le van ejtve a bíboros, a herceg, szóval mindenki, mi maradunk meg testőrök-

nek.” „Persze, persze” – bólogattam még mindig szórakozottan, de utána hirtelen fejest ugrottam a témába, úgy, mint régen. Részletesen kifejtettem, hogy mit tettem volna én abban az időben. Először is két évre elvonultam volna a világtól valami félreeső helyre, és két évig egyfolytában csak vívni tanultam volna. Ismerem magamat, tudom, hogy van érzésem a sportokhoz, két év nekem bőven elég, hogy tökéletesen megtanuljak vívni. Akkor utána vissza a nagyvilágba, egy szál karddal, és ha valaki görbén néz rám, zipp!!, bele a hasába. Mondtam, mondtam, és mint már annyiszor, az egész ostobaságot kezdtem komolyra venni. Nem szeretek ilyesmivel dicsekedni, szerintem ez nem is méltó egy komoly íróhoz, akinek már három regénye megjelent, de nézzük csak, végső soron... Szóval azt akarom mondani, hogy két év alatt tényleg komoly kardvívóvá képezhettem volna magam, és utána bele a nagyvilágba. „Tehát testőrök maradunk?” „Természetesen.” Hát így váltunk el akkor.

Másnap valakitől azt hallottam, hogy az Egyetem presszó tulajdonképpen a pesti buzik gyülekezőhelye. Szörnyen dühös voltam a Testőrré, hogy ilyen lepra helyre cipelt. Gondoltam, felhívom telefonon, és ezt közlöm is vele, megadta munkahelyének a telefonszámát, de aztán mégsem hívtam fel, mert az volt az érzésem, hogy nem örülne túlságosan, ha bizalmas munkakörében zavaránám. Később teljesen megfélemeztem róla, felkeresett ugyanis Viktor, akit néhány héttel korábban a pécsi filmszemlén ismertem meg, és már akkor nagyon rokonszenvesnek találtam. Megkért, hogy ha Pestre jövök, hozzak neki *Joábot*, de nem ezért találtam rokonszenvesnek, hanem mert a fesztiváli zárófogadás alatt egyszer csak szó nélkül a nagyteremből a nyitott ablakon keresztül kiugrott a teraszra. A teraszon egyébként nem volt semmi különös látnivaló, ezt azért tudom, mert Viktor után én is kiugrottam az ablakon. Alig néhány ember lézengett ott, ők az ajtón jöttek ki, és az egyik legnagyobb élő magyar író feleségét nézték, aki sörösüveggel a fején táncolni próbált, de a sörösüveg csakhamar leesett és összetört. Viktornak persze nem hoztam *Joábot*, csak sokkal később, így hát csupán néhány szót váltottunk a vajdasági magyar irodalomról, amit meglepően jól ismert, utána pedig javasolta, hogy estére menjünk el az Egyetemi Színpadra, ahol *Film és szex* vagy valami hasonló címmel filmvetítéssel egybekötött előadást rendeznek. Ő majd megvár engem a titkárságon. Elmentem. A titkárságon közölték velem, hogy Viktor a gépházban van egy emelettel feljebb. Tétován botorkáltam fel a lépcsőn, végül az egyik ajtó mögül hangok hallatszottak: „az a jelenet kell, ahol a moziban b...-nak” – kiabálta valaki.

Hárman vagy négyen voltak a gépházban és éppen Bergman *Csend* című filmjéből válogatták az alkalomnak megfelelő jeleneteket. A műsor különben, amint azt később láthattam, eléggé szemérmes volt – részletek a *Csend*ből, a *Nagyítás*ból, a *Viridian*ából és még néhány jó filmből – a közönséget azonban vonzotta cím, és a nézőtér zsúfolásig megtelt, ahogyan azt mondani szokták. Az előadás után tizenvalahányan egy közeli kocsmába mentünk. P. P. is velünk jött, és sokáig úgy tett, mintha hozzám tartozna. P. P. még kiskorú, és ma sem tudom, hogy kicsoda, micsoda, és mit csinál tulajdonképpen, a filmesek körül forgolódik, és állítólag rövid ideig meztelenkedik Jancsó *Égi bárány*ában. Nekem Kovács Sándor barátom mutatta be, amint megérkeztem Pestre, közölte is vele, hogy alkalomadtán egy-két éjszakát nálam alhat, amiről én is biztosítottam. Kovács abban az időben készítette rövidfilmjét a szemetesekről és a szeméttelenkepekről, de nem hiszem, hogy P. P.-nek ott bármi keresnivalója lehetett volna. Mármint a filmen. Én akkor még nem tudtam, hogy P. P. kiskorú, csak amikor két rendőr jött be éjjél körül abba a kocsmába, ahova a *Film és szex* után elvonultunk, akkor súgta meg, hogy nincs személyi igazolványa. „Semmi baj” – nyugtattam meg –, „majd azt mondom, hogy velem együtt jöttél Újvidékről”. Erre ugyan nem került sor, a rendőrök nem igazoltattak bennünket, de azért én komolyan gondoltam, amit mondtam. P. P. akkor este mégis az egyik ifjú filmrendezővel ment haza, holott titokban arra számítottam, hogy nálam fog aludni. Később, amikor erre vonatkozóan egy-két epés megjegyzést tettem, P. P. azt bizonygatta, hogy csak hazavitte magát a rendezővel, és ennyi volt az egész. És én, milyen hülye vagyok, mindent elhiszek a nőknek, ezt is bevettem. De ez régen volt, és akkor még nem ismertelek téged, Aranyos, és nem is ez a fontos, hanem ami később történt. A társaság hátramaradt része mindenáron bárba akart menni, először a Szép Ilonában próbálkoztunk, ahonnan „Nem nekünk való társaság – itt Albert Flórián ül, igen-igen nyúzottan!” felkiáltással fordultak vissza, akik elsőként léptek be, és végül a Casanovában kötöttünk ki. A Casanova kimondottan remek hely, csend van és hangulatvilágítás, illetve csend volt, amíg meg nem érkeztünk. Lehattunk vagy tízen, hangoskodtunk, három nő is volt velünk, időnként csendre intettek bennünket, de eredménytelenül. Valaki, talán éppen Viktor, a zongorához ült, s bőszen kalimpált, a társaság valahogy szétszilálódott, és megtöltötte az egész bárt, úgy, hogy mindenki messze volt a többitől. Én ugyan megkíséreltem közel férkőzni az egyik széles csípőjű nőhöz, de közölte velem, hogy férje van és két gyereke, nagyon édes gyerekek, imádja őket, a férjét pedig szereti.

Eloldalogtam onnan, lesújtva és bánatosan, mert ha már sokat ittam, mélyen elszomorít minden asszony, aki a férjét szereti. Úgy érzem, hogy ezzel engem csal meg, senki mást, csak engem csal meg. Így sodródtam nem sokkal a záróra előtt egy teljesen vadidegen pasas mellé, aki a bárpultnál ült, martinit ivott, szemüvegét a kezében tartotta, és szándékosan nem akart tudomást venni rólunk. Nem szeretem, ha valaki a szemüvegét nézegeti, amikor mások hangoskodnak körülötte. Javasoltam neki, hogy tegye fel a szemüvegét, és üljön a zongorához, és játsszon négykezeszt Viktorral, ő ehelyett nagyon udvariasan magyarázni kezdett nekem valamit. Nem emlékszem pontosan, hogy mit, az biztos, hogy nagyon szomorú volt, és én nem javasoltam még egyszer neki, hogy játsszon négykezeszt, hiába, ha valaki udvarias és szomorú, ahhoz én nem tudok goromba lenni. Meg aztán én is szomorú voltam. Később azt mondta, hogy bizalmas munkakörben dolgozik, és ne kérdezzek tőle semmit. A fene egye meg. Nem, nem a Testőr volt, az biztos, valamilyen minisztériumi tisztviselő, vagy főelőadó. De lehet, hogy hazudott. „Micsoda emberek vannak, uram” – mondta. Szomorúan ivott, s azt is elmondta, hogy sokszor felfordul a gyomra, amikor egyik-másik nyavalyás tag betelefonál a minisztériumba. „Micsoda nyüsztő, alázatos hangok. Egyszerűen leteszem a kagylót az asztalra, hagyom, hogy jó öt percre makogjon, utána felveszem, és beszélek, hogy most nem érünk rá.” „És aztán?” – kérdeztem. „Ismét felhív, én pedig ismét az asztalra teszem a kagylót, hadd makogjon. Rengeteg ember van, akiket képtelenség végighallgatni. Mindig kérnek valamit. Mást sem tesznek, csak kérnek valamit. Muszáj az asztalra tenni a kagylót.” Gondoltam én is mesélek neki valamit a testőrökről, de aztán mégis azt mondtam: „Van egy barátom, aki filmet csinál a szemetesekről.” Úgy látszik, megsértődött, holott nem akartam megsérteni. Kovács Sándor barátom tényleg akkor készítette filmjét a szemetesekről. És micsoda filmet! Pontosabban: micsoda film lehetett volna belőle. Én tudom, én is voltam kint a szeméttelen.

II.

Képzeld el például a következő jelenetet, illetve nem is jelenetet, hanem egy egész képsort: hatalmas szeméttelen, mozdulatlan hulladékkupacokkal, mocskos papírfoszlányok, rothadó ételmaradék meg minden más, amit az ember egy szeméttelen láthat, egyik-másik hulladékkupac még füstölög is; nemrég járhattak itt a szemétkihordók, most azonban nincs senki

a szeméttelenen, minden mozdulatlan és akkor... Akkor megjelenik egy katonai teherautó. Közönséges katonai teherautó, amelyet mindennap láthatni, ezek mind egyformák, egyformán rondák, egészen sötétzöldek, vagy milyennek, az biztos, hogy olyan harckocsiszinük van, szóval, megjelenik egy ilyen dög, ráérősen döcög a hulladékkupacok között, végül megáll valahol a szeméttelep közepe táján, és kiszáll belőle egy szovjet tiszt. Szovjet tiszt, mint szovjet tiszt. Sötétkéék nadrágban, meghatározatlan színű kabátban, tányérsapkával a fején, széttekint a szeméttelenen, aztán int a kormánykerék mellett ülő kiskatonának. A kiskatona bekapcsolja az emelő szerkezetet, a teherautó emelkedni kezd és földre szórja rakományát. Könyveket. Rengeteg könyvet és nem is akármilyen könyveket. Csupa Sztálin-műveket. A szép, kemény kötésű vastag könyveken nagy betűkkel ragyog Sztálin neve. Ne is mondjam, hogy tekintélyes dombocska keletkezett a Sztálin-művekből, ott a szeméttelenen, és akkor a szovjet tiszt fellépkedett a könyvekre és ráérősen szétrugdosta őket, valószínűleg azért, hogy a könyvkupac ne legyen túlzottan feltűnő. Közben kiszállt a kiskatona is a teherautóból, de ő nem nyúlt semmihez, csak a tisztet nézte, aki ráérősen egyengette a Sztálin-műveket... Hát ezt mindenképpen filmre kellett volna venni. Ha valaki egyszer már a szemetesekről és a szeméttelpekről készít filmet, akkor szerintem ilyen ziccert nem szabadna kihagynia. De mondhattam én, amit akartam, Kovács Sándor barátom csak állt ott a szeméttelen mellett az összes rekvizitumokkal, rázta a fejét, a maga higgadt módján, megpróbált nyugalomra inteni engem is, mondván, hogy ő inkább elmellőzi az efféle olcsó fogásokat, és ezek nélkül csinál jó filmet. Én persze dühöngtem, és szokás szerint válogatott gorombaságokat mondtam neki, mert kétségtelen ugyan, hogy Kovács Sándor barátom jó szakember, megbízható szakember, és meggyőződésem, hogy még sok jó filmet fog készíteni, de ez esetben nekem volt igazam: a Sztálin-művek szétszórását filmszalagra kellett volna venni. Mert mi lett enélkül a filmből? Semmi. Egy közép-szerű filmcskét sikerített a szemetesekről és a szeméttelpekről. Nagy vehemenciával meginterjúvolta a szemeteseket, megkérdezte tőlük, hogy kicsodák, micsodák, hogy kerültek ide, mennyit keresnek, elégedettek-e, és azt gondolta, majd kap néhány érdekes választ. A meginterjúvolt szemetesek között volt mindenféle ember; egykori borbély, cukrász és a jó ég tudja, hogy még miféle szakmák tudója, viszont valamennyien egyformán nyilatkoztak. Tudniillik valamennyien elégedettek voltak, nem kerestek ugyan túl sokat, de azért valamennyien nagyon elégedettek voltak. Kovács Sándor barátom kétségbeesetten forgatta a kamerá-

ját, fényképezte a szemetes kukákat, a hulladékupacokat, a szemetes kocsi-
kat, meg mindent, aminek érzékelhető köze van a szeméhez, sőt mintegy
ellenpontként régi romantikus zeneszerzőktől kölcsönözte a kísérőzenét,
de az egész együttvéve mégsem ért túl sokat. Én ugyan nem láttam a filmet,
lekéstem a bemutatóját, ha jól emlékszem éppen miattad, Aranyos, de maga
Kovács Sándor barátom igen-igen szomorúan bevallotta, hogy sajnos félre-
sikerült a filmje, és ugyanezt mondta Kicsi is, akinek – bármennyire furcsá-
nak találsz ezt – teljesen megbízom az ítéletében. Kicsi valamikor színész-
nő akart lenni, járt is a Színművészeti Főiskolára, de aztán egy szép napon meg-
gondolta magát, és elment valahova vidékre nevelősködni, később megint
visszajött Pestre, mostanában sokat iszik és állítólag néha ivás közben ideg-
csillapítókat is szed, amit én nem láttam, de hajlandó vagyok elhinni, és tu-
lajdonképpen ezért is bízom meg Kicsi ítéletében, mert szerintem aki az al-
koholt és az idegcsillapítókat egyszerre fogyasztja, egy bizonyos ideig, amíg
véégképp ki nem készül, megérzi a jó és rossz filmeket. Erről egyébként meg-
győződhettem, mert bár a *Szemetesekről* lekéstem, Kicsivel együtt meg-
néztem néhány főiskolai hallgató vizsgafilmjét. Ezek közül kettőre emlék-
szem. Az egyik az árvírről szól: a hajléktalanná vált emberek menekültek
a víz elől, siránkoztak és keseregtek, aztán egy nagy hodályban, ahova ideig-
lenesen elszállásolták őket, megjelent vigasztalásukra Major Tamás és Berek
Kati. A körülményekhez illően ők is szomorúak voltak, és Major Tamás szo-
morú arccal bejelentette, hogy ő először is egy verset fog szavalni, az alka-
lomnak megfelelő verset. Aztán belekezdett Petőfi Sándor *Színészdal* című
versébe. Nem mondhatom el, hogy hogyan szavalta, egészen biztosan jól,
sajnos nem lehetett hallani, mert a moziteremben, ahol zömében a Színház-
és Filmművészeti Főiskola hallgatói ültek, kitört a röhögés. A mellettem rö-
högő egyik fiatalembertől megkérdeztem, hogy miért ez a hirtelen derült-
ség, mire megmagyarázta, hogy Major Tamás minden évzáróünnepségen
nagyjából hasonló megindoklással ugyanezt a verset szokta elmondani a fő-
iskolai hallgatóknak is. No, mindegy, a végén aránylag rendeződtek a dol-
gok, az árvíz elől menekült és vigasztalásra szorult hajléktalanok új hajlékot
kaptak, szebbet, jobbat a réginél, és egyikük-másikuk még dicsérte is az ár-
vizet. Ügyes film volt, bár nekem jobban tetszett a másik, amely egy
történelmórát mutat be, kevésbé harsogóan szól az emberekről, de egész
sor képzettársítást kínál. És ugyanakkor még Zolnai Pál, az ismert rendező
lepert meg kellemesen, aki a történelemtanár szerepében ezúttal kiváló szí-
nészként mutatkozott be. Megnéztünk még egy-két filmet, de azokra már

nem emlékszem, annyi bizonyos, hogy gyöngébbek voltak, mint az *Árvíz* és a *Történelemóra*; Kicsi is ezt mondta, de azért ő még ott maradt, hogy végignézze a többi vizsgafilmet is, én pedig elmentem, hogy felhajtsam valahol Reményi-Benz asztaltársaságát.

Abban az időben sokat voltam együtt ezzel az asztaltársasággal. Tudniillik, amint megismertem, mindjárt meg is kedveltem őket, mert nyomban észrevettem, hogy olyan fiúk, akikkel nem okvetlenül szükséges órák hosszát beszélgetni irodalomról, filmről és egyéb művészetekről. Pedig a Testőr, aki bemutatott nekik, nyilván ilyen célzattal hozott össze bennünket, lévén, hogy Reményi-Benz is fiatal prózaíró, eddig egy elbeszéléskötete jelent meg (könyvéből egy példányt mindig magánál hord), és állítólag Jean is írt valamikor elbeszéléseket, de később újságkihordó lett (Reményi-Benz szerint még most is újságkihordó, de Jean ezt tagadja). Az asztaltársaság másik két állandó tagja: Rózsa Árpád, a vízimérnök és a Divatdiktátor nem művelték ugyan sohasem az irodalmat, az összetétel azonban még így is olyan volt, hogy a Testőr méltán gondolhatta, hogy közös témánk elsősorban az irodalom, vagy legalábbis a széppróza lesz. Hát nem mondom, beszélünk az irodalomról is valamicskét, de csakhamar abbahagytuk. Ehelyett a Divatdiktátor elmesélte, hogy a minap felment a lakására egy maneken; ő és Reményi-Benz már várták, illetve ők két manekent vártak, de ha már csak egy jött, gondolták, becsületesen megosztoznak rajta. Iszogattak egy ideig, azután Reményi-Benz tapintatosan kivonult a konyhába, a Divatdiktátor pedig annak rendje és módja szerint ágyba feküdt a nem egészen színjózan manekennel. Aztán a Divatdiktátor ment ki a konyhába és Reményi-Benz bújt az ágyba: a maneken észre sem vette a cserét. Azazhogyan nem vette észre kezdetben, viszont néhány perc múlva a Divatdiktátor valamiért visszament a szobába, a maneken meglátta, rájött hogy csere történt, sikoltozva lerúgta az ágyról Reményi-Benzet, azután pedig mindenféle törékeny üveg- és kristálytárgyakat kezdett a falhoz vagdosni, miközben azt kiabálta, hogy kiugrik az ablakon. Ők ketten akkor már a konyhában lapítottak, és hallgatták az átkozódást és az üvegcsörömpölést, végülis a Divatdiktátor megemberelte magát, kitérte az ajtót és a karjait, és „Drágám, én mindig ilyen nőre vágytam!” felkiáltással keblére ölelte a dühöngő manekent. „Rendes gyerek vagy” – mondta erre Rózsa Árpád, a vízimérnök, és elmesélte, hogy egyszer, amikor nem volt egy vasa sem, a Divatdiktátor felléptette őt férfi manekenként valami divatbemutatón, és egészen csinos összeget fizetett neki ezért. Később eszünkbe jutott, hogy éppen október 23-a van, és Jean, aki a legidősebb

volt közöttünk, néhány történetet mesélt az '56-os események idejéből. Szóval ilyen volt az első találkozásom a Reményi-Benz-féle asztaltársasággal, és amint mondtam, mindjárt megkedveltem őket. És ha már itt tartok, főleg az időrendi sorrend kedvéért azt is elmondom, hogyan folytatódott és fejeződött be ez a nevezetes este, amikor is nem kellett irodalomról, filmről és egyéb művészetekről beszélni, aminek én nagyon örültem, mivel alapjában véve utálok ilyesmiről túl sokat beszélgetni. Reményi-Benz javasolta, hogy menjünk át a budai oldalra egy kellemes nőismerőshöz, aki általában ilyenkor otthon szokott lenni, és általában enni- és innivalója is szokott lenni. A Testőr, aki ilyen szépen összehozott ezzel a társasággal, szabódni kezdett, mondván, hogy ő inkább hazamenne, mivel holnap dolgoznia kell, amit én rosszkedvűen, a többiek ellenben jókedvűen vették tudomásul. A Testőr ugyanis régebben jóbarátjuk volt, később azonban, amikor bizalmas munkakörbe került, egyre ritkábban találkozott velük, és olyankor is az asztaltársaság megítélése szerint egyre hajmeresztőbb komformista szöveget fűjt, sőt egy alkalommal állítólag megfenyegetett valakit, hogy lecsukja túlzott szabadszájúsága miatt, mert, hogy ő olyan beosztásában dolgozik... Hát ezt azért már nem hiszem el. A Testőr tényleg megváltozott, ez tagadhatatlan, de azért nem hiszem, hogy ilyesmivel fenyegetőzött volna. De hát akkor senkit sem érdekelt, hogy mit hiszek én, örültek, hogy a Testőr hazament, mi pedig elmentünk Reményi-Benz kellemes nőismerőshöz, aki ott lakik valahol a Mártírok útja mellett, és tényleg volt neki enni- és innivalója, és ezen kívül volt egy vendége is, egy erdélyi lány. Bemutakoztam, és csakhamar beszélgetésbe elegyedtem az erdélyi lánnyal, mire ő elismerően megjegyezte, ahhoz képest, hogy Jugoszláviából jöttem, egészen szépen beszélek magyarul, mire én gyorsan viszonztam a bókot, mondván, ahhoz képest, hogy ő meg Romániából jött, szintén egészen jól beszél magyarul. Így csevegtünk mi ketten nagy egyetértésben; ő azt is elmondta, hogy társasutazáson vett részt, és hogy másnap reggel indulnak vissza, ami fölött én sajnálkozásomat fejeztem ki, és megkérdeztem, esküszöm, pusztán udvariasságból, nem maradhatna-e még egy-két napig. Ó, nagyon szívesen maradna, mondta ő, sőt legszívesebben vissza se menne, de hát mit lehet itt tenni. Ekkor Reményi-Benz, aki mindig ámulatba ejtett engem ötleteinek sokaságával, melyekről majd még beszélek később, azt javasolta neki, hogy menjen férjhez valami külföldi krapekhoz, akár magyarországihoz is, és meg van oldva a probléma. „Igen ám, de kihez?” – tárta szét karját az erdélyi lány, mire Reményi-Benz sietve kijelentette, hogy őrá ne számítson, mert ő már nős. A Divat-

diktátor ugyancsak megnősült már, Rózsa Árpád és Jean pedig közölték, hogy egyelőre nincsenek olyan helyzetben, hogy megházasodhatnak. Hasonlóképpen szabadkozta én is, mert szegény erdélyi lány nem volt éppen szabályos szépség, no nem volt kimondottan csúnya, csak olyan erőscsontú, nagydarab teremtés, és amellet nem is egészen fiatal. Jól látta ezt Jean is meg Rózsa Árpád is, és persze én is ugyancsak jól láttam, csak-hogy én ügyetlenebb voltam, mint ők, és végül, mikor szétszéledt a társaság, nekem kellett a szállodájába kísérem az erdélyi lányt. A 44-es villamossal dőcögtünk vissza Pestre, igen későre járt már, jóformán senki sem utazott a villamoson rajtunk kívül, ő panaszkodott, hogy fárasztó volt ez a társasutazás, mire én, hogy éppen csak mondjak valami sejtelmeset is, kijelenttem, ha nem lenne ennyire fáradt, leszállhatnánk a villamosról, hogy hát így kettesben, hm... szétnézzünk kicsit Pesten. Nem bánja, vágta rá gyorsan, mire én elátkoztam hülye fejemet, de azért leszálltunk a Rákóczi úton. Valamelyik mellékutcában betértünk egy gyanús kinézésű csehóba, ahol többnyire gyanús kinézésű vendégek ültek, megittunk egy-egy konyakot, később pedig a gyéren megvilágított utcákban sétálgattunk eléggé közel bújva egymáshoz. Sokáig bolyongtunk így megint csak nagy egyetértésben, és egyikünk sem vette észre, hogy mikor veszett el a fülbevalója. Szép, nagy, fehér fülbevalói voltak, tulajdonképpen az egész nőből a fülbevalók tetszettek nekem a legjobban, és akkor még ezekből is elveszett az egyik. Nagyon elkedvetlenedtünk mind a ketten, én ráadásul még dühös is voltam, mert le kellett kuporodnom minden sötét kapualjban, ahol sétálgatás közben megálltunk korábban, és meresztgettem a szemeimet, tapogattam a földet, hátha ráakadok a fülbevalóra. Persze hogy nem találtuk meg, így aztán meglehetősen rossz hangulatban váltunk el, megígértem, hogy írok majd neki, azzal hazamentem és csak otthon vettem észre, hogy még az egyik kesztyűje is nálam maradt. Gondoltam, majd másnap este elviszem a kesztyűt Reményi-Benz kellemes nőismerősehez, alkalomadtán majd adja vissza az erdélyi lánynak, de még ezt sem tettem meg, mert este összefutottam a két Underground Költővel...

A két Underground Költőről is beszélnem kell Neked, Aranyos. Mind a kettő... De nem, nem így. Az az igazság, hogy nagyon nehéz mesélni róluk. Szóval összefutottam a két Underground Költővel. Hírből már ismertem őket, meg ők is engem. Egyszer a *Symposion*-ban közöltünk is tőlük verseket, emlékszem, én akkor dühös is voltam amiatt, hogy túl nagy teret szentelünk nekik, és erre, alighogy összefutunk Pesten, alighogy bemutatkozunk

egymásnak, hát nem mindjárt rám támadnak, hogy tönkretettük, meghamisítottuk a verseiket, mert ügyetlenül, és rosszul tördeltük be őket, meg ilyesmi. Állatira pipa lettem, ahogy azt itt Pesten mondanák, és azon nyomban közöltem velük, hogy méltatlankodásukról már Újvidéken is hallottam, és hogy akkor azt mondtam: „azok a szarháziak örülhetnek, hogy egyáltalán közöltünk tőlük valamit”, és hogy nagyjából most is ez a véleményem. Akkor az Első Underground Költő elővette táskájából az *Új Symposionnak* azt a számát, amelyben valamikor megjelentek a versei, szétteregette az asztalon – a Kárpátiában ültünk egy félreeső asztalnál –, és úgy magyarázta a maga igazát, és azt bizonygatta, hogy a versei egészen mások és sokkal jobbak olyan formában, ahogyan azt ő megírta, és kimondottan rosszak így, ahogyan mi a *Symposionban* betördeltük őket. Nem sokat értettem az egész magyarázatból, és nem is érdekelt, így egyelőre ejtettük is a témát, és akkor a Második Underground Költőnek eszébe jutott, hogy aznap hallott valami szörnyen felháborító dolgot. Gondolkozott egy ideig, hogy mi is az a felháborító dolog, aztán felháborodva közölte: „Tudjátok-e, hogy a Magyar Nemzeti Bank játszik a nyugati tőzsdéken?” Az Első Underground Költő nem értette, hogy miért kell emiatt felháborodni: „Persze hogy tudjuk.” A Második Underground Költő viszont továbbra is fel volt háborodva: „Te tudtad, hogy részvényeket vásárol és ad tovább?” „Persze hogy tudtam.” „Honnan?” „Ezt mindenki tudhatja, aki csak egy kicsit is gondolkozik. Miért ne vásárolna részvényeket, ha mások is vásárolnak.” „De ezek mindenféle gyanús küldetésű részvények is lehetnek.” „No és?” A Második Underground Költő továbbra is fel volt háborodva, először azt magyarázta, hogy ez egyszerűen nem szabad, hogy igaz legyen, később azt mondta, lehet, hogy mégis igaz, elkeseredetten beszélt arról, hogy miféle részvények forognak és cserélnek gazdát a nyugati tőzsdéken. Addig morfondírozott, míg tökéletes mélypontra jutott, legyintett, és kijelentette, hogy egyébként is mindegy, ebből az országból úgyse lesz soha semmi, és legjobb lenne elmenni innen minél messzebbre. Kérdően néztem rá, nem egészen értettem, hogyan jutott idáig, mire ő kissé teátrálisan azt mondta: „Mi az, hogy Magyarország? Mi az egyáltalán, hogy magyar? Van ennek egyáltalán valami jelentősége? Nincs. Mert figyeld csak meg: ha megjelenik, tegyük fel, egy csoport cseh, már messziről láthatod rajtuk, hogy csehek; ha megjelenik egy csoport német, már messziről láthatod rajtuk, hogy németek; ha megjelenik egy csoport angol, azokról még messzebből láthatod, hogy angolok... A mozdulataik, a viselkedésük, az alkatuk... De mi történik, ha megjelenik egy csoport

magyar? Senki emberfia meg nem állapítja róluk, hogy magyarok, legfeljebb egészen közlelől, ha már beszélni hallja őket. De még akkor sem lehetsz biztos, hogy valamennyien magyarok. Mindegyik különbözik a másiktól. Nemzeti sajátosságokat ugyan fel nem fedezel, egyszerűen azért, mert nincsenek.” Nem szeretem az ennyire teátrális és ennyire kizárólagos süketelést, és ha nekem nem tetszik valami, akkor holtbiztos, hogy nyomban eszembe jut valami használható ellenérv, lehet, hogy nem éppen a leghasználhatóbb, de azért használható. Akkor például hirtelen eszembe jutott, hogy nemrégen egy rövid kis „cikkentyűt” olvastam a *Népszabadság*ban a Svédországból behozott mozdonyokról. Nem tudtam már pontosan, hogy milyen mozdonyokról volt szó, lehet, hogy villanymozdonyokról, de ez nem biztos, és nem is ez a lényeges, hanem az, hogy abban a „cikkentyűben” arról volt szó, hogy a vezetőfülkéket át kell majd alakítani, mert azok a svéd vasutasok méreteire készültek, és nem felelnek meg teljesen a magyar vasutasoknak. Elmondtam ezt a Második Underground Költőnek. Őt ez gondolkodóba ejtette, és csodák csodájára meg is ingatta, legalábbis én így láttam. Az Első Underground Költőnek nem tetszett, hogy őt teljesen kikapcsoltuk a társalgásból, meg aztán őt nem is érdekelték a svédországi mozdonyok, sem a nemzeti sajátosságok, ezért azt javasolta, függesszük fel a fecsegést és menjünk el az Erzsébet Sörözőbe, ami szerinte egy jó hely. A Második Underground Költő egyáltalán nem lelkesedett az Erzsébet Sörözőért, egy évvel ezelőtt ugyanis, amikor az Erzsébet Söröző közelében ténfergett, kijött onnan egy részeg tag, és szó nélkül pofon vágta, ő pedig mellbe taszította a részeg tagot, az hanyatt esett, a fejét erősen beverte a járdába, elájult, és azt hiszem, később meg is halt. Hát ezért nem lelkesedett a Második Underground Költő az Erzsébet Sörözőért, de aztán mégiscsak elmentünk oda, és alighogy leültünk az egyik asztalhoz, odatámaszkodtunk hozzánk egy részeg tag, a mutatóját végighúzza a Második Underground Költő torkán, és kijelenti, hogy jó lesz vigyázni erre a szép nyakra, mert megeshet, hogy elmetszik még ma este. Szerintem a részeg tagot ott helyben szájon kellett volna vágni, a Második Underground Költő azonban nem is gondolt ilyesmire, sápadtan és idegesen kérte a részeg tagot, hogy hagyja őt békén. De ez nem hagyta békében, továbbra is ott imbolygott az asztalunk mellett és fenyegetően nyálaskodott, és csakhamar kiderült az is, hogy nagyobb társasághoz tartozik, mert egyre többen kezdtek az asztalunk köré gyülekezni. Szerencsére odajött hozzánk az Underground Költőknek két ismerőse, és egyikük azt javasolta, hogy az egész kötözködő bandát rámoljuk ki az „Erzsébetből”. Nem történt azonban semmi, mert

a Második Underground Költő egy óvatlan pillanatban lelécelt, és ezzel megszűnt minden ellenségeskedés. Később mi is elmentünk, a Második Underground Költő bevárt bennünket egy kapualjban, még mindig nagyon ideges volt, szidta a részegeket, akik folyton őt szúrják ki, mintha nem lenne neki is elég lelki megterhelés, az az egy évvel ezelőtti eset. Az Első Underground költő megnyugtatta, hogy már nincs semmi baj, én pedig ezalatt a két jövevénnel ismerkedtem, akik bent a Sörözőben a segítségünkre siettek. Az egyik közgazdász volt, de pincérként dolgozott, mert így többet keres és ezen kívül még filmezéssel is foglalkozott, azt mondta, hogy van kamerája, és egészen komoly filmeket szándékozik csinálni. A másodikról mindössze annyit tudtam meg, hogy gyomorfekélye van, de azt nem sikerült kiderítenem, hogy mivel foglalkozik. Ettől függetlenül szépen elbeszélgettem velük a munkásosztály helyzetéről, lehet, hogy a gyomorhajós illető éppen gyári munkás volt, mert őt hevíttette legjobban a téma, és mindenáron rá akart beszélni, hogy egyszer menjek ki Csepelre, de már nem tudom, miért kellett volna Csepelre mennem. Mondom, szépen elbeszélgetünk, de az Első Underground Költőt akkor éppen a munkásosztály sem érdekelte, megint az irodalomról kezdett szövegelni, és azt mondta nekem, hogy mi ott az *Új Symposium*-ban, meg egyáltalán a jugoszláviai magyar sajtótermékekben teljesen elhibázott politikát folytatunk a magyarországi alkotók felé, mivel, hogy mindenféle befutott kóklereket népszerűsítünk, ahelyett, hogy a föld alá kényszerült igazi tehetségek merész hangú írásait közölnénk. Mert mi ezt megtehetnénk. Megtehetnénk bizony, mondtam, csak hogy hol vannak azok a föld alá kényszerült tehetségek, és főleg hol vannak a merész írások. Rengeteg föld alá kényszerült tehetség van, mondta nekem az Első Underground Költő, és rengeteg merész írás is van. Tudom, mondtam, nemrégén például kaptunk egy merész kis versikét az egyik ilyen föld alá kényszerült tehetségtől – tetszett is a versike –, gondoltuk leközlünk mellette az illetőnek még néhány kevésbé merész és nem éppen kiugró tehetségre valló versét is, de amikor már a nyomdában volt a kézirat, a föld alá kényszerült tehetség egy riadt táviratot küldött és megkért bennünket, hogy a merész versikétől tekintsünk el, és csak a többit közöljük. Rossz helyen tapogattunk, mondta az Első Underground Költő, vannak itt igazi tehetségek is, nagyon sokan. „Hol vannak?” „Hát itt, mindenütt.” „Mégis, hol?” „Hát itt vagyunk például mi ketten.” „Menj a fenébe!” „Vannak még sokan.” „Menj a fenébe” – mondta ekkor a Második Underground Költő az Első Underground Költőnek. – „Nincs itt semmiféle tehetség.” Az Első Underground Költő

azonban nem hagyta magát, így hát tovább vitatkoztunk és kiabáltunk az utcán, hogy „van” meg „nincs”, meg hogy „hol vannak?”, amíg elő nem bukkant egy rendőr, aki csöndre intett bennünket és ezzel véget is vetett a vitának.

III.

Nem, nem gorombáskodott velünk a rendőr, nagyon udvariasan megkért bennünket, hogy ne hangoskodjunk, az irodalmi vitát halasszuk későbbre, amikor nem zavarjuk a pesti dolgozók álmát, és én hálás voltam neki ezért, örültem, hogy véget vetett a két Underground Költővel folytatott hülye veszekedésünknek, és mondhatom, hogy ez volt az egyetlen igazán rokonszenves magyarországi rendőr, akivel eddig találkoztam. Nem tehetek róla, és tudom, hogy igazságtalan vagyok, de a többi rendőr, akivel találkoztam egyáltalán nem volt rokonszenves, mert többnyire megbüntettek valamiért, főleg ittas kocsivezetésért. Persze, igazuk volt, bár te jól tudod, Aranyos, hogy én sohasem vagyok részeg, és bármennyit iszom, a világ végére is elhajtom azt a rohadt autót, anélkül, hogy egy karcot is ejtenék rajta, de hát ezt egy rendőr sem méltányolhatja, neki az a dolga, hogy megbüntessen, ha ittasan vezetek, ami rendben is van, ettől még rokonszenvesek is lehetnének, csak hogy a büntetés mellé mindig félórás szabadeloادást is mellékeltek, aminek az volt a lényege, hogy én igen szemét alak vagyok – természetesen nem így mondták –, mert visszaélek a vendégszeretettel, és nem tartom tiszteletben a vendéglátó ország törvényeit és előírásait. Hát az ilyesmit aztán szívből utálok. De hiába próbálkoztam bármivel, a kioktatástól nem menekülhettem. Az első alkalommal erőlyesen tiltakoztam. Emlékszem a „Borkatakombából” jöttem úgy éjfél körül, tudod, onnan, ahol egyszer Willy Beckerrel, azzal a keletnémet egyetemistával és a nőjével voltunk, és ahol én azt az asztalunkhoz tévedt keletnémet diplomátát főpincérnek néztem. Nem hülyéskedtem, esküszöm, tényleg azt hittem, hogy ő a főpincér; fekete öltönyben és csokornyakkendővel állt ott, és németül kvartyogott Willy Beckerrel – Pesten minden valamire való főpincér tud németül –, persze hogy vacsorát akartam rendelni nála, csak azt furcsállottam, hogy Willy Becker egyre sápadtabb lesz, pedig nem akartam neki kellemetlenséget okozni, de hát honnan tudhattam, hogy a főpincér kinézésű illető keletnémet diplomata, és honnan tudhattam, hogy Willy Beckernek nem ajánlatos ilyen hozzám hasonló és modortalan jugoszláviai entellektüelekkel barát-

koznia. Ezt addig sohasem mondtam nekem. Szóval onnan a „Borkatakombából” jöttem, amikor először megbüntettek a rendőrök. Eszter volt velem, akitől egyszer te azt mondtad, hogy annyira szimpla nő, hogy egyáltalán nem tartod méltó vetélytársnak, ő viszont rólad mondott sokkal csúnyább dolgokat, holott nem is ismertétek egymást, egyszer találkoztatok csupán, és egyikteknek sincs igaza, Eszter nem szimpla nő, nagyon jól éreztem magam vele a „Borkatakombában”, és jó hangulatban is indultunk haza valamikor éjjel után, azt a rohadt kocsit olyan óvatosan vezettem, hogy óvatosabban már nem is lehetett volna, egyszer csak kiállt az útra két rendőr és rám villogtatták a lámpájukat. Megálltam mellettük, ők pedig megkérdezték, hogy honnan jövünk. Erre én elköttem azt a marhaságot, hogy magyarul szólaltam meg, és megmondtam, hogy a „Borkatakombából” jövünk. „Szeszes italt fogyasztott?”, kérdezte az egyik rendőr, és akkor én elköttem a másik marhaságot is, mert azt mondtam, hogy nem fogyasztottam szeszes italt. „Hát majd mindjárt meglátjuk”, mondták vigyorogva a rendőrök, és már szedték is elő azt az üvegsöveget, amibe belefűjtam, és persze hogy elváltoztatta a színet. „No, látja, uram”, mondta az egyik rendőr, „fölösleges hazudoznia. Ha már ivott, legalább legyen magában annyi karakánság, hogy beismeri, és nem hazudik nekünk.” És így tovább. Nyomorúságosan éreztem magam, ezt láthatták is rajtam, de ahelyett, hogy leszálltak volna rólam, ezután kezdtek csak bele a szabadelőadásba, miszerint, ha Magyarországra jöttem, kötelességem tiszteletben tartani az ország törvényeit, és igazán szégyellhetném magam, hogy ilyen gyalázatosan visszaélek a vendégszeretettel. Kezdték megsokallni a szövegelést, erőlesen tiltakoztam, megkértem őket, mellőzzék a szabadelőadást, büntessenek meg annak rendje és módja szerint, és hagyjanak engem békében a vendégszeretetükkel. Egy pillanatra sem jöttem zavarba, rendben van, mondták, szálljunk ki, és holnap majd reggel megkapom a kocsit és a hajtási jogosítványomat a nemtudommilyen utcában, ahol majd ötezer forint büntetést fizetek, és még azt is a megfontolás tárgyává teszi, hogy a jövőben egyáltalán beengednek-e engem gépkocsival az országba. „Ne tessék ilyet csinálni velünk”, mondta ekkor Eszter, mire elkérték tőle a személyazonossági igazolványát, és behatóan tanulmányozták. Aztán megkértek, hogy mégiscsak szálljak ki, félrevontak, és diszkrétan suttozva, de szigorúan azt kérdezték: „A hölgy kicsoda?” „A menyasszonyom” – vágtam rá, amire megint csak gúnyosan vigyorogtak, de azért közölték velem, hogy ezúttal megbocsájtanak, mert hát ők is emberek, fizessenek kétszáz forintot, és mehetnek. Fizettem kétszáz forintot, elismervényt adtak, és mentem.

Ez az eset után kezdtem félni a rendőröktől, és utálom is őket, de úgy látszik, ők is engem, mert sorozatosan kiszúrtak; egy héttel később, amikor éppen tőled mentem haza, Aranyos, a Gellért téren állítottak le. Nyomban közöltem velük, hogy ittam, de ezeknek más elképzelésük volt a karakánságról, elszavalták ugyanazt a hülye dumát a vendégszeretetről és a rám váró szigorú büntetésről, aminek persze megint kétszáz forint lett a vége, csak hogy nekem akkor mindössze kilencven forintom volt, végül azzal is megelégedtek, igaz elismervényt nem adtak, de bánta a fene, örültem, hogy megszabadultam, mert a szabadelőadások miatt egyre jobban féltem a rendőröktől. Lassan már minden egyenruhás krapekot rendőrnek néztem, ez nem vicc, egyszer például, amikor szokásos hóvégi hazaruccanásomról tértem vissza, Lajosmizse határában egy stoppoló orosz tisztet is rendőrnek néztem, ijedten fékeztem, és csak amikor már beszállt mellém a kocsiba, akkor vettem észre, hogy nem rendőr, hanem orosz tiszt, de akkor már késő volt, kénytelen voltam bevinni Pestre. Nem mondom, rendesen viselkedett az úton, csak akkor dühített fel, amikor Pestre értünk, és mindenáron ő akart irányítani, kézzel-lábbal magyarázta, hogy melyik a legrövidebb út a Baross térig, ismerte a várost, mint a tenyerét, ez nem vitás, de én éppen azért is kerülő úton hajtottam. Engem ő nem fog irányítani, akármilyen jól ismeri Pestet, és egyébként is, fel sem vettem volna, ha ijedtemben nem nézem rendőrnek.

Mindez azonban jóval később történt. Az Underground Költőkkel esett első találkozásom idején még nem féltem a rendőröktől, és kimondottan hálás voltam annak a rendőrnek, aki véget vetett a találkozásunknak. Így azután, mikor legközelebb tökrészen beállított hozzám az Első Underground Költő, azzal, hogy a ház előtt két taxi és egy válogatott társaság vár rám, és hogy azonnal menjek velük, csuda jól fogom érezni magam, ők máris csuda jól érzik magukat, éppen az előbb akartak megverni egy rendőrt; nem mentem velük. Azokban a napokban többnyire egyedül voltam: délelőttönként a „Napsugár” presszóban üldögéltem, és elolvastam minden fellelhető napilapot, gondoltam, majd kijegyzek belőlük egyet-mást, amit felhasználhatok, ha esetleg pesti naplót írok, persze nem készítettem jegyzeteket, egyrészt, mert nem volt hozzá türelmem, másrészt, mert eddig még soha semmit sem írtam előzetes jegyzetelés alapján, és csakhamar úgy döntöttem, hogy a módszeremen egyelőre még nem változtatok, de azért szorgalmasan olvastam a lapokat..., délután a könyvkereskedéseket jártam, néha elmentem az egyetemre is, utána futottam haza a kollégiumba, mert már napok óta vártam egy ifjú író beígért telefonhívására, a telefon-

hívás azonban egyre késett, és én esténként kénytelen voltam egyedül járni az utcákat vagy kocsmákat. Alapjában véve nem is volt ez olyan rossz, néha éppenséggel jólesik egyedül lenni, de hát ezt nem mondhattam az Első Underground Költőnek. Inkább hazudtam neki, azt mondtam, D. F.-t, az ismert vajdasági író várom, és amint megérkezik, mindketten utánuk megyünk, és majd csuda jól érezzük magunkat a válogatott társasággal. Nem tudom, hogy elhitte-e az Első Underground Költő, mindenesetre végül is magamra hagyott. D. F. persze nem jött aznap, nem is vártam, két nappal később érkezett csak meg azzal, hogy majd isteni hepajt rendezünk. De a dolog balul ütött ki, mert D. F. nem talált rám mindjárt, beült hát egyedül a „Kulacsba”, ahol alaposan elázott, állítólag felszedett két nőt is, ami még nem lett volna baj, de a pénzének a javát is elhányta, ő maga sem tudta, hogy mire, így aztán mikor egymásra találtunk, D. F. már csak bánatosan szuszogott, és a tervezett nagy hepaj helyett kétségbeejtően komoly dolgokról beszélgettünk. Ez volt az első eset, hogy mi Pesten hosszabb ideig egyfolytában komoly dolgokról beszélgettünk. Mert voltunk mi ketten együtt Pesten máskor is, és ilyenkor mindig remekül... Emlékszem egyszer három napig egyfolytában rumliztunk. Ez úgy jó másfél évvel ezelőtt történt, amikor hivatalos íróküldötként húsz dollárosapidíjjal jöttünk a Könyvhétre. Rendkívül jó hangulatban érkezünk meg: abban az időben amolyan díjnyertes regényíróként tetszelegtem, nem is sejtve, hogy egyesek micsoda buzgalommal piszkoskodnak már a díjazott regény körül, és akkor kaptam életemben először húsz dollárosapidíjat, aminek külön is örültem, D. F. pedig még boldogabb volt, mert előző napon a Szerija Játékokon, ami afféle országos színházi szemle nálunk, különdíjat kapott a drámájáért, minek következtében Tito elnök is kezet fogott vele a fesztiváli zárófogadáson, ahol D. F. később istentelenül beseggelt, és besseggelve és nagyon vidáman érkezett másnap a Keleti pályaudvarra. Igen szívélyesen és igen barátságosan fogadtak itt bennünket, amit mi természetesnek is vettünk, hiszen kit fogadnának szívélyesen, ha nem minket, a jugoszláviai magyar irodalom két eminens képviselőjét... Egyszóval roppant elégedettek voltunk mindennel, de főleg önmagunkkal, és haladéktalanul hozzáláttunk a húsz dollárosapidíjak elköltéséhez. Udvarias és barátságos kísérőinket csakhamar leráztuk, és nekiindultunk a kocsmaáknak. Egyre emelkedettebb hangulatban ünnepeltük rendkívüli önmagunkat, amikor egyszer csak váratlanul összefutottunk B. I.-vel és feleségével. B. I. a mi elsőszámú kritikusunk és irodalomtörténészünk, írt egy csomó figyelemreméltó könyvet, amelyek itt Pesten egye-

seknek nagyon tetszettek, másoknak nagyon nem tetszettek, de most nem ez a lényeg, most csak azt akarom mondani, hogy B. I. majdnem elrontotta az örömről. Ő három nappal előttünk érkezett a Könyvhétre, és megörült, amikor összefutottunk, és a kölcsönös üdvözlés után azt kérdezte tőlünk: „Magukat is hűvös fogadtatásban részesítették?” Csodálkozva néztünk egymásra. D. F.-fel. „Nagyon szívesen fogadtak bennünket. Miért?” B. I. hümmögött. „Úgy látszik visszavonták az utasítást.” „Miféle utasítást?” „A jugoszláviai magyar írók hűvös fogadásáról.” Nem értettük. B. I. akkor elnevette magát, és a hűvös fogadtatásnak egy igen érdekes változatát mesélte el. A Könyvhét ideje alatt szokásos gyakorlatnak megfelelően őt is elvitték vidékre egy író-olvasó találkozóra. Valahol a Balaton mellett, azt hiszem Veszprém megyében szervezték meg B. I. fellépését, amiben nem is volt semmi kivétivaló, az író-olvasó találkozó annak rendje és módja szerint szépen lezajlott. Utána vacsora, utána bor. És ekkor kezdődtek a bajok. B. I. nem szereti a bort, nem is ért hozzá, de azt még ő is észrevette, hogy míg a többi asztaloknál „Szürkebarátot” szolgálnak fel, ő és felesége, no meg néhány régi ismerőse, akik vele együtt ültek (a megyei kiválóságok közül csupán egy könyvtáros merészkedett az asztalukhoz) valami vacak, dohos lőrét kaptak. B. I. persze érdeklődni kezdett, hogy kicsoda eszelte ki ezt a tréfát. Addig kérdezősködött, amíg valaki kibökte, hogy nem tréfáról van szó, hanem hát izé... arról van szó, hogy a pesti illetékesek utasították a megyei illetékeseket, hogy a jugoszláviai elvtársakat hűvös fogadtatásban részesítsék, és úgy látszik, hogy a dohos bor nélkülözhetetlen kelléke a hűvös fogadtatásnak. Na, B. I. ettől aztán alaposan bepörgött. És hát ha ő bepörög, akkor angyalian kellemetlen tud lenni. Amint visszajöttek Pestre, és amint a vendéglátók kedvesen érdeklődni kezdtek, hogy hogyan zajlott le az író-olvasó találkozó, B. I. fanyarul közölte velük, hogy „minden az utasítások szellemében történt”. „Miféle utasításokra gondol?” faggatták, mire plasztikusan előadta nekik a hűvös fogadtatás Veszprém megyei változatát. Marhára kínossá vált a hangulat ezt követően, és a továbbiakban már mindenki nagyon igyekezett B. I. kedvébe járni, és ő később nem is bosszankodott az eset miatt, ellenben egyre mulatságosabbnak találta, és nagy élvezettel mesélte el nekünk is. Mi is mulatságosnak találtuk, egy pillanatra azonban megingott az önbizalmunk, arra gondoltunk, hogy az érkezésünkkel tapasztalt szívéllyesség esetleg éppen ide vezethető vissza és talán nem is vitathatatlan kitűnőségünknek szól. De csakhamar elhessegettük a borús gondolatokat, önbizalmunk gyorsan helyreállt, mi jól akartuk érezni magunkat, és jól is éreztük magunkat ez a három

nap alatt. Vendéglátóink egész idő alatt kedvesek és előzékenyek voltak, mi pedig hálából derekasan végigcsináltuk itt-tartózkodásunk hivatalos részét, dedikáltunk a Váci utcában, egész rendes író-olvasó találkozót ügyeskedtünk össze Dorogon, és türelmesen végigültük az Írószövetségben rendezett fogadást, amelyen a magyarországi írók nevében valaki üdvözölte a kárpát-ukrajnai, a csehszlovákiai és a jugoszláviai magyar írók képviselőit (az erdélyiek akkor nem voltak ott – nem tudom azóta járhatnak-e a Könyvhét-re), akik viszont megköszönték az üdvözlést és a vendéglátást. A kárpát-ukrajnai magyar írók nevében, ha jól emékszem, egy ukrán elvtárs mondott köszönetet, de ez nem biztos, mert volt a delegációban magyar is, és lehet, hogy az beszélt; a csehszlovákiai magyar írók nevében Egri Viktor köszönt meg minden megköszönhetőt, olyan hévvel, és odaadással, hogy a fogai majdnem kihullottak a nagy hálálkodásban, a mi nevünkben pedig B. I. szólalt fel, és tartalmasabb együttműködést sürgetett, hálálkodás nélkül. Nem volt könnyű végigcsinálni ezeket a dolgokat, de mondom, D. F. és én derekasan helytálltunk, pedig jóformán alig aludtunk valamit ez a három nap alatt, és amellet a nem hivatalos részben rengeteget ittunk. Rohangáltunk keresztül-kasul a városon, felkutattunk minden valamirevaló kocsmát, folyton ittunk és egyetlen beszédtemánk a női nem volt. Magam sem tudom, hogy miért ittunk annyit, mindenesetre jól éreztük magunkat, és még csak el sem áztunk, egyszerűen nem tudtunk lerészegedni, pedig az utolsó át-dorbézolt éjszaka után még a vonatra is magammal vittem fél liter barackpálinkát (D. F. nem jött velem, ő egy nappal tovább maradt), amit a határig beszoptunk az egyik vámtiszttel, és nem akarok hencegni, de esküszöm, hogy aki berúgott, az nem én voltam, hanem a vámtiszt. Kiskunhalas előtt már a felesége és a kisfia fényképeit mutogatta nekem, és mikor leszállt a vonatról, láttam, hogy bizonytalanul imbolyogva lépked a szerelvény mellett. Nos, ebből, amit most elmeséltem, nagyjából sejtheted, Aranyos, hogy milyenek képzeltük mi el D. F.-fel egy komoly hepajt itt Pesten. De hát, amint már mondtam, ezúttal az egészből nem lett semmi, mivel D. F. gyanús nőszemélyek társaságában elszórta pénzének javát, és emellett még be is rúgott, és úgy látszik, most nem bírta annyira az italt, mint másfél évvel ezelőtt, csak bánatosan szuszogott, amikor találkoztunk, és komoly dolgokról kezdett beszélgetni velem. Jó ideig a legújabb drámájáról magyarázott igen részletesen, és én végig is hallgattam, de amikor rövid szünetet tartott, bátortalanul javasoltam, hogy esetleg megihatnánk valamit. D. F. tiltakozott az ivásnak még a gondolata ellen is, ehelyett inkább a drámaírásról kezdett beszélni

úgy nagy általánosságban. Ezt is végighallgattam, és akkor javasoltam, hogy egyen valamit, az majd jót tesz beteg gyomrának. Az evés gondolata ellen is tiltakozott, de én most már erélyesebb voltam, elcipeltem a „Thököly” étterembe, ahol beledikáltam egy adag hortobágyi palacsintát. Amíg evett átvettem a kezdeményezést és Rólad kezdtem neki mesélni, Aranyos. „Van itt egy isteni lány”, mondtam neki, „mindennap látom, és egyre jobban esz a fene miatta. A legszebb lány, akit életemben láttam. Barna haja van és nagy kék szemei, tudod, olyan madonna arca van, olyan ártatlan madonna arca, amilyet manapság már csak akkor láthatsz, ha kivételes szerencséd van. Szép, magas, karcsú lány, legtöbbször fehér csizmában jár, és esküszöm neked, senkinek sem áll olyan jól a fehér csizma, mint neki. Már több mint egy hete keringek körülötte, de nem csak én, mások is, persze valamennyien eredménytelenül. De nem fogom hagyni magam. Ha belepusztulok, akkor is felvakarom; ilyen lánnyal az ember életében csak egyszer találkozik, és aki ezt az egyetlen alkalmat elpasszolja, legjobban teszi, ha felakasztja magát.” Imígyen áradoztam, és vártam a hatást. Rendes körülmények között D. F. egyből ráharapott volna a témára, és ezzel véget vetettünk volna minden unalmas tudálékosságnak. Most azonban nem hatottak rá a szavaim, továbbra is bánatosan szuszogott, aztán hirtelen eszébe jutott a holnapi nap, amikor is meg kell látogatnia egy csomó nagynevű, de unalmas embert és bizonyos megbeszéléseket folytatni velük, mert hogy őt ezzel bízták meg Újvidéken, és ezért van most itt; nos, emiatt végképp elkeseredett, mondván, én nem is sejtem, milyen nehéz nap vár rá holnap. „Sajnos, jó képet kell vágni a dolgokhoz”, mondta szomorúan. „Beállítasz valamelyik nagynevű illetőhöz, mosolyogsz, ő is mosolyog, az egész család mosolyog, szóval mindannyian nagyon kedvesek, megbeszélitek a megbeszélendőket, továbbra is mindenki nagyon kedves, egyszer csak magad sem tudod, honnan jössz rá, de észreveszed, hogy a fenébe kívánnak. Az üzletet megbeszéltétek, mehetsz a francha. Rádöbbsz, hogy a kedvesség nem neked szólt, hanem az üzletnek. Persze olyankor is kedvesek hozzád, ha nem kínálsz fel üzletet, viszont akkor már két perc múlva a fenébe kívánnak.” „Lehet, hogy így van”, bólogtattam, „sőt nagyon valószínű, hogy így van, én nem tudhatom ezt pontosan, mert nem igen barátkozom nagynevű, unalmas emberekkel.” D. F. sóhajtott, és azt mondta, hogy ő sem barátkozna velük, de hát most a közösség érdekében fáradozik, bizonyos vendégszerepléseket vagy miket kell nyélbe ütni, ez alól nincs kibúvó, meg aztán amikor erről a rohadék kalmár-kedveségről beszélt, nem csupán a nagynevűekre gondolt, hanem egyáltalán erre

az egész izé, pesti tempóra. Nem D. F. volt az első, aki ilyesmire panaszkodott, vannak ismerőseim, akik ezt nem is pesti, hanem egyenesen magyarországi sajátosságnak tartják, sőt időnként magam is mondtam és mondok ilyeneket, persze marhaság az efféle kinyilatkoztatás; D. F.-nek mindenesetre igazat adtam, bár, őszintén szólva, nem hittem el teljesen, hogy ennyire viszolyog a nagynevű emberekkel való találkozástól, de hát nincs kizárva, hogy legközelebb majd én fújom ugyanezt a szöveget, és akkor jól fog esni, ha ő is igazat ad nekem. A helyzetet azonban sajnos ez sem mentette meg, végigokoskodtuk és végigszomorkodtuk az éjszakát, és D. F. másnap lebonyolította a tervbe vett látogatásait. Nem tudom, hogy úgy zajlottak-e le ezek a látogatások a nagynevű emberekkel, ahogyan előzőleg megjósolta, többet nem beszélt róluk, nem is igen volt alkalmunk beszélgetni, mivel D. F. pesti ügyeinek elintézése után elutazott még Pozsonyba is. Onnan visszajövet meglátogatott ugyan ismét, de csak nagyon rövid időre, éppen csak hogy közölte velem, hogy az egyik legjobb csehszlovákiai barátom, akit 1968 nyarán ismertem meg, mint harcias és lelkes fiatal újságíró, a rossz nyelvek szerint rendőrspicli lett. Azzal ő elment, én pedig itt maradtam, meglehetősen borús hangulatban. Semmihez sem volt kedvem, még a napilapokat is csak ímmel-ámmal olvastam délelőttönként, a könyvkereskedések látogatását felfüggesztettem, mivel elfogyott a pénzem, ellenben továbbra is vártam az említett ifjú író telefonhívására. Ez legalább nem került sem pénzbe, sem energiába.

És mit ad isten, az ifjú író végül mégis felhívott. A borús hangulatom nyomban tűnedezni kezdett, hanyatt-homlok rohantam hozzá, később ő is eljött hozzám... Az igazság az, hogy ezzel nagyjából már el mondtam az esetről mindent, szóval a dolog egyáltalán nem úgy sikerült, ahogyan szerettem volna, és ha az a várakozás a telefonhívásra nem lett volna annyira kényelmes, akkor most azt mondhatnám, mert hiszen megérte, ha másért nem, hát azért, mert felrázott abból az átkozott nyomott hangulathból; ismét érdekelni kezdett a világ, és a világnak a bajai. Közelgett már az MSZMP X. kongresszusa, és sorra megkérdeztem az ismerőseimtől, hogy mi várható a kongresszustól. Ő, sok minden várható, mondták ők valamennyien, igazolni kell a gazdasági mechanizmust például, ami nem lesz éppen könnyű, lévén, hogy a Szovjetunióban erősen visszafelé kaparnak, de azért remélhető, hogy sikerülni fog, és ez áldásos hatással lesz az irodalomra, a művészetekre is, meg egyáltalán az egész kultúréletre, ahol most amolyan várakozó állápontra helyezkedtek az elvtársak. Ezt követően ismét nagy buzgalommal

kezdtém olvasni a lapokat, főleg a kongresszusi előkészületekre vonatkozó cikkeket: túl sokat azonban nem tudtam meg belőlük, mert a cikkek többnyire a kongresszusi küldöttek érdemeivel foglalkoztak. Erre aztán úgy döntöttem, hogy meglátogatom Tölgyesit. Tölgyesi újságíró, amivel nagyon keveset mondtam: tevékenysége messze túlnő a zsurnalisztika keretein, és szinte minden műfajt felölel, azt hiszem, még ifjúsági regényt is írt, de most nem ez a fontos, hanem az, hogy Tölgyesi általában nagyon jól értesült és általában mindent pontosan tud. Már évek óta ismerjük egymást, és ő némi gunyoros felhanggal következetesen „Sir”-nek vagy „Mester”-nek szólít engem, sőt mióta Pesten vagyok ez a gunyorosság határozottan fokozódott. Szerinte ugyanis, ha már az a szerencse ért, hogy fél évig Pesten lehetek úgyszólván minden kötelezettség nélkül, legalább egy mázsányi kéziratot kellett volna hoznom, és azzal végigjárni a szerkesztőségeket, ő segíteni is akart nekem ebben, és biztos volt benne, hogy egy rakás kéziratomat elfogadták volna közlésre, amiből komoly pénzek származtak volna. Így hát amint Pestre érkeztem, találkozót beszélt meg velem a Park szálló éttermében, ahol a megbeszélt időben a feleségével együtt várt, és még le sem ültem az asztalukhoz, máris nekem szegezte a kérdést: „Papír? Hol van a papír?” „Milyen papír?”, kérdeztem bambán. „Sir, ne játssza itt nekem a hülyét. A kéziratok hol vannak?” „Milyen kéziratok?” „Azt akarja mondani, hogy nem hozott kéziratokat?” „Nem, nem hoztam. Miért kellett volna hoznom?” Tölgyesi zavarba jött, láttam, hogy kimondottan szégyelli magát miattam a felesége előtt. Az ajkát harapdálta, és mentegetőzve mondta az asszonynak: „Tudod, a Mesternek a feje lágya, hm, szóval a Mester egy kicsit bohém. Megérted, ugye?” A felesége azt mondta, hogy megérti, hogy ne értené meg, de láttam rajtuk, hogy mindketten nagy marhának tartanak engem, és ezek után Tölgyesi a szokásosnál jóval gúnyosabban mondogatta, hogy „Sir”, meg hogy „Mester”. Ettől függetlenül továbbra is jóbarátok maradtunk, és én néhány nappal a kongresszus előtt meglátogattam őket abban a reményben, hogy Tölgyesi mond valami érdek esetet. Nem akartam egyből rákérdezni, ezért elmondtam neki, hogy én nagyra tartom az egész gazdasági mechanizmust és annak eredményeit, és hogy nagy szükség volt erre az oldódásra, amely a X. kongresszus után nyilván fokozódik majd. „Mester, maga meglehetősen, hm, naiv, sőt úgyis mondhatnám, hogy nagyon naiv”, közölte velem nyájasan, és többet nem is akart beszélni a kongresszusról, ellenben kijelentette, hogy az egyik irodalmi folyóirat szerkesztőjét és annak kedves feleségét várják éppen, és ha már itt vagyok, használjam ki az alkalmat és barátkozzak össze

a Szerkesztővel. Megkérdeztem, hogy az okvetlenül szükséges-e, mire Tölgyesi vörös arccal, de még mindig nyájasan nagyjából a következőket mondta: „Sir, mi tudjuk, hogy alapjában véve maga egy nagy paraszt, mindenkiel gorombáskodik, és a sanszokat sorra elügyetlenkedi, de most az egyszer emberelje meg magát, hallgasson rám, atyai jóbarátjára, és próbáljon meg tisztességesen viselkedni. Higgye el, az sohasem árt, ha az ember jóban van egy szerkesztővel.” Megígérttem neki, hogy tisztességesen fogok viselkedni, és be is tartottam a szavamat, ami nem volt nehéz, mivel a későbbiekben jóformán szóhoz sem jutottam. Befutott a Szerkesztő a feleségével, és ettől kezdve a Szerkesztő-feleség uralta a mezőnyt. Már az ajtóból parancsolóan ránk förmedt: „Mondjátok gyorsan valami rosszat valakiről.” Hirtelen senkinek sem jutott eszébe semmi rosszindulatú pletyka, erre az asszony megkérdezte: „Mit tudtok Sinkovics Imre ügyéről?” Megkíséréltem megjátszani a tájékozottat: „Hallottam, hogy letiltották vagy hogy megbüntették, szóval valami ilyesmi.” „Ez rendben van, de miért? Az a lényeg, hogy miért?”, kérdezte az asszony. Én nem tudtam, hogy miért büntették meg Sinkovicsot, és ezzel végképp eljátszottam minden esélyemet, hogy itt még egyszer labdába rúgjak. „Én két változatról hallottam”, magyarázta az asszony. „Az egyik szerint most nemrégén, amikor az NDK-ban járt a színházzal, tökrészezen szállt ki a repülőgépből, és az ott várakozó német elvtársakhoz így szólt: Titeket még jobban utállak, mint az oroszokat, pedig azokat aztán nagyon utálok. A másik változat szerint Sinkovics akkor kezdett piszkoskodni, amikor az üdvözlő beszédekét mondták. Tudniillik ahányszor csak megemlétték Walter Ulbricht nevét, ő minden alkalommal köpött egyet. Szóval erről a két változatról tudok, mit gondoltok, melyik a pontos?” „Egyik sem”, mondta Tölgyesi, és elmagyarázta, hogy Sinkovits büntetése jóval korábban datálódik, sokkal prózaibb ügyből kifolyólag, de ezt senki sem hitte el neki, mert mindannyiunknak jobban tetszettek a Szerkesztő-feleség által ismertetett változatok. De hát nem időzhettünk túl sokat egyetlen esetről, az asszonynak még rengeteg mondanivalója volt, és el is mondta, és én őszintén élveztem is az előadott történeteket, mert láttam, hogy a Szerkesztő-feleség tulajdonképpen ugrat bennünket, és a történetek ezzel együtt voltak igazán élvezetesek. A legtöbbjét sajnos elfelejtettem, csak arra emlékszem, hogy szó volt egy vénasszonyról, akit fiatal korában Ady egyszer ágyra döntött, ami két okból vált jelentős irodalomtörténeti eseménnyé: a.) Ady akkor fogalmazta meg egyetlen képzavarát, mert a megtörtént aktus után állítólag azt mondta: „Vigyétek innen ezt a nyerítő tehenet!” b.) az illető hölgy azóta is ezt a pásztor-

órát kamatoztatja, rengeteg megírt visszaemlékezés formájában. Hát ilyen szépen eltársalogtunk akkor, és mielőtt szétszéledtünk volna, még azt is megtudtam, hogy a fából készült vadászlakok igen jó házak, csak egyetlen bajuk van: ha a hangyák beveszik magukat, egyszerűen lehetetlen kiirtani őket. Fogalmam sincs, hogyan jutottunk el egészen a vadászlakig, de az biztos, hogy a társalgás ezzel ért véget, és csodák csodájára tényleg megbarátkoztam a Szerkesztővel: nagyon kellemes ember volt ő is meg a felesége is. Ellenben a kongresszus várható eredményeiről egy szót sem tudtam meg, így hát hazafelé menet Tölgyesinek azon a megjegyzésén gondolkodtam, miszerint én meglehetősen, hm, naiv vagyok, de ebből semmit sem tudtam kiokoskodni, ezért elhatároztam, hogy figyelemmel fogom kísérni a X. kongresszus minden mozzanatát, és majd Tölgyesi nélkül is megpróbálom fölmérni a jelentőségét – hogy az annyira várt esemény szellemében fejezzem ki magam.

IV.

Így is történt. Illetve, hogy teljesen őszinte legyek: majdnem így történt. Az első napon tényleg teljes odaadással figyeltem a kongresszus minden mozzanatára, később már ezt nem tartottam szükségesnek, mert úgy éreztem, hogy választ kaptam az engem érdeklő kérdésekre, tehát csak részben tartottam be az ígéretemet, de azért nem hiszem, hogy ez súlyos mulasztás lenne. Hiszen, mondom, már az első nap sok mindent tisztán láttam, és nyugodtan állíthatom, hogy akkor valóban lelkiismeretesen odafigyeltem, más nem is érdekelt, csak a X. kongresszus. De menjünk sorjában. Már jó fél órával a kongresszus megkezdése előtt a televíziós szobában helyet foglaltam, és vártam a közvetítést. Valószínűleg sokan várták még így a kongresszus kezdetét, azt hiszem az embereket még a munkahelyükről is korábban elengedték, hogy nézhessék a televíziót, bár ebben nem vagyok biztos, azt viszont biztosan tudom, hogy Testőrt korábban hazaengedték a nagyon bizalmas munkahelyéről, ő azonban nem ment haza, mivel túlságosan messze lakik, inkább bejött hozzám a kollégiumba, hogy ott nézze a televíziót. Szörnyen komoly volt a Testőr meg ideges is, ő is sokat várt a X. kongresszustól, de azért útközben vásárolt néhány üveg sört, hogy igyunk is valamit megnyitó napján. A televíziós szobában rajtunk kívül csak egy idősebb, kopasz úriember ült, ő nem látszott idegesnek, türelmesen várta a közvetítést. És szótlánul hallhatta a fecsegésünket. Mert mi ketten a Testőrral rengeteget

összefecsegtünk; jósoltunk és találgattunk, főleg azt találgattunk, hogy mit fog mondani Kádár János. A Testőr az utóbbi évek gyakorlatának óvatos igazolását „prognózálta”, és ezzel kapcsolatban mondott egy rakás marhaságot, és valószínűleg én is marhaságot mondtam, mert sehogyan sem tudtunk szót érteni, az egyetlen dolog, amiben megegyeztünk az volt, hogy Kádár beszéde alatt amennyire ez lehetséges, főleg Brezsnyev elvtárs arcát kell figyelni, mert hogy ez nagyon lényeges. A kopasz úriember nyilván megmosolygott bennünket, de hát ez minket nem érdekelt, nagyon komolyak voltunk akkor, mindent komolyan vettünk, és egyébként is a televízió csakhamar megkezdte a kongresszus közvetítését. Nem akarok sokat mesélni róla, bizonyára Te is végignézted a megnyitót, nem volt túlzottan érdekes, alapjában véve minden kongresszus egyformán kezdődik, a fontos dolgok később történnek. Alig vártuk, hogy véget érjen az ünnepélyes bevezető ceremónia, és hogy jöjjön már Kádár. És jött Kádár és beszélt. Szépen beszélt. Hogy most sem magyarázzak sokat: megítélésem szerint, ellentétben a Testőr prognózisával, nagyon is energikusan és egyértelműen igazolta az utóbbi évek gyakorlatát, sikeresnek nevezte a gazdasági mechanizmust, és továbbra is ilyen irányú szabadabb fejlődést szorgalmazott, és én akkor szerettem volna, hogy mellettem legyen az a nagypofájú, cinikus Tölgyesi, aki naivnak nevezett engem, amikor a kongresszus jelentőségéről próbáltam neki motyogni. Figyelmesen hallgattuk végig a beszédet, és kimondottan elégedettek voltunk, a Testőr is, meg én is, de azért egy pillanatra sem feledkeztünk meg Brezsnyevről: ha a kamerák a külföldi vendégeket vették célba, mindig az ő arcát figyeltük, a többiek nem érdekeltek bennünket; Brezsnyev elvtárs komoly, de nem szigorú arccal hallgatott, mondhatnánk egészen jó képet vágott a gazdasági mechanizmushoz, bár egyszer mintha kiment volna a kongresszusi tereméből, vagy pedig csak mi tévesztettük szem elől, de szerintem még ha ki is ment, annak sokféle oka lehet, és teljesen felesleges mélyrehatóbb következtetéseket levonni. Szóval megnyugodtunk és elégedettek voltunk, és megelégedettségünket még inkább növelte, hogy M. A. is hozzánk hasonlóan vélekedett a Kádár-beszédről. M. A. nem sokkal a közvetítés után robbant be a kollégiumba, ugyanis elégedett volt, nekem is nagyon megörült, gyorsan bemutattam a Testőrnek, akivel ott nyomban összehaverkodott, azt követően pedig röviden értékeltük a Kádár-beszédet. M. A. jugoszláviai újságíró, azért jött Pestre, hogy a kongresszusról tudósítson, tehát profi, akinek megbízhattunk a véleményében, és én meg is bíztam, jól ismerem M. A.-t, dolgoztam is már vele, végiggűrítettünk

közösen néhány hazai kongresszust, kilométernyi jelentéseket írtunk naponta, és emlékszem, hogy végül már annyira belejöttünk a munkába, hogy a legtöbb elvtársról az első mondata után tudtuk, hogy a következő félórán mit és hogyan fog beszélni. De ez meglehetősen régen volt, az én kongresszusi reflexeim azóta igen-igen eltompultak, M. A. viszont évek óta mást sem csinál, mint az ilyen nagyszabású politikai összeröffenésekre jár, persze hogy megbíztunk az ítéletében, és még büszkéek is voltunk rá, hogy a véleményünk szinte teljesen azonos. M. A. elmondta, hogy ő is televízión nézte és hallgatta a megnyitót, mivel nem engedték be az ülésterembe, de őt, öreg kongresszusi rókát nem zavarja az ilyesmi, neki éppen elég a televízió is, fel tudja ő így is mérni a kongresszus jelentőségét, és azt gondolja, hogy itt most egy okos politika okos folytatására készülnek, ami neki nagyon rokonszenves, az adott helyzetben így kell ezt csinálni; persze nincs az a nagy rongyrázás, mint nálunk a reform beindításakor, de hát rongyrázás itt nem is lehetett, meg aztán, valljuk be férfiasan, nincs is annak semmi értelme. Mindehhez én még bölcsen hozzáfűztem, hogy megítélésem szerint Brezsnyev elvtárs egészen jó képet vág a dologhoz, ami az adott helyzetben igen biztató. M. A. erre megjegyezte, hogy képernyőről kicsit nehéz megállapítani, hogy ki milyen képet vág, és hogy ő személyesen nem hiszi, hogy a szovjet elvtársak túlzottan örülnének az utóbbi évek magyarországi gyakorlatának, de azért nincs semmi vész, rendben lesz itt minden, és hogy Brezsnyev elvtárs minden valószínűség szerint egy meleg hangú, kis beszédben fogja biztosítani támogatásáról a magyar elvtársakat. „Így legyen”, mondta lelkesen a Testőr, de tényleg lelkesen mondta, és én akkor gondoltam először arra, hogy tulajdonképpen felesleges is nagy erőbedobással, figyelemmel kísérni a X. kongresszust, a lényegét már most is tudom, a továbbiakban elég lesz, ha Brezsnyev elvtárs beszédét végighallgatom. Miután ilyen szépen megvitattuk az eseményeket, meg aztán már későre is járt, fölkerekedtünk és elmentünk vacsorázni. M. A. meg volt pakolva dohánnyal, így hát tisztességesen telezabálhattuk magunkat, ami után nagy sörözések következtek.

- Te most majd megint azt mondod, Aranyos, hogy minden megmozdulásom ivással végződik, de hidd el, hogy ez csak látszat, és nem is lényeges, és hidd el, hogy ha valaki utálja a sorozatos nagy ivászatokat, az én vagyok, mivelhogy nem tudok becsületesen berúgni, és ebből kifolyólag az a rögeszmém, hogy nekem kell vigyázni a többiek méltóságára is, aminek mindig az az eredménye, hogy míg körülöttem mások nyugodtan beseggelnek,

énekelnek és hánynak, tehát jól érzik magukat, én csak ülök ott, mint egy marha, ügyetlenül igyekszem megjátszani, hogy szintén jól érzem magam; és én már tudtam, hogy ismét egy nehéz éjszaka elé nézek, de akkor még azt sem bántam, jókedvem volt, akkor tényleg jókedvem volt. Tetemes mennyiségű sör elfogyasztása után úgy döntöttünk, bárba kell mennünk, hogy néhány jó nőt is lássunk, illetve a Testőr és M. A. döntött így, engem nem is kérdeztek: nagyon összelelegedtek ezek ketten, azt hiszem közgazdasági problémákon rágódtak és vitatkoztak, és látszott, hogy annyira megszívlették a témát, hogy a bárban is ezt fogják nyúni, de hát kénytelen voltam bele-törődni, hiszen eredetileg mind a ketten az én vendégeim voltak, vagy legalábbis nálam ismerték meg egymást. Taxit hívtunk és a Pipacsba mentünk. Sokat hallottam már korábban is a Pipacsról, azt mondták, hogy ott mindig jó nők vannak, én azonban eddig még sohasem voltam ott, érdekelt hát, hogy mi igaz a mesékből. Tényleg volt ott egy csomó nő. Az elsővel már a ruhatárnál összefutottunk, sietve jött ki a bárból, végigmért benünket és fogamzásgátló pirulát kért a ruhatáros nőtől. M. A. és én cinkosan egymásra hunyorítottunk, amivel körülbelül azt akartuk közölni, hogy „lám, lám, amint megjelenünk, a nők máris tudják, hogy mit kell csinálniuk”, azután pedig a nőt kezdtük vizsgálgatni. Magasabb volt mindkettőnkénél, de azért nagyon jól nézett ki, szűk fehér nadrág és fehér blúz volt rajta, és mosolyogva nyújtotta a kezét a fogamzásgátló pirulákért, de a ruhatáros nő megjátszotta a hülyét, úgy tett, mintha nem is hallott volna még ilyesmiről, nyilván nem akarta ott az orruk előtt átadni, megvárta míg bemegyünk a bárba. A bárpult mellett még négy-öt kivételesen jó kinézésű kurva ült, mi pedig bámultuk őket, miközben vodkát ittunk kissé túl gyors tempóban, és én mindjárt tudtam, hogy ennek rossz vége lesz, figyelmeztettem is a Testőrt és M. A.-t, hogy mérsékeljük magunkat, de ők ügyet sem vetettek rám, nézték a nőket, vitatkoztak a közgazdasági problémákról, és rendelték a vodkákat, minek következtében a Testőr csakhamar kinyíffant. Elsápadt, kimeredtek a szemei, a szája lefittyedt, és időnként bambán bólogatott. Gondoltam, felrázom egy kicsit, és javasoltam neki, hogy kérje fel táncolni a fehérnadrágos nőt, aki bejövetelünkkor fogamzásgátló pirulákat kért. Dühösen és gyűlölködve nézett rám (nem tudom mivel magyarázni, de észrevettem, hogy barátaim többsége, ha berúg, olyan tömény gyűlölettel méreget engem, hogy az az érzésem, legszívesebben a torkomnak ugrana), mint akit vérig sértettek, aztán hirtelen felállt, és meglepően biztos léptekkel menet a bárpulthoz, meghajolt a fehérnadrágos nő előtt és táncra kérte. A nő rosszkedvűen

legyintett és fanyar mosollyal visszaküldte a Testőrt. Nem értettük. Úgy látszik, a fogamzásgátló pirulákat mégsem miattunk kérte. „Ott egye meg a fene”, mondtam mérgesen és vigasztalóan a Testőrnek, bár őt egyáltalán nem törte le a kudarcc; „úgysem szeretem a kurvákat”. Ami igaz is. Én sem szeretem őket. Mint embereket mindenkor elfogadom őket, de mint nőket nem szeretem; nem mondom, volt már dolgom mindenféle rissz-rossz nőkkel, de mindig idegesített az a fölényes, unott rutin, amivel a szerelmet művelik, az ördögbe is, amúgy sincsenek illúzióim, legfeljebb még a szerelemtől várhat az ember valamit, és akkor... De egyébként is, te legalább jól tudod, Aranyos, hogy én mindig ilyen lányt kerestem, amilyen te vagy, és hálás vagyok, amiért hagyta magad megtalálni, jó, tudom, hogy a hálámból igen keveset éreztél, de hidd el nekem, hogy én mindig hálás leszek, és felőlem a Pipacs egész gyűjteménye elmehet a francba. Mit nekem a Pipacs! Néhány nappal korábban Reményi-Benz, tudod, az a fiatal író, akiről már beszéltem, hívott, hogy menjünk el két igazán osztályon felüli kurvának a lakására, állítólag csuda prima nők, csak olyankor mozdulnak ki a fészkükből, ha már a stricijük kiszúrt egy jól fizető külföldi palit, de én oda sem mentem el. (Reményi-Benz elment egyedül, a nők nagyon kedvesen fogadták, olyan italokat raktak eléje, amilyeneket ő csak hallomásból ismert addig, és egyáltalán marhára előkelő volt ott minden, Reményi-Benz tátott szájjal bámméskodott, és azt mondja, rühes koldusnak érezte magát abban a fene nagy jólétben, és hogy akkor látta csak igazán, hogy milyen nyomorúságos garasokat hoz az írói mesterség.) Nagyjából ezt magyarázom a Testőrnek is, miközben éreztem, hogy az egésznek amolyan „savanyú a szőlő” színezete van, de ezt, azt hiszem, csak én éreztem így. M. A. és a Testőr a következő pohár vodkával foglalatostkodtak, azt követően pedig gyorsan el kellett mennünk, hogy a Testőr lehetőleg otthon hányjon. De most már hagyjuk ezt, én eredetileg az MSZMP X. kongresszusáról akartam és kezdtem beszélni. Mondtam már, hogy az első nap után nem tartottam szükségesnek továbbra is a televízió előtt kotlani, egyedül még csak Brezsnyev elvtárs beszédét akartam végighallgatni, végül azonban ezt sem hallgattam meg, ellenben nagyon figyelmesen elolvastam a másnapi *Népszabadság*ban. Megállapítottam, hogy M. A.-nak ezúttal is igaza volt: Brezsnyev elvtárs tényleg a legmesszemenőbb támogatásáról biztosította a magyar elvtársakat. Minden a legnagyobb rendben volt, tehát M. A. is így gondolta, mondta is ezt nekem többször: nagy hévvel beszélt a kongresszusról, tetszettek neki a felszólalások, meg az egész légkör, az utcán leállt idegen emberekkel, hogy a kongresszusról be-

szélgessen velük, elmondta, hogy az egyik újságárusnál több mint félóráig beszélgetett egy öreg krapekkal, ki hosszan taglalta a kongresszuson elhangzottakat, annak is tetszett minden, bár figyelmeztetett bizonyos ködösítésekre is; M. A. mindenesetre el volt ragadtatva az öreg krapektól, elhatározta, hogy az egyik jelentésébe bele is szövi a beszélgetésük lényegét, mint egy illusztrálva az egyszerű nép fiainak érdeklődését a pártkongresszus iránt. Nem tudom, hogy tényleg megírta-e a jelentésében, mikor két nappal később megkérdeztem tőle, rosszkedvűen mormogott valamit, amiből csak annyit tudtam kihámozni, hogy az ötletét elmondta a sajtóosztály valamelyik tisztviselőjének is, aki azt igen fanyalogva vette tudomásul, hiába magyarázta neki M. A., hogy milyen szép az, ha a dolgozó nép fiai érdeklődnek a kongresszus menete iránt, az illető elvtársnak egyáltalán nem tetszett, hogy egy ilyen jelentésben ködösítésekről is szólni akarnak. „Hiába, egyesek még nem szokták meg az ilyesmit, és nem tudják értékelni – mondta nekem M. A. –, idővel majd ez is természetes lesz.” Így vigasztalódott, és helyre is billent gyorsan az optimizmusa, és megint elégedett volt mindennel. Én is elégedett voltam, a kongresszusról szóló cikkeknek már csak a címét futottam át, és politizálás helyett inkább az irodalmi körökben kezdtem nyüzsgögni, megismerkedtem néhány ifjú zsenivel, sőt nagy ostobán még afféle szerkesztőcskét is játszottam, aminek az lett a szomorú következménye, hogy elhalmaoztak egy rakás kézirattal, amit az *Új Symposion*ban reméltek nyomtatásban viszontlátni. Tényleg nem tudom, hogy mi ütött akkor belém, mindig utálom az ilyen szerkesztősdit, és ezenkívül még a kéziratok is ijesztően rosszak voltak, csupán egyetlen pasas hozott egy használható elbeszélést, egy torzonborz szakállas pasas, akit úgy mutattak be nekem, mint Magyarország egyik legerősebb emberét, és én csodálkoztam a legjobban, hogy még írni is tud... De mit magyarázzak róla, hiszen te is láttad, éppen a szobámban voltatok te meg az a másik nő, az a „hogyishívják”, szóval Willy Beckernek a nője, és emlékszem, milyen rémülten oldalagotatok ki a szobából, amikor az emberünk megjelent; és igazatok volt, valóban meg lehetett tőle ijedni, még a szokásosnál is vadabbul nézett ki, lévén, hogy az előző napon egy film forgatása közben betörték a fejét, és ennek következtében hatalmas ragtapasz éktelenkedett a homlokán. Tudniillik ő kaszkaderként keresi a kenyerét, meg mindenféle statiszta szerepeket vállal, úgy hallottam, hogy *Gyula vitéz*ben ő játssza a hóhért, szóval nagyon érdekes figura, és mondom, emellett még írni is tud. Csakhogy ez még túlságosan kevés volt ahhoz, hogy én tovább játsszam a szerkesztőt, komolyan kezdtem fontolgatni,

hogy bármennyire is fölösleges, mégis csak belekezek a kongresszusi anyagok tanulmányozásába, mert így legalább elszököm a kéziratok elől, de akkor valami furcsa és mind máig megmagyarázhatatlan dolog történt velem. Téged már ismertelek akkor, és jól tudod, hogy mi mennyire szerettük egymást és mégis... Ezekben a napokban megismerkedtem Eszterrel, és hát... beleszerettem.

V.

Mondom, még ma sem tudom, hogyan történhetett meg ez velem. A kongresszus vége felé, amikor már megnyugodtunk. Hogy alapjában véve minden a legnagyobb rendben van ezen a világon, a Testőrnél egy este összejött néhány ismerőse, és a Testőr engem is meghívott. Te akkor éppen elutaztál, Aranyos.

Így hát elmentem, bár nem nagy kedvem volt az egészhez. Jean volt még ott a Testőrnél, ezen kívül egy ötvösművész a menyasszonyával, továbbá egy lány, akit Máriának, vagy Mariannak hívtak és nagyon szép arca volt, és Eszter. A Testőrön kívül Jeant ismertem még a társaságból, viszont az első pillantásra a széparcú Mariann tetszett a legjobban, így aztán mellé ültem, gondoltam majd kedvesen elbeszélgetünk egymással, öt perc múlva azonban már Eszter kezdett tetszeni nekem, erre otthagytam a széparcú Mariannt, és Eszter mellé ültem. A széparcú Mariannt a Testőr vette át, ki is fogta még akkor este, járt is vele egy-két hétig, de aztán elpasszolta a marhája. Persze nem ment minden ilyen simán, ahogyan most én elmondom, tulajdonképpen nem is azért jöttünk össze mi akkor este, hogy nőket fogjunk mindenáron, egyszerűen csak beszélgetni akartunk, és beszélgettünk is mindenféléről, emlékszem az ötvösművész panaszkodott, hogy képtelen műtermet találni, Jean pedig valamivel kapcsolatban néhány epés megjegyzést tett a zsidókra. Én ezalatt hülyeségeket kérdeztem Esztertől, olyanokat, hogy hol dolgozik, meg hogy mi a véleménye a női egyenjogúságról, és ennek ürügyén elmondtam a saját véleményemet, miszerint nincs olyan, hogy női egyenjogúság, nem is szabad, hogy legyen, az ilyesmit csak a gyöngye férfiak által elkényeztetett nők követelik és helyeslik. Igen, tudom, hogy ismerős a szöveg, régi jól bevált trükk ez, amivel a legtöbb nőt fel lehet boszszantani, és bele lehet ugrasztani vég nélküli vitába, és ezután már nem tárgítanak, amíg be nem bizonyítják a maguk igazát, közben pedig szépen összelebegszik velük az ember. Mindig nagy előszeretettel alkalmaztam ezt

a trükköt, egyrészt azért, mert nagyjából tényleg ez a véleményem a női egyenjogúságról, tehát fel vagyok vértézve mindenféle érvekkel, és ennek folytán addig nyújtom a beszélgetést, amíg akarom, másrészt pedig, mert valóban hatásos trükk, ha meggondolom, a legjobb nőjeimet mindig így sikerült kifognom. Most viszont, esküszöm, csupán megszokásból alkalmaztam, éppen csak azért, hogy beszélgessünk valamiről, nem, nem akartam én semmi mást, arról van szó, hogy lusta voltam okosabb témát kiötleni. Mellesleg Eszter egyébként sem harapott rá a női egyenjogúságra, tett ugyan néhány megjegyzést, aztán figyelmesen végighallgatta nagy támadóbeszédemet, és rövid gondolkodás után igazat adott nekem. Meglepetten néztem rá, és zavarban is voltam egy kicsit; ilyesmi még nem történt meg velem, és most nem tudtam, hogy mihez kezdjek. Már elkészültem rá, hogy a továbbiakban mindketten hallgatni és unatkozni fogunk, mert amint már mondtam, lusta voltam újabb téma után kutatni, de akkor Eszter kisegített a nyomorból: elmesélte, hogy amikor ő még kisdobos és úttörő volt, a járási úttörő főnököt, egy középkorú, kopasz palit, ők gyerekek természetyszerűleg Suhai pajtásnak szólították. Ne is mondjam, hogy ez marhára tetszett nekem. Képzeld el, egy középkorú, kopasz palit a kisgyerekek Suhai pajtásnak szólítanak. Hát nem röhejes? Egyre jobban tetszett nekem Eszter. És ha nekem valaki komolyan tetszeni kezd, akkor mindjárt egy rakás kifogásolni valót találok rajta, és persze azonnal meg akarom változtatni. Eszter szűk, fekete nadrágban volt, és én a női nadrágoknál csak a női kalapokat utálok jobban, tehát közöltem vele, hogy a jövőben nem akarom nadrágban látni. Tesék szoknyát húzni. Most ő lepődött meg, egyáltalán nem értette, hogy mire föl követelődzök én, akit alig ismer, és ezidáig nem is beszélünk arról, hogy esetleg a jövőben is találkozunk. Motyogott valamit, hogy a nadrág igen praktikus, különösen kirándulásokra, mire én nagylelkűen beleegyeztem, hogy ha kirándulni megyünk, nadrágot húzhat, de különben szó sem lehet róla. Zavartan bólogatott, hogy rendben van, ezentúl majd szoknyában fog járni, közben gyanakodva nézegetett, mint aki nem tudja pontosan, hogy tréfálok-e, vagy pedig hülye vagyok. De nem töprengett sokáig, hanem elmesélte, hogy volt egy évfolyamtársnője az egyetemen, akinek az apja diplomata, és ebből kifolyólag csuda szép kocsikon jár, és csuda szép lakása van, de kijelentette, hogy a csuda szép lakás ablakaira addig nem tesz függönyt, amíg minden munkáslakás ablakán nem lesznek függönyök. Ez is tetszett nekem. Majdnem annyira tetszett, mint a Suhai pajtás. Akkor már eldöntöttem, hogy Eszterrel komolyan kell foglalkozni. Közöltem vele, hogy

ezentúl ne tüzze kontyba a haját, mivelhogy én azt is utálom. Úgy látszik, gyorsan megszokta a tempómat, mert egy pillanatig sem tiltakozott, sőt azt mondta, hogy a haja egészen a válláig ér, és hogy a jövőben nem fogja kontyba tűzni. A továbbiakban a második világháború eseményeiről társalogtunk az egész társaság bevonásával. Eszter azt mondta, hogy tragikus volt a magyar vezető politikusok ügyetlen kapkodása, ahogyan megpróbálták kilépni a háborúból, hogy mentsék, ami még menthető. Persze mindent csak elrontottak. Bezzeg a románok... No, pontosan ez kellett Jeannak. Jean többször járt már Erdélyben, elég jól ismeri az ottani viszonyokat, folyton az erdélyi magyarok sorsán kesereg, és ennek folytán utálja a románokat. Most is egyből robbant. Mi? Még hogy a románok? Hát igen, nekik sikerült kiugraniuk és megjárni a jófiút, legalábbis a Horthy-Magyarországgal szemben, holott... De könnyű volt nekik, hiszen az oroszok már bent voltak az országban, így aztán könnyű volt átállni hozzájuk, de hogyan állhattak volna át a magyarok. Itt nem csak az ügyetlenkedésről van szó. Vagy félóráig magyarázott Jean, miközben egykorú dokumentumokból idézett, szidta a románokat, aztán szidta Sztálint a háború utáni ügyek miatt és szidta Rákosit, meg a körülötte összegyűlt zsidókat, akik kiszolgálták Sztálint. A Testőr idegesen feszengett és megpróbálta elhallgattatni Jeant, meg mindannyiunkat, de senki nem értette, hogy mi a baja, és csak fűjtük a szöveget megállás nélkül. Végre Eszter kiment a fürdőszobába, és akkor a Testőr gyorsan figyelmeztette Jeant, hogy válogassa meg a szavait, mert Eszter zsidó, vagy legalábbis félzsidó. Aztán hozzám fordult és könyörögve kért, hogy legyek tekintettel őrá, és a helyzetére, és ezúttal ne kezdjek szokásom szerint a zsidó sorsproblémával foglalkozni, mert már éppen elég kellemetlenséget okoztam korábban is azzal, hogy amint megtudom, hogy zsidók is vannak a társaságban, nyomban érdeklődni kezdek, hogy mit jelent ma Pesten zsidónak lenni, meg hasonló örülségeket kérdezek, aminek következtében a hazai zsidók és nem zsidók egyaránt kínosan érzik magukat. Megnyugtattam a Testőrt, hogy nem lesz semmi baj, de amint Eszter visszajött, még talán le sem ült mellém, nekiszegeztem a kérdést: „Te tényleg zsidó vagy?” Eszter rövid idő alatt hihetetlenül megedződött mellettem, még ez a kérdés sem érte váratlanul, kedvesen rám mosolygott, aztán a Testőrré nézett gúnyosan, aki sápadt volt, és azt hiszem, magában válogatott átkokat mormolt, nyilván elátkozta azt a pillanatot, mikor engem meghívott erre az összejövetelre. „A Testőr azt mondja, hogy te zsidó vagy”, mondtam, „vagy legalábbis félzsidó. Igaz ez?” A Testőr idegesen felugrott, és azt javasolta, hogy táncoljunk, és

azzal már be is kapcsolta a magnetofont. „Mi az?!” tiltakozott Jean. „Házibulivá sülyed ez a szép társaság?” Tudniillik neki nem jutott nő. A Testőr már megragadta a széparcú Mariannt, és már buzgón rázta is a fenekét, az ötvös-művész a menyasszonyát vitte táncba, Eszter pedig hozzám tartozott, ezt akárki láthatta. „Rendben van”, mondtam, „menjünk táncolni, majd mi ketten alaposan megbeszéljük a zsidókérdést.” „Kérlek, hagyd abba. Nagyon kérlek, hagyd abba”, könyörgött a Testőr. „Menj a fenébe”, mondtam neki, és táncolni kezdtünk Eszterrel. Dühös voltam a Testőrré, amiért folyton ijedezett, és ezért eloldalogtunk a közeléből. Közben dicsértem az eszemet, hogy a széparcú Marianntól még időben átpártoltam Eszterhez. Végre egy zsidó lány, aki hajlandó megtárgyalni velem a zsidó vonatkozású dolgokat. Van jó néhány zsidó ismerősöm Pesten, de közülük egy sem akart ezekről a dolgokról beszélgetni velem. Ha valami konkrét dolgot kérdeztem tőlük, lapos, kitérő válaszokat adtak. Vannak nem zsidó ismerőseim is, sőt néhány igen-igen antiszemita beállítottságú, ők aztán beszélgettek éppen eleget a zsidóügyekről, de ezeket a szövegeket már jól ismerem, és sokkal inkább érdekelt volna Eszter véleménye. Tánc közben hosszú bevezetőt mondtam. Elmondtam Eszternek, hogy mennyi mindent összeolvastam a zsidóságról, a Bibliától kezdve egészen Simon Wisenthal könyvéig, és hogy egy időben komolyan tanulmányoztam az európai zsidóság történetét. Elmondtam még azt is, hogy az első novelláimat Ahasvérusról, a bolygó zsidóról írtam. Eszternek fogalma sem volt róla, hogy ki az az Ahasvérus. Hát ezzel kissé kiábrándított. Szerintem egy zsidó lánynak illene tudni, hogy ki volt Ahasvérus, a bolygó zsidó. No, mindegy. Elmagyaráztam neki, hogy ki volt a bolygó zsidó, és mit jelképez. Ezután rátértem a közelebbi dolgokra. Elmondtam, hogy már több mint egy hónapja Pesten vagyok, és ezalatt egy egész sor furcsa és nem egészen érthető jelenségre figyeltem fel. Az első héten ugyanis elég sok emberrel összeismerkedtem, és ezeket a felületes benyomásaim alapján és régi szokásomhoz híven az „értelmes”, a „közepesen értelmes” és a „hülye” kategóriába soroltam. Később, amikor régi ismerőseimnek elmondtam, hogy milyen újabb ismeretségeket kötöttem, néhányan az új ismerőseimet pusztán nevük alapján pontosan felbontották zsidókra és nem zsidóra is. No, nem egészen pontosan, de öt közül négyről eltalálták, hogy zsidó. Ezt később leellenőriztem, az új ismerőseimtől egyszerűen megkérdeztem, hogy tényleg zsidó-e, vagy sem. Kissé furcsán néztek rám, de azért megmondták. Én pedig nem győztem csodálkozni, hogy honnan ez a szimat, vagy minek nevezhetném, amivel olyan pontosan, már nevek alapján tud-

ják, hogy ki a zsidó és ki nem az. És persze azt sem értettem, hogy miért olyan lényeges ez. „Melyek azok a nemzetiszín politikai sirámok, amiket a zsidók előtt ajánlatos elmellőzni?”, kérdeztem Esztert, és hogy lássa, hogy én sem vagyok teljesen tájékozatlan, elmondtam, hogy olvastam az egyik kiemelkedő jugoszláv politikus emlékirataiban, hogy Sztálin milyen zseniális húzást csinált, amikor a háború után egy zsidó garnitúrát helyezett Magyarországra élére, mert így módon eleve kizárt minden esetleges nacionalista hőbörgést, és hogy abban az időben milyen nacionalista hőbörgéstől lehetett félni, csak hogy azóta változtak a viszonyok... Eszter csak hümmögött, ami érthető is volt, mert meglehetősen zavarosan adtam elő ezt az egész mesét, így hát, hogy segítsék neki, elmondtam egy régebbi esetemet. Szegeden voltam egyszer irodalmi esten, és ezt követően összehaverkodtam egy ottani íróval, aki néhány konyak után borongós hangulatban azt kezdte fejtegetni, hogy milyen iszonyú is a kisebbségi sors, ő, nagyon jól tudja ő ezt, hiszen ő is kisebbségi életet él, hiszen zsidó. Meg is feledkeztem már erről a beszélgetésről, itt Pesten viszont egyből eszembe jutott, és elmondtam néhány ismerősömnek. Az egyik részük persze robbant, hogy: micsoda? Még van pofája iszonyú kisebbségi sorsról beszélni, amikor valamennyien ott melegszenek a tűz körül, sehol a világon nincs ilyen jó dolguk, és így tovább, a másik részük, főleg a zsidók viszont nagyjából megértették, hogy milyen indítékból kesergett az említett író, de az indítékról nem akartak nekem beszélni, ehelyett a zsidóság történetét vázolták fel, ezt azonban én is ismerem, és ezzel még nem tudom ezeket a mindennapi jelenségeket megválaszolni. Így aztán szép lassan bezsongtam: kezdett az agyamra menni már a nevek alapján való felosztás, az óvatosságra való figyelmeztetés, az „ajánlatos másképpen beszélni”, no meg a kisebbségi sors is. Gondoltam, legegyszerűbb lesz, ha társaságban szépen megkérdézem, hogy mit jelent ma Pesten zsidónak lenni. Egy frászt volt a legegyszerűbb. A zsidók és a nem zsidók egyaránt falra másztak, ha ilyen kérdéseket dobtam be, és roppant kínosan feszengtek, s bár egyébként roppant jól megvoltak egymással, ez a téma mindjárt tönkretette a hangulatot. Holott szerintem erről komolyan kellene beszélgetni, sőt szerintem az volna a jó, ha erről komolyan beszélgetnének egymás között a zsidók és a nem zsidók. Inkább, mint egymás között szépen elmellőzni, aztán pedig külön-külön fújni az ijesztően egyoldalú szöveget. De hiába mondtam én ezt, senki sem osztotta a véleményemet; lehet, hogy vannak komoly beszélgetések erről a témáról, de nekem még nem volt hozzá szerencsém. Nos, ezt mondtam el körülbelül Eszternek, és hozzátettem, hogy

nagyon örülök, hogy egy zsidó lány hajlandó mindenről beszélgetni velem, és megkérdeztem tőle is, hogy mit jelent ma Pesten zsidónak lenni. Továbbá még egyszer megkérdeztem, hogy melyek azok a dolgok, amikről zsidók előtt nem ajánlatos beszélni, végezetül pedig megkértem, magyarázza meg, hogy szerinte miért nem akart erről senki sem beszélni velem, és miért van az, hogy ilyesmivel folyton csak a hangulatot rontom el. Eszter sokáig hallgatott, mint aki a megfelelő válaszon gondolkodik, én pedig türelmetlenül toptam a zene ütemére, miközben a Testőr gyilkos pillantásokat lövellt felém a szoba másik sarkából. Türelmetlen voltam, de nem akartam Esztert sürgetni, hagytam, hadd gondolja végig alaposan a választ. És amikor már azt hittem, hogy beszélni kezd, közölte velem, hogy sajnos nem tud mérvadóan válaszolni. „Miért?”, meresztettem a szemeimet. A fülemhez hajolt és megsúgta, hogy ő nem zsidó, még csak nem is félzsidó. Nem táncoltam tovább. Kétségbeesetten álltam Eszter előtt, és azt mondtam: „De hát a Testőr... A Testőr szerint te zsidó vagy, és ő már évek óta ismer téged.” Eszter megkért, hogy táncoljunk tovább, és ne beszéljek ilyen hangosan, nehogy a többiek észrevegyenek valamit, és majd ő mindent megmagyaráz. Hát jó, folytattuk a lötyögést, és porig voltam sújtva, mert tényleg meg voltam győződve, hogy Eszter zsidó, és most úgy éreztem magam, mint akit átverték. Már már sajnálni kezdtem a széparcú Mariannt, talán jobb lett volna, ha mellette maradok. Morfondíroztam, de akkor Eszter mindent megmagyarázott. Arról van szó, mondta, hogy ő egy zsidó baráti társaságba tartozik, ami érthető is, hiszen a közgazdasági egyetemen, ahová járt, főleg zsidó hallgatók voltak, és itt formálódott ez a társaság, és a Testőr ezt látva, no meg mások is, elkönyvelték, hogy Eszter is zsidó. Ő kezdetben talán még fel is világosította volna őket, de később észre vette, hogy éppen zsidó volta miatt tartanak tőle egy kicsit, sőt mióta a Testőr a nagyon bizalmas munkahelyén dolgozik, szinte fél tőle, fontos neki, hogy Eszter jó véleménynel legyen róla, aminek valószínűleg az a magyarázata, hogy a Testőr főnöke is zsidó. „Csuda kellemetlen lenne”, mondta Eszter, „ha én a zsidó lány azt kezdeném terjeszteni, hogy a Testőr antiszemita.” „A Testőr nem antiszemita”, mondtam. „Tudom”, mondta Eszter, „de akkor is csuda kellemetlen lenne. Nem beszélve arról, hogy van néhány antiszemita ismerősöm, akik még inkább félnek tőlem, és még inkább kedvesek hozzám, nehogy én, a zsidó lány észrevegyek valamit. Engem ugyan nem érdekel, hogy ki az antiszemita és ki a zsidó, viszont imponál, hogy egyes emberek tartanak tőlem. Egész kellemes érzés ez, hidd el. Meg aztán, miért csak a zsidóktól féljenek? Féljenek tőlem is.” Ebben a lány-

ban van fantázia, szögeztem le magamban, és már nem is sajnáltam, hogy otthagytam miatta a szépcarcú Mariannt. „Marhára meglepődne a Testőr, ha most mindent közölnék vele”, mondtam. „Inkább ne mondjuk meg”, tiltakozott Eszter. „Jobb szeretem, ha tart tőlem egy kicsit.” De engem nem hagyott nyugton a dolog. „Zavarba kellene hozni valamiképpen”, mondtam. „Legközelebb, ha találkozni fogunk vele, szidni fogod a zsidókat, jó?” „Hát nem bánom”, egyezett bele. „Azt hiszem marhára meg fog lepődni.”

Hát így ismerkedtem meg Eszterrel, Aranyos, és nem tehetek róla, de tényleg az volt az érzésem, hogy mindenképpen foglalkozni kell vele. Nem voltam még akkor szerelmes belé, dehogysis voltam, én akkor Téged szerettelek, és nem hazudtam, amikor azt mondtam, hogy Te vagy a legtökéletesebb lány, Te vagy az, akit mindig kerestem, én tényleg azt hittem, és még ma is meg vagyok győződve, hogy valóban tökéletes vagy, és nem is akartam én másba szerelmes lenni, igaz, akkor este onnan a Testőrtől hazakísértem Esztert, de csak azért, mert jól éreztem magam vele, és hát olyan gyorsan szót értettünk egymással. Szép éjszaka volt ez, szép, hideg éjszaka, és mi Eszterrel nagyon jókedvűek voltunk, rengeteget nevettünk, esküszöm, nincs még egy lány, akivel ilyen sokat és jókedvűen lehet nevetni. Nem túlzok, tényleg rengeteget nevettünk, akkor a legtöbbet azon, amikor Eszter megjátszotta Hülye Magyarországit. Tudod a Hülye Magyarországi az, aki, miután megtudja, hogy jugoszláviai, romániai vagy csehszlovákiai vagy, nem győz csodálkozni, hogy idegen létedre milyen jól beszélsz magyarul. Hiába magyarázod neki, hogy ez az anyanyelved, ő változatlanul csodálkozik, mintha egy magyarul beszélő eszkimóval állna szemben. Egyszer például egy író-olvasó találkozóra hívtak valamelyik Tisza menti nagyközségbe. A hallgatóság főleg diákokból állt, és én rövid félórás előadást tartottam nekik a vajdasági magyar irodalomról, amely a nehézkes kibontakozás után az utóbbi időben egész szépen lombosodik, aztán felolvastam egy-két regényrészletet, és vártam a kérdéseket. Akkor felállt egy ifjú diáklány. És komoly csodálkozással azt kérdezte tőlem, hogy ha már magyarul írok, és magyar nemzetiségű vagyok, mi a fészkes fenének mentem Jugoszláviába, miért nem maradtam Magyarországon, mint más tisztességes magyar író. Kis híján lefordultam a székről, és csak annyit tudtam dadogni, hogy én Jugoszláviában születtem, de semmi kedvem nem volt egy magyarországi diáklánynak alapfokon megmagyarázni, hogy Jugoszláviában magyarok is élnek, hiszen az imént beszéltem az irodalmukról. Nos, az ilyen csodálkozó embereket nevezzük mi Hülye Magyarországinak, és Eszter ezt a Hülye Magyarországit játszotta

meg azon a hideg éjszakán, miközben a Szilágyi Erzsébet fasorban bolyongtunk, és folyton csak nevettünk, akkor még azon is nevettem, hogy furcsállják a magyar nyelvtudásomat. Végül mégis csak fázni kezdtünk, és akkor rövid időre elkomolyodtunk és megbeszéltük, hogy két nap múlva elmegyünk valami borozóba, és Eszter megígérte, hogy nem fog nadrágot húzni és a haját sem tűzi kontyba. Azt hiszem, hogy a bajok akkor kezdődtek, ezen a második találkozón. Sőt majdnem percnyi pontossággal meg tudnám mondani, hogy mikor. Éjfél után egy óra körül az Astoria bárban. Ó, igen, előbb tényleg egy borozóba mentünk – Eszter szoknyában volt és a kontyát is lebontotta –, ott azonban semmi sem történt, jókedvűen fecsegtünk mindenféléről egészen záróráig, de nekünk még nem volt kedvünk hazamenni, így aztán elmentünk az Astoria bárba. Megtehettük, mert volt pénzünk, illetve Eszternek volt pénze, lévén, hogy aznap kapott az anyjától ötszáz forintot, hogy csizmát vegyen. Ezt a bárt te is ismered, Aranyos, veled is voltam már ott, láthattad, hogy semmi különös; táncosok és énekesek, abban az időben Máté Péter volt a csillag, az ő szárait hangos rikoltozással kísérték a bárpult mellett unatkozó kurvák. Akkor azonban sem Esztert, sem engem nem érdekelt a műsor, meglehetősen sok bort megittunk már, és én, ha sokat iszom, néha furcsamód elérékenyülök, és örök hűséget esküszöm mindenkinek, ez a legjobb jele annak, hogy tökrészeg vagyok (volt egyszer valakim, akit nagyon szerettem, és aki nagyon ismert engem, és ha túlzottan kedves voltam hozzá, mindjárt tudta, hogy vagy tökrészeg vagyok, vagy pedig megcsaltam), másról nem igen lehet észrevenni, szóval akkor is ilyen állapotban voltam, és bár nagyon jól tudom, hogy ilyenkor óvatosnak kell lennem, mégis veszélyes beszélgetést kezdeményeztem. „Ide figyelj, te kis zsidó lány...”, kezdtem, és ma is pontosan emlékszem, hogy Eszter azt mondta: „Nem vagyok zsidó lány.” „Tudom.” „Akkor, ne mondd nekem, hogy kis zsidó lány.” Én pedig kijelentettem: „Mindig azt fogom mondani, ha nekem úgy tetszik. És neked nem szabad haragudni.” „Rendben van.” „Helyes. Tehát ide figyelj, te kis zsidó lány: velem maradsz, amíg én Pesten leszek?” „Veled maradok”, mondta Eszter. „Addig maradok veled, ameddig akarod.” Hát igen, ez történt éjfél után, úgy egy óra körül, és én már tudtam, hogy nagy baj van, és ki is józanodtam azon nyomban, de a legrosszabb az volt, hogy még így józanon is nagyon örültem, hogy azt mondta, velem marad, ameddig csak akarom. Ha nekem egy lány, aki egyébként is tetszik, azt mondja, hogy velem marad, ameddig akarom, abba én menthetetlenül szerelmes leszek. „Nem is ismersz...”, ügyetlenkedtem kétségbeesetten. „Megmondtam,

hogy veled maradok.” Nem tehettem semmit. Megpróbáltam fölényesen mondani azt, amit mondtam: „Könnyen megeshet, hogy beléd szeretek, te kis zsidó lány.” „Örölnék neki”, mondta Eszter. „A kis zsidó lány örölné neki. Egyébként van bennem egy kis zsidó vér.” „Helyes”, mondtam. Éreztem, hogy egyre jobban elkenődök, de nem akartam elkenődni, ezért megkérdeztem: „Ki ez a szemüveges krapek, aki énekel?” „Máté Péter. Kedvenc énekesem”, mondta Eszter. „Zsidó?”, kérdeztem megszokásból, mivel én a nevekről még nem tudtam megállapítani az ilyesmit, így aztán, ha valakit bemutatnak vagy beszéltek valakiről, mindjárt megkérdeztem, hogy zsidó-e az illető, és élveztem, mennyire megrökönyödik mindenki, főleg azok, akik figyelmeztettek, hogy erre ajánlatos vigyázni. „Zsidó”, mondta Eszter. „Helyes, helyes”, mondtam. „Menjünk mostmár innen a francba.” És mentünk, most is szép hideg éjszaka volt, de ezúttal nem nevettünk, komolyak voltunk mind a ketten, és egyszer csak Eszter megkérdezte tőlem: „Mi lesz a kis zsidó lánnyal, ha te elmész Pestről?” No, végre! Az ilyen kérdés még a legbambább falusi tahót is észhez téríti. De én nem akartam észhez térni. „Majd meglátjuk. Addig még sok mindent meglátunk”, mondtam, de éreztem, hogy a válasz korántsem olyan kimért, amilyennek lennie kellene. „Ne haragudj”, mondta Eszter, „ne is gondold rá. Én mindenesetre veled maradok, ameddig akarod. És nagyon örölnék, ha tényleg megszeretnél.” „Így lesz”, mondtam, „egész biztosan így lesz.” És akkor már halálbiztosan tudtam, hogy csuda kellemetlen napok várnak rám. És bejöttek ezek a csuda kellemetlen napok. Istentelenül hazudoztam mind a kettőtöknek, és hihetetlenül rohadtul éreztem magam. Igazán nem akarom eltúlozni a dolgokat; megtörtént már velem többször is, hogy, mondjuk, két nőm volt egyszerre, de akkor vagy az egyiket jobban szerettem, mint a másikat, tehát pontosan tudtam, hogy mit akarok, vagy pedig leggyakrabban egyiket sem szerettem és az egész nem érdekelt túlságosan, tehát hanyagul és minden lelkiismeretfurdalás nélkül irányítottam a nem egészen tiszta ügyeimet, most azonban Téged is nagyon szeretlek, meg Esztert is, egyformán jól éreztem magam mindkettőtökkel, éppen ezért folyton zavarban voltam, ügyetlenül hazudoztam összevissza, és csak azt csodálom, hogy egyiktek sem vett észre semmit. És múltak a napok, éreztem, hogy tennem kell valamit, de semmit sem mertem tenni, egyszerűen egyikteket sem akartam elveszíteni, valami csodára vártam, ami majd mindent megold, mert én időnként hiszek a csodákban, történtek is már velem csodák, és mindig olyankor, amikor nagyon nagy bajban voltam. De ezúttal késett a csoda, és én egyre jobban be-

lebonyolódtam, mint egy..., mint egy Zilahy-regényhős, azzal a különbséggel, hogy nekem eszem ágában sem volt öngyilkosnak lenni, bár ez semmit sem von le a helyzet súlyosságából. De hagyjuk ezt a nyavalygást. Szóval futottam mind a két pályán, megismerkedésünk után egy héttel már úgy éreztem, mintha isten tudja, milyen régóta ismerném Esztert; neki mindig jókedve volt, és továbbra is rengeteget nevettünk, és megbeszélésünkhöz híven még a Testőrt is elkaptuk egy kis zsidózásra. Emlékszem a Budapest szálló Borozójában jöttünk össze mi hárman, és iszogatás közben Eszter váratlanul kijelentette: „Utálok a zsidókat.” A Testőr ijedtében majdnem elnyelte a poharat. Nem akart hinni a fülének. „Mondd, hogy koszos zsidók”, parancsoltam szigorú arccal Eszternek. „Koszos zsidók”, mondta Eszter, és sikerült komolynak maradnia, ami nem volt éppen könnyű, ha az ember a megörökönyödött Testőrré nézett. Én büszkén kihúztam magam, és azt mondtam: „Látod, hogy tíz nap alatt mennyire megváltozott ez a lány.” „De hát..., de hát miért kényszerítet ilyesmire?”, dadogott szemrehányóan a Testőr. „Ez a szerelem”, mondta Eszter ünnepélyesen. Akkor este sokat nevettünk a Testőrön, még akkor is nevettünk, amikor ő már régen hazament egy újabb talánnyal gazdagabban, és akkor éjszaka aludtam először Eszternél. Egyszobás lakása volt Eszternek, régi bútordarabokkal kibéelve, a szoba közepén kis kerek asztal állt, az asztalon egy tranzisztoros rádió, mellette pedig a heti rádióműsor. Ez teljesen felesleges volt egyébként, mert Eszter fejből tudott minden állandó műsorszámot. És én akkor nagyon megsajnáltam. Mindig sajnálom azokat az embereket, akik fejből tudják a rádiók állandó műsorszámait. Szerettem volna valami szépet mondani Eszternek, aminek megörül, de ilyenkor persze semmi sem jut eszembe, egyetlen eredeti ötlet sem, így aztán neki is azt mondtam, amit minden nőnek szoktam mondani, ha ketten maradunk egy szobában: „ugye, te nagyon szép kislány voltál.” „Nagyon csúnya kislány voltam”, mondta Eszter. „Nem hiszem.” „Csúnya, kövér kislány voltam.” „Most nagyon szép vagy”, mondtam. Ennél az ócska trükknél az a jó, hogy végül mindig ugyanazt a dicséretet mondhatja az ember. Ezúttal azonban komolyan gondoltam. Eszter tényleg szép, akármit is mondasz, Aranyos, és egyáltalán minden szép volt akkor; a régi bútorokkal bélelt szoba, a jegenyefák kint a kertben, és akkor még a hó is esni kezdett, és én a sötét szobából néztem a hóesést, s ismét arra gondoltam, hogy tenni kellene valamit, mert a csoda késik, és ez így nem mehet sokáig, de most sem merem tenni semmit, csak jóval később mondtam: „Szegény kis zsidó lány.” Sajnálkozva mondtam, közben pedig azt gondoltam magamban, hogy Eszter

bizonyára füttyöl a sajnálkozásomra. Így próbáltam elrontani magamnak azt a szép éjszakát, mert én olyan hülye vagyok, hogy szándékosan elrontok mindent, ami szép, kételkedem a legkézzelfoghatóbb dolgokban is. No meg, afféle gyámoltalan önigazolásnak is szántam ezt a sajnálkozást, függetlenül attól, hogy Eszter komolyan veszi-e, vagy sem. „Miért mondd, hogy szegény kis zsidó lány?”, kérdezte. „Lehet, hogy egyszer nagyon megbánod ezt az éjszakát, meg mindent”, mondtam. „Lehet, hogy egyszer majd rájössz, hogy én milyen szemétláda vagyok.” „Soha nem fogom megbánni”, mondta. „És ne mondd nekem azt, hogy szegény kis zsidó lány. Nem vagyok szegény, és te sem vagy szemétláda.” Ó, igen, tudom, hogy ez a szöveg ismerős, Neked egy nappal korábban mondtam szinte szóról szóra ugyanezt az „Arany-szarvas” vendéglőben, csak emellé még hosszan magyaráztam is, Te pedig elérzékenyültél és sírtál, a főpincérnek a szeme majd kiesett, úgy bámult bennünket, és látszott az arcán, hogy biztosan tudja, hogy én most valami link szöveget nyomok ennek a szegény lánynak. Lényegében igaza is volt, ha ezt gondolta, tényleg link szöveget nyomtam Neked is, meg Eszternek is, tudniillik így próbáltam megnyugtatni a lelkiismeretemet, hogy figyelmeztettelek benneteket, hogy nem játszom tisztességesen, közben pedig marhára örültem, és dagadt a mellem a büszkeségtől, hogy ti tiltakoztok a szemétláda elnevezés ellen. Rohadt dolog volt, no, mit mondjak: Szégyellem is magam, és akkor határoztam el, hogy mégis megritkítom a találkozásokat, és felkeresem ismét a régi ismerőseimet, hátha az segít rajtam.

Nem is kellett felkeresnem senkit, mert amikor az Eszternél töltött éjszaka után hazamentem, Szócs András üzenete várt, hogy este hatkor legyek a Kárpátiában. Szócs András nagydarab, bajuszos festő, állítólag nem is rossz festő, én csak futólag ismerkedtem meg vele, nem sokkal azután, hogy Pestre érkeztem, alig néhány szót váltottunk csupán, és akkor mondta, hogy szeretne egyszer elbeszélgetni velem, de hát éppen vidékre kellett mennie, megígérte azonban, hogy amint visszajön, felkeres. Ezek szerint visszajött vidékről, és éppen jókor. Este fél hatkor elindultam a Kárpátiába, pontos akartam lenni, felületes ismerőseimnél mindig pontos szoktam lenni, még ha kocsmában várnak, akkor is. Útközben azonban összefutottam Tölgyesi-vel, minek következtében mégsem érkeztem pontosan. Tölgyesi ugyanis éppen atyáskodó hangulatban volt, kifagगतott, hogy mit csináltam az utóbbi napokban, találkoztam-e írókkal, mivel ő szentül meg volt győződve, hogy Pesten az első számú feladatomban csakis az lehet, hogy írókkal és szerkesztőkkel találkozzak gyümölcsöző kapcsolatok teremtése érdekében.

Nem mertem neki azt mondani, hogy az utóbbi időkben főleg nőügyekkel foglalkoztam, hiszen már amúgy is nagyon élehetetlennek és kissé hülyének tartott, amiért nem használom ki racionálisan a pesti napjaimat, ezért hát bólogattam, hogy igen, szorgalmasan nyüzsgök az írók között, találkoztam például Nagy Lászlóval az utcán, és váltottunk egy-két mondatot, Juhász Ferencel pedig telefonon beszélgettem, de hát csupán órájuk mertem hivatkozni, mivel régebből ismerem mindkettőjüket, és nem jöttem volna zavarba, ha Tölgyesi esetleg megkérdezi, hogy miről tárgyaltam velük, meg aztán úgy gondoltam, hogy két ilyen név még Tölgyesit is meghatja, és talán emelkedek valamelyest a szemében. Őt azonban nem hatotta meg sem Nagy László, sem Juhász Ferenc, fanyalogva csóválta a fejét és újabb neveket követelt, amivel viszont nem tudtam szolgálni. Erre hosszasan kioktatott, hogy tulajdonképpen mit is kellene nekem itt Pesten csinálni, aztán felsorolta vagy tíz írónak a nevét, mondván, hogy szerinte ezekkel kellene megismerkednem, és ha akarom, ő összehoz velük. Ezek az írók viszont nekem nem tetszettek, de nem akartam ellentmondani, mert az újabb hosszás oktatást eredményezett volna, ezért csak hümmögtem, hogy igen, rendben van, majd megbeszéljük, meg ilyesmi. Így is elég sokáig tartott a beszélgetésünk, úgyhogy mire a Kárpátiába értem, Szócs András már enyhén elázott és igen dühösen rázta a bajuszát, de azért igyekezett jó képet vágni hozzám is, udvariasan érdeklődött néhány közös ismerősünk hogyléte felől, mivelhogy ő hetekig vidéken volt, és azóta nem látta őket. A közös ismerőseink közül csupán a Testőr hogylétéről referálhattam, a Testőrt viszont kimondottan utálta Szócs Andris, és mindjárt meg is rótt, amiért egy ilyen alakkal barátkozom. Mondtam neki, hogy a Testőr valamikor nagyon klassz gyerek volt, és időnként még ma is klassz gyerek, de ezt Szócs Andris nem akarta elhinni. Hogy felvidítsam valamennyire, elmondtam neki Eszter esetét a Testőrrel, de ettől még mogorvább lett. Szerinte az a zsidózás nagyon rossz vicc volt, és ő különben is utálja a zsidókat. Valószínűleg kénytelen lesz vidékre költözni, pontosan a zsidók miatt, mert azok csak egymás szekerét tolják, mindenki másnak a nyakát törik, és sajnos olyan helyzetben is vannak, hogy ezt megtehetik. Éppen ez volt az az időszak, amikor legjobban érdeklődtem a zsidóügyek iránt, de mint már mondtam, azt zsidókkal szerettem volna megtárgyalni, a Szócs Andris-féle szöveget éppen elégszer hallottam már, ezért inkább nem haraptam rá a témára. Akkor kérdezte tőlem, hogy mikor kaptam meg az üzenetét, és miért késtem ilyen sokat. Most már nagyon úgy beszélgettünk, mint régi ismerősök. Mentegetőzve elmagyaráztam, hogy

egy újságíró ismerősömmel találkoztam, és ő tartott fel. „Ki az az újságíró?”, kérdezte Szócs Andris. „Tölgyesinek hívják”, mondtam, „nem hiszem, hogy ismered.” „Zsidó, igaz?”, kérdezte. „Nem tudom.” Tényleg nem tudtam. Tölgyesit több mint egy évvel ezelőtt ismertem meg, abban az időben még nem alakultak ki az ilyen irányú reflexeim, tehát nem kérdeztem meg tőle, sem mástól. „Biztos zsidó”, mondta Szócs Andris. „Mit akart tőled?” „Ajánlott vagy tíz író, akikkel okvetlenül meg kell ismerkednem.” „Kik azok az írók?” Nem emlékeztem már mindegyiknek a nevére, de négyet-ötöt mégis felsoroltam. Szócs Andris gúnyosan vigyorgott a bajusza alatt. „Ismered azt a viccet, amikor a tanító néni felszólítja a gyerekeket, hogy sorolják fel a nagy emberek neveit?”, kérdezte. „Nem ismerem.” „Feláll az első gyerek és azt mondja: Jézus. Jól van. Feláll a második gyerek és azt mondja: Marx. Jól van. Feláll a harmadik gyerek és azt mondja: Einstein. Jól van. Akkor feláll Pistike és megkérdi: tessék mondani, tanító néni, a negyediknek is okvetlenül muszáj zsidónak lenni?” Szócs Andris vigyorgott és várta a hatást, mire én is egyetértően vigyorogtam vele. „Legközelebb, ha Tölgyesi barátod felsorolja az íróit, meséld el neki ezt a viccet”, javasolta. Megnyugtattam, hogy el fogom mesélni Tölgyesinek. „Egyébként biztosan ismeri”, mondta Szócs Andris. „A zsidók minden zsidó viccet ismernek.” A téma ezzel egyelőre le is zárult, derekasan nekifeküdtünk a söröknek és a művésztelepekről meg az alkotói szabadságról beszélgettünk és mindketten igen szabadelvű álláspontokat hangoztattunk. Egészen kellemesen elbeszélgettünk, de egyszer csak megjelent a kis keszeg Solymosi, akiről nem tudom biztosan, hogy micsoda, mindenesetre sokat forgolódik a Kárpátiában, és ismert engem. Egyenesen az asztalunkhoz tartott, Szócs Andris pedig gyanakodva megkérdezte tőlem: „Ki ez?” „Egy ismerősöm. Solymosinak hívják.” „Zsidó?” „Majd mindjárt megkérdem tőle.” Solymosi odajött, és én megkérdeztem: „Te zsidó vagy?” „Igen”, mondta Solymosi meglepetten. „Miért?” „Az utóbbi időben arra oktatnak, hogy az ilyesmit jó tudni. De főleg a barátomat érdekelte.” Solymosi leült az asztalunkhoz és beszélgetni kezdett velem, de Szócs Andris csakhamar félbeszakította és megkérdezte tőle: „Te zsidó vagy, vagy pedig magyar?” „Magyar zsidó vagyok”, mondta Solymosi. „Nem válaszoltál a kérdésemre”, akadékoskodott Szócs Andris. „De válaszoltam.” „Látod, nem akar színt vallani. Mind ilyenek. Látod, az a Tölgyesi barátod is kizárólag csak zsidó íróknak akart bemutatni téged”, mondja nekem panaszosan Szócs Andris. Aztán megint Solymosihoz fordult. „Mondd, te miért nem ölsz meg engem?” A kis keszeg Solymosi széttárta a karját, elnevette magát és azt

mondta: „Nem kifizetődő.” Várt egy kicsit, aztán még hozzátette: „Stílusos válasz, igaz?” „Igaz”, bólogatott nagyon komolyan Szócs Andris. Gondoltam tanácsosabb lesz a vitát elvi síkra terelni, ezért feltettem Solymosinak is az agyonnyűtt kérdést, hogy mit jelent ma Pesten zsidónak lenni. Ne is mondjam, hogy Solymosi is történelem órát tartott, de ezúttal nem bántam, így legalább elejét vettük minden kötekedésnek. Szócs Andris szép lassan elbágyadt, megjegyzem, én is, a történelemórát, azt hiszem, egyedül a kis Solymosi élvezte maradéktalanul, mi inkább csak hősiesen statisztáltunk neki. A lényeg azonban az, hogy végül nagy egyetértésben váltunk el. Búcsúzáskor Solymosi közölte velem, hogy szombat este egyik barátjának a lakásán ifjú értelmiségiek gyűlnek majd össze, és nekem is érdemes volna oda elmenni. Többnyire zsidók lesznek ott, mondta nevetve, és hátha valaki választ ad a kérdéseimre, mert az az érzése, hogy az ő válaszával nem vagyok megelégedve. Megígértem, hogy el fogok menni.

VI.

Aztán vártam azt a szombat estét, bár eléggé kedvetlenül vártam. Valahogy megéreztem, hogy számomra nem sok újat hozhat. Ezen kívül, mondtam is már, én nagyon nem szeretek emberekkel ismerkedni, ott pedig tudtam, hogy lesz egy rakás ismeretlen. Kedvetlenül tébláboltam azokban a napokban, és persze nem bírtam ki, megint csak eljárogattam Hozzád az irodába, no meg Eszterhez is, és külön-külön rengeteget meséltem mindkettőtöknek, nagyjából ugyanazokat a dolgokat. Nem tudom már, hogy miért, de emlékszem, hogy mindkettőtöknek meséltem egy csúnya és buta lányról, akiben csupán az volt az érdekes, hogy nagyon szépeket álmodott, és minden nap elmondta nekem az álmait, én meg nem győztem csodálkozni, hogy egy ilyen ostoba teremtés hogyan álmodhat ennyi szép dolgot, és tárt szájjal hallgattam jó ideig, végül azonban már annyira idegesített a butasága meg a hosszúra nyúlt arca, hogy a szép álmait is megutáltam: érzelmi életem legsötétebb időszaka volt ez, a végén ugyanis már csalánkiütéseket kaptam, hacsak a hangját meghallottam. Azóta óvakodom minden olyan nőtől, akinek szép álmai vannak. Rengeteg ilyen marhaságot meséltem Neked is, meg Eszternek is, talán ezzel akartam leplezni a rosszkedvem, bár, ha jobban meggondolom..., magam sem értem, miért kell túlságosan lehervadni attól, ha az ember egyszerre két lányba szerelmes, és ha nem tud végére

járni a magyarországi zsidókérdésnek. Azt hiszem, hogy én utólag kissé eltúlozom a dolgokat. Nem is éreztem én olyan rosszul magam azokban a napokban. Ezt nemrégien meglehetősen nyomasztó körülmények között le is ellenőriztem. Egy rohadt csapatszállító katonai hajón utaztam – nagyon ronda hajó volt, egyáltalán nem hajó formájú, engem leginkább valami óriási talajgyalura emlékeztetett –, s akkor tényleg leellenőriztem. Nem akarom részletezni, hogyan kerültem oda, a lényeg az, hogy a Tiszán közlekedik ez a hajó, és minket, álmos és fáradt katonákat az éjszaka kellős közepén vezényeltek fel rá. Sötét, ködös éjszaka volt, a Tisza-parti fűzfák vizesek és hidegek voltak, és mi egyenesen a fák közül léptünk fel annak a rohadék hajónak a fedélzetére, ami ugyancsak vizes és síkos volt a ködtől. Itt mindegyikünknek a nyakába akasztottak egy-egy hülye mentőövet, ami hátulról olyan volt, mint egy malomkőgallér, elől pedig derékig ért és meg kellett kötni, mint valami kötényt. Ezzel a vacakkal megpakolva egy szűk csapóajtón keresztül lemásztunk a hajó gyomrába a legénységi hálófülkébe. Legénységi hálófülke! Kis sötét lyuk, összesen hat tengerészággal; a bejáratnál balra és jobbra három-három ágy egymás fölé a falba erősítve, azonkívül egy nagy szekrény is volt ott, és akkora mozgásterület, hogy két ember vigyázva elmehetett egymás mellett. Tizenötünket zsúfoltak be ebbe a patkánylyukba, a fejünk fölött pedig félrehúzták a szellőztetőnyílás fedelét, nehogy félóra alatt valamennyien megfulladjunk. Az ágyakon tiszta lepedő volt, így hát senki sem mert még csak leülni sem rájuk a piszkos katonaruhájával, inkább egymás hegyén-hátán tolongtunk, amíg én meg nem untam ezt a nyomorgást, és sáros csizmával meg a hülye mentőövvel együtt végigfeküdtem az egyik alsó ágyon. Ne is mondjam, hogy a következő pillanatban már a másik öt ágy is foglalt volt. Még így is kilencen maradtak talpon állva, ezek nekidőltek az ágyaknak és nyomban elaludtak. Én is elaludtam, közben a hajó elindult, és azt mondták, hogy egy óra múlva kiköt valahol, és akkor majd kiszállunk. Számításom szerint úgy másfél óra múlva ébredhettem fel, hallottam a gépek zúgását, viszont a hajó állt. Olyan sűrű volt a köd, hogy nem lehetett kikötni, így hát az a rohadék hajó megállt a folyó közepén és csak zúgatta a gépeit, és várta, hogy megritkuljon a köd. Lent a patkánylyukban meg aludt mindenki és töksötét volt, olyan sötét, amilyen csak egy hajó gyomrában lehet. A szellőztető nyíláson át beszűrődhetett ugyan valamennyi fény, de ezt elállták előlem az egymáshoz szorult katonák, akik a hátukat az ágynak támasztották, és talpon állva aludtak. Tapogatóztam magam körül: balról a fal, jobbról vizes katonaruhák, fölöttem meg a másik ágy, de

olyan alacsonyan, hogy ha megpróbáltam felemelkedni, mindjárt belevertem a fejem. Rájöttem, hogy még csak oldalra sem tudok fordulni, hogy ezeken az ágyakon hanyatt fekve lehet csak aludni; és akkor kezdtem kellemetlenül érezni magam: az egésznek olyan, hogy úgy mondom, koporsó íze volt. No, nem ijedezem az efféle dolgoktól, és akkor is nagyon jól tudtam, hogy hol vagyok és kik állnak körülöttem, de egyre jobban zavart, hogy még a kezemet sem nyújthattam ki rendesen, és hogy mozdulatlanul kell feküdnöm a sötétben, és ráadásul még a nyakamba akasztott mentőöv is fojtogatott. Csuda kellemetlen az, amikor az embert töksötétben egy hülye mentőöv fojtogatja; nekem sötétben amúgy is mindig az az érzésem, hogy nem kapok elég levegőt, hát még egy ilyen vacak mentőövvvel a nyakamban, alvó emberek, hajófalak és ágyak közé ékelve. Megpróbáltam lekecmeregni az ágyról, valakit teljes erőből hátba rúgtam, ez a valaki fájdalmasan felnyögött, de nem mozdult, nem is mozdulhatott volna szegény, még ha akar, akkor sem, hiszen körülötte is mindenütt alvó katonák álltak, így hát nem rugdalóztam tovább, hanyatt fekve bámultam a sötétbe és mozdulatlanul fulladoztam. Az a rohadék hajó meg zúgatta a motorjait és állt a folyó közepén, mintha sohasem akarna elindulni. Nos, ilyen nyomasztó körülmények között ellenőriztem le azoknak a napoknak a hangulatát, amikor még a kettős szerelem miatt sajnálkoztam magamon, és pesti ismerőseimet a zsidó vonatkozású kérdésekkel kínoztam. Nem az ellenőrzés végett, hanem hogy elfeledkezzek nyomorúságos helyzetemről ott a talajgyalu formájú hajó gyomrában, elhatároztam, hogy valami távoli dologra gondolok, és akkor eszembe jutottak az említett pesti napok, amikor órák hosszat üldögéltem az irodában, és mindenféle marhaságot meséltem Neked, egyebek között a szép-álmú, csúnya lány históriáját is, és amikor rengetegszer elmondtam, hogy Te vagy a legszebb lány, akit valaha is láttam. Aprólékosan végiggondoltam ezeket a dolgokat, melyekről utólag néha azt hittem, hogy mélységesen elkedvetlenítenek, de akkor kiderült, hogy nem így van: természetesen nem voltam túlságosan jókedvű, bántott a dolog meg minden, de azért elviselhetően éreztem magam, hiszen felidézve őket még ott a hajó gyomrában is kezdtem magamhoz térni, és már nem is fulladoztam. És ez nem csak azért volt, mert másra gondoltam. Ezt is leellenőriztem. Tudniillik most már megkapaszkodtam a pesti napokban, módszeresen idézgettem az emlékeimet, és eljutottam ahhoz a hideg, téli naphoz, amikor Te először megérezted, hogy valami nincs rendben a mi nagy szerelmünkkel, pontosabban az én nagy szerelmemmel, mert minden bevezető nélkül sírni kezdte, és folyton

csak azt hajtogattad: „Nem szabad elmenned. Neked sohasem szabad elmenned.” Én pedig saját magamat idéztem a *Testvérem, Joáb* című regényemből: „Ne sírjál”, mondtam. „Nem akarom, hogy sírjál. Te nagyon szép vagy akkor is, amikor sírsz, de én nem akarom, hogy sírjál.” „Sohasem szabad elmenned”, mondtad, és tovább sírtál. És én akkor azt mondtam: „Lehet, hogy el kell majd mennem egyszer, de biztos lehetsz benne, hogy visszajövök. Bármilyen történjék is, vissza fogok jönni hozzád. Egy szép napon, amikor majd nem is számítász rá, megjelenek. Ha egyáltalán valaha is elmegyek.” Ezt meg egy western filmből idéztem, amelyben Marlon Brando játszott a főszerepet. Nyugodtan idézhettem, Te nem láthattál western filmeket, mivel Magyarországon nemigen vetítik őket, és valljuk be, szépen is hangzott azon a hideg téli napon, meg aztán függetlenül attól, hogy idéztem, komolyan gondoltam, amit mondtam. Persze, nem sokat ért az egész, nyilván nem is figyeltél rám, sírtál tovább, és én akkor azt ajánlottam, hogy menjünk sétálni, mert arra számítottam, hogy az utcán talán mégsem fogsz sírni. De Te ott is sírtál, pedig szép, napos, fehér délután volt, mindenütt vastagon állt a hó, és a Népstadion úton a külföldi követségek előtt szigorú arccal posztolt egy rendőr... Hát ettől aztán megint fulladozni kezdtem, tehát egyáltalán nem volt mindegy, hogy mire gondolok abban a sötét patkánylyukban. Ezért inkább félretettem a pesti emlékeimet, és felidéztem egy karikatúrát, amit egyszer régen láttam, és nagyon tetszett nekem: egy kikapós feleség a szertőjével fekszik az ágyban, a férj pedig jön be az ajtón, és még mielőtt bármit észrevenne, azt kiabálja: „Drágám, utálom az egész világot. Éppen az imént öltem meg egy embert az utcán.” Ez segített. Ismét levegőhöz jutottam, és akkor még gyorsan eszembe jutott az is, hogy valaki egyszer halálkomolyan azt mondta nekem, hogy szerinte Rip Kirby homoszexuális. Ez a Rip Kirby egy szemüvegs magándetektív, és egy híres képregénynek a főhőse. De ez már nem tartozik a tárgyhoz, még csak annyit, hogy a kód végre megritkult a folyó fölött és az a rohadék hajó kikötött, még mielőtt kifogytam volna a karikatúrákból és a viccekből, amelyek megmentettek a megfulladástól... Nem, ez sem lényeges, az a lényeg, hogy rájöttem, hogy nem is voltak olyan szörnyűk azok a pesti napok, akkor a tél legelején, és hogy tulajdonképpen a zsidókérdés sem érdekelt annyira, mint ahogyan azt gondoltam, és mások is gondolták. Akkor azonban még nagyon benne voltam az egészben, a kelleténél többet is fecsegtem ezekről a dolgokról, mégpedig elsősorban a Testőrnek. Mondtam már, hogy a legtöbb ember imád tanácsokat osztogatni; és hát a Testőr is közéjük tartozik. A zsidóügyekről ő sem akart ugyan

érdemlegesen beszélgetni velem, különösen azóta, hogy Eszter olyan érthetetlenül viselkedett, ellenben a szerelmi problémáimra annál nagyobb vehemenciával vetette rá magát. Komolyan mérlegelte a helyzetet és komolyan mérlegelt Téged is meg Esztert is, felsorakoztatta az általa hibáknak ítélt hibáitokat és az értékeiteket, és ebből a mérlegelésből Te kerültél ki győztesen. „Esztert ki kell bekkelni”, közölte velem ünnepélyesen a Testőr, és már készítette is a terveket, hogy miként szabaduljak meg fájdalommentesen Esztertől. Nekem sem kellett több. Ettől kezdve még jobban ragaszkodtam Eszterhez. De azért nem szóltam a Testőrnek; ha már egyszer kifecsegttem a bajomat, ráhagytam, tervezgessen kedvére. És ő tervezgetett is, de csupa használhatatlan ötletek jutottak az eszébe, még ha akartam volna, akkor sem tudtam volna mit kezdeni velük. Az igazság kedvéért még azt is meg kell mondanom, hogy később a Testőr Eszter-párti lett, és akkor meg Téged akart mindenáron kibekkelteni, és ugyancsak használhatatlan ötletek sokaságával állt elő. Vagyis nem történt semmi, legalábbis azokban a napokban nem. A Testőrrel felfüggesztettük a tervek készítését, elérkezett a szombat, és én elmentem arra az összejövetelre, amelyen a kis Solymosi szerint többnyire zsidók vesznek részt.

Előzőleg megtudtam, hogy Reményi-Benz is rendszeresen jár erre az összejövetelre, ezért megbeszéltem vele, hogy együtt megyünk. Reményi-Benz nem zsidó, ezt is megtudakoltam azokban a napokban, ha jól emlékszem Rózsa Árpádot, a vízi mérnököt kérdeztem meg, és ő azt mondta, hogy kizárt dolog, hogy Reményi-Benz zsidó legyen; a Józsefvárosban született, és könnyen meglehet, hogy az öregapja még nyilas volt. (Igen, nagyon valószínű, hogy Rózsa Árpád mondta ezt, abban az időben őt foglalkoztatták efféle származási ügyek, mivel munkahelyet akart változtatni, és kilátásban is volt egy bizalmas munkahely, nem annyira bizalmas, mint a Testőré, de azért elég bizalmas munkahely, aminek az volt az előnye, hogy nincs kötött munkaidő. Rózsa Árpád már régóta vágyott ilyen kötetlen munkaidős állásra, és most itt volt az alkalom, aggasztotta azonban, hogy a káderezésnél esetleg kiderül, hogy az egyik dédapja csendőr volt, és ezt biztos rossz néven veszik majd tőle, és akkor lőttek a kellemes és bizalmas munkahelynek. A csendőr ősszüelővel szemben, igaz, volt neki egy jó pontja is: az apját ugyanis a háború vége felé megsebesítette a Gestapo, de Rózsa Árpád nem szívesen hivatkozott erre. Az a sanda gyanúm, hogy amolyan véletlen félreértésből eredő sebesülésről van szó, bár szerintem, ha már ez annyira fontos, egy eltévedt Gestapo golyó az apa karjában legalább olyan jó pont, mint

amilyen rossz pont egy csendőrnagyapa vagy dédapa. Meg is mondtam ezt Rózsa Árpádnak, ő azonban továbbra is aggódott csendőrnőének fenyegető árnya miatt. Megkérdeztem Reményi-Benztől, hogy miféle társaság lesz az összejövetelen, és ő megnyugtatóan, hogy nagyon rokonszenves emberek, érdemes velük megismerkedni. Tényleg rokonszenves emberek voltak, ahogyan azt Reményi-Benz mondta, és tényleg többnyire zsidók voltak ott, ahogyan azt Solymosi ígérte. A zsidó vonatkozású kérdéseimre mégsem került sor, mivel a társaság, lehetnek vagy tizenöten, elsősorban az irodalom és művészet jegyében gyűlt össze. Egy szakállas, fiatal srác tehetségét akarták lemérni. Az ifjú ember verseket írt szorgalmasan, és ez alkalommal behúzódtott a szoba egyik sarkába és onnan felolvasott egy hosszú poémát. Illetve csak időnként olvasta, időnként meg énekelte, mindez elég sokáig tartott, de én alapjában véve élveztem, ami verseknél nagyon ritkán történik meg velem. A többieknek is tetszett a poéma, hosszasan vitatkoztak róla, rámutattak ugyan a fogyatékoságaira is, de főleg dicsérték, annyira dicsérték, hogy végül már kezdett idegesíteni a dolog, és már nem is tetszett annyira a szakállas ifjú felolvasott és eldalolt műve. De azért hősiesen, egy szó nélkül végighallgattam a méltatásokat, ami egyáltalán nem volt könnyű, mivel az összesereglett, alkalmi kritikusok olyan világrengetően merész sorokat fedeztek fel az említett poémában, amit én, bármennyire is figyeltem, nem vettem észre. Na, már most az az igazság, hogy eleve utálok a verseket, ha nem okvetlenül szükséges, nem is foglalkozom velük, tehát nem vagyok a legmegbízhatóbb értékelő, így hát kételyeim támadtak, hogy a többieknek talán igazuk van, és én vagyok botfűlű, ami persze még jobban feldühített. Így tököldöttem ott szó nélkül, és imádkoztam, hogy fejeződjön már be minél gyorsabban az egész verselemezés, de azért marhára udvarias voltam, érdeklődve hallgattam minden hozzászólást. A társaság azonban még nálamnál is udvariasabb volt, mert egyszer csak felkértek, hogy mondjak én is véleményt. Jobb szerettem volna, ha nem kérnek ilyesmire, de hát nem utasíthattam vissza a kérelmet, és bár jól tudtam, hogy miután felidegesedtem, szokás szerint igazságtalan leszek, és gorombaságokat fogok mondani, vettem a lapot, és természetesen gorombaságokat mondtam. Hirtelenében nem tudtam, hogyan kezdjem el, ezért nagyképpen kijelentettem, hogy ha nekem, mint szerkesztőnek, felajánlanák ezt a poémát, legalább kétharmadát kihúznám, néhány szép sort azonban mindenképpen közlésre méltónak tartok. A fene egye meg, én aztán mindig a lehető legrosszabbkor játszom meg a szerkesztőt. Most is, mi szükség volt erre? Félszemmel láttam,

hogy a szoba sarkában gubbasztó szakállas krapek vérig sértődött, papírt és ceruzát vett elő, felírt valamit, és a papírt egy fintor kíséretében átadta a mellette ülő fiatal lánynak, aki szemmel láthatólag igen nagyre értékelte a művészetét, és aki miután elolvasta a sebtében papírra vetett sorokat, megértően és egyetértően bólogatott. Ne is mondjam, hogy ezt követően még jobban begorombultam, bár közöltem a hallgatósággal, hogy sohasem foglalkoztam behatóan a költészettel, és ebből kifolyólag nem tartom magam szaktekintélynek, és nyugodtan megcáfolhatják azt az állításomat, hogy a szóban forgó poéma gyöngé, „igen műves dolog” ugyan, de mégis gyöngé, sőt talán éppen azért gyöngé. A továbbiakban elmarasztaltam az előadási módot is, és végre kinyögtem azt, ami legjobban idegesített kezdettől fogva: tudniillik, hogy én éppen azt hiányolom; amitől itt mindenki elkenődött, azt a rendkívül merész formai, de főleg tartalmi lázadást, ami szerintem, ha van is, annyira el van rejtve, hogy azt esetleg csak egy bizonyos (nem esztétikai!) tolvajnyelvet ismerők fedezhetik fel, de azok is csak a legmesszemenőbb jóindulattal. Más szóval, a hosszú, szobatiszta betűáradatban hiányolom azt a néhány borzas sort, am értelmet adna ennek a szerintem puha masszának. Igen-igen mélyértelműen, és nyilván zavarosan is beszéltem akkor este, a hallgatóság tagjai azonban úgy néztek rám, mintha mindent értenének. Később viszont kiderült, hogy mélyértelmű elmefuttatásomból az érintett fiatal költő csak azt jegyezte meg, hogy én a poémájának legnagyobb részét törölném, és emiatt egészen hosszú távra megsértődött, a többieknek pedig a „borzas” kifejezés ütött szeget a fejében. Amint elhallgattam, rám is kérdeztek nyomban, hogy mit értek én tulajdonképpen a borzas sorokon. Megismételtem azt, amit már korábban mondtam, hogy ha már lázadás, hát legyen lázadás, bonyolult elkendőzési trükkök nélkül, és akkor én is méltányolni fogom az állítólagos merészséget, amivel egyébként a szakállas költőnk amúgy sem kockáztatna semmit, hiszen, még mielőtt olvasni és énekelni kezdett volna, kijelentette, hogy poémáját nem közlésre, hanem magának és az irodalomtörténetnek írta, tehát teljesen fölösleges folyton számolnia a szókimondás hivatalosan megszabott pillanatnyi határaival, és különben is roppant furcsának találom, hogy már egy kezdő versíró is ilyen pontosan tudja, hogy milyen keretek között mozoghat, és hogy ezeket a kereteket következetesen tiszteletben tartja, még ha saját magának ír, akkor is. Gondoltam, hogy ezután majd érdemleges vita alakul ki a magyarországi szókimondás hatáiról, melyekről melleleg ma sincs pontos képzetem. Egy frászt. Újdonsült ismerőseim egy istenért sem akartak leszállni a borzas sorokról.

Szememre vetették, hogy nem az igazi jelentésének megfelelően használtam a „borzas” kifejezést, aztán néhányan külön-külön elmondták, hogy szerintük mit is jelent az, hogy „borzas”. Az egészben az volt a leghajmeresztőbb, hogy egymással sem tudtak teljesen egyetérteni, minek következtében vég nélküli polémia kerekedett a „borzas” szó jelentéstartalmáról. Azt hittem, hogy ott helyben elpusztulok. Legszívesebben a falba vertem volna a fejemet, amiért egyáltalán kimondtam azt a szerencsétlen „borzas” szót. Szentül megfogadtam, hogy egy életre száműzni fogom a szókészletemből, és már-már azt is megfogadtam, hogy a jövőben csak hordárokkal és legfeljebb villamosvezetőkkel barátkozom, mert íme, ismét bebizonyosodott, hogy indokoltan viszolygok a hosszadalmas irodalmi vitáktól, de ekkor Reményi-Benz is kiborult és könyörögve kérte a többieket, hogy hagyják már békében a borzas sorokat. No jó, megfogadták Reményi-Benz tanácsát és ismét a poéma felé fordultak. Újólág felfedeztek benne néhány súlyos és merész sort, a többi között olyan sorokat is, melyek egyértelműen és kíméletlenül elítélték az antiszemitizmust. Erre már felkaptam a fejem: ezeket a sorokat én is megsejtettem, bár korántsem tartottam őket túlzottan kíméletlennek és egyértelműnek, de most hirtelen az is eszembe jutott, hogy tulajdonképpen azért jöttem ide, hogy zsidóktól kapjak választ a magyarországi zsidók helyzetére vonatkozó kérdéseimre. De aztán mégsem kérdeztem semmit. A verselemzésen túl ugyanis tapétára került az antiszemitizmus és az antiszemiták. Kíméletlenül ki kell irtani őket, mondták, elmentszeni a torkukat, meg hasonló dolgokat művelni velük, egyszóval fizikailag meg kell semmisíteni valamennyit. És én akkor már tudtam, hogy sohasem fogok végére járni a magyarországi zsidókérdésnek, és ennek tudatában rosszkedvűen és csalódottan üldögéltem a harcias társaságban. Aztán mégiscsak elfáradt és szétszéledt a társaság. Reményi-Benzzel együtt mentünk a Baross térre, ahol neki a Rákóczi útra, nekem pedig a Thököly útra kellett fordulni, de mielőtt még elváltunk volna, azt mondtam, neki: „Nem szeretem az ilyesmit, hogy: ki kell irtani, meg karóba kell húzni, meg egyszer s mindenkorra megsemmisíteni...” „Senki sem említette a karóba húzást”, mondta Reményi-Benz. „Nem említette senki”, mondtam, „de a légkör néhány percig olyan volt, mintha még a felnégyelést is emlegetnék. Nem szeretem az ilyesmit. A fene egye meg, úgy éreztem magam, mintha egy megvadult antiszemita társaságba csöppentem volna, csak hogy ellenkező előjellel.” „Nem kell mellre szívni”, mondta Reményi-Benz. „Meg kell érteni őket... Lényegében nagyon rendes srácok, hidd el. Okos és értékes emberek.” „Ez nem vitás”,

mondtam. „Tényleg okos és rendes srácok. De én akkor sem szeretem a karóba húzást meg a felnégyelést. És különben is, azért jöttem, hogy értelmesen megdumáljam velük a magyarországi zsidókérdést.” „Magyarországon nincs zsidókérdés”, mondta vigyorogva Reményi-Benz. „Ne hülyéskedj”, mondtam dühösen. „Engem tényleg érdekel ez a dolog. Lehet, hogy egyszer majd írok a pesti napjaimról, és akkor ezt is be kellennem. Bár ezek után nem hiszem, hogy valami érdemlegeset...” Nem fejezhettem be, mert Reményi-Benz meg a szavamba vágott: „Micsoda?! Te zsidóügyekről akarsz írni?” „Arról is. Meg mindenről.” Reményi-Benz teljesen kiborult: „Rendben van, írd mindenről, amit csak láttál, vagy hallottál, vagy tapasztaltál, de a zsidóügyeket hagyd. Ez annyira bonyolult és rázós dolog, hogy igazán nem lehet felületes észrevételek alapján fecsegni róla. Nevetségessé teszed magad, és csak bajt keversz.” „Mi az, amiről fecseghetek felületes észrevételek alapján?”, kérdeztem. „Fecsegi, amiről akarsz, de a zsidóügyeket ne bolygasd.” „Szerintem nagy baj van azzal az üggyel, amiről nem szabad beszélni”, mondtam bölcsen. „És én egyébként sem szeretem, ha azt mondják, hogy valamiről nem fecseghetek.” „Én csak jót akarok neked, és azért figyelmeztetlek...” „Menj a fenébe”, mondtam. „Arról írok, amiről akarok. Miért vagy ennyire kiborulva?” Reményi-Benz összeszedte magát, és úgy magarázott, mint egy kisgyereknek: „Ide figyelj, hagyd ezeket a zsidó dolgokat. Majd én megmondom neked, hogy miről érdemes írni. Van itt például egy avantgarde színház. Afféle félamatőr színház, de nagyon jó, majd elvezetlek oda. És elvezetlek a Citadellába, ahol vasárnap délutánonként a Kex együttes játszik. Afféle tiltakozó dalokat adnak elő. Nagyon érdekes.” „Hallottam, hogy van itt valahol egy zsidó étterem, ahol csak zsidó ételeket szolgálnak fel”, mondtam vigyorogva. „Oda akarok elmenni.” Ezt már csak azért mondtam, hogy ugrassam Reményi-Benzet. Lehet, hogy nincs is ilyen étterem, én mindenesetre nem kerestem. Igaz, az avantgarde színházba se mentem el. Később hallottam, hogy B. J., tudod az a jóképű vajdasági író és kritikus, akit Te is megismertél, elment az avantgarde színházba, és amikor megérdeklődtem tőle, hogy milyen az a színház, tömören csak annyit mondott: „Szar.” Aztán még olyasmit dünnyögött, hogy: „Ahogyan a pesti Móricka elképzei az avantgardizmust.” Utána vizsont azt hallottam, hogy Franciaországban egy nemzetközi szemlén díjat kapott ez a bizonyos pesti avantgarde színház. Nem tudom, hogy ez igaz-e, én bevallom őszintén, inkább B. J.-nek hiszek, és nem is sajnálom, hogy nem mentem el abba a színházba. A Kex együttest azonban meghallgattam fent a Citadellában.

VII.

Nem mindjárt a következő első vasárnapon, hanem egy héttel később. Az első vasárnap ugyanis Eszternél voltam. Általában még szombaton el szoktam menni hozzá, mivel Te szombatonként többnyire hazautaztál, és akkor ott is aludtam nála, de ezúttal az a balul sikerült összeövetel miatt csak vasárnap látogattam meg, és nem akartam még a Kex együttest is beiktatni, hogy minél tovább maradhassak vele. Mert az az igazság, hogy nagyon szerettem ott lenni Eszternél, abban a kis lakásban. Végigheveredtem az ágyon, és egész délelőtt az újságokat olvastam vagy pedig Esztert figyeltem, aki az ebédet készítette, szóval marhára családias volt a hangulat így vasárnap délelőtt, alig szóltunk egymáshoz, Eszter mindig komolyan vette a főzést, fontoskodva sürgölődött a konyhában, egy kopott sötétbordó vagy milyen házi ruha volt rajta, és én mindig meghatódtam, ha abban a vacak ruhában láttam. Borzalmasan nézett ki abban a sötétbordó házi ruhában, olyan apró, kopott és jelentéktelen volt, mint egy nagyon jóindulatú és nagyon koravén gyerek, és én éppen úgy meghatódtam és megsajnáltam, mint akkor, amikor megmondta, hogy fejből tudja a rádióműsorokat. És örültem, hogy együtt lehetek vele abban a kis lakásban, és megdicsérhetem az ebédet, amit főzött. Délután már sokkal többet beszélgettünk, Eszter leült mellém az ágy szélére és elmondta, hogy mennyire utálták őt a szomszédok, amikor ideköltözött, egyáltalán nem tetszett nekik, hogy ő ilyen fiatalon lakáshoz jutott, még köszönni is alig akartak neki, de most már lassan megszokják, bár nem hiszi, hogy valaha is túlzottan kedvelni fogják. Aztán meg arra panaszkodott, hogy nagyon kopik a haja, és talán az lenne a legjobb, ha rövidere vágná. Persze, én hallani sem akartam erről, nekem így tetszett hosszú hajjal, és ezért kértem egy körömmollót, és azzal úgy körülbelül egy ujjnyit lenyírtam a hajából, és megnyugtattam, hogy most jó ideig rendesen nő a haja. Erről az egésztől eszembe jutott, hogy Te, Aranyos, egész biztosan örülnél, ha estére tisztára mosott hajjal várnálak meg a pályaudvaron, így hát elmentem a fürdőszobába és fejet mostam, nem gondolva arra, hogy nem fogok megszáradni, mire indulnom kell. De Eszter segített rajtam, előkereste a hajszárítóját, megszáritotta a hajamat, s én akkor még jobban megsajnáltam, ahogy ott kuporgott mellettem a vacak sötétbordó házi ruhájában és a hajamat szárítgatta, és nem is sejtette, hogy én Hozzád készülök. Ismét kezdtem magam rohadatul érezni, de azért elmentem és megváltalak Téged a pályaudvaron. Másnap aztán megint csak nem akartam egyiketkkel sem találkozni, este végigjár-

tam a belvárosi kocsmákat, gondoltam, majd csak találkozom ismerősökkel, esetleg a két Underground Költővel, és alaposan leszopjuk magunkat. Ehelyett azonban Reményi-Benzcel és Rózsa Árpáddal futottam össze. Közölték velem, hogy a mai estét slágerszerzésnek szentelik és felszólítottak, hogy tartsak velük. Természetesen velük tartottam, bár fogalmam sem volt, hogy mit akarnak tulajdonképpen, de nem kérdeztem semmit, csak akkor, amikor beugrottunk a „Bajtársba” egy sörre, és hogy megvárjuk a slágerszerző csapat többi tagját. Itt Rózsa Árpád elmondta, hogy Reményi-Benz zseniálisan rögtönöz slágerszövegeket, a minap is az egyik vendéglőben összehaverkodtak a zenekar vezetőjével, és Reményi-Benz percek alatt megszövegezett egy dalocskát Rákóczi fejedelemről, a zenekar vezetője pedig ott helyben megzenésítette. Rózsa Árpád mindjárt el is énekelte nekem az első négy sort: // Rákóczi Ferenc! / Tegnap ültem egy padon. / Rákóczi Ferenc! / Volt egy mozdulatom. //

Állítólag mindenki el volt ragadtatva Reményi-Benz szövegétől, és Rózsa Árpád meg volt győződve, hogy ma este, amikor velem újabb íróember került a társaságba, még zseniálisabb szövegeket rögtönözünk. És lesz a társaságban egy gitáros is, aki majd mindent megzenésít. Én szabadkoztam, hogy még sohasem írtam slágerszöveget, és nem hiszem, hogy túl sok hasznomat látják, de letorkoltak, hogy az ilyesmi a vérében kell, hogy legyen az írónak. Az alapkövetelmény, hogy a szöveg a műfajnak megfelelően közérthető és bárgyú legyen, és természetesen rímeljen, de mivel írókról van szó, a művészi többletet is bele kell csempésznünk. Rendben van, nem szabadkoztam tovább, meg aztán befutott a gitáros is, hozta a hangszerét, és vele jött még egy csöndes és szerény tag, akiről azt mondták, hogy régi földbirtokos családból származik, az is lehet, hogy az ősei grófok voltak. Fölkerekedtünk, a legközelebbi boltban vettünk néhány üveg bort, aztán taxival felmentünk a Gellért-hegy oldalára: itt lakott az ifjú gróf, igen szűk kis szobában, de azért elfértünk benne mind az öten, és a társaság szerint ez volt a legmegfelelőbb hely a slágerszerzésre. Amennyire tudtunk kényelmesen elhelyezkedtünk: Rózsa Árpád, gróf és a Gitáros az ágyra ültek, Reményi-Benz a kályha mellé a padlóra, én pedig az egyetlen fotelbe. Felbontottuk az első üveg bort, és minden körülményesebb bevezető nélkül, Reményi-Benz – nyilván a házigazda iránti tiszteletből – javasolta, hogy üssünk össze egy balladát a beszolgáltatásokról. Valamennyien helyeseltük az ötletet, és Reményi-Benz már mondta is az első sort: „Sűg a szél a régi tanyákról.” Rózsa Árpád pedig nyomban folytatta: „Sej a beszolgáltatásról, a megaláztatásról.” A Gitáros

feszülten figyelt, pengette a húrokat, aztán intett, hogy csönd legyen, és már énekelt is búsan-szomorúan, valahogy így: // Sűg a szél a régi tanyákról. / Sej, beszélgettatásról. / Jaj istenem, már megint: / A súlyos megaláztatásról. //

Nagyszerű volt. Lelkesen tapsoltunk, és most már pillanatok alatt megszületett a második versszak is: // Áll a bál a cigánysoron. / A fehérek vannak soron. / Jaj istenem, már megint: / A keresztények vannak soron. //

Aztán a harmadik: // Csórók, csórók vigadatok. / Söpri már a padlásokat. / Szájpadrólásom – som-som soma. / Nem volt ilyen sorom soha. //

„Ami igaz, igaz”, mondtam, „tényleg a műfajnak megfelelően bárgyú és rímél is.” „No, és a művészi többlet?”, kérdezte Reményi-Benz. „Az is van benne”, mondtam töprengve. „Művészi többlet is van.” Tudniillik mindjárt a kezdetén megéreztem, hogy én képtelen leszek érdemlegesen hozzájárulni a slágerszerzéshez, ezért, hogy ne maradjak ki teljesen a dologból, a bíráló szerepét választottam. „Ez még semmi”, mondta Reményi-Benz. „Most egy gyors, pattogó, elkeseredett és dacos refrént kell találni. Mondjuk így, hogy: Hej, hej...” „Tovább, tovább”, sürgette türelmetlenül a Gitáros. „Egy pillanat, mindjárt meglesz”, mondta Reményi-Benz. „Tehát: // Hej, hej Muravég! / Hamza, Hamza, Hamza bég! / Bégress bé / az éjszakába! //”

Megvolt hát a refrén is. A Gitáros villámgyorsan megtalálta a megfelelő dallamot, és gyors ritmusban, dacosan énekelt. De ezután megrekedtünk. A második rész sehogyan sem akart beindulni. A Gitáros még egyszer elénekelt az első részt, hátha ez lendületet ad, de még akkor sem tudtuk folytatni. Végül Reményi-Benz javasolta, hogy a második rész is kezdődjön az első sorral. Hát jó. Nagy nehezen összeállt a következő versszak: // Sűg a szél a régi tanyákról. / Sej, az én öreg, jó apámról. / Jaj istenem, már megint: / a szegény jó apámról. //

Megjegyeztem, hogy ez a négy sor nagyon gyöngé. Ebben a többiek is egyet értettek, de azt mondták, hogy ezen ne akadékoskodjak, örüljek, hogy végre beindult a második rész, a folytatás majd jobb lesz. A folytatás egyenesen szörnyű lett. // Tudom, ott volt kint a kútnál. / Megismerem, öreg gúnár. / Belenéztem a vödörbe. / Belelökött a gödörbe. //

Az ifjú gróf kínjában hisztérikusan felnevet, és én is röhögni kezdtem, mint egy örült, hol ott legszívesebben sírva fakadtam volna. „Szörnyű”, nyögtem ki végre. „Ennyi bárgyúságot még egy slágerszöveg sem tud elviselni.” Reményi-Benz azonban érthetetlenül megmakacsolta magát. „Szerintem, ez egészen jó”, mondta. „Kútnál – gúnár, vödörbe – gödörbe: íme, hogy rímél. Mi bajod van?” „De hát azonkívül, hogy istentelenül bárgyú, még

a dallamát sem lehet összeegyeztetni a többivel”, tiltakoztam kétségbeesve. „Az nem baj, attól még a szöveg jó lehet.” A Gitáros vetett véget a vitának; belecsapott a húrokba és még egyszer elénekelt a refrént: // Hej, hej Muravég! / Hamza, Hamza, Hamza bég! / Bégress bé / az éjszakába! //

„Rendben van”, mondta Reményi-Benz. „A balladát egyelőre hagyjuk, majd később visszatérünk hozzá. Most pedig szerzünk egy tiltakozó dalt.” Felnyitottunk még egy üveg bort, és azon tanakodtunk, hogy miről is szóljon a tiltakozó dal. Sokáig vitakodtunk, mire Rózsa Árpád kiötlötte, hogy a „Vak bányaló” legyen a tiltakozó dal címe. Ez mindannyiunknak tetszett, és Reményi-Benz azonnal kezébe vette az irányítást. Figyelmeztette a Gitárost, hogy munkásmozgalmi jellegű ritmust mellékeljen a szöveghez, mert az elmentések kidomborításához ez elengedhetetlenül szükséges, aztán már mondta is: // Lent a tárna mélyén, / Hol él a bányaló! / Ott lesz majd elvtársak, / Ott lesz nekünk jó! //

A Gitáros gyorsan elénekelt, nagyon fülbemászó ritmusban, bár nekem mindjárt gyanús volt a dallam. Mintha már hallottam volna. De ott akkor este nem jutott eszembe, hogy hol hallottam, csak másnap jöttem rá, hogy a vak bányalóról szóló tiltakozó dal első versszakát tulajdonképpen a Lilly Marlen dallamára énekeltük. De mondom, ezt akkor még nem tudtam, meg aztán nem is volt időm sokáig gondolkodni, mert a folytatáson megint összekülönböztünk Reményi-Benzcel. A következő két versszak így hangzott: // A vak bányalónak / Nem kutya a sorsa! / Mert a csilléslányokkal / Ő vigan szemezik! // A mi életünknek / Van már sava-borsa! / A csákánnyal, elvtárs / Vájj bel a sorsba! //

Ezt a szöveget is túlságosan bárgyúnak találtam, nem is beszélve arról, hogy a rímekkel is baj volt, és itt már a Lilly Marlen dallama is elcsúszott. „Miféle őrülség az, hogy a vak bányaló a csilléslányokkal szemezik?”, kérdeztem dühösen. „Sok bajod van ma este”, mondta Rózsa Árpád. „Nem értesz te ehhez”, mondta Reményi-Benz szemrehányóan. „Ez egy nagyon titokzatos tiltakozó dal. Nagyon titokzatos és nagyon merész. Akinek van füle hozzá, az mindjárt megérzi, hogy ezekkel a sorokkal alaposan odamondogattunk, hm..., ezeknek.” „Külföldi barátunknak nincs füle az ilyesmihez”, mondta Rózsa Árpád. „Akkor fordítsa le a próza nyelvére”, tanácsolta Reményi-Benz. „Ezek tulajdonképpen prózai témák is. Meg ez a merész hozzáállás... Mondd, te semmit sem olvasol?” „Hülyék vagytok”, mondtam. Reményi-Benz szánakozva rázta a fejét: „Külföldi barátunk ideges. És rosszkedvű. Vidítsuk fel valamivel. Énekeljünk neki.” És elénekelték a Rákóczi fejedele-

lemről szóló dalt: // Rákóczi Ferenc! / Tegnap ütem egy padon. / Rákóczi Ferenc! / Volt egy mozdulatom. // Rákóczi Ferenc! / A hajamhoz nyúltam én / Rákóczi Ferenc! / Mikor jössz már felém? //

Mindössze ennyire emlékszem, de a dal sokkal hosszabb volt, ők lelkesen végig is énekelték, és akkor Reményi-Benz kérdően hozzám fordult: „Nos?” Magamba roskadva ütem az ifjú gróf egyetlen foteljében és hallgattam. „A történelmet sem szereted?”, kérdezte Rózsa Árpád. „Így nem”, mondtam. „A barátunk bizonyára az aktualitást hiányolja”, mondta elgondolkozva Reményi-Benz. „Van ebben aktualitás: a Rákóczi tér, a kurvák, meg minden”, mondtá Rózsa Árpád. „Neki ez kevés”, mondtá Reményi-Benz. Rövid ideig pusmogtak, aztán rázendítettek: // Rákóczi Ferenc! / Tudom, csócsó-csókos a szád. / Rákóczi Ferenc! / A te otthonod Novi Sad. //

Ez vadonatúj versszak volt, akkor találták ki az én tiszteletemre. Most viszont Rózsa Árpád elégedetlenkedett, mondván, hogy így azért mégsem fejezhetik be ezt a slágert. Erre gyorsan összehoztak még egy versszakot: // Rákóczi Feri! / De van, aki Pestet szereti. / Rákóczi Ferenc! / Az én otthonom az Oktogon. //

Most már valamennyien elégedettek voltak, és akkor hirtelen rádöbbenem, hogy ez idáig én voltam a hülye, és hogy tulajdonképpen istenien öszszecsendülnek az ilyen sorok, hogy „kint a kútnál-öreg gúnár”, vagy: „vödörbe-gödörbe”, és tényleg van abban valami, hogy a vak bányaló a csillás lányokkal szemezik. Kis híján elnézést kértem, hogy annyit aggályoskodtam, de akkor már nem törődtek velem, itták a bort és Krúdy Gyuláról készültek slágert szerezni. Ebben megpróbáltam én is segíteni, bedobtam néhány ötletet, de ezek többnyire használhatatlanok voltak és ha jól emlékszem a Krúdy Gyula-féle táncdalból végül nem lett semmi, hiába, fáradtak voltunk már, így hát visszatértünk a korábbi dalokhoz, és azokat énekeltük jókedvűen és nagy átéléssel, csak grófi származású házigazdánk volt nagyon csendes; előregörnyedve ült az ágyon, megértően mosolygott és néha ivott a borából. Aztán éjfél után a Gitáros becsomagolta a hangszerét és hazaindultunk. Gyalog botorkáltunk le a Gellért-hegyről a Móricz Zsigmond körtérig, ott villamosra szálltunk, és visszamentünk a pesti oldalra. És akkor én ismételen megígértem Reményi-Benznek, hogy vasárnap meghallgatom a Kex együttest.

Valójában nem is a Kex együttes érdekelt engem elsősorban, hanem egy Ragács, vagy Racsmány nevezetű krapek, akiről Reményi-Benztől is, meg mástól is, igen sok érdekes és riasztó dolgot hallottam. Ez a pasas állítólag

valamikor ÁVH-s volt, de – így mesélték nekem – még ott is megsokallták a kegyetlenkedéseit, és hát kirúgták. Ezek után szervezett néhány ifjúsági klubot, ahová eljárhattak táncolni a fiatalok, R. pedig árgus szemekkel figyelte őket, és ha valaki helytelenkedni kezdett, akkor a régi szép napokat felidézve laposra verte az illetőt. Később az Ifjúsági Parkban vállalta a rendfenntartást; ide nyáron tömegével jöttek az áldozatok, és R. nagy előszeretettel verte őket. Állítólag egyszer a segédjeivel együtt Rajk Lászlónak a fiát is félholtra verte, és egyúttal annak valami lengyel vendégét is, akinek talán még az egyik szemét is kiütötték. Ekkor majdnem komoly botrány lett R. hobbjából, de végül eluttasulták az ügyet, és minden maradt a régiben. Nem tudom mi igaz az egészből, Esztertől is megkérdeztem azokban a napokban, hogy tud-e valamit R.-ről, ő azonban még sohasem járt még az Ifjúsági Parkban, csak annyit hallott, és azt is a rádióban, hogy a fiatalok panaszkodtak a szigorú rendszabályok miatt; hogy kötelező a nyakkendő, meg ilyesmi, de a verésekről nem tudott semmit. No, mindegy, engem érdekelt ez a pasas, és Reményi-Benz azt mondta, hogy télen, amikor az Ifjúsági Park nem üzemel, minden vasárnap fent van a Citadellában, hátha a Kex együttes hangversenye alatt sikerül kiszúrnia valakit, akit rendfenntartás ürügyén laposra verhet. Tehát elmentem a Citadellába. Azon a vasárnapon is Eszternél ebédeltem, ő is szeretett volna velem jönni, de a pénzünkből csak egy belépőre futotta, így hát egyedül mentem. Reményi-Benz, Rózsa Árpád, Reményi-Benznek a felesége és még valakik, akiket nem ismertem, a Bartók Béla úton vártak rám, gyorsan betuszkoltak egy autóbuszba, amelyben egymás hegyén-hátán szorongtak a tizenévesek, és felkapaszkodtunk a Citadellához. Mindenki idegesen feszengett az autóbuszban, és én már előre elképzeltem, hogy milyen fülsiketítő ricsaj és tombolás lesz a hangversenyen, és ha egy kis szerencsém van, még R. elvtársat is láthatom szakszerű munkája közben. Nem volt szerencsém. Sőt még csak ricsaj és tombolás sem volt. Pedig a megérkezésünkkor szinte biztosra vettem, hogy egy igazi harsogó buli elé nézek. Alighogy megállt az autóbusz, az ideges, ifjú emberek megrohanták a Citadella bejáratát, és türelmetlenül topogtak a csukott ajtó előtt, csakhogy azon nem lehetett olyan könnyen bejutni. Kisebb csoportokban engedtek be bennünket, és odabent meglepően jól nevelten viselkedtek valamennyien; halkan beszélgettek az asztalok mellett, sört ittak, és várták a Kex együttest. Korán érkezünk, jóval a hangverseny kezdete előtt, bár még így is rengetegen megelőztek bennünket, alig tudtunk helyet szorítani magunknak az egyik asztalnál, miközben én folyton R. elvtárs iránt érdeklőd-

tem, de senki sem tudta őt megmutatni, lehet, hogy azon a vasárnap délután nem is volt ott a Citadellában. Ehelyett megismerkedtem valakivel, aki azt állította, hogy hallott már rólam, és nagyon örül, hogy találkoztunk, nem is gondolta volna, hogy itt fogunk találkozni. Azt is mondta, hogy ő mérnök, és hogy a felesége is itt van valahol, de nem találja ebben a nagy tömegben. A felesége költő, és ő is hallott már rólam. Igen, mondtam, tényleg nagy itt a tömeg, és engem roppant érdekel, hogy mi az, ami miatt ennyi ember ösz-szegyűlik. Érdekes jelenség ez a Kex együttes, mondta a mérnök, pontosabban a státusuk érdekes, ők olyan izék, szóval olyan parlamenten kívüli ellenzék, nem valami különös ellenzék, de mégis. És hát az ilyesmire buknak az emberek. Megkérdeztem tőle, hogy ismeri-e R-t. Azt mondta, hogy ismeri, szívesen meg is mutatná nekem, de ebben a tömegben nem tudja felfedezni. Aztán elment megkeresni a feleségét, mi pedig átmentünk egy másik, sokkal nagyobb terembe, ahol nem voltak asztalok, csak székek, rengeteg szék, de már mindegyik foglalt volt. A széksorok előtt, a dobogón pedig megjelent a Kex együttes, és csakhamar megkezdődött a hangverseny. Reményi-Benz és Rózsa Árpád előre furakodtak és a földre ültek közvetlenül a dobogó elé, én meg a széksorok mögött álltam Reményi-Benz feleségével és a közönséget figyeltem. Mindenki komoly arccal és mozdulatlanul ült a székén, csak egy-egy szám után mozdultak meg és hosszasan tapsoltak. Az első néhány szám meglehetősen színtelen volt, és én kimondottan untam őket. Az izgalmasabb rész József Attila *Tiszta szívvel* című versének megzenésített változatával kezdődött. A közönség ezt is csöndben és mozdulatlanul hallgatta végig, de utána a megszokottnál lelkesebben tapsolt. És azután egyre lelkesebben. A leghosszabb tapsot az a szám kapta, amely a szegény, magyar leánykáról szól, akinek a vérét szívja a világ egyharmada. Nem vártam meg a hangverseny végét. Észrevétlenül kioldalogtam a teremből, fogtam a kabátomat és a lépcsőkön lementem az autóbusz megállóhoz. Teljesen megfélekeztem R. elvtársról. Pedig tényleg szerettem volna látni. Jó lett volna megnézni legalább messziről. De hát, mondtam már: nagy volt a tömeg a Citadellában. Lefelé egyedül utaztam az autóbuszon egészen a Bartók Béla útig, ott kiszálltam és a Műgyetem presszóba mentem, ahol Veled szoktam találkozni. Az a simaképű zongorista most is ott volt; régi érzелgős dalokat játszott, és halkán, mosolyogva énekelt.

VIII.

Nem is beszéltem senkinek a Citadellában tett látogatásomról, még Eszternek sem, pedig faggatott éppen eleget, de én csak hümmögtem és nem akartam róla beszélni. Egyedül Tölgyesinek említettem a dolgot, amikor néhány nappal karácsony előtt elmentem hozzá, de azt is megbántam, mert ő meg mindjárt előállt azzal a hülye szöveggel, amit érzésem szerint Magyarországon már a bölcsőben megtanítanak a gyerekekkel, hogy: „de hiszen kis ország vagyunk...” stb., amitől nyomban kiborulok. Hogy miért mentem el Tölgyesihez? Hát egyáltalán nem azért, hogy a „kis országról” szövegeljen nekem.

Azért mentem el hozzá, mert ő Lengyelországban volt, amikor ott kitört a balhé, tudod, amikor a hajógyári munkások tüntettek, a katonaság vagy a rendőrség pedig közéjük lőtt. Gondoltam, hogy Tölgyesi, vérbeli újságíró lévén egész biztosan közelről is megszemlélte a tüntetéseket, és hát elmentem hozzá, hogy meséljen a Lengyelországi eseményekről. Sajnálattal közlöm veled, hogy nem tudtam meg semmi különöset, mert Tölgyesinek eszé ágában sem volt a tüntetések és a lövöldözések közelébe menni, azt hiszem, egész idő alatt Varsóban volt, így aztán többnyire csak olyan dolgokat mesélt nekem, melyeket jószerével az újságból is kihámozhattam, mint például, hogy Gomulka és a garnitúrája már-már teljes csődbe juttatta az országot, az életszínvonal megdőbbentően alacsony, a munkások nyomorúságosan élnek... és egyáltalán nem véletlen, hogy a zavargásokra a tengerparti városokban került sor, mivel itt gyűlt össze az a rengeteg szakmunkás, akik ma egyszerűen nélkülözhetetlenek a lengyel iparban, és ezt maguk a lengyel munkások is tudják. Ezért is mertek tüntetni, persze azzal nem számoltak, hogy bármennyire is nélkülözhetetlenek, néhányat azért lelőnek közülük. Szóval csupa olyan dolgokat mesélt, melyekről az újságokból is értesülhettem, azaz mondott valamit, ami nem volt az újságban, ti. azt jósolta, hogy amennyiben az elkövetkező félévben nem történik valami pozitív előjelű csoda Lengyelországban, sokkal komolyabb és véresebb zavargásokra lehet számítani: ez a jóslata viszont tévesnek bizonyult. Sokáig mesélt Tölgyesi a lengyelországi eseményekről, a vége felé én már elálmosodtam, egy kényelmes fotelben ültem, és nagyon meleg volt a lakásban, de azért mindig igyekeztem odafigyelni, és amikor befejezte, elismerően bólogattam. Aztán, magam sem tudom, miért elmeséltem neki, hogy fenn jártam a Citadellában, ahol afféle tiltakozó dalokat hallgattam, és ott egy pasas, aki

állítólag már régebből hallott rólam, azt mondta, hogy ez az egész amolyan parlamenten kívüli ellenzékieskedés, és nagyon érdekes, ami ezidáig rendben is lenne, csak hogy beszéltek nekem egy R. nevezetű lebukott ávosról is, aki mindezt éberén ellenőrzi és a helytelenkedő fiatalokat igen gyakran megveri. Sehogy sem tudtam megérteni, hogy egy ilyen alak, mint ez az R., miért tetszeleghet a szigorú rendfenntartó szerepében, szóval valaki, akinek ilyen múltja van... Tölgyesinek fénylett az arca és nyájasan mosolygott, mint mindig, ha hevesebben magyaráztam, aztán csak annyit mondott: „Kis ország: egy csőcselék.” „Mi?” „Kis ország: egy csőcselék. Nem hallottad még ezt a viccet?” „Nem”, mondtam. „Ezt a viccet még nem, bár hallottam már éppen elég kisország-viccet.” Tölgyesi persze azonnal elmesélte a viccet, ami nagyjából arról szólt, hogy a háború után Kohn részt vesz egy tömeges felvonuláson, és amikor ezt meglátja Grün, felháborodva rátámad: „Megőrültél? Hogyan menetelhetsz egy sorban ezzel a Kucserával, hiszen tudod, hogy nyilas volt.” Mire Kohn tehetetlenül széttárja a karját: „Mit tehetünk? Kis ország: egy csőcselék.” Hát ez az, ami szörnyen idegesít engem, ez a folytonos hivatkozás a kis országra. Megértem, ha a politikusok emlegetik időnként, de amikor boldog-boldogtalan ezt fújja, hát enyhén szólva furcsa és igen-igen lehangoló. Emlékszem, néhány éve figyeltem fel erre valami tanácskozásfélén Siklós várában. Nem is tanácskozás volt, inkább csak beszélgetés magyar és külföldi kultúrmunkások részvételével; voltak ott Csehszlovákiából, Svájból, Jugoszláviából, szóval többnyire kis országokból, de senki sem „kisországozott” csak a magyarországiak. Akkor még nem idegesített a dolog, inkább csak nevetségesnek találtam, és egyébként sem figyeltem oda túlságosan, egész idő alatt egy szép fekete hajú tolmácsolóval igyekeztem szemezni nem nagy sikerrel, de ez nem szegte a kedvemet, mert a beszélgetést követő ebédnél addig ügyeskedtem, amíg végül is mellé ültem, és mivel hirtelen nem tudtam hogyan kezdeni a társalgást, megkérdeztem tőle, hogy mi bajuk van a honfitársaikkal, hogy folyton a „kis országot” emlegetik. Felmelte a fejét a tányérról, rám nézett mélabús fekete szemével és azt mondta: „Hagyjuk a politikát, jó?” „Elnézést”, mondtam meglepetten és egy kicsit sértődötten is, „nem tudtam, hogy ez politika. Én csak beszélgetni, pontosabban udvarolni akarok.” Rövid gondolkodás után egy fokkal kedvesebben, de azért még mindig nagyon komolyan azt mondta: „Rendben van, beszélgethetünk. De ne a politikáról.” Felbőszített ezzel a politikával, egyáltalán nem tudtam, hogy miért nevezi ezt a „kis ország”-ügyet politikának, de hát ráhagytam, hiszen nem akartam én politizálni, és mondom, akkor még

nevetségesnek tartottam, hogy a magyar kultúrmunkások folyton a kis országra hivatkoznak. (A szép tolmácsnő-lánynál egyébként nem értem el semmit.) Később kezdett csak idegesíteni a dolog, amikor már gyakrabban jártam Magyarországra, és főleg a pesti tartózkodásom idején, amikor is naponta hallottam a „kis országot”, méghozzá egészen ostoba és köznapis vonatkozásokban. Mellesleg Tölgyesi jól tudta, hogy kiborulok a „kisországozástól”, azt hiszem, főleg ezért is mesélte el a viccet, és amikor látta, hogy nem méltányolom a poént, vigyorogva megkérdezte tőlem: „Mester, magát még mindig idegesítik ezek a dolgok?” „Magát nem idegesítik?”, kérdeztem vissza. „Nem”, mondta, és még mindig vigyorgott. „Értelmes embert nem idegesíti az ilyesmi.” „Úgy látszik szerencsém van”, mondtam epésen. „Errefelé csupa értelmes emberrel találkozom.” „Na látja”, mondta Tölgyesi. „Ugye, hogy senkit sem idegesít a «kis ország».” „Így igaz”, mondtam. „Illetve találkoztam egy emberrel, akit szintén idegesített. De az sánta volt és vidéki.” Tölgyesi legyintett. „No látja. Az meg sánta volt. Egyébként a napokban jelent meg egy helyes karikatúra...” „Tudom”, mondtam gyorsan, hogy véget vessek a csipkelődésnek. „Különböző országok polgárai ülnek egy kocsmában, köztük egy ványadt, kis tag, a többiekénél jóval kisebb asztalnál, és a karikatúrának az a címe, hogy *Kis ország*.” „Igen”, mondta változatlan nyugalommal Tölgyesi. „És a ványadt, kis tag asztalán egy vacak, kis zászló van, főleg a magyar zászlóra hasonlít, de azzal az erővel lehetne..., lehetne mondjuk, jugoszláv is.” „Persze, hogy lehetne”, mondtam. „Vagy lehetne száz másik ország zászlaja is.” Tölgyesi széttárta a karját: „Hát akkor mi a baj?” „Az a baj”, mondtam most már hevesen gesztikulálva, „az a baj, hogy amikor az a sok értelmes ember széttárja a karját, hogy: mit tehetünk, kis ország vagyunk, együttal mintha azt is mondaná, hogy: mit tehetek, hiszen kis ember vagyok. Tulajdonképpen igénytelenséget hirdetnek saját maguknak, vagy ha úgy tetszik, a kis országok embereinek.” „No és ebben mi a baj?”, kérdezte Tölgyesi. „Semmi”, mondtam. „Most már haza kell mennem.” Délután négy óra volt, kint már sötétedett és hideg szél fújt, de én gyalog mentem egészen a Dunáig, és magamban mérgesen szidtam Tölgyesit. Tényleg nagyon feldühített. Aztán mégsem mentem haza, hanem felszálltam a 44-es villamosra és Eszterhez mentem. Eszter öt óráig dolgozott, és akkor még a munkahelyén volt, de a lakáskulcsot a levélszekrényben hagyta, hogy bármikor be tudjak menni. Igen, akkor már így álltunk Aranyos, jól sejtetted, és én tulajdonképpen igazat mondtam, amikor figyelmeztettelek, hogy nem érdemes miattam sírnod, mert igazán szemét módon viselkedtem Eszterrel,

és akkor láttam először őt is sírni, és mindez Tölgyesi miatt. Jártam Eszterhez, ő szerette, ha ott vagyok, ezt láttam rajta mindig, és különösen olyankor örült, ha már a lakásában talált, amikor megjött a munkahelyéről, és én most is örömet akartam szerezni neki, meg aztán úgy gondoltam, ha ő jókedvű lesz, akkor hamarabb elfelejtem a Tölgyesivel folytatott hülye vitámat. De minden másképpen történt. Csúnyán összeveszttem Eszterrel, és akkor láttam először őt is sírni. És mindezt Tölgyesi miatt, vagyis tulajdonképpen a „kis ország” miatt történt. Pedig tényleg nem akartam veszekedni. Szépen bementem a lakásba, begyújtottam az olajkályhába, hogy meleg legyen a szobában, mire Eszter megjön, aztán végigfeküdtem az ágyon, és egy angol világutazó vagy ötven évvel ezelőtt megjelent könyvét olvastam az új guineai pápuákról. Volt legalább húsz ilyen régi könyv a lakásban, még az előző lakó hagyta itt őket, és én azon a télen majdnem mindegyiket végigolvastam. Eszter ezúttal a megszokottnál később jött haza, hat óra elmúlt már, amikor megérkezett, egy kis karácsonyfát hozott, meg egy dobozt, amiben karácsonyfadíszek voltak. Alig tudta a kezében tartani őket, annyira átfázott hazafelé jövet, az arca szinte megzöldült, és még nevetni sem tudott, pedig mindig nevetett, amikor megérkezett. Elvettem tőle a karácsonyfát meg a karácsonyfadíszeket, és leültettem a kályha mellé. Vagy fél óráig vacogott még, mire valamennyire magához tért, akkor elmondta, hogy a villamos lerobbant a nyílt pályán és térdig érő hóban kellett kiszállniuk, a csizmája tele lett hóval, mire a járdára ért, aztán gyalog jött hazáig, és azért fázott meg ennyire. De most már ismét jókedvű volt, és ismét nevetett, mint máskor, és elmondta, hogy hol vette a karácsonyfát, és megkérdezte, hogy tetszik-e. Természetesen tetszett, szép kis karácsonyfa volt, és én különben is mindig szerettem a karácsonyfákat, ezt egyszer régebben mondtam is Eszternek, és azt hiszem, elsősorban éppen az én kedvemért vásárolt karácsonyfát. Akkor azonban nem tudtam igazán örülni neki, mert még mindig Tölgyesi miatt evett a fene. Eszter csakhamar észrevette, hogy valami nincs rendben, és megkérdezte, hogy miért vagyok ilyen rosszkedvű. Nagyon kikíváncozott már belőlem a dolog, egy lélegzetre elmondtam tehát a Tölgyesivel folytatott vitámat meg a véleményemet a „kisországozásról”, és elmeséltem a siklósi esetet meg azt a hülye viccet is a csöcselékről. Eszter remeknek találta a viccet, nevetett rajta, aztán meg mindig nevetve megkérdezte tőlem, hogy tulajdonképpen miért is dühöngök én, hiszen ő ebből az egészből, amit elmondtam, nem lát semmi okot az idegeskedésre. Hát ez már sok volt. Éreztem, hogy elsápadok, Eszter, aki megszokta, hogy mindig jókedvű vagyok,

és hogy állandóan nevetünk, amikor együtt vagyunk, most ijedten meresztette rám a szemeit. „Hülye vagy”, mondtam rekedten. „Éppen olyan hülye vagy, mint a többiek.” Eszter még mindig nem értette egészen, hogy mi is történt, odajött hozzám és megkérdezte. „Mi bajod van velem? Nem tettem én neked semmi rosszat.” „Nincs semmi bajom”, mondtam. „Csak éppen nem tudom elviselni, ha valaki ennyire hülye.” Most már komolyan megijedt, és valamiképpen megpróbálta menteni a helyzetet. Azt mondta, hogy szerintem nincs teljesen igazam, mert ő például nem vette észre, hogy olyan sokat „kisországoznak” az emberek, persze van ilyesmi, de nem hinné, hogy hivatalos tárgyalásokon is előfordul, ezért főleg a siklósi eseten csodálkozik; ti. nekik egyszer az egyetemen előadást tarott a magyar ENSZ-delegáció vezetője, aki a világszervezetben végzett munkájukról szólva egyáltalán nem említette ezt az igénytelenséget és meghunyászkodást célzó „kis országot”, sőt... „Süketek vagytok valamennyien”, mondtam most már igen emelt hangon. „Süketek és botfülűek. Még hogy nem „kisországoznak” az emberek. Húszezerszer hallok naponta. Egyáltalán nem lepődnek meg, ha annak a lerobbant villamosnak a vezetője az üzemzavart is a „kis országgal” magyarázta volna meg. Ami pedig az ENSZ-delegáció vezetőjét illeti: lehet, hogy azt mondta, amit te meséltél nekem, és lehet hogy a színtiszta igazságot mondta, de ez engem sohasem érdekelt, és nem is ez a lényeg. A lényeg az, hogy már a bölcsődékben a kisgyerekek bizonyára kórusban gügyögik mély meggyőződéssel, hirdelve az igénytelenség, a meddőség, a közönyösség szentségét, és ha jól meggondolom, valójában ide vezethető vissza mindaz a kicsinyesség, a kislelkűség, ami lassanként sajátos...” Egyre patetikusabban és egyre hangosabban beszéltem. A szomszédban egy szép és kedves zsidó lány lakott, aki esténként, amikor hazajött a munkából énekelni szokott. A vékony falon áthallatszott az éneklése, és én mindig szívesen hallgattam, mert szép, csengő hangja volt, és akkor is énekelt mikor veszekedni kezdtem Eszterrel, aztán hirtelen elnémult, nyilván meghallotta a kiabálásoimat. Egy pillanatra eszembe jutott, hogy ha akarja, nyugodtan végighallgathatja az ordítózásomat, de azért továbbra is hangosan beszéltem, sőt a szép zsidó lányról eszembe jutottak azok a bizonyos zsidóügyek, amelyeket akkor már nem tartottam ugyan túlzottan fontosnak, de mégis hivatkoztam rájuk: „Igen, valamennyien kicsinyesek és kislelkűek vagytok, nem véletlenül, hogy általánossá vált az az ordináré dilemma, hogy „kicsi vagy koci”, és az sem véletlen, hogy a zsidóügyekben oda-vissza csak riadt figyelmeztetést tapasztal az ember, hogy egy tizenkilenc, vagy húszéves költőcske, mégha az

asztalfióknak is ír, előbb tanulja meg az elkenést, mint a verstant, hogy egy fiatal diáklány megkérdezi tőlem, hogy ha magyarul írok, miért telepedtem meg Jugoszláviában, meg aztán itt van, amit D. F. is mondott...” „Ki az a D. F.?”, kérdezte Eszter. Azt hittem felrobbanok. „Te...”, kezdtem, aztán hirtelen elhallgattam, mert eszembe jutott, hogy Neked meséltem D. F.-ről és nem Eszternek, meg az is eszembe jutott, hogy a „kis országról” is csak Neked méltatlankodtam néhányszor, Eszternek sohasem, persze, hogy most csodálkozik rajtam és nem tudja mire vélni az ordítózásomat. De most már nem lehetett abbahagyni. „Nem fontos, hogy ki az a D. F. Az a fontos, hogy kicsinyes embereknek a kalmármentalitásáról beszélt, ami ugyancsak a „kis ország” alapállásból ered, és tökéletesen igaza volt. Valamennyietekre ráillik többé-kevésbé...” És mondtam, mondtam. Nagyon hangosan és nagyon sokáig. Eszter meg csak ült, mereven nézett rám, és egész idő alatt meg sem mozdult. Amikor végre kibeszéltem magam, csendesen megkérdezte tőlem: „Nagyon megutáltad Pestet?” „Igen”, mondtam most már én is halkabban. „Megutáltam.” „Engem is megutáltál?”, kérdezte. Nem tudtam mit válaszolni. Cigaretta vettem elő, lassan, körülményesen rágyújtottam, és ekkor azt mondtam: „Nem utáltalak meg. Csak hát... a fene tudja, mást vártam. Elég régóta együtt vagyunk már, valami igazán rád ragadhatott volna.” „De hát mi közöm van neked ehhez a »kisország«-dologhoz, meg mindenhez, amit itt elmondtál?”, kérdezte kétségbeesetten. Én meg pizszokul és sokat sejtetően azt mondtam: „Egész biztos sok közöd van hozzá. Most pedig hazamegyek.” Eszter még mindig mozdulatlanul figyelt, és azt mondta: „Ne menj még. Félek.” „Mitől félsz?” „Nem tudom. Talán attól, hogy nem jössz vissza.” Tudtam, hogy szemét módon viselkedtem, de még mindig nagyon dühös voltam. „Haza kell mennem”, mondtam. „Visszajössz?” „Nem tudom”, mondtam. „Nem hiszem.” Eszter most végre megmozdult, illetve csak a fejét mozdította meg, és a karácsonyfára mézett. „Mit csináljak a karácsonyfával?”, kérdezte. Aztán elsírta magát. Nem számítottam arra, hogy sírni fog. Mindig nevetett, és nekem sohasem jutott eszembe, hogy egyszer sírni fog. Most meg egyszerre hangosan sírni kezdett. Kényelmetlenül feszengtem, és a szomszéd lakás felé mutattam; „Ne bőgj, mert minden áthallatszik.” „Én neked vettem a karácsonyfát”, mondta, és tovább sírt. Persze, hogy meghatódtam. Őszintén szólva, nem gondoltam, hogy ennyire a szívére veszi, hogy el akarok menni. És örültem, hogy ennyire a szívére vette a dolgot. És különben is; semmi okom sem volt, hogy elmenjek. „Ne bőgj”, mondtam neki. „És beszéljünk halkabban. Hátha akkor megint énekelni kezd a szép szomszéd lány.”

„Nem mész el?”, kérdezte. „Nem megyek”, mondtam. „Nem is akartam elmenni. És most már tényleg ne sírj.” Lassan abbahagyta a sírást, csöndben ültünk egy ideig, de a szomszéd lány akkor este már nem énekelt még egyszer. Később Eszter megkérdezte tőlem: „Ugye énrám nem vonatkozik ez a »kisországozás« meg a többi?” „Nem vonatkozik rád”, mondtam. „És tulajdonképpen Pestet sem utálok. És vannak itt egészen jó barátaim, akiket szeretek, és akikre szintén nem vonatkozik az, amit mondtam. Csakhogy nagyon felgyülemlett bennem ez a »kis ország«-ügy, meg minden, ami ehhez kapcsolódik. Talán azért, mert én bizonyos szempontból még kisebb országban élek; amennyiben vajdasági magyar írónak nevezem magam. Még az a szerencsém, hogy ott nem szajkózzák folyton az emberek, »mit tehetünk, kis ország vagyunk«. Így legalább nem igénytelenséggel áltatom magam... Aztán eljössz ide Pestre, isten tudja, mit vársz, szóval sok mindent vársz, és ekkor kapod a »kis ország«-elméletet, meg mindent, amit itt elüvöltöttem neked. Persze, nem csak ezt kapod, de annyi éppen elég, hogy rossz szájjal távozzál, és hogy örülj egy kicsit annak, hogy elmehetsz. Persze, aztán megint csak visszajössz, mert mégiscsak megszeretted ezt a várost.” Higgadtan és nyugodtan és végre teljesen őszintén magyaráztam. Remélem, tudod, mit akarok mondani, Aranyos, hiszen beszéltem én erről Neked is éppen eleget. Arról, hogy kialakult valami furcsa viszony. Éppen a napokban olvastam Mikes Györgytől (nem a budapesti, hanem az angliai Mikes Györgytől), aki teljes két napig tartózkodott Újvidéken, egy meglehetősen felületes írást, amelyben egy igazán jó meglátásra valló tézis is szerepel, miszerint a vajdasági magyarok kissé felülről (ahogyan szegény rokonokat szokás) kezelik a magyarországiakat. Egy kedves magyarországi ismerősem pedig nemrégén azt állította, hogy a vajdasági magyarok velem együtt kimondottan sovíniszták. Jugoszláv sovíniszták. Ez ugyan nem áll, de mindenestre jellemző kirohanás. Ami nagyjából az én hangos szónoklásomra is vonatkozik. Ezt magyaráztam Eszternek is akkor este, nem sokkal karácsony előtt, és aztán hagytuk a fenébe az egészet, megint jókedvűek voltunk, sokat nevettünk és szerettük egymást. Két nap múlva feldíszítettük a karácsonyfát.

Azokban a napokban felvetődött bennem (és mostanában egyre többet gondolkodom rajta), hogy vajon, hogyan is alakult volna ez a kettős szerelem, ha történetesen Neked is van egy kényelmes lakásod, mint Eszternek. Vajon akkor hogyan osztottam volna meg az időmet kettőtök között. Nem, még mindig nem tudom elképzelni magam egy ilyen helyzetben, de az szinte

bizonyos, hogy akkor nem húzódtott volna a dolog ilyen sokáig. Egyelőre eddig jutottam, és nyilván jobb is volna, ha nem töprengenék tovább... Igen, hagyjuk ezt. A végeredmény ugyanaz lett volna. De tényleg hagyjuk ezt. A körülmények mindenesetre úgy hozták, hogy azon a télen igen változatos menetrendet állíthattam össze. A szabadidőm nagy részét Eszternél töltöttem a kényelmes, meleg lakásban, és ő mindent megtett, hogy jól érezzem magam, és az első közös karácsonyunk is valóban szép volt. Veled karácsony másnapján találkoztam, a Városligetben sétáltunk kora délután, amikor még világos volt, az emberek fázósan siettek el mellettünk és furcsán néztek ránk, ahogyan ott, ilyen szokatlan időben összebújva lassan lépkedtünk, és én akkor azt mondtam, hogy nekem tulajdonképpen mindig ez a nap jelentette az igazi karácsonyt. Kicsi gyerek voltam még, amikor megszerettem ezt a napot, nagyapámnak a névnapja volt ez, és ilyenkor mindig eljöttek a zenészek már reggel, és muzsikáltak egész délelőtt; én leültem nagyapám mellé, hallgattam, ahogyan énekel, nagyon szépen énekel, kezdetben csupa pajzán dalokat, később meg nagyon szomorú dalokat, és akkor már könnybe lábadt a szeme és akkor én is vele együtt sírtam. Aztán meg, amikor haldoklott, nem mertem elmenni hozzá, mert ő nem tudta, hogy meg fog halni, én viszont tudtam, mert rákja volt, és féltem, hogy akkor is elbőgöm magam. Mindez régen történt, de nekem még ma is ez a nap jelenti az igazi ünnepnapot, és örültem, hogy karácsony másnapján együtt sétálhattam Veled a Városligetben, és hogy elmesélhettem ezeket a régi dolgokat. Te egész idő alatt hallgattál, és szomorú voltál, később pedig közöltem Veled, hogy sajnos, nem szilveszterezhetünk együtt, mert én már korábban elígérkeztem egy csehszlovákiai barátomhoz. Szomorúan néztél rám, de nem tettél szemrehányást, pedig hazudtam, nem mentem én Csehszlovákiába, a Testőrnél szilvesztereztem Eszterrel, és ott volt még a Testőr menyasszonyjelöltje, aki később mégsem lett a menyasszonya, meg Kovács Sándor barátom, akinek az utolsó pillanatban szereztünk egy alkalmi nőt. Tényleg jóformán az utolsó pillanatban, Szilveszter reggelén. Mert furcsa ember az én Kovács Sándor barátom. A filmszakmában dolgozik, és annyi nője lehetne, amennyit akar, de őt az év tizenegy hónapjában egyáltalán nem érdeklik a nők, aztán a tizenkettedik hónapban fülig beszerelmesedik, akkor meg rendszerint átvágják. Most is éppen egy ilyen balul sikerült szerelem következményeit nyögte, így hát a Testőrnek meg nekem kellett nő után rohangálnunk, és mondom, az utolsó pillanatban sikerült is beszerveznünk egy kimondottan helyes lányt, és párosan vártuk az új évet. Igen, az újévezés.

Január másodikán, amikor ismét találkoztunk, azt meséltem Neked, hogy roppant unalmas volt a szilveszterezés, és hogy rosszul éreztem magam. Nyolc órakor gyűltünk össze a Testőrnél igen jó hangulatban, és rövid idő alatt rengeteg vodkát ittunk, amitől még jobb kedvünk lett, a Testőr bekapcsolta a magnót, táncoltunk, aztán bekapcsolta a tévét is, időnként néztük a szilveszteri műsor egyenes közvetítését, én ritkán figyeltem oda, az egészről csak arra emlékszem, hogy Galambos Erzsi énekelve lesétált a pódiumról a közönség soraiba, és ott Vályi Péternek az ölébe ült. Valaki, talán a Testőr menyasszonyjelöltje, rosszallóan csóválta a fejét, és azt mondta, hogy a miniszter elvtársnak mégsem kellett volna megengednie, hogy egy színésznő minden további nélkül az ölébe üljön, mégiscsak számolnia kellett volna a tekintélyével, mire én nagy hévvel bizonygatni kezdtem, hogy Vályi Péternek ezzel egyáltalán nem csökkent a tekintélye, és hogy nekem határozottan tetszik, ha egy miniszter Szilveszter éjszakáján ugyanolyan jókedvű, mint bárki más. Később már nem törődtünk a tévével, és nemsokára éjfél is lett, pezsgőt bontottunk, összecsókolódtunk, utána pedig a Testőr meg én kimentünk levegőzni a teraszra. Szép nagy park van a Testőrék háza előtt, friss, hideg levegő jött felénk a csupasz fák közül, és a Testőr megkérdezte tőlem, hogy jól érzem-e magam. Megnyugtattam, hogy mindvégig jól érzem magam, igazán kellemes kis társaság gyűlt össze, én mindig is ilyennek képzeltem el egy jól sikerült szilveszterezést. Tényleg jól éreztem magam, és jól esett kint állni a hideg teraszon is, nekidőltem a korlátnak és élveztem a tiszta levegőt, a Testőr meg a vállamra tette a kezét és azt mondta: „Fogadjuk meg, hogy mindig jó barátok maradunk.” „Mindig jó barátok maradunk”, vágtam rá lelkesen. A következő pillanatban azonban a Testőr alaposan lehűtötte a lelkesedésemet. Megköszöörülte a torkát és azt mondta: „És ugye-bár mindig szem előtt tartjuk egymás érdekeit. A barátság nem lehet akadály a társadalmi érvényesülésnek. Azt hiszem, mindketten tudjuk, hogy mi az elsődleges, és azt is tudjuk, hogy a barátságnak korlátai vannak.” Még ma sem tudom, hogy miért mondta ezt az ostobaságot. Kis híján valami vaskos gorombaságot vágtam a fejéhez, de eszembe jutott, hogy mégiscsak Szilveszter éjszakája van, ezért csak ennyit mondtam: „Persze, persze. Menjünk be, mert fázom.” „Szóval testőrök maradunk?”, kérdezte. „Természetesen”, mondtam és visszamentünk a többiekhez. Eszter mindjárt észrevette, hogy lelohadt a kedvem, veszekedésünk óta már messziről megérezte a kellemetlenségeket, kérdőn felvonta a szemöldökét, de én intettem, hogy nincs semmi baj, és vigyorogva Kovács Sándor barátomra mutattam. Ő bágyadtan ült

az egyik heverőn és szórakozottan simogatta újonnan szerzett partnernője haját, a szegény lány pedig segélykérően nézett felénk, mert parókája volt, és attól félt, hogy a simogató kéz leemeli a fejről. De nem történt semmi baj, mert Kovács Sándor barátom csakhamar eldőlt, mint egy liszteszsák, és aludt hajnalig. Akkor felkeltettük, és valamennyien hazaindultunk. Az utcán elbúcsúztunk a többiektől, Eszter belém karolt, és szótlánul, fáradtan ballagtunk egymás mellett. Amikor már senki sem volt a közelünkben, Eszter elengedte a karomat, elébem állt és megkérdezte: „Mit mondott a Testőr, amikor kimentetek a teraszra?” „Semmit”, legyintettem. „Éppen csak megkért, hogy a barátságommal ne akadályozzam az érvényesülését.” Eszter megvetően elhúzta a száját: „Akarod, hogy legközelebb valami csúnyát mondjak neki?” „Nem kell”, mondtam. „Az egész nem lényeges.” „Ugye nem leszel rosszkedvű emiatt”, mondta. „Nem leszek rosszkedvű. Jókedvű leszek és hazáig legalább százszor elmondom, hogy nagyon szép vagy.” „Én meg százszor elmondom, hogy nagyon szeretlek”, mondta. Álltunk ott, azon a széles utcán, hajnalodott és hideg volt, és akkor én azt mondtam: „Két hónap múlva elmegyek innen. Velem jössz?” „Veled megyek”, mondta. „Persze hogy veled megyek.” „Rendben van”, mondtam. „Most már haza mehetünk.” De ő még mindig ott állt előttem, lehajtotta a fejét, a földet rugdosta és azt mondta: „Sohasem fogom megengedni, hogy rosszkedvű legyél. Veled megyek, és rengeteget nevetünk majd.” Hát így végződött ez az újév-várás. Január másodikán, amikor találkoztunk, azt mondtam Neked, Aranyos, hogy nagyon unalmas volt, és nagyon rosszul éreztem magam. Pedig nem igaz. Jól éreztem magam, és alapjában véve nagyon szépen kezdődött az új esztendő.

Új Symposion, 1971. 5–12. sz.

III. INTERJÚK

Első interjú

– *Írásaiddal a Symposion-mellékletben jelentkezted először. Azóta is ez a folyóirat a fő publikációs helyed. Közösséget vállalsz-e az ún. Symposion-mozgalommal?*

– Természetesen, hiszen a folyóirat mindmáig megmaradt „fő publikációs helyemnek”.

– *Mennyiben vagy útitársa ennek a mozgalomnak, és mennyiben kívülálló?*

– Amikor félreérthetetlenül színt kell vallani értékek és jelenségek kapcsán, amikor higgadt érvekkel rombolni vagy építeni kell valamit, teljes mivoltomban útitársnak érzem és akarom érezni magam. Kezdettől fogva meggyőződésem, hogy a *Symposion* volt az (nem bánom, mozgalomnak is nevezhetjük), amelynek a nem nagy múltra visszatekintő vajdasági irodalmi életben leginkább sikerült egy tisztességes letisztulási folyamatot megindítania. Nagyon szívesen nyilatkoznék ilyen hízelgőn más, mondjuk, társadalmi vonatkozásban is, és erre talán az utóbbi időben megjelent jó néhány esszé vagy tanulmány fel is jogosíthatna, sajnos azonban – az adott közeget ismerve – tudom, hogy igen kicsi az irodalmon, művészen túli nekifutások hatósugara.

Mint prózaíró kívülállónak érzem magam. Persze ez csak amolyan gyanús és olcsó paradoxon, vagyis csupán elméleti paradoxon, valójában a többször is megfogalmazott elvi-esztétikai meggyőződésem alapján igyekszem szépprózát írni. Azt hiszem, minden író és költő a művében többé-kevésbé „kívülálló”, pontosabban: egyedül van, következetlen a mozgalmak sémáihoz. Mozgalmak nem lehetnek meg sémák nélkül, és ez így is van rendjén, mint ahogy az alkotó sem maradhat az általános sémákon belül, ami megint csak rendjén van. A kívülállóság foka már az egyéntől függ. Szeretek nagyon következetlen lenni, hogy következetes maradjak önmagamhoz.

– *Egyetértesz-e folyóiratod célkitűzéseivel?*

– Célkitűzéseivel igen, eredményeivel nem, mert még mindig csak részeredmények. Mindez azonban nagyobb állhatatosságra kötelez, és egy sokrétűbb értelmiségi gárda verbuválására ösztönöz.

– *Kik voltak első tanítómestereid?*

– Erről nem szívesen beszélek, mert téves képzeteket szülhet, talán még bennem is. Első recenzióim még nagyon is könnyed vagy türelmetlen hangú magyar kritikusok, irodalomtörténészek (Szerb Antal, Bálint György) hatása alatt készültek. Azt a stílust vagy modort ma is elfogadhatónak tartom a napi kritikában, mivel a könnyedség nyomán közvetlen szókimondást követel. Az ilyenfajta stílus nehezebben alkalmazható elmélyültebb és terjedelmesebb tanulmányokban, de ilyenekre eddig nem volt és talán még jó ideig nem lesz időm és kedvem. De az is lehet, hogy már az akkori kritikáimban is a szépírói készségemet akartam kipróbálni. Még csak melléklet volt a *Symposion*, amikor esszé örve alatt valami elbeszélésszerűt írtam Izsákhárról, Arkahnéről, Hermészről. Akkoriban már a szépíró Szerb Antal is érdekelt: ki akartam bagozni, és talán nem is eredménytelenül, hogy mit jelentett számára az irodalmi-történelmi tájékozottság elbeszélés vagy regény írásakor. Thomas Mannt és a legismertebb amerikai prózaírókat tanulmányoztam.

– *Több ízben is írtál Thomas Mann prózájáról. Mit tanultál tőle?*

– Nemcsak a prózájával, de tanulmányaival, vallomásaival, leveleivel is foglalkoztam. Hosszabb értekezést mégsem írtam róla sohasem, mert elsősorban az utánzástól való félelme érdekelt, és az a mód, ahogyan ezt megpróbálta kiirtani önmagából: vagyis a szatírának alig észrevehető szövegbe szövése. Módszerét el is fogadtam.

Az ötletet sokféleképpen lehet alkalmazni, de ma már semmiképpen sem úgy, mint Thomas Mann tette. Ő még türelmes és mértéktartó lehetett, vég nélküli szövegeket rótt, és grammra mérte az igazoló szatírárt. Ma sokkal szűkebb helyen, nem matematikai pontossággal, nagyobb és látszólag esetleges adagokban kell alkalmazni.

– *Mi adta az alapötletet Ahasvérus-novelláid írásához?*

– Az örök bolyongásra ítélt ember meglehetősen hálás téma, különösen kezdőknek. Sokan foglalkoztak vele, korszerűbb beállításban, hogy igazol-

ják önmagukat az elpusztíthatatlan téma újbóli feldolgozásával. Minthogy ismertem az eredeti Ahasvérus-történetet, kissé dühítettek az újabb keletű változatok. Ezért mesélni kezdtem Ahasvéusról, mintha én fedeztem volna fel, először. Örültem, hogy mesélhetek róla, mindennapi ügyeiről, amelyekbe persze én is igyekeztem belopni korszerű utalásokat. Meg kellett bizonyosodnom, hogy át tudok mesélni régi történeteket, még ha én találtam is ki őket, olyképpen, hogy mégis új történetekké váljanak. Szeretem Ahasvérust, és elfogult vagyok vele szemben. Hosszú sorozatot terveztem róla, de ez abbamaradt, mint annyi más dolog, amibe belekezdtem. Annak ellenére, hogy éppen e novellák írásakor éreztem először, hogy kezdek „kívülálló” lenni.

- Kisregényed és novelláid szépprózáink rendhagyó – vajdasági viszonylatban rendhagyó – változatát képviselik. Az egyetemes magyar irodalomban Cholnoky Lászlótól Mándy Ivánig találhatunk néhány olyan mintát, amelyekhez valamennyire közel állnak. Így van?

- Lehetséges. A magyar prózának ezt a vonulatát el tudom fogadni. Egy időben azt hittem – ezt vallja Mándy is –, hogy Krúdy az, akinek művéből kiindulhat az ember. Ebben ma már nem vagyok biztos, és minden újabb nevet csak hosszadalmas magyarázkodással tudnék kimondani. Bókotat mindenestre köszönöm, lehet, hogy egyszer azzal fogok hízelegni magamnak, hogy ez kizárólag csak az én érdemem (még ha esetenként kétes érdem is), ami természetesen nem lesz teljesen igaz, de ha ezt végképp el tudom hinni, sokkal jobb dolgokat fogok írni, mint jelenleg.

- A jelenkori szépprózában mit vélsz valóban korszerűnek, a szó legnemezebb értelmében modernnek?

- Azt a prózát, amelyet akárhogyan is forgatnak az értékmérők, képtelenek meglevő esztétikai és egyéb kategóriákba szorítani. Valami hasonlót írtam nemrégén Faulknerről, de írhattam volna még néhány kedvenc írómról is. Mellesleg, szeretnék egyszer olyan regényt vagy novellát olvasni, amely a legújabb, minél közérdekűbb és szenzációsabb történetekkel foglalkozik, mégsem csupán kordokumentum, hanem örök érvényű irodalmi mű.

- *Nemrégén látott napvilágot a Kétéltűek a barlangban című kisregényed. Mi volt ennek a könyvnek a nyersanyaga? Mi indította a megírására?*

- Valamit már életrajzi adataim is sejtetnek. Kerékpárjavító, autószerelő és géplakatos voltam. Négy évig nagyon olajos és kormos volt a kezem. Utáltam, ha piszkos volt a kezem. Ezt már annak idején is olyan sokszor mondtam, hogy végül magam is kételkedni kezdtem benne. Csak abban vagyok biztos, hogy akkoriban szerettem meg a haszon nélküli dolgokat, talán mert oly kevés van belőlük. Később, amikor már nem kellett napjában többször is homokkal kevert mosóporral súrolnom a kezemet, erről még inkább meggyőződtem. Kellett erről írnom, még ha regényemben nem is tudtam igazán haszon nélkül való dolgokról írni. Bármiről kezdtem beszélni, mindnek egy sereg velejárója, utalása jelentkezett. Irodalmi szempontból így is van ez rendjén - azért is beszélnek annyit a hőseim: párbeszéd közben lehet becsempészni a regénybe a legérdekesebb és legsúlyosabb dolgokat, miközben a tettes „mossa kezét” -, de azért mégis sajnálom, hogy néhány igazán haszon nélkül való dolgot nem tudtam megmenteni azzal, hogy lejegyzem, mint az ősi népszokásokat.

- *Azt hiszem, írásaidban egyelőre nem döntő fontosságú a téma, vagyis nem meghatározó erejű. Inkább csak ürügy az írásra. Ebben a megállapításban benne rejlik az is, hogy még nem találtad meg igazi nagy témádat...*

- Önhitt vagyok, emiatt néha magam is megijedek. Minden írásom jól-roszszul sikerült bizonyíték önmagamnak. Az egyetemen még Tyimofejev alapján tanultam az irodalomelméletet. A „vonalasság” már akkor visszariasztott a kizárólagos tartalmi jegyeiktől, amelyek alapján fellebbezhetetlenül dönteni lehet a leírt szavakról. Fellebbezhetetlenül, tehát egyoldalúan. Különben komolyan hiszem, hogy vannak megírásra méltó és megírásra méltatlan témák; bár az is igaz, hogy ez csupán ürügy is lehet az írásra, ha elfogadjuk azt az avas igazságot, hogy élménye, ötlete mindenkinek van, de írni mégis kevesen tudnak. Ha valaki írni kezd, mindenekeleltt győződjék meg arról, hogy tud-e írni. Ha kell, akár a jó témák néhány mondatos elmondása árán is: ez a legnehezebb, tehát a legbiztosabb módszer. Mindez persze csak fél-igazság, amit időnként magamnak mondogatok, azzal érvelve, hogy a tartalom feszültségének állandó fokozásával egyre értékesebb írásokat adok ki a kezemből. Valójában már régen nem írnék, ha nem hinnék önmagamban.

Amit most mondtam, abban jó adag nagyképcség is rejlik. Olcsó tanácsosztogatás, amivel jóformán senki sem kezdhet semmit. Egyszerűen arról

van szó, hogy úgy érzem, felfedeztem a ki nem mondott dolgok és szavak jelentőségét (amit egyébként minden műveltebb olvasónak fel kell fedeznie), és ezzel a visszafojtottsággal igyekszem hatni. Nem áztatom magam azzal, hogy én vagyok az egyetlen, aki nálunk ily módon ír; két-három nevet fel tudnék sorolni csak a symposionisták közül, akik kamatoztatják ezt a felismerést – de ez már kicsit a mozgalom problematikájához tartozik, a mozgaloméhoz, amely egyebek között a vajdasági irodalom zsurnalisztikus szószátyárkodását is devalválja és devalválni akarja.

– *Újabban szinte következetesen „témátlan” műveket írsz...*

– Minden magyarázkodásom ellenére jól tudom, hogy a „témátlan”, mint jelző, valamilyeset mégiscsak találó. Mindenkinek vannak nagy témái, így nekem is, és mindenki megírja őket, a maga módján, akár témátlan regényben is. Óvatosan bánok a nagy témákkal, mert többé-kevésbé mindig hasonlítanak egymáshoz, különbözőségük apró, jelentéktelen hatásokban, apró nyomokban mutatkozik meg. Eddig még nem volt időm, türelmem sem, hosszabb lélegzetű szépprózát írni, melyben a Thomas Mann-i szatírán kívül sokkal kézzelfoghatóbban bizonyíthatnám a nagy témák gyökeres különbözőségét. Így hát csak sejtetem ezt, mellékes, de sajátos mozzanataik alapján, ami – ha sikerül – semmivel sem kisebb fegyvertény a központi mag megvilágításánál. Ha majd vállalkozom is – mindenképpen szándékomban áll – ilyen kockázatos kalandokra, azt hiszem, alapjában véve hű maradok jelenlegi módszeremhez.

Hornyik Miklós: Gion Nándor

Képes Ifjúság, 1968. október 2.

Fiatal írók előretörése

Az egyik legtehetségesebb jugoszláviai magyar író, Gion Nándor Szenttamáson született 1941-ben, az újvidéki Bölcsészettudományi Karon diplomált. Első könyve 1968-ban jelent meg. Ugyanabban az évben novella-pályázaton első díjat kapott, nemrég pedig új kötete jelent meg *Testvérem, Joáb* címmel, amely elnyerte a Forum Könyvkiadó regénypályázatának első díját. Az idén *Engem nem úgy hívnak* című műve kapta az ifjúsági regénypályázat első díját. A szerző az Újvidéki Rádió újságírója.

– A *Testvérem, Joáb*ot *politikai regénynek tartják. Megjelenésére sokáig kellett várni...*

– Igen. Azt mondják, hogy a *Testvérem, Joáb* politikai regény. Ezt már a kézirat kapcsán is szóba hozták – elmarasztalóan. Ezért váltott ki élénk vitát. A kiadó, komoly vitát kezdeményezve, a kéziratot sokszorosította, és elküldte a vajdasági magyar íróknak, annak érdekében, hogy ők döntsék el, mi legyen az irodalmi közvéleményben ellentétes vélemények kereszttüzébe került mű sorsa. De hogy lehet a nyilvánosság számára hozzáférhetetlen kézirat alapján véleményt formáló és álláspontokat kialakító irodalmi közvéleményre hivatkozni, és miféle közvéleményről van, lehet szó, azt sem akkor, sem azóta nem sikerült kideríteni. Az írók egységesen, nagyon határozottan kiálltak a regény megjelenése mellett...

– *Miről van tulajdonképpen szó?*

– A pályázatra írt mű valóban elkötelezett, politikai regény. S ezt én természetesen pozitívumként említem! A regényben őszintén akartam ábrázolni azt a lelkiismeret nélküli, hatalmas méreteket öltő emberi-erkölcsi romlást, amelyről véleményem szerint legalább írni kell. Természetes és teljesen érthető, hogy a történet nem rózsaszínű. A regényt 1968 őszén írtam, s abban az értelemben mai regény, hogy a cselekmény és a megírása ideje egybe-

esik. S ezt az időszakot, enyhén szólva, aggasztó nemzetközi események jellemezték, melyek hozzájárulhattak az általam ábrázolt, már említett romlási folyamat felgyorsulásához, melyeket én háttérmotívumként beépítettem a regénybe.

- Ön a fiatal írók nemzedékéhez tartozik. Mi újat hozott ez a magyar író-generáció?

- Elsősorban nagyobb igényességet, nem csak formai szempontból. Az általunk kívánt újabb és nagyobb igényeket valóban néhány évvel előbb kezdtük hangoztatni, akkor, amikor a Bölcsészettudományi kar Magyar Tanszékének első, 1959-ben induló nemzedéke lényegében komolyabban kezdett irodalommal foglalkozni. Ennek során alakítottuk ki azt az irodalommal kapcsolatos álláspontunkat, amely sok szempontból különbözött a jugoszláviai magyar irodalomban addig honos szemlélettől. Mivel a szerb, a horvát és a szlovén irodalomban ezek a változások már megtörténtek, nem kellett a „szomszédba” menni ahhoz, hogy megbizonyítsuk igényeink jogoságát. Ugyanakkor természetes, hogy irodalmi mércéink kialakításában jelentős szerepe volt az amerikai és az európai irodalmaknak is. Mi voltunk az akkor indult, ún. Symposion-mozgalom, melynek eredményeként jelent meg évekkel később az *Új Symposion* című irodalmi folyóirat, melynek vonzáskörében nőttünk és nőnek fel olyan írók, akik bátran szembenéznek az adott jelenségekkel, akik napról napra a mi időnkben, a mi korunkban élnek – és alkotnak.

- Úgy érzem, hogy a jugoszláviai magyar irodalomban ez az új írónemzedék hozta létre a regényt, amely egyszersmind egyenértékű más irodalmak regényeivel?

- A jugoszláviai magyar regény életre hívása nem kizárólag a saját nemzedékem érdeme. Tény azonban, hogy a Forum Könyvkiadó regénypályázatának három díjazott alkotása a kilenc felvásárolt művel együtt, összesen tizenkét regény szerzője közül tíz fiatal. Vagy hogy a tavalyi ifjúsági regénypályázat első öt helyezettje közül négyen fiatalok... Mindenekelőtt azonban arról lehet szó, hogy most mutatkozott meg igazán, miszerint az itteni magyar irodalomban is születhetnek nagyobb mezőnyben is versenyképes regények. Ennek ellenére sem merem egyértelműen kijelenteni, hogy immár létrehoztuk a jugoszláviai magyar regényt. Ezt csak egy későbbi alapos elem-

zés lenne hivatott megállapítani. Mindenesetre kétségtelen, hogy vannak, íróink egy komoly, igényes irodalom létrehozásához. S ezek elsősorban a fiatal nemzedékhez tartoznak.

Radovan Popović: Snažan prodor mladih pisaca

Ford. Gerold László

Politika, Belgrád, 1970. febr. 14.

A *Virágos katona* mai témájú regényeim bevezetője

– *Eddig hat könyved jelent meg, a Virágos katona a hatodik. Megítélésed szerint a legjobb könyved kapta a Hid-díjat?*

– Nem tudom. Szeretném, ha így lenne, mint ahogyan szeretném, ha mindig a legújabb könyvem lenne a legjobb. De csakugyan nem tudom. Ha mindenképpen rangsorolnom kellene a könyveimet, azt hiszem, nem a *Virágos katonát* tenném az első helyre. Csakhogy az én véleményem a saját könyveimről nem is mérvadó: egyrészt, mert egészen érthetően elfogult vagyok, másrészt, mert én csak írom, de nem olvasom a könyveimet... Valóban, még egyetlen könyvem sem olvastam el, miután elhagyta a nyomdát, sőt még kéziratban sem fésülöm át teljes egészében, legfeljebb egy-egy fejezeten javítatok, amelyről előzőri megírása közben érzem, hogy gyöngébbre sikerült a többinél. Meglehetősen rossz a munkamódszerem; a témákon hónapokig vagy éppen évekig gondolkozom, vagy ahogyan mondani szokták és illik, érlelem magamban, azután egyetlen nekifutással megírom a könyvet, lehetőleg minél gyorsabban. Fárasztó módszer, ilyenkor tíz-tizenöt órát dolgozom naponta egyfolytában, és általában huzamosabb időre megutálom az írást. Éppen ezért valódi értékeiktől függetlenül mindig azt a könyvemet szeretem legjobban, amelyet legkönnyebben és leggyorsabban sikerült megírnom. A *Virágos katonát* viszont aránylag sokáig – legalább másfél hónapig – és nehezen írtam... Szóval, valóban nem mérvadó az ítéletem, vagy ha mégis megpróbálom tárgyilagosan felmérni azt, amit csináltam, csakis a magam használatára teszem.

– *Az első regényed és a Virágos katona megjelenése között eltelt évek bizonyosan változást hoztak írói szemléletmódodban. Mi az, amit sikerült állandósítani, illetve állandósítottál regényeidben, és várható-e a Virágos katona folytatása?*

– A kontinuitásnak meg kell lenni, és nyilván meg is van. Azt hiszem, sikerült állandósítani stílusomat, amely további csiszolást igényelhet esetleg, de az alapvető sajátosságok megmaradnak és érezhetők minden könyvemben.

De hát a stílusról és egyáltalán a formai jegyekről értekezzenek inkább a kritikusok; legtöbb esetben megbízhatóbb értékelést adhatnak, mint a szerző, kívülállóként szigorúbban ítélnék... én mindenesetre hiszek nekik.

Amiről a kérdésre válaszolva inkább beszélhetek, az a tartalom, illetve a feldolgozott tárgykörhöz való viszonyulás. A jelenségek, a szereplők, az események kiválasztásában, a hozzáállásban igyekszem következetes lenni.

Egyébként a *Virágos katonát* részben a már elkészült, megjelent és a még csak ezután elkészülendő mai tárgyú könyveim „elé” írtam, és minden bizonnyal a folytatását is megírom. Már eredetileg, amikor még érlelődött a téma, háromkötetes regényt terveztem, amelynek minden kötete önálló regényként is megáll, de szorosan kapcsolódik is egymáshoz. Mindegyik cselekménye Szenttamáson játszódik, a szereplők is maradnak, a nézőpont is azonos. A *Virágos katona* elkészült, a századfordulótól az első világháború végéig terjedő időszakot öleli fel, a második kötet a két háború közötti eseményekkel, a harmadik kötet pedig a második világháború éveivel foglalkozna. Ha ezt megcsinálom, feltehetően az esetenként igencsak lokalizált (bár ezt sem a kontinuitás, sem az egységes felmérés esetében nem tartom elsődleges szempontnak), mai témájú könyveim újabb megvilágítást is nyernek, vagy legalábbis áttekinthetőbbek lesznek. Márpedig meg fogom csinálni a *Virágos katona* folytatását, azt a bizonyos második kötetet bejelentettem a legújabb regénypályázatra, ami azt jelenti, hogy határidőre kell dolgoznom, és eddig még tartottam magam a határidőkhöz.

– Tehát ismét pályázat, ismét egy „rendelt” regény. A díjakat ez idáig a „rendelt” könyveid kapták.

– Így igaz. A *Testvérem*, *Joáb* és az *Engem nem úgy hívnak* a pályázatokon nyert díjat, a *Virágos katona* pedig az „állandó” Híd-díjat kapta, de szintén pályázatra íródott, a történelmi regénypályázatra. De nem hiszem, hogy ebből messzemenő következtetéseket lehetne levonni. Egyszerűen arról van szó, hogy az említett szerencsétlen munkamódszeremnek nagyon megfelelnek a pályázatok. Én szeretem dédelgetni a témát, mindig rengeteg témám van, képzeletben mindegyik kisebb-nagyobb remekművet ígér, de nagyon nehezen fogok hozzá megírásukhoz. Azután, ha írni kezdek, nagyon komolyan dolgozom, hajszolom magam, igyekszem minél gyorsabban a végére érni, hogy minél előbb visszatérhessek a hátramaradt és természetesen továbbra is remekműveket ígérő témákhoz, azokon gondolkodni, ami sokkal kellemesebb, mint realizálni valamit. És ilyenkor gyorsan írok, és össz-

pontosítani is tudok annyira, hogy aránylag megbízhatóan mérleget az, amit csinállok, és tényleg gyorsan befejezem. Éppen ezért legkedvesebb könyvem az *Engem nem úgy hívnak*, mert azt tizenkét nap alatt megírtam. Azt akarom mondani, hogy a pályázatokon fölényben vagyok a hónapokon vagy éveken át módszeresen dolgozó íróársaimmal szemben, mert ők vagy nem készülnek el könyvükkel határidőre, vagy pedig menet közben kénytelenek tempót váltani, és kizökkennek a megszokott ritmusból. Én viszont pályázatok nélkül is a már elmondott munkamódszerhez tartom vagy tartanám magam, legfeljebb pályázati sürgetés nélkül (itt anyagi ösztönzés is értendő, hiszen a pályázatok részvételi díjjal járnak, amelynek visszafizetése a jelenlegi tiszteletdíjak mellett igen körülményes) több éves késéssel írtam volna meg a könyveimet.

Persze titkos meggyőződéseim, hogy módszeres, lassított ütemű írással jobb könyveket adnék ki a kezemből. Ha a körülmények lehetővé teszik, meg fogom próbálni. De még nem a *Virágos katona* következő folytatásánál.

- *Ha már a folytatásnál tartunk: a Virágos katona kapcsán egy tévéinterjúban az anekdotaveszélyről beszéltél...*

- A kritikusok hívták fel rá a figyelmemet, hálás is vagyok nekik ezért. Mondtam már, hogy én hiszek a kritikusoknak, s természetes, hogy felfedeznek olyan dolgokat, amire én írás közben nem ügyeltem eléggé, és elhiszem, hogy meggyőződéssel mondják azt, amit mondanak. Nem fogadom meg mindig a tanácsaikat, nekem is vannak érveim és ellenérveim, ez esetben is hivatkozhatnék arra, hogy a *Virágos katona* témája megköveteli a klasszikus értelemben vett epikus feldolgozást, legalábbis helyenként, és hogy a meselemek tudatosan kerültek helyükre, de ez nem lenne teljesen meggyőző. Különben is, az az elvem, hogy komoly bajok vannak az olyan könyvvel, amelynek esztétikai értékeit utólag védelmeznie kell a szerzőnek. Erre eddig szerencsére nem is volt komolyabb okom, de ettől függetlenül fölöslegesnek tartom. Vannak elvek, melyekhez következetesen ragaszkodom, könyveimben meg is találhatóak, de ezek nem védekező vitaérvek. Az anekdota felé hajlás veszélye pedig nyilván fennáll, jó, hogy erre néhány kritikus figyelmeztetett. A *Virágos katona* folytatásakor mindenképpen számolok vele, talán cáfolni is tudok, ha egyáltalán szükséges.

– *Hogyan látod a jugoszláviai magyar írók helyzetét és a most feljövő fiatal prózaírók lehetőségeit?*

– Igen sokan engem is még fiatal írónak neveznek, mint ahogyan egész nemzedékemet „fiatal írókként” emlegetik. De a kérdés, minden bizonnyal, a nálunk fiatalabbakra vonatkozik. Az időtávolság nem túl nagy, de félek, hogy még így is igazságtalanul elfogult volnék, a magam nemzedékét próbálnám összehasonlítani alapnak, esetleg példaképnek venni: hogy mindig úgy éreztem, ennek a nemzedéknek rengeteg mondanivalója volt, és mondta és mondja is tele szájjal, cikkek, tanulmányok, könyvek, jó könyvek sorozata bizonyítja ezt, míg az utánunk jövők szórványosabban, bátortalanabbul jelentkeztek. De hát nem törvényszerű az évenkénti vagy öt évenkénti csoportos felvonulás, és az is lehet, hogy a nálunk fiatalabbak türelmesebbek és igényesebbek. Meg azután előttünk is voltak nemzedékek...

A fiatalok lehetőségei helyett, azt hiszem, inkább csak lehetőségekről kellene beszélni. Jól tudom, hogy nem minden az újságok irodalmi rovatának terjedelmén, a folyóiratok számán, a könyvkiadó kapacitásán múlik, de tény, hogy irodalmunkban jelenleg a jó kéziratokat illetően nagyobb a kereslet, mint a kínálat. Az már a fiatal, kevésbé fiatal vagy idős írók dolga, hogyan élnek ezzel a lehetőséggel.

Kovács Nándor: *A Virágos katona* mai témájú regényeim bevezetője
Interjú a Híd-díjas Gion Nándorral
Magyar Szó, 1974. június 15.

„...Kimeríthetetlen forrás...”

– Az egészen bizonyos, hogy az utóbbi időben te vagy a legtöbbet olvasott és emlegetett jugoszláviai magyar író nálunk. Féja Géza véleménye szerint egyenesen a te pályád igazolja, hogy „a jugoszláviai magyar kisebbség is képes nagy irodalom teremtésére”. Huszonhét éves voltál, amikor 1968-ban első regényed, a Kétéltűek a barlangban című megjelent, azóta – a legutóbbi időt leszámítva – folyamatosan jöttek újabb és újabb könyveid: Testvérem, Joáb (1969), Ezen az oldalon (1971), Virágos katona (1973), Olyan, mintha nyár volna (1974), Rózsaméz (1975) – a Virágos katona és a Rózsaméz közös kötetben: Látroknak is játszott (1976) –, valamint a három ifjúsági regény: Engem nem úgy hívnak (1970), Postarablók (1973), A kárókatónak még nem jöttek vissza (1977). Regényeidben és elbeszéléseidben feltűnő a szülőföldhöz való kötődés, a szinte állandó epikai színtér és a rendkívül gazdag, sokszínű emberi világ: a családi közelségből megidézett emberek egész sokasága jelenik meg. Mi az élményi alapja, gyökérzete ennek a kötődésnek és ennek a gazdag emberismeretnek?

– Közép-bácskai kisvárosban, Szenttamáson születtem. Ezt a várost mindenki, mi is, akik ott születtünk, általában falunak neveztük. Ma is eléggé falusi jellegű. Egy nagy falu – két folyóvíz partjai körül. Az egyik folyóvíz a széles, lassú hömpölygésű Ferenc-csatorna, amely mellett Szenttamásnak főleg a szerb lakossága telepedett le. A másik, kanyargós, keskenyebb folyóvíz, a Krivaja (Bácsér) folyó átkanyarog Szenttamáson, és a falu mögött ömlik bele a csatornába. Ennek a partjai körül kis falusi házakban Szenttamásnak főleg a magyar lakossága helyezkedett el. Az én életemben ez a kisebb folyóvíz nagyon korán jelen van. Egyrészt mellette születtem, másrészt a nagyszüleim háza, mindkét nagyszüleim háza ott volt a közelében.

Az első emlékek két öregemberhez fűződnek. Az egyik kis kerek fejű öregember, mindig kopaszra nyírva járt, és arról volt híres, hogy soha senki nem haragudott rá, és ő sem haragudott senkire. És számomra még az volt a másik nagyon megdöbbentő tulajdonsága, hogy fanatikusan szeretett dolgozni. És sohasem volt beteg. A munkának élt, járta a földeket, az építőhe-

lyeket, ahol segéd munkásként dolgozott. Egyszer tanyát bontottunk le, régi, gazdag nagy tanyát. Hatalmas ököristálló volt ott hatalmas betonvályúval, s amikor szedegettük ki a téglákat, s csákányoztunk alá, lezuhant az a betonvályú. Az arcába esett, és eltört az állkapcsa. Úgy vittük haza szekéren, folyt a vére, nem engedte, hogy orvost hívjunk hozzá. A jobb oldali fogsora teljesen eltolódott, nemcsak az állkapcsa tört el, hanem a fogait is teljesen kinyomta a beton. Két hónap múlva az állkapcsa összeforrt. A fogai még mindig ferdén, furcsán álltak. Volt egy nagy daganat az arcán, a daganat kifakadt. Az is elmúlt. A fogai továbbra is ferdén álltak, de furcsamód azok is megint belerögződtek az állkapcsába. Nem kellett orvosi beavatkozás, így élt még utána vagy tizenöt évig. Később megütötte a guta, előbb megbénult a bal fele, ezt is leküzdötte. Aztán még egyszer megütötte a guta. A hetvenen túl volt már, még jobban megbénult. Csak azért sírt, hogy nem dolgozhat. Én olyan handabandázó siheder voltam, azzal vigasztaltam, hogy én viszont egészséges vagyok, dolgozhatok eleget, és dolgozom is, de egyáltalán nem örülök ennek. Nézett rám, mint egy örültre, hogy ilyeneket beszélek. A felszabadulás után, '45-ben földet osztottak nálunk. Nem volt hajlandó ingyen földet vállalni. Addig valahogy összekapart magának fél hold földet. Egyedül ehhez a fél holdhoz ragaszkodott, és amikor mindenki földet kapott, ő akkor is amit kaphatott volna, azt munkával akarta megszerezni. Amikor a többiek úgy kapták garmadával, ő öt évenként hozzávett ahhoz a fél holdhoz még egy fél holdat vagy holdat. De azt meg akarta venni. Elég idejétmúlt jelenség volt. Nem is túl szórakoztató jelenség. Hogy mennyire szerették az emberek, és mennyire megbecsülték, ezt akkor láttam, mikor meghalt. Milyen sokan voltak a temetésén! Az emberek ott ültek a koporsó körül, és hosszasan gondolkodtak azon, hogy volt-e ennek az embernek valaha haragosa. És nem találtak senkit. Ez volt az apai nagyapám. Mindig emlékezni fogok rá, csodáltam szelíd szívósságát, bár ő nem határozta meg nagyon az életemet. Nem is volt az számomra, aki példakép lehet.

Ellenben egy másik öregember, akinek most is néhány törvénytelen gyereke szaladgál Szenttamáson – tudom ezt, mert egyikkel-másikkal most is találkozik, és nagyon-nagyon hasonlít rá –, igyekezett mindig a dolognak a könnyebbik felét megfogni. A szemei mindig nevettek. Talán azért nevettek, mert túl komolyan nem vett semmit. Csak annyira, amennyire az események azt megérdemelték. Erre viszont nagyon jól ráérezett. Ő is ott lakott a kis kanyargós folyó mellett. Szeretett kijárni a folyóhoz. Elnézni a horgászokat, fogadni az emberekkel azon, hogy a nyers keszeget ki meri megenni, meginni

valamit, és ilyeneken. És nagyon szeretett elciterázni. Amikor megszorult a dolog, ha már éhezett a család, akkor nagyon tudott dolgozni. Eszelősen tudott dolgozni. Rettentő nagy munkákat elvégzett. De ha volt egy kis kibúvója, rögtön abbahagyta, és inkább heverészett.

- *Ő lett Rojtos Gallai a Virágos katona és a Rózsaméz című regényeiben?*

- Igen. Engem kisgyerek koromban is meghódított azzal, hogy nagyon szép dolgokat tudott mesélni, és nagyon jól tudott mesélni. Kézen fogva vezetett, és mentünk ki a szántóföldek felé. Mezőőr volt. Nagyon ügyesen kitalálta magának ezt a munkát. Ennél szebb munkát el sem tudtam képzelni. Könnyebbet sem. És bementünk házakhoz, ahol helyes fiatalasszonyok voltak, engem kicsapott kicsit az udvarra, s ő meg bent maradt. Akkor még nem tudtam, hogy miért van ez. Később ezekből a házakból kerültek ki azok a gyerekek, akik nagyon hasonlítottak rá. Ezt a fél falu tudta. Az ő felesége is tudta, aki csodálatosan rámenős, érzelmekben felfokozott, de ugyanakkor racionális asszony volt, az egész családot összetartotta, többször bejárta a fél falut, és verekedett érte asszonyokkal és férfiakkal is. És sokszor nagyon harásnyan kiabált, hogy nem tűri tovább és nem bírja elviselni a férjének ezeket a félrelépéseit. Ez volt az anyai nagyapám. Amikor meghalt, a temetésére talán többen jöttek el, mint az apai nagyapáméra. És nagyon-nagyon színes történeteket tudtak róla mesélni. Olyan ember volt, aki mellett unatkozni nem lehetett, aki beszédtemának is mindig rendkívüli volt. Ez a második öregember képvisel egy olyan vonulatot a családban, azt hiszem, amelyik alapvetően talán az én életemet is meghatározta. Kezdtől fogva arra emlékszem, amit ő mesélt nekem.

Nagyon vézna, nyávgós gyerek voltam. Az igazolványomba máig sincs pontosan beírva, hogy mikor születtem, mert azt hitték, hogy meg fogok halni. Azért, hogy bejelentsenek egy újszülöttet, valamennyit fizetni kellett. Nem sokat persze. De hogyha nem muszáj, azt sem akarták. Vártak, hogy meghalok-e, de nem haltam meg. Akkor az apám, aki józan teremtés volt, kiszámította visszamenőleg, hogy milyen időpontot jelentsen be, mert büntetést kellett fizetni, hogy ha egy bizonyos határon belül nem jelentették be az újszülöttet. Kiszámította, hogy mikorra kell bejelenteni. Így történt, hogy az a dátum, amelyik a hivatalos irataimban van, az nem az igazi. Amikor aztán így már megvoltam, általában nagyszüleimhez adtak. Az apám később minden szegyenkezés nélkül mesélte, hogy ő dolgozott, hajnaltól napestig, és éjjel aludni szeretett volna. És mivel ilyen beteges, bömbölős gyerek voltam,

egyszer megpróbált megfojtani. Az arcomra borította a párnát. Akkor jött ez a nagyapám, az anyám sírva elmesélte, hogy mi történt. Nagyapám nagyon hosszasan káromkodott – amilyen szépen mesélt, olyan szépen tudott káromkodni. Hóna alá is fogott, és elvitt. Évekig ott nevelkedtem őnála. Petróleumlámpával világítottunk. Esésként, főleg télen, összejöttek az emberek, és ez csodálatos volt nekem. Nagyapám nemcsak zseniális mesélő volt, de a legjobb volt közöttük. Órák hosszat tudtam hallgatni a meséket. És talán örököltem is valamit. Később, amikor – hogy is mondjam – férfiasabb meséket hallhattam volna, kegyetlenebb meséket magáról Szenttamásról is, emberek haláláról, különböző villongásokról emberek között meg nemzetek között is, akkor kiderült, hogy az apám is – aki az életében ki nem talált soha semmit, fantáziája nem volt – mesélőtehetség: azokról a dolgokról, amik megtörténtek, pasztikusán tudott előadni.

Érdekes módon ez a két ember, akiről itt beszéltem, hogy milyen szépen tudtak előadni – az egyik azt, ami megtörtént, és amit hozzágondolt, a másik azt, ami valójában megtörtént –, egymást tisztelték távolról, de sohasem szertették. Az anyai nagyapám valamiképpen mindig talpra esett. Akármilyen fordulat történt az életében, akármilyen világméretű vagy országos változás, mindig a felszínen maradt, és nagyon könnyedén a felszínen maradt. Sohasem kapatta el magát, sohasem rohant túl messzire, de valami ösztönös megérzésből mindig a jó oldalra állt. Ellentétben azzal a másik öregemberrel, aki még földosztáskor is inkább kívárta, hogy megvásárolja azt a földet, amit mások ingyen kaptak – szemrebbenés nélkül elfogadta, sőt propagálta is a földosztást, hogyha kellett. Előadásokat tartott tömeggyűléseken. Ehhez is értett. Addig csak citerázott az embereknek, meg énekelt velük, most egyszerre kiderült, hogy zseniális szónok is. Van olyan gyanúm, hogy még szónoklás közben sem a szónoklás érdekelt elsősorban. A felesége meséli még most is keserű szájjal, hogy ő utánament... Szép fehér tél volt. Már mindenki elment a nagygyűlésről, a férje még nem jött haza. És akkor a vas-tag, fehér hóban elkezdte követni a nyomait. És kiderült, hogy a nagygyűlésről – ha tehette – mindig fölszedett egy-egy fiatalasszonyt, és azzal ment el... Az az érzésem, hogy kinézett magának egy-egy szép lányt vagy asszonyt, és azoknak szónokolt. A politikai lapokat vette, lehet, hogy részben ezért is vette, de mindegy, hogy miért. Jól vette őket. És a folytatásban is állandóan olyanmennyire jól vette, hogy nemcsak problémái nem voltak – pedig sokszor az élen járt –, de anyagiilag is megteremtett magának egy viszonylagos jólétet.

A másik oldalon az apám, aki ezt látta, és aki talán titokban szeretett volna ugyanígy cselezni, és sohasem tudott, ebből kifolyólag, mint az ő apja is, nagyon jó munkás volt. De amit megteremtett magának, azt mind nagyon nehezen és verítékezve teremtette meg. A kiindulóponthoz viszonyítva sokat összekapart magának és a családnak, de abba jóformán belerokkant.

Ez a két ember nem is tudta szeretni egymást. De nekem mind a kettő roppant rokonszenves volt, roppant különleges, egyszerűen olyan ember, akire nem lehetett nem odafigyelni. És ha van valami érényem, és volt valami érényem, amit talán már akkor írói érénynek lehetett volna mondani – bár akkor az ördög sem gondolta, hogy egyszer írásra adom a fejemet –, az volt, hogy oda tudtam figyelni az emberekre.

– Az íróvá váláshoz, érlelődéshez azért bizonyára másféle ösztönzések is jöttek.

– Jött aztán valóban egy másik lényeges hatás: az olvasói élmény. Talán azért, mert kezdettől fogva volt kit csodálnom abban, hogy hogyan kell a megtörténeteket kimondani, és kigondolni eseményeket. Imádtam a könyveket kezdettől fogva. Ezek a könyvek általában cowboytörténetek voltak. Amikor én elkezdtem olvasni, akkor porosodó ponyvákhoz jutottam. Leszámitva néhány nálunk kiadott könyvet, akkor még Magyarországról nem hozták be hozzánk a könyveket, és nem árusították. Olvastuk, amihez hozzájutottunk. És hogyha valaki olyan eszelősen olvasott, mint én – mert én aztán tényleg eszelősen olvastam –, akkor az megpróbált szerezni, ahogyan tudott. Nem emlékszem, hogy Szenttamáson akkor azon a nyelven, amelyiken én olvastam, valakinek egyáltalán könyvtára lett volna. Imitt-amott volt tízhúsz ponyvaregény, ami megmaradt, pengős, füzetes regények, vagy félpengősek. Azokat aztán rendületlenül végigrágtam. Persze később nem mertem volna elolvasni őket. Szenttamásról elkerültem, és könyvtárba kezdttem járni, meg aztán az államközi viszonyok lehetővé tették, hogy a magyarországi kiadványokat is rendszeresen kapjuk nálunk is. Fölfejlődött egy irodalom, egyre több könyv jelent meg. Amikor elkezdtem az úgynevezett komoly könyveket olvasni, akkorra a ponyvákön is szereztem akkora olvasási kultúrát, hogy egyből ráéreztem: abba kell őket hagyni, mert igazi értékekre találtam. De még most is hálásan gondolok vissza a ponyvákra, habár nem tudnám őket újraolvasni.

Az olvasás nem is olyan egyszerű nálunk. Az apám abszolút marhaságnak tekintette, hogy azon kívül, ami az iskolához föltétlenül szükséges,

a gyerekek és egyáltalán az emberek valamit is olvassanak. Nem is olvasott az életében semmit, azt hiszem, az én könyveimet sem olvasta soha, bár titokban büszke volt arra, hogy a fiának könyvei jelennek meg, meg hogy az újságban volt rólam szó, mert az újságot elolvasta. Állandóan azt bizonygatta, hogy az olvasás az ostobaság és idővesztés, helyette sokkal hasznosabb dolgokat lehetne csinálni. Meg hogy a szememet is tönkreteszem. És mit ad Isten, egy ilyen olvasási láz után valóban vérbe borultak a szemeim. Nem hiszem, hogy az olvasástól, de mintegy igazolásként apám álláspontjára, olyan vörösek lettek a szemeim, mint az angóranyúlé. Szemorvoshoz jártam, és mindenféle csöppeket csöpögtettek bele. Szenttamáson az öregasszonyok cukros vizet meg húgyos vizet rakattak rá. A szemem ismét rendbe jött, és lehet, hogy volt bennem egy csakazértis dac, még többet olvastam. Hogy ezt valamiképpen ellensúlyozza a család ésszerűbb fele, autószerelő-inasnak adtak Szenttamáson. Egy évet végigcsináltam. Aztán mondtam, hogy ezt nem nekem találták ki. Még akkor sem adták fel a küzdelmet, hogy becsületes embert faragjanak belőlem, beadtak Szabadkára az ipari iskolába. Ott géplakatosnak tanultam. Azt végigcsináltam tisztességgel három évig. Ma sem tudok semmit abból a szakmából. Tiszta kitűnővel végigcsináltam pedig. Valamit – úgy látszik – örököltam attól a nagyapámtól, aki hogyha nehézségekbe ütközött, ki tudta beszélni magát. Én is kibeszéltem magam. Mivel magában az iskolában, ahol csak beszélni kellett, legjobb voltam, a gyakorlaton meg kibeszéltem magam a nehézségekből, megadták a jó jegyet, úgyhogy tiszta kitűnővel végeztem a géplakatosságot, és rettenetesen meg voltam rémülve, hogy mi lesz velem, hogyha egyszer ebből kell megélnem.

- Hogy kerültél ilyen előzmények után az újvidéki bölcsészkarra?

- 1959-ben történt. Változatos egy esztendő volt, számomra végül is nagyon szép esztendővé sikeredett. Ekkor nyílt meg az újvidéki bölcsészkaron a magyar tanszék. Hallottam és olvastam az előkészületekről, de hogy én egy géplakatosi diplomával odakerüljek, igen valószínűtlennek látszott. Ráhajtottam tehát a műszaki egyetemre. Egész nyáron számtant, fizikát és vegytant bifláztam egyre kétségbeesettebb hangulatban. Szenttamási házunkkal szemben egy pusztuló német temető van. Ott üldögéltem a sírok között, a fák alatt nagy halom könyv közepette. Az utcabeliek csendes sajnálkozással figyelték gyötrődésemet, mint akik tudják, hogy nem nekem való dolgokkal birkózom. Szörnyűséges nyár volt, egy-két kiadósabb verekedés tette csak elviselhetővé. Az öcsém akkoriban izgága kamasz volt, időnként belekötött

nálánál idősebb és erősebb kölykökbe. Tudta, hogy ott vagyok a közelben a fák alatt, elég, ha kiált egyet. Kiáltott is. Én meg rohantam, és jóízű ökölcserátakat vívtam a védelmében. Talán ennek köszönhető, hogy nem hülyültem bele az annyira érthetetlen számtanba, fizikába és vegytanba. Úgy-ahogy fölkészültem. Elmentem Belgrádba, hogy fölvételi vizsgával beiratkozzak a gépészeti egyetemre. Megérkeztünk néhányan, nem volt hol laknunk, végül egy hajón kaptunk néhány fölkét. Egész éjjel összevissza imbolygott az a rohadt hajó, alig aludtunk. Másnap volt a fölvételi vizsga, összetalálkoztunk valami ismerőssel, söröket rendelt nekünk. A sörök annyira elkábítottak bennünket – nem sokat ittunk pedig –, hogy sorra elhullottunk azon a fölvételi vizsgán. Visszafelé jövet leszálltam a vonatról Újvidéken. Nem sokat reménykedtem, de azért bementem a bölcsészkarra, hogy megpróbálkozzam a magyar tanszékkal. Ott volt egy nagy plakát, amelyiken fölsorolták, hogy milyen iskolát végzetek iratkozhatnak be, és külön fölvételi vizsgákkal még milyen iskolákból lehet jelentkezni. S a legalján megláttam, hogy ipari iskolával is. Azon nyomban jelentkeztem. Én voltam az egyetlen ilyen. Meg is lepődött az egész adminisztráció. A tanárok, akiknek a fölvételi vizsgán ott kellett volna lenniük, sehol sem voltak. Egyet végre előszedtek. (Öt tantárgyból kellett volna felvételizni.) És valahogy átsúsztam egy tantárgyból. Annak köszönve, hogy rengeteget olvastam, és megmaradt bennem sok minden, amikor irodalomról beszélgettünk, egészen helyes feleleteket adtam. Ezen fölbátorodva elmentem, és követeltem a többi felvételizető tanárt. Reggeliztek a titkárságon a tisztviselők, rettentően untak már, és hogy leegyszerűsítsék a dolgot, azt mondták, inkább iratkozzam be rögtön, és ne molesztáljam őket. Senki olyan őszintén nem áldotta az adminisztráció kényelmességét, mint én.

- Mit szóltak ehhez a hirtelen váltáshoz otthon?

- Amikor hazamentem, megpróbáltam megmagyarázni, hogy most irodalomra iratkoztam. Emlékszem, apámnak egy pillanatra felcsillant a szeme, mert megkérdezte, hogy akkor könyvelő leszek-e, ha befejezem, mert ezt még elfogadható valaminek tartotta talán. Amikor megtudta, hogy nem, akkor úgy nézett ki, hogy nem mehetek az egyetemre. Egy régi tanárom húzott ki a bajból, aki akkor már az újvidéki rádiónál dolgozott, és villámgyorsan ösztöndíjat szerzett nekem.

- *És hogy birkóztál mint „vasas szakmunkás” a bölcsészkarral?*

- Ott, amikor bekerültem egy másik közegbe – ahol mindenki valamiféle helyzeti előnyt élvezett, mert ők a szakmából jöttek –, akkor döbbsentem rá: nagyon rá kell hajtanom, hogy behozzam őket. Jó tanáraim voltak, nem is esett nehezemre a többletmunkát elvégezni, hogy beérjem az évfolyamtársaimat. Különben az egészben volt valami majdnem romantikusan szép: mi voltunk az első nemzedék Jugoszláviában a magyar tanszéken. Kissé tapogatózva indultunk nemcsak mi, hanem a tanáraink is.

- *Ez mit jelentett?*

- Először is megtanulni azt, hogy ami bennem van, és meg szeretnék írni, azt hogy lehet megírni. Vagy egyszerűen: magukat az alapvető fogásokat megtanulni. Annyira ismertem magam, hogy egy valamit huzamosabb ideig csinálni, apró-cseprő dolgokkal bíbelődni, amelyeknek valamikor évtizedek múlva lesz látszatja, sose szerettem. Talán innen van az, hogy a vasas szakmában nem vittem sokra, ott, ahol bennünket úgy tanítottak, hogy adtak egy vasdarabot, s azt egy fél évig kellett reszelni minden oldalról, hogy végül legyen belőle egy kulcs vagy egy zárnak a nyelve. Ezt a fél évet rettentő volt kívánni. Ugyanakkor nyáron öt-hat éven keresztül mindig kőművesekkel dolgoztam, az apám kőműves volt – egy elég nagyszámú brigádnak a vezetője. Ezt a munkát, bár nehezebb volt, piszkosabb is, sokkal jobban élveztem, mert ha elkezdtünk rakni egy téglafalat – és ebbe bele is tanultam, érdekes módon gyorsan! –, az a fal emelkedett. Raktuk egymásra a téglákat, és azt láttam. Egy nap alatt láttam, hogy mennyit építettem föl, és ezt szerettem. Mellesleg az embereket is jobban szerettem itt, mint a másik szakmában. Itt olyan emberek között voltam, akik állandóan kint mozogtak a szabad levegőn, és a kedélyük is más volt, mint amikor az ember egy maszatos műhelyben bent van állandóan. Más volt a hangulatuk, ritkán veszekedtek, ritkán voltak ingerültek. Lehet, hogy rövid időre rosszkedvűek voltak, de ezen gyorsan túltették magukat. És az volt az érzésem, hogy ők is élvezik azt a munkát, mert látszatja van. Ennyit már tudtam magamról, és azt is tudtam, hogy az írásba is, ha egy hosszan tartó, féléves fűrészelés és reszelés kell azért, hogy kijöjjön belőle egy ajtókilincs, bele fogok fulladni. Erre rájöttem akkor is, amikor elkezdtem először írni rövid kritikákat. Nehezen ment az írás sokszor. Nem olyan volt, amilyennek szerettem volna leginkább, és állandóan át akartam térni egy másik műfajra, ahol azt a mesélőkedvet, amit talán örökölttem egyik-másik ősömtől, szabadjára engedhetem. Ahol aztán

úgy dolgozhatok, ahogy a téglákat raktam. És talán azért, mert annyira vártam már, hogy ezt kipróbáljam, szándékosan visszafogtam magam. És csak kritikákkal jelentkeztem következetesen. Ez persze hasznomra volt abban, ami magának az írásnak a tudományát, a szakmának az elsajátítását jelenti. Amikor már úgy éreztem, hogy szakmailag is eléggé fölkészültem, és nagyon-nagyon türelmetlen voltam, akkor nekiszaladtam a szépprózának. És bejött.

- *Ez volt az első könyved, a Kétéltűek a barlangban?*

- Igen, ez volt a *Kétéltűek a barlangban*, ami nagy sikert, túl nagy sikert nem ért el, nem is érdemel - szerintem.

- *Ezt a könyvedet úgy értékelte a kritika, mint nemzedéki állásfoglalást - a Symposion nemzedékét. Olyan könyvként méltatták, melynek szemléletét a humor és ironia árnyalja, amelynek világa sok vonatkozásban abszurd is.*

- A kritika jóindulatú, néha talán elnéző is volt a könyveimmel szemben. Ez még hozzátartozott egy, a vajdasági irodalomtörténet szempontjából elég fontos korszakhoz, eseményisorhoz. Amikor a magyar tanszék első nemzedéke kezdett kilépni az egyetem kapuján, és publikálni kezdett, megalakította az úgynevezett Symposion-mozgalmat. Az első könyvem a csapathoz tartozás érzésével íródott. És kicsit annak az igényeinek a figyelembevételével is. Azt hiszem, ez mindegyikünkönél így volt hosszabb vagy rövidebb ideig. Nagyon fiatalon kovácsolódott össze egy gárda, akikhez később magam is csatlakoztam, és az igazság az, hogy szükségünk volt egymásra. Később néhány nagyon fontos alapelv megmaradt mindenkinél, aki odatartozott, de önállósodott külön-külön mindenki.

- *A Symposion-nemzedék nagyon hamar ismertté vált Magyarországon is, úgy látszott, a nemzedéki összetartozás, az együttes fellépés is erősítette ennek a társaságnak a sajátos jellegét, de az egyes íróknak is - magyarországi nemzedéktársaikhoz viszonyítva - feltűnően korán biztosított figyelmet és lehetőségeket. Elismerést is. Melyek azok a legfontosabb alapelvek, amelyek összetartottak benneteket, s amelyek az önállóság útjain is megmaradtak?*

- A nyitottságnak az elve. Túllépés egyfajta gyakorlaton, amit mi úgy ítéltünk meg - nem mindig indokoltan, s nem mindig volt igazunk -, hogy provinciális. A provincializmusból való kilépés igénye továbbra is megmaradt. Esztétikai szempontból olyan szabadságnak, illetve egy olyan diapazonnak az el-

fogadása, amelybe jóformán minden vonulat belefér, amennyiben értéket hordoz. Kizárolagosság kezdetben bennünk is volt. Mert valamit támadtunk. Még hozzá elég élesen támadtunk, és elég harsogóan, sokszor eléggé durván, néha még igazságtalanul is. Erőszakosan indultunk, gyorsan akarunk tért hódítani, és tartósan helyet szerezni az irodalmi nap alatt. Sikerült, mert azt hiszem, hogy – a súrolódások ellenére – valahol ezt a befogadó közösség is igényelte. Meg aztán mindjárt a legelején igen erősnek ígérkezett az én nemzedékem. Az is volt. Persze valós súlyának, jelentőségének meghatározása az irodalomtörténetre vár. A viszonylag gyors túllépés a kizárolagosságon, a türelmetlenségen, a valós értékek higgadt összefoglalása, a formai sokszínűség elfogadása mindenesetre magabiztosságra vall. Természetesen ma már valamennyiünknek megvan a maga – egymásétól nemegyszer különböző – véleménye arról, hogy mi az, ami legcélszerűbb, legjobb, mely vonulat követése nyújtja a legtöbb lehetőséget az alkotásra, az értékre, a nyitottság elve azonban megmaradt. A másik: amint mondtam, jobbra mindenki önállósodott már. A nemzedéknek minden tagja több könyvvel rendelkezik. Megítélésem szerint több jó könyvvel. Olyan figyelemreméltó alkotásokkal, amelyekkel most már nem a Symposion-csoport tagjaként, hanem mint író, valamiféle nyomot hagy. Felfigyelendő jelensége nemcsak a vajdasági magyar irodalomnak, hanem más nyelvi környezetnek is Jugoszláviában, vagy a magyar nyelvű irodalmakban a határon túl is. Azt hiszem, itt volt egy pont, ahol én talán könnyebben vettem egynehány akadályt, mint mások.

Úgy érzem, hogy ráhibáztam a műfajomra. Ezt annál inkább is mondhatom, mert próbálkoztam én más műfajjal később is, és nem ment a prózán kívül más. Ehhez volt is anyagom. Egy olyan tápláló alapanyag, amely könyvről könyvre bejött, és nem is kellett sokat törni rajta a fejemet. Ennek köszönöm, hogy alkalmazhattam azt a nekem nagyon megfelelő módszert, hogy ne vasat reszeljek, hanem falat építsek, tehát gyorsan lássam, hogy nő az, amibe belekezdtem. Az első könyvemet úgy írtam, hogy folytatásokban jelent meg az *Új Symposion*ban, és folytatásról folytatásra írtam. A második regény, a *Testvérem, Joáb*, pályázatra készült. A pályázat jó ötlet nyomán született meg.

- *Nagyon sok regényt hozott a jugoszláviai magyar irodalomnak.*

- Addig nagyon kevés volt. És hogy ezen valamiképpen lendítsünk, a Forumban dolgozó és bedolgozó emberek – kritikusokra és irodalomtörténe-

szekre gondolj – ötlötték ki, hogy ki kell írni egy regénypályázatot. Jelígés legyen, amelyre meghívnak húsz író. Azoknak előleget is adnak, illetve részvételi díjat. Ezeken kívül bárki, aki akar, részt vehet rajta. Engem meghívtak, megkaptam az előleget is, nem is csináltam semmit sokáig, aztán közelgett a határidő...

– *És megírtad az első díjas regényt...*

– Megírtam. Addigra összegyűlt bennem. Hogy nem csináltam semmit, az azt jelenti, hogy jegyzeteket sem készítettem, és nem írtam semmit, de azért nagyon sokat rágódtam magán a témán. Maguk az események is megfogták a témát, és felfokozott tempóban – amikor a határidő valóban olyan közel volt, hogy éjjel-nappal kellett dolgoznom –, körülbelül egy hónap alatt megírtam. Végül már annyira kimerült voltam, hogy amikor szünetet tartottam, és bementem a munkahelyemre, ahol szerencsére elnézték, hogy csak kóválygok ott napokon keresztül, és nem csinálok semmit, leültem az asztalhoz, és már ilyen tárgyakat, mint itt ez a hamutartó, észre sem vettem. Annyira kábult voltam, és állandóan csak a regény cselekménye és a regény alakjai foglalkoztattak. Ugyanakkor élvezettel csináltam, akármilyen szörnyen nehéz volt, mert nőtt, dagadt, és éreztem, hogy jól megy. Többé-kevésbé elfogadhatóan, számomra elfogadhatóan megy. Utána megírtam, csakhamar utána még egy – a módszer ugyanaz, csak most ifjúsági regényre jelent meg pályázat – első díjas regényt. Ifjúsági regényt, tizenkét nap alatt. Ez valóban olyan rekord volt, amit nem lehet megismételni. Azóta is ez a regényem a legkedvesebb. És azt sokkal könnyebben írtam, mint a *Testvérem*, *Joábot*. Talán azért, mert az írni való anyagot korábban, időben régebből vettem, s az már jobban rendeződött bennem. A *Testvérem*, *Joábba* már a felnőttkor eseményeit és tapasztalatait ültettem bele, itt meg visszamentem a gyermekkorba, amelynek eseményei annyira rendezetten összeálltak, hogy csak papírra kellett vetni.

– *Melyik volt ez a regény?*

– Az *Engem nem úgy hívnak*. Most fordították le egyébként szerbhorvátra is. Persze nem lenne igaz, ha azt mondanám, hogy a további hét könyvemet is úgy írtam, hogy nekiültem, és tizenkét nap vagy egy hónap... Több munkát igényel általában. Bár a többi könyvemet is viszonylag rövid idő alatt írtam. Egyébként én jegyzeteket nem szoktam előre készíteni, a maximum az, hogy néhány nevet fölírtam.

- *És motívumokat is. Nem?*

- Azok már, legalábbis énnálam, a nevekkal együtt járnak. Egyszer csináltam azt, hogy fölosztottam előre fejezetekre a regényt, s a szerkezetet egy kicsit megrajzoltam. Aztán másképp csináltam meg. Menet közben másképp sült el a dolog. De - gondolom, sokan vannak még így vele - amikor elkezdek írni, mondjuk az első húsz-harminc oldal után, megérezem, hogy sínen van-e, hogy megfogtam-e azt a vonalat, amibe mindaz, amit el akarok mondani, belefér, és pontosan így kell hogy beleférjen. Amikor így beindult, utána már lehet előre készíteni kis jegyzeteket, legalábbis én ezt csinálom. Az indulás nekem mindig nagyon fontos. Volt egy könyvem, ez az egyetlen ilyen könyvem volt, ahol a második fejezetnél megrekedtem, az első fejezet még úgy elment, de akkor kellett irányt venni, és ezzel az átkozott második fejezettel többet kínlódtam aztán, mint az egész könyvem megírásával.

- *Ez az Ezen az oldalon című könyved volt?*

- Nem. Az *Ezen az oldalon* eléggé széttöredezett és ismét összerakott dolog, szándékosan ilyen. Ha ott egy-egy résznél megakadtam, akkor még mindig megtehettem, hogy belekezek valami egészen másba. Majd összerakom. Az egyik regényemnél viszont - elég népszerű regény különben - a második fejezetnél leragadtam, és mindig a körül keringtem. Közben akkor volt éppen az egyik olimpia. Abbahagytam mindent, végignéztam a tévén az olimpiát. Az olimpia után, érdekes módon, egyszercsak megtaláltam a megoldást, és azután gyorsan meg is írtam az egészet.

Valahonnan magammal hoztam egy olyan alapanyagot, hogy témám mindig van. Az ember, azt hiszem, nem csinálja tudatosan, hogy most úgy jár nyitott szemmel a világban, hogy mindent, amit lát, majd megír. Ez nem így van, de amikor én elkezdtem írni, a *Testvérem, Joáb*-nál már megéreztem, tehát a második könyvemnél, és kicsit a harmadik könyvemnél, az említett ifjúsági regénynél is, sőt ott talán méginkább, hogy sokkal többet hoztam magammal Szenttamásról, mint hittem volna.

- *Ez nagyon erősen látszik is. Műveid alakjai egy közös világnak olykor visszatérő szereplői. Az Ezen az oldalon és a Testvérem, Joáb konkrétan, felismerhetően is előkészíti a Virágos katonát...*

- Mikor ezt magamban lajstromoztam egy kicsit - persze nem véletlenül jutottam eddig -, akkor én már visszajártam Szenttamásra, meg visszajárok ma is megkaparni dolgokat, és utána nézni még egyszer, és hozzáadni ah-

hoz, amit tudok. És állandóan újabb és újabb, számomra nagyon érdekes dolgokat fedezek fel. Szenttamás nagyon érdekes környezet. És annyi mindent kínált, ha kissé visszamentem a történelembe: emberek közötti konfliktusokat, nemzetek közötti konfliktusokat, amik voltak, és amiket le kell küzdeni. Érzésem szerint meg kell írni. Még hozzá olyan emberek életén keresztül, akik helytállással, cselekedeteikkel, tetteikkel vagy emberséget példáztak, vagy egy olyan gonoszsgot, amely a legundorítóbb és legveszélyesebb: a nemzetek közötti különféle megkülönböztetésre és ennek következményeire gondolok, közösségek megalázására, megnyomorítására, irtására. Vagy ezt példázzák, vagy a kettő között valamiféle túlélést, álláspontot, helyezkedést. Ezekről én mind tudok, vagy hallottam, vagy tapasztaltam, vagy meséltek róla. Sok embert ismertem, akik úgy érzem, hogy megírva, jól megírva Szenttamáson messze-messze túlmutathatnak. Mindennek van egy másik, szakmaibb és egyszerűbb és szerencsés oldala, ami tulajdonképpen hozzásegített engem a *Virágos katona* meg a *Rózsaméz* megírásához, remélem, folytatásához is: hogy nekem van egy mesefám. Egy öregasszony, akit nagyon kedvelek. Most már nyolcvannyolc éves. Pontosán emlékezik mindenre, és az agya bámulatra méltóan vág. Olyan rendszeresen el tudja nekem mondani a dolgokat, amikre – azok nyomán, amit én tudok – rákérdezek, hogy az már anyagában sokszor összeállhat egy-egy fejezetté. Aztán persze másokhoz is fordultam, de önélküle nehéz lett volna. És még többet segít – azt hiszem – a folytatásnál. Minden könyvem odaadok neki, nemigen olvassa el, de örül neki, hogy megvan. Nem csak azzal segített, amit elmondott. Olyan emberi magatartást lestem el tőle, ami talán a legjobban segített ezeknek a könyveknek a megírásában. Nem emeltem én őt ki túlzottan külön, a könyv nem róla szól, de állandóan jelen van. Ha ezt az emberi magatartást elmondanám, akkor eléggé sztereotíp lenne, attól félek. Az észszerűség és az érzelmek összehangolása nagyon mély és dacos bölcsesség. Bölcsesség olyan értelemben, hogy elfogadja azt, ami elkerülhetetlen, és amin nem tud változtatni. De csak azt. Ahhoz alkalmazkodik is zokszó nélkül. Ezen túl azonban nem ismer megalkuvást a legapróbb részletekben sem. A saját világáért, életviteléért és mindenért, ami fontos neki, naponta kész verekedni. Szó szerint. Világot teremt maga körül, követésre csábít. Ilyen emberek tartanak össze kicsi vagy egészen nagy közösségeket... Egy évvel ezelőtt, nyolcvanhét éves korában leütött egy negyvenéves férfit valami sértő gesztus miatt. Ugyanakor nem hajlandó műfogsort csináltatni. Egy foga van már, és mondtam, tíz évvel ezelőtt mondtam már, hogy csináltatok

neki műfogsort. Meg aztán nagyothall, s mondtam, hogy valamilyen hallókészüléket beszerelünk. Ezt elintézte két mondattal, hogy neki az nem kell. Egy fiatalasszony úgy szép, ha fogai vannak, és jól hall, egy öregasszony úgy szép, ha nincsenek már fogai, és nagyothall. Ebbe a magatartásba ez is beletartozik, meg sok minden, amit nem lehet így megfogalmazni. Legalábbis nem röviden. És lehet, hogy nem is lehet teljességgel megfogalmazni. Ilyen emberek, ha nem is ennyire markáns egyéniségek, akik segítségemre vannak. És most már tudatosan szedem össze az anyagokat. Talán elég sok helyen telitalálat volt az, amit írtam, legalábbis olyan szempontból, ahogy az embereket megformáltam. Egy szomorú esemény kapcsán találkoztam valakivel. Meghalt az apám. Öcsémrel ülünk a koporsó mellett. Nagy esetenül felállok, és kezet nyújtok neki, ügyet sem vet rám, letérdel a koporsó előtt, keresztet vet, imádkozik. Aztán fölkel, ahogy az illik, megkérdezi, hogy az elhunyt melyik hozzátartozóihoz van szerencséje. Akkor kezet fog velem, bemutatkozom neki, kijelenti, hogy ő a könyvemben szereplő rablógyilkos Török Ádámnak az utolsó élő fivére, akinek a neve szerepel a könyvben. Őt én személyesen nem ismertem, de pontosan így írtam le, ilyennek, persze fiatalabb korában. Elmondja nekem, hogy az ő családjukról - hallotta - én sokat írtam. Annyira nem izgatja a dolog, hogy azt el is olvassa, de amit fölolvastak neki, azzal meg van elégedve, bár a feketebárány fivérére, Török Ádámra nem voltak büszkék sohasem. Ma is fejszováva emlékezik róla... Én jobban kedvelem Török Ádámot, mint ők.

- Miért fontos számodra, hogy ily módon is igazolást nyerjen ábrázolásod hitele, valószerűsége?

- Ezek az emberek mind hordoznak valamit, és lényegében ezért írok. Amiatt, amit ezek az emberek és ezek a szereplők, mindazok, akiket ismerek vagy kitaláltam, példáznak. És azért érzem azt, hogy szinte kimeríthetetlen forrásra bukkantam rá, és kimeríthetetlen élményanyagot hordok már én magam is. Mert olyan közegben és környezetben élek, ahol sajátos konfliktusok, életérzések, ellentétek, együttérzések vannak. Ezek a maguk nemében az én számomra sajátosak, mondjuk mások számára talán különlegesek. Itt elsősorban a többnemzetiségű összetételre gondolok, és arra, ami ezzel szükségszerűen járt és jár. A többnemzetiségű összetétel adott állapot, számolni kell vele, és fontos ennek az ábrázolása. Az ebből eredő kérdések, legemberségesebb megoldások egy ilyen környezetben, mint Vajdaság, egyszerűen olyan örök témák, mint a szerelem és a halál egy más környezet-

ben. Nem mintha a szerelem és a halál nem volna mindenütt örök téma, de nálunk hozzáadódik még ez. Erről írni kell. Ha csak lehet, jól kell és igazul kell írni. És ehhez szüksége van az írónak ilyen szikár öregemberekre, mint akikről beszéltem. Akik mikor egy koporsóhoz jönnek, tudják, mi a rend. És minden másban tudja, hogy mi illik, és mit kell tenni. Ezeket az embereket meg kell örökíteni, és én igyekszem is tehetségemhez mértén megörökíteni.

- A Virágos katona és a Rózsaméz olyan szervesen folytatják egymást, hogy méltán kapcsolható össze Latroknak is játszott címmel a két regényt. De ezek nemcsak egymást folytatják, hanem kívánják is a további folytatást. Egyértelmű, hogy trilógia vár itt befejezésre...

- A Rózsaméz úgy fejeződik be, hogy sok ember összejön Rojtos Gallai Istvánék egyetlen szobájában. Ő mindenkit elhallgattat azért, hogy legalább most ne veszekedjenek, inkább a citeraszót hallgassák. Halkan beszélnek egymással, és várják a sorsfordulatot, a történelmi fordulatot. A folytatás az, hogy ágyúval lövik a szenttamási szerb templomot. Szenttamáson van egy kéttornyú, szép szerb templom. Megérkeztek oda a magyar csapatok, és valahonnan puskalövések hallatszottak. Úgy nézett ki, hogy a templomból lőnek, vagy legalábbis a templom környékéről. Fölállítottak néhány ágyút a faluszélen, és elkezdtek lőni a templomot. A két torony imbolygott, imbolygott, de nem zuhant le. Aztán megérkezett egy különleges egység, nem a szokványos egyenruhában – ezt tudom, mert az én családom apraja-nagyja ott volt kint, és közvetlen közelről nézte –, és bement oda a templomba. Kirohant a harangozó. Úgy látszik, mégse a templomból lőttek, mert nem volt ott senki, csak a harangozó. Szakszerűen vágták fejbe, menten kiloccsant az agya. És akkor megtörtént a bevonulás. Így folytatódik. És folytatódik azután a háborús évekkel és a háború utáni évekkel. Az anyag többé-kevésbé összeállt. Meg kell írni az egészet. Van is miről írni. Bevonulásokról és kivonulásokról, de főleg azokról az emberekről, akik mindezt túléltek vagy nem éltek túl. És mindezt elviselték vagy nem tudták elviselni. És hogy közben minden pillanatban, nemcsak a háborúban, hanem közvetlen a háború után is, állandó és sorsdöntő választások elé állította őket a helyzet. A három könyv közül nyilván ezt a legnehezebb megírni.

– *Írod már a harmadik részt, a harmadik regényt?*

– Ez idáig halogattam a kezdést. Elég sok és elég sokféle más elfoglaltságom volt az utóbbi két-három évben, olyan elfoglaltságok, melyek kötődnek ugyan az irodalomhoz, magához az íráshoz azonban nem. Ezt korántsem mentegetőzősként mondom, panaszként sem, hiszen mindazt, amit vállaltam, azért vállaltam, mert fontosnak tartom, és fontosnak tartom jól csinálni. De most már tényleg ideje megírni a regényt. Túlságosan régóta melengetem. Éppen ezért egyetlen nekifutással kell elkészülnie. Rakni a téglákat egymásra, látni nap mint nap, ahogy emelkedik a fal, és nem hagyni abba, amíg tető alá nem kerül. És addig csak erre összpontosítani. A közéleti szereplést be kell szűkíteni. De hát nekem nagyon kell ez a regény, tovább nem akarom halogatni, 1981-ben készül. Aztán... Aztán majd meglátjuk. Az az igazság, hogy Szenttamással egy kicsit törököt fogtam. Egyik könyv kívánja a másikat. Néha attól félek, a trilógia sem hozza meg a befejezést. Nem mint-ha sajnálnám, ha egyszer belekezdtem valamibe, végig akarom csinálni. Igaz, másról is szeretnék írni, fogok is írni.

Görömbei András: Kimeríthetetlen forrás

Gion Nándor válaszol Görömbei András kérdéseire

Forrás, 1981. 5. sz.

Mesélni: igaz történeteket

A napokban lapunk is közölte a hírt, hogy Gion Nándor jugoszláviai magyar író kimagasló irodalmi munkásságáért Budapesten DéryTibor-díjat kapott. Ezt a rangos elismerést azoknak az íróknak ítélik oda, akik a magyar irodalom művelésében különösen kimagasló eredményt értek el. Gion Nándorral egyidejűleg Csoóri Sándor, Lator László, Somlyó György, Temessi Ferenc, Tóth Bálint és Várady Szabolcs magyarországi írók és költők is megkapták a díjat. Az 1968. évi regénypályázati első díjtól számítva (amelyet *Tésvérem*, *Joáb* című regényéért kapott meg) Gion Nándor olyan sikerekkel büszkélkedhet, amelyek a legsikeresebb jugoszláviai magyar íróvá avatják.

– *Kezdjük azonban az elején. Első írásai a Symposium-mellékletben jelentek meg. Milyen írások voltak ezek, és milyen szerepük volt későbbi prózaírói tevékenységének a kibontakozásában?*

– A hatvanas évek legelején kezdődött. A *Symposium*-melléklet már bejáródott, én kezdetben csak rokonszenveztem vele, aztán írással is beállítottam a szerkesztőségbe. Az írás műfaját nehéz lenne meghatározni, afféle ügyetlen kis glossza lehetett. Bori Imre és Csépe Imre vitatkozott abban az időben valamiről, és én a kezdő tollforgatók fölényével Bori Imrének adtam igazat. Nem hiszem, hogy bármelyikük is igényt tartott volna a véleményemre. A *Symposium* közölte az írást, és egy akkor meghonosított ostoba szokás szerint ráütöttek egy pecsétet, hogy „Első írás”. Bágyadtan tiltakoztam, mondván, hogy nekem jelent már meg novellám is álnév alatt (itt kezdődött először kibontakozni a prózaírói tevékenységem), de azt nem vették figyelembe. Ettől kezdve rendszeresen írtam a *Symposiumba*, később a *Híd*ba és időnként a *Magyar Szó*ba is kritikákat, esszéket.

– *Egy íróban potenciálisan már indulása pillanatában benne van mindez, amit később „kihoz magából”. Megkérdezném: volt-e valamilyen készítés, amely a kritikusi, esszéírói munka helyett a regény és a novella felé ka-
lauzolta?*

– Mindig is szépíró szerettem volna lenni, csak az elején még nem volt bátorságom hozzá. Kritikákkal kezdtem, bár éreztem, hogy ez nem az én műfajom. Túlságosan szigorú fegyelmet követel művelőjétől, és én nehezen tűrtém el ezt a fegyelmet. Meg aztán beláttam, hogy csupán nemzedéktársaim között van legalább öt-hat, aki jobban műveli mindezt nálamnál. De azért csináltam hősiesen és kínlódva éveken keresztül. Rákényszerítettem magamra a logikus okfejtés fegyelmét. Aztán egy szép napon beállítottam ismét a *Symposion* szerkesztőségébe egy tanulmányfélével és egy novellával. Előbb a tanulmányt nyújtottam át, ebben többek között Benedek Marcellt és Riedl Frigyeszt idéztem. A szerkesztők barátaim voltak, vakaróztak és hümmögtek, hogy mit akarok ezekkel az idejét múlt irodalomtörténetekkel, vagyis nyilvánvaló volt, hogy nem akarják közölni az írásomat. Bizonyára nekik volt igazuk. Ekkor átnyújtottam a novellámat. Mindenki megkönnyeb-
bült. A novella közölhető, mondták, a tanulmányt tegyük félre, és azt hiszem, leginkább annak örültek, hogy a tanulmányt simán félretehették. De felfe-
deztettem mint szépíró. Egy egész szerkesztőség fedezett fel. Én meg ezek után már szinte kizárólag csak novellákat és regényeket írtam, és ezt szeret-
tem is csinálni.

– *Az irodalmi elődök között egy korai interjújában Szerb Antalt, Bálint Györgyöt, Thomas Mannt és a legismertebb amerikai prózaírókat emlegeti. Egyik kritikusa megkísérli Móriczsal is rokonítani. Végül is ki az, akinek
ténylegesen is van valamilyen szerepe a gioni látásmód és prózavilág kiala-
kulásában?*

– A régi interjúban felsorolt írókat valóban sokat olvastam, szerettem és sze-
retem is. Nyilván hatottak rám, de az a baj, hogy mindegyiket túl sokszor vé-
gigolvastam, azóta persze másokat is, némelyiket kicsit talán meguntam,
vagy felfedeztem hibáikat is. Nehezen tudnék megnevezni bárkit, aki tartó-
san hatott volna rám, habár bizonyos hatások nyilván kimutathatók lenné-
nek. Hiú vagyok, mint mindenki más, aki írással foglalkozik, írás közben
tehát igyekszem megszabadulni könyvtelmeimemtől, és megpróbálok ki-
építeni valami sajátos világot. Több-kevesebb sikerrel.

- *Bányai János egy helyütt azt írja, hogy minden adottsága megvan a népszerűségre, Gion ugyanis alkatából adódóan a kiveszőben levő mesélő írók fajtájából való. Valószínűleg nem véletlenül választotta a bonyolult narráció, elbeszélésmód helyett a közérthetőbb módszert...*

- Egyszer évekkel ezelőtt álomból riasztottak fel, és magnetofont raktak elé, megkértek, hogy beszéljek írói munkásságomról. Feltettek közben néhány nagyon okos kérdést. Én úgy álmosan és kissé zavartan a családomról kezdtem beszélni, emberekről, akik nagyon élvezetesen tudtak mesélni megtörtént és kitalált eseményekről. Talán örököltém tőlük valamit... Az interjú aztán megjelent nyomtatásban is, a szakmabeliek közül lehet, hogy sokan megmosolyogták, én azonban sohasem tiltakoztam megjelenése miatt...

Szeretek mesélni. Leginkább igaz történeteket. És olyan dolgokról, amelyeket fontosnak tartok. Meggyőződésem, hogy a történetek megfelelő leírása és egymás mellé állítása hatásosabb a hosszan tartó magyarázatoknál. És megenged bizonyos fegyelmezetlenséget, amire nekem szükségem van. Magam is az ilyen könyveket szeretem olvasni. Magam is ilyen könyveket próbálok írni.

- *Ha jól számoltam, eddig négy regénye, négy ifjúsági regénye és három novelláskötete jelent meg. Melyiket tartja a legjobbnak?*

- A Déry-díj átadásakor egy kritikussal beszélgettem sokáig. Azt mondta, újraolvasta könyveimet, és szerinte az *Ezen az oldalon* a legjobb. Kissé rossz esett hallanom. Ez a korábbi műveim közé tartozik, azt hittem, azóta fejlődtem valamelyest. De hát kritikusokkal én nem szoktam vitatkozni. Meg aztán magam is elgondolkoztam a dolgon, és ki tudja, hanyadszor, rájöttem, hogy én egy még korábbi könyvem kedvelem legjobban, az *Engem nem úgy hívnak* című ifjúsági regényt, amelyet annak idején jókedvvel és könnyen írtam. Persze nyilván nem ez a legjobb könyvem. Nem tudom, hogy melyik a legjobb.

- *Könyveit külföldön is olvassák. A kárókatónak még nem jöttek vissza és a Sortűz egy fekete bivalyért című ifjúsági regényéből játék-, illetve tévéfilmet is készítettek. Fogalkozik-e mostanában újabb ifjúsági regény megírásának gondolatával?*

- Az említett két ifjúsági regénnyel egy sorozatot indítottam el, kézenfekvő, már-már banális módon évszakokhoz kapcsoltam a cselekményt. Nyár, ősz. Azonos helyszín, nagyjából azonos szereplők. Aztán eljutottam a télig, és

kissé beleragadtam a nagy hóba. Az *Angyali vigasság* túlságosan felnőttesre sikerült. Most jönne a tavasz. Vissza kellene térni a kezdeti könnyedebb hangvételhez. Nehéz lesz, de meg fogom csinálni.

- *Mit ír most, és mikorra várható újabb könyvének megjelenése?*

- *Börtönről álmodom mostanában;* ezzel a címmel kezdtem regényt írni, két részlet megjelent belőle a *Híd*ban, egy rövidebb részlet pedig a *Magyar Szóban*. Az év végéig szeretném befejezni, és ekkor talán jövőre könyv alakban is megjelenne.

- *Úgy tűnik, hogy az emberek többsége hátat fordít a művészeteknek, az irodalomnak. Hogyan éli át az író a kulturális értékek mindennapi devalválódását?*

- Megpróbálom áltatni magam. Áltatni azzal, hogy az igazi értékek mégsem devalválódnak. A mindennapi jelenségek, persze, gyakran rácăfolnak erre. De azért mégis maradnak emberek, akik a művészetre, irodalomra esküsznek, még könyvet is vesznek, és el is olvassák. Amíg ők vannak, addig nem lehet komoly baj. Lehet, hogy ez elenyésző kisebbség. De hát mikor nem voltak kisebbségben az ilyen emberek?

- *Az iskolarendszer átszervezése és a természetes asszimilálódás következtében mintha fogyóban lenne az az olvasótábor, amely a jugoszláviai magyar kultúra „fogyasztója” kellene hogy legyen. Kinek írjon, olvasók híján, a jugoszláviai magyar író?*

- Én könyveket írok, és nem akarom, hogy fogyóban legyen az olvasótábor. Igyekszem tehát olyan könyveket írni, amelyek megállítják ezt a „fogyást”. Lehet, hogy ez is egyfajta áltatás, de én hiszek benne. Amint mondtam, könyveket írok...

Bálint Sándor: Mesélni: igaz történeteket

A történetek megfelelő leírása és egymás mellé állítása hatásosabb a hosszan tartó magyarázatoknál

Interjú a Déry-díjas Gion Nándorra.

Magyar Szó, 1987. október 31.

A tengerben néha kövek is vannak

A szabadkai *Üzenet* tavaly azt írta róla, hogy *Az angyali vigasság* című új kötete „írásművészetének vitathatatlan elmélyüléséről tanúskodik”. Az is igaz, hogy Bányai János jóval korábban, már éppen tíz esztendeje megjelent *Könyv és kritika* című kötetében ezt a címet adta a róla szóló fejezetnek: A realista regény felé. „Ha Újvidékre beérsz, a harmadik szemafornál fordulj jobbra”, mondta Pesten Gion Nándor jugoszláviai magyar író, „ott lesz a vasútállomás, ha újra jobbra fordulsz, és ahol a park van, a tetőn meg egy hosszú rúdon egy köcsög, azaz egy sziréna, na, az a Bulevar Oktobarske Revolucije 19., ott lakom én”. Noha a dolog távolról sem volt ennyire egyszerű, végül is minden stimmelt, a vasútállomás, a park éppúgy, mint a bulvár – sőt még a sziréna is. Gion Nándor a szobában ül, körülötte vajdasági festők, elsősorban Maurits Ferenc képei. Tévé, videomagnó, fotelok, pici erkély. A szekrényen díjak: Újvidék felszabadulási, úgynevezett októberi díja és a Híd-díj. Kicsinylem kicsit a lakást, egy szoba, pici konyha, sokat mondok, ha negyven négyzetméter lehet az egész.

– Húsz évvel ezelőtt, amikor ideköltöztem, nagynak láttam ezt a szobát, és nagynak láttam ezt az egész kis lakást. Igaz, előtte igen kicsi albérleti szobákban éltem, sőt egy őszt és egy telet valami furcsán, szabálytalanul elkerített padlásrészen húztam ki, ahová létrán kellett felmászni, és ahol az egyik szabálytalan sarokban egerek mocomogtak éjjelenként. Én abban az időben dühödtt könyvkritikákat írtam, és időnként apró tárgyakat dobáltam a mozgalmas sarokba. Később egy másik albérletben laktam, takaros kis szobában, egy görögkeleti templom tövében. Szép szál, magas öregember volt a házigazdám, királyi gárdista a háború előtt. Egy éjszaka nagyon rosszul lett az öreg, a prosztatájával volt baj, szaladtam a mentőkért, bevittük a beteget a kórházba, ott megcsapolták, de csakhamar kiderült, hogy meg kell műteni, és sürgősen önkéntes véradozat kerestek. Én örök életemben irtóztam a kórházaktól, az injekciós tűktől és minden orvosi műszertől, de akkor

hősiesen kinyújtottam a karom, és vért adtam. A műtét sikerült, az öreg gárdista sokáig élt még azután, engem viszont felvettek az önkéntes véradók listájára, és ettől kezdve rendszeresen hívogattak vért adni. Bár továbbra is irtóztam a kórháztól, adtam a vért, mi mást tehettem volna, ha így alakultak a dolgok.

- Ilyen muszáj-Herkulesként vállalta föl a mégis nagynak tetsző kis lakás akár jelképesnek nevezhető szépírói otthonát is?

- Jó, térjünk vissza a nagynak látszó kis lakásokhoz. Apai nagyapám szenttamási házáról akarok beszélni, mert tulajdonképpen innen loptam első szépírói témámat. Természetesen kis ház volt ez is, a Zöld utca egyik szűk mellékutcájában, egy szoba-konyhas ház. Tíz gyerek született benne, ebből hat élve maradt, a felnőttek kissé zsúfoltan laktak, s talán ennek a következményeként eléggé ingerlékeny és könnyen haragvó emberek lettek, de szépen helytálltak az életben, miután kiröppentek a kis házból, amely nagyapámnak ezután igen tágas lett. Emlékszem, kis barna bőrű öregember volt, sokat ült töprengve az udvaron; még kovakövel és taplóval gyűjtött cigarettára. Aztán egy éjszaka megütötte a guta. Orvost hívtunk, az orvos imbolyogva lépett a szobába, de nem azért imbolygott, mert berúgott, hanem mert hosszú évekig hadifogságban volt, ahol, állítólag, néha hónapokig fakérget meg füvetet evett csupán. Annyira legyengült, hogy hazatérte után is csak szédelegve tudott járni. Hát erről az éjszakáról írtam még egyetemista koromban az első novellámat, alákanyarintottam egy tetszetős álnevet, és bevittem egyik hetilapunk főszerkesztőjéhez. Ő elolvasta irományomat, kissé rosszkedvűen kijelentette, hogy közölni fogja, de a magamfajta fiatalember-től elvárna, hogy merészebben nyúljon a témához. Ma sem tudom pontosan, hogyan írhattam volna merészebben arról a békés öregemberről és az imbolygó orvosról, de a figyelmeztetést nem felejtettem el. A későbbiekben igyekeztem merész lenni, és egyik korai regényem, a *Testvérem, Joáb* merészségével még az említett főszerkesztő is elégedett volt. Sőt, bizonyos túlzasokra is felhívta a figyelmemet. De akkor már nem hallgattam rá.

- Ez a lakás – hadd ne szakadjunk el még tőle – kicsiségében is harmonikusnak, alkotásokra inspirálónak látszik. Gondolom, annál a csöppnyi asztalkánál dolgozik, ott a sarokban...

- Jó, ugorjunk vissza a lakásba, ahonnan elindultunk. Említettem, hogy húsz évvel ezelőtt nagynak láttam, de az az igazság, hogy utána még évekig is. Amikor megkértem a feleségem kezét, őt is meggyőztem, hogy nagy laká-

som van, s ez azért sikerült, mert én, azt hiszem, őszintén hittem ebben. Azóta a gyerekek, a könyvek, a képek kissé összezsúfoltak bennünket. Húsz év alatt azért annál az asztalnál megírtam tizenegy könyvet, meg is jelent mind, némelyik más nyelveken is, fordításban. Ha így hamarjában összegezem, legnagyobb sikere a *Virágos katonának*, illetve folytatásával, a *Rózsamézzel* együtt, a *Latroknak is játszottak* volt. Ebben van egy részlet, amely arról szól, hogy Gallai István, a főhős, saját házat épít. Óriási házat tervez, amelyben majd sok ember elfér. Tulajdonképpen végül egy szerény egy szobakonyhás házat épít fel, de ha a körülmények úgy hozták, tényleg rengeteg ember elfér benne. És ez igaz, mert én magam is meggyőződtem róla, abban a házban.

- *Nem érzett soha klausztrófóbiát itt?*

- Talán éppen ezért nem éreztem soha... Azazhogy egy alkalommal másutt nagyon cudarul éreztem magam. Egy folyami hajó gyomrába zsúfoltak össze bennünket, rengeteg embert a kis fülkébe. A hajó a Tiszán úszott lefelé egy sötét éjszakán, a fülkékben még sötétebb volt, mint odakint, meg sem lehetett mozdulni, és akkor kis híján elkapott a páni félelem a bezártságtól. Végül mégiscsak kihúztam reggelig. És ha már erről beszélek, hadd idézzem föl (készülő tizenkettedik könyvemben mesél valaki róla) azt az embert, aki a háború alatt sokáig egy pincében rejtőzködve súlyos klausztrófóbiát kapott, sürgősen ki kellett csempészni az erdőbe, ott végigharcolta a háborút, de továbbra is a tágasságra vágyott, elment hát a tengerpartra, belevetette magát a tengerbe, és elúszott messzire, mert nagyon vágyott a tágasságra. Olyan messzire beúszott, hogy már nem volt ereje visszaúszni, és vízbe fulladt. Van egyébként nekem is egy kissé hasonló, de ennél jóval érdekeltebb tengeri történetem, azt most nem mondanám el, legfeljebb majd a beszélgetésünk végén, ha még lesz rá időnk és helyünk...

- *Jó. Addig is: mennyinek ítéli egy nemzetiségi sorsban élő magyar író eddigi munkásságát?*

- Hogy sok-e vagy kevés húsz év alatt tizenegy könyv? Kis dolgokról, amelyek nagynak látszanak, ha úgy akarja az ember, netán időnként nagyon is: talán írhattam volna többet. Kezdetben mindenestre igen szorgalmas voltam, jóformán évenként megjelentettem egy könyvet, akadtak köztük megítélésem szerint egészen jók is. Akkoriban az Újvidéki Rádióban újságírogdtam és szerkesztősködtem, csöndesen és elég sok szabadidővel. Aztán

egy kissé váratlanul megválasztottak a Vajdasági Íróegyesület titkárává és ezzel együtt a Jugoszláv Írószövetség titkársági tagjává. Nem vettem túlságosan komolyan a megbízatást, de ahogy múltak a napok, éreztem, hogy illene valamit csinálni is. Elkezdhettem hát szervezni az íróegyesületi ügyeket, minek következtében megválasztottak elnöknek, és maradtam is elnök még hosszú évekig. Új könyveim ekkor már egyre ritkábban jelentek meg, önigazolásul a kelleténél talán többet is hivatkoztam elfoglaltságomra – tény azonban, hogy valóban kevesebb időm maradt az írásra, mint korábban.

– Íme, így, ennyit mozog Jugoszláviában egy nemzetiségi káder... Később folytatódott a dolog?

– Igen, azután jött az Újvidéki Színház igazgatói posztja. Nem én voltam az egyetlen jelölt, másokat is felkértek rá, de azok nem vállalták. Én sem szívesen, sohasem akartam színházigazgató lenni, de végül is kissé nagyképpően és patetikusan azt mondtam, hogy hiszen voltam én valamikor önkéntes véradó is, pedig mindig irtóztam a kórháztól – és elmentem igazgatónak. Arról volt szó, hogy Vajdaság ifjabbik magyar nyelvű színháza, tízévi albérleteskedés után, végre saját épületbe költözhet. Csak éppen helyre kellett hozni az épületet. Ez izgalmasnak ígérkezett, izgalmas is volt. Sokan segítettek, nem emlékszem, hogy bárki is megpróbálta volna elgáncsolni az ügyet, viszont elég sok pénz kellett hozzá, pénz pedig már akkor is kevés volt. Némi határidő-eltolódásokkal azért mégis elkészült a színházépület, nem is néz ki rosszul, és én, eléggé lámpalázasan, felmentem a színpadra, felolvastam valami megnyitóbeszéd-félét, és elkezdtem azon töprengeni, hogy most már jó volna elmenni innen, meglesz a színház ezután nélkülöm is. Pedig hatalmas irodám volt, majdnem nagyobb, mint a lakásom... Jobbára ott írtam meg az *Az anyagi vigasság* című vékonyka elbeszéléskötetemet, amely azért lett olyan vékony, mert az első és az utolsó elbeszélést nem érkezttem megírni... A színház embereinek így is tetszett, felvetődött az ötlet, hogy színpadon is csinálunk belőle valamit... De nekem már nagyon mehetnékem volt. Pedig kedveltem a színházban majdnem mindenkit... De az az igazság, hogy a színházat mint intézményt nem tudtam megszeretni. Túl sok benne a mesterkélttség, túl sok a kulissza, a festék és a művirág. Biztosan bennem van a hiba... Így kerültem vissza az Újvidéki Rádióhoz. Sajnos, már nem csöndes szerkesztőként, hanem a magyar nyelvű műsorok főszerkesztőjeként. De a rádiót még főszerkesztőként is szeretem. Mint annyian mások, én is tapasztaltam már sokszor, hogy igen szép elvek nem valósulnak

meg mindig maradéktalanul a gyakorlatban. Az az érzésem, hogy a rádiókban néhány fontos elvet mégis sikerült megvalósítani. Például az ötnyelvű műsort. Köztük a napi tizenkilenc órás magyar nyelvű műsort. Fontolgtatjuk, hogy ezt még kibővítjük az elkövetkező években.

- *A jövő Gion-regényeit nem fontolgtatja?*

- Közben belekezdtem egy új regény írásába. Most tartok annál a már emlegetett embernél, aki a háború alatt klausztrofóbiás lett, a háború után meg olyan messzire beúszott a tengerbe, hogy nem volt ereje visszatérni, és a vízbe fulladt... Körüljárom egy kicsit azt az időszakot, hiszen ugyanezt a periódust kellene felölelje a *Virágos katona (Latroknak is játszott)* harmadik kötete is, amelynek megírását régóta ígérem másoknak és magamnak. A következő regény most már tényleg ez kell legyen – még ha tenger nélkül is...

- *A tengertől, úgy veszem észre, nem is tud könnyen megszabadulni. A végtelenség örök kísértése?*

- Valamikor régen egyik barátommal kimentünk a tengerpartra. Két lányt vártunk, de ők nem jöttek, ami érthető is volt, mert egy olyan komisz partsrészt választottunk találkozóhelyül, ahol rosszindulatú, csipkés szélű, kihegyezett sziklák halmozódtak csupán a víz mellett. És közben még a tenger is háborogni kezdett, egyre nagyobb hullámok csapkodták a sziklákat, én meg, elég hebehurgyán, belevettem magam a vízbe. Jólesett a hullámokon ringatózni, csak hogy azok közben egyre nagyobbak lettek, veszélyesen dobáltak, jó lett volna már kimenni a partra. A hegyes, éles sziklákban azonban nem lehetett megkapaszkodni. A barátom valahol a magasban ült, és egyre halványabb arccal figyelte vergődésemet. Nagy bajbam voltam akkor. Végül nekicsapódtam a szikláknak, megkapaszkodtam bennük, és nagy kinnal partra másztam. A tenyeremen lenyúztam a bőrt, vérzett az arcom, a lábam. Nem túlságosan érdekes történet, de azért időnként szeretek elhencegni vele, hogy egyszer sikerült megmásznom azokat az átkozott köveket...

Domonkos László: A tengerben néha kövek is vannak
Újvidéki beszélgetés Gion Nándorral
Élet és Irodalom, 1987. július 31.

Kisebbség, többség, emberség

Novi Sad. A Vajdasági Autonóm Tartomány fővárosa Jugoszláviában. A Budapestről jött vendégnek és minden itt élő magyarnak egyszerűen csak Újvidék. Itt volt alkalmam beszélgetni október közepén Gion Nándorral, a jugoszláviai magyar irodalom egyik legjelesebb alkotójával. Az 1941-ben született író munkásságát, ha nem is eléggé, itthon is ismerjük, az újvidéki Forum Kiadó kötetei és az örvendően szaporodó magyarországi publikációk alapján. Művei közül az 1970-es években írott *Virágos katona*, valamint annak folytatása, a *Rózsaméz*, amely *Latroknak is játszott* közös címen egy kötetben jelent meg, a magyarországi kiadásban is feltűnő sikert aratott.

A helyszín, a környezet, az éppen zajló események jellege minden interjúra rányomja bélyegét. A mi beszélgetésünk helyéül az idén tizenöt éves Újvidéki Magyar Színház tágas igazgatói szobája szolgált, Gion korábbi rezidenciája. Mielőtt ugyanis négy éve az újvidéki rádió magyar nyelvű adásainak fő- és felelős szerkesztőjévé nevezték volna ki, ő volt a társulat direktora. A színház előző este mutatta be Goethe *Clavigo* című darabját, az őszi évad első premierjeként, s a telt házas, sikeres estét követően Gion is részt vett az ilyenkor szokásos kötetlen eszmecsserén a színház klubszerűen berendezett kamaratermében. A fehérasztal melletti találkozó, amelyen, hagyományosan, jelen voltak a leghűségesebb színházlátogatók, a közreműködő művészek, a város magyar értelmiségének képviselői, az éjszakai órákba nyúlt. Gion végig kitartott, noha mint a rádió felelős vezetőjének, az átlagosnál is több dolga akadt: azokban a napokban ülésezett a jugoszláv kommunisták központi bizottsága, amely a forrongó belpolitikai élet kérdéseit vitatta. Az esti sokszemközti beszélgetést másnap délelőtt folytattuk.

– *Említette tegnap, hogy mint állampolgárnak és mint magyarnak nincsenek különösebb aggódalmái a jugoszláviai belpolitika legújabb fejleményeit illetően, íróként azonban rossz a közérzete. Hogyan értette ezt?*

– Nálunk most sok feszültség, gond halmozódott fel. De függetlenül az esetleges türelmetlenségektől, a tüntetésektől, a jogos igények hangos kinyilvánításától, mindebből ki lehet tapintani egy általános követelést, ami azért mindig jelen van: nagyobb demokráciát Jugoszláviának, Jugoszlávia összes nemzeteinek és nemzetiségeinek. Ha ehhez tartjuk magunkat, és miért ne tartanánk, akkor én nem látom veszélyeztetve az 1974-es alkotmány eredményeit, amelynek módosítása most napirendre került.

Íróként csakugyan rossz a közérzetem, mert éppen az események forgataga miatt nagyon leköt a hivatali munkám, s egyszerűen nincs időm írni.

– *Miről írna, ha volna rá ideje?*

– Sok mindenről, és hát el is kezdtem írni. Egy regényen dolgozom már második éve, ami nálam ritka dolog, mert regényeket hónapok alatt szoktam megírni. Igaz, előtte évekig tart, amíg végiggondolom, érelem. Ennek *Börtönről álmodom mostanában* lesz a címe, a jelenben játszódik, s egy börtönbele színházról szól... A regényt egyébként amolyan intermezzónak szántam, mert már régóta meg kellett írnom a *Virágos katona* és a *Rózsaméz* után a trilógia harmadik, befejező részét. Az első kettőben, ugye, ez történelmi visszapillantás, eljutottam 1941-ig, és most következik talán a legfontosabb, a második világháború éveinek és az utána közvetlenül következő időszaknak a bemutatása. Arról kell ebben beszélnem, hogy mi minden történt akkor ebben az országban, ebben a tartományban, ahol élek, és ebben a faluban, amiről írok, Szenttamásban. Arról, hogy alakul-e például magyar partizánosztagnak, amely majd igazolja a helyi magyarság ittlétét és bekapcsolódását a háború utáni ország, a szocialista Jugoszlávia életébe...

– *Érinti-e a regény azt a helyzetet, amely akkor alakult itt ki, amikor a Tájékoztatási Iroda emlékezetes határozata nyomán végzetesen megromlott a viszony Jugoszlávia és a többi szocialista ország, így Magyarország között is?*

– Igen, nagyon is, mégpedig abból a szempontból, hogy ez a helyzet hogyan hatott az itteni magyarokra. Akkor az egész jugoszláviai közösség egységbe forrt, és nagyon emberségesen viszonyult a nemzetiségekhez, a magyarokhoz, sokkal több jogot adva nekik, mint esetleg a szomszédos

országok az ott élő jugoszlávoknak. És mi éltünk is ezekkel a jogainkkal, és megszoktuk ezeket a jogokat.

- Nálunk mostanában, különösen a nyilvánosság fokozatos kibontakozása óta, sokat beszélünk az újságírói öncenzúra leküzdéséről. Kell-e Gion Nándornak, mint egy kisebbségi irodalom alkotójának, fokozottan figyelemmel lenni külső, tőle független körülményekre? Köti-e a szépíró az öncenzúra?

- Hát persze. De nem elsősorban nemzetiségi mivoltomból fakadóan. Én egy pillanatig sem titkoltam, hogy sok mindenre tekintettel kell lennem, minthogy általában valós dolgokról írok. Ám az író - ez már a mestersége fogásához tartozik - úgy tudja formálni, feldolgozni a mondandóját, hogy az a ráismerés naturalizmusa nélkül legyen a valósághoz hűséges. Tekintettel kell lennem tehát a szűkebb környezetemre, amelyről írok, és a tágabbra, Jugoszláviára is. Tekintettel kell lennem az egész magyar nyelvterületre. Magyarul írok. Elsősorban az az enyém, amit magyarul leírtam, s amit az anyanyelvemen elolvasnak. De minthogy fordításban is kiadják a munkáimat, erre is figyelemmel kell lennem, amikor írok.

Lehet, hogy az öncenzúrát mi itt Közép-Európában, a szocializmusban egy kissé eltúloztuk, ezt nem vitatom, valahogy belénk ivódott. Azt hiszem, könnyen belátható, hogy egy soknemzetiségű területen, ahol én élek, ez talán hatványozottan érvényesül. Sokszor indokoltan, mert tényleg vigyázni kell, hogy az ember mit mond, hogy ne sértsen igaztalanul senkit. És mégis úgy írjon, hogy a lelkiismerete tiszta legyen, hogy amit leírt, azért vállalni tudja a felelősséget. Ezek pedig erős béklyók, főként, ha az ember tolla megszabad. A lelkiismereti szabályokhoz mégis tartanunk kell magunkat.

- A tapasztalat szerint egy kisebb közösségen belül erősebbek az összekötő szálak, nagyobb az összetartás. Érzékelhető-e ilyen összetartás a vajdasági értelmiségben, az itteni magyar írói társadalmon belül, ami inspiratív erővel hathat?

- Van, amikor igen, van, amikor nem. De én ezt nem létszámkérdésnek tartom, nem mondhatom, hogy csupán azért, mert itt kevesebben vannak magyarok, mint Magyarországon, Csehszlovákiában vagy Romániában, nagyobb nálunk az összetartás. Szerintem ez generáció kérdése. Amikor az én generációm feljövőben volt, valamennyi nemzedéktársammal naponta találkoztunk, támogattuk egymást. Szidtuk egymást vagy támadtuk egymást,

mindegy, de együtt voltunk. Tudtuk, hogy valamit akarunk, és hogy azt közösen kell megcsinálnunk. Emlékszem, milyen tőket tudtam ebből kovácsolni magamnak, amikor, mondjuk akkoriban, elmentem Magyarországra, Csehszlovákiába vagy Romániába. Volt egy kialakult álláspontom, amely nemcsak úgy volt az enyém, hogy én magam kispekuláltam, kitaláltam magamnak, hanem abban a nemzedéktársaimmal közösen kialakított vélemény is benne volt.

Ha így nézem, az ilyenfajta összetartás alábbhagyott. De én ezt annak tudom be, hogy az újabb generációk, amelyek utánunk jöttek, talán nem olyan erősek, mint a miénk volt.

Másrészről azt elfogadom, hogy ahol kisebb egy adott közösség, ott az emberek jobban ismerik egymást, s emiatt kevésbé alakulhatnak ki rosszszíű előítéletek, amelyeknek talaja sokszor az információhiány. Velem történt, hogy második könyvemként megírtam a *Testvérem, Joáb* című regényt 1969-ben, egy pályázatra. Közben azonban kiderült, hogy a politikai viszonyok változnak itt, Közép-Európában, s valamelyest Jugoszláviában is, s hogy emiatt a regénynek vannak vitatható kitételei. Mellesleg ez a könyvem Magyarországon azóta sem olvasható. Nos, akkor a kiadó nagyon tisztességesen járt el, sokszorosította a regényt, és megküldte a jugoszláviai magyar íróknak, hogy olvassák el, és mondják el róla a véleményüket, ki lehet-e szerintük adni. És akkor mindenki mellém állt, függetlenül attól, hogy milyen volt a személyes viszonyunk. Az írók egyöntetűen azt mondták, hogy meg kell jelentetni a regényt. Ez talán arra utal, hogy amikor kevesebben vagyunk, és jobban ismerjük egymást, és akkor, hangsúlyozom, ha baj van, akkor jobban össze is tudunk tartani.

- Magyarországon mély gyökerei vannak annak a szemléletnek, amely „pesti kultúráról” és „vidéki kultúráról” beszélt sokáig. Ilyen jelenség ma is tapasztalható. A Magyarországon kívüli irodalom jelzője pedig a provinciális volt.

- Én ezt nem tudom elfogadni. Szerintem nem provinciális irodalom sem a szlovákiai, különösképpen nem a romániai magyar irodalom, és biztosan nem az a jugoszláviai sem. Azért is mondhatom ezt, mert ahhoz a generációhoz tartozom, amelyik valaha provinciálisnak tartotta az itteni magunk magyar irodalmát. Harcoltunk ellene. És most, húsz-harminc évvel később, amikor visszatekintek erre a küzdelmünkre, rájövök, hogy már akkor sem volt teljesen igazunk. Mert egy eléggé minőséges és autochton irodalom

volt ez már régebben is. Nem mondom, hogy csupa remekművek születtek, de állítom, hogy pontosan a provincializmus elleni harcunk eredményeként itt, a Vajdaságban olyan értékek jelentek meg, amelyek mindenkor megállják a helyüket az egyetemes magyar irodalomban, és azon túl is. Van itt nem kevés író, aki más nyelven is megszólal, és olvasói is vannak, ez Jugoszláviában magától értetődő, hiszen soknyelvű az ország. Meg tudjuk tehát magunkat mutatni, és méretetni más nyelven. Másrészt: a történelmi-társadalmi adottságokat nem vitatva, amelyek Magyarországon nyilván közrejátszottak a „vidékiség” minősítéshez, néha esetleg jobban is, itt nálunk ezt igazából nem is értjük. Nálunk nincs olyan, hogy Belgrádban és vidéken, Zágrábban és vidéken, Újvidéken és vidéken... Ez tőlünk egyszerűen idegen.

– Ismeretes, hogy a magyarországi közvéleményt az utóbbi időben fokozottan foglalkoztatja a határainkon kívül élő magyarság sorsa. Ezzel kapcsolatban a közelmúltban a magyar politikai vezetés is határozottan kifejtette álláspontját. Ugyanakkor él nálunk egy erőteljes aggodalom, vajon nem tekintik-e a szomszédos államok nacionalista megnyilvánulásnak ezt az új politikát? Van, aki egyenesen attól tart, hogy a végeredmény újabb kisantant kialakulása lesz.

– Ez nagyon nehéz kérdés. Abból a gyakorlatból indulok ki, amit Jugoszlávia folytat a maga kisebbségei védelmében Ausztriában, Olaszországban, Magyarországon, Bulgáriában vagy Romániában. Jugoszlávia mindig fellépett az ő érdekükben, és most is fellép. Szerintem ez rendjén való, mint ahogyan normális és logikus, hogy Jugoszlávia főlemeli a szavát, ha azt tapasztalja, hogy csorbítják az ausztriai vagy az olaszországi szlovének jogait, amikor a Bulgáriában élő macedónok sorsáról van szó. Vagy amikor filmet forgatunk Jugoszláviában, méghozzá nem is rossz filmet arról, hogy milyen tortúrákon mennek át a görögországi macedónok. Ezért tehát az a véleményem, hogy Magyarország is teljesen adekvátan reagál arra, ha a határain túl élő nemzeti kisebbség jogait sértik, sőt, ha annak már a léte is kérdésessé vált.

Nem hiszem, hogy ez kisantantszerű ellenállást fog kiváltani. Lehet, hogy valakikben ez előfordulhat. A kisantant nem véletlenül jött létre, ezt nem lehet kitörölni sem a történelemből, sem az emberek tudatából. De ha ettől tartanánk, akkor sohasem emelnénk fel a szavunkat semmiért sem, amiért pedig fel kell emelnünk. Nem azért, mert magyarok vagyunk, mert szerbek, szlovákok vagy románok vagyunk. Egyszerűen azért, mert emberek va-

gyunk. Mert emberi felelősségtudatra szükségünk van, és ebbe beletartozik a nemzetiségi felelősségtudat is.

- Befejezésül a rádiós szerkesztőt kérdezem: milyen körülmények között és milyen tervekkel dolgoznak?

- Az Újvidéki Rádió magyar nyelvű adásideje jelenleg 19 óra, reggel öttől éjfélig sugárzunk, folyamatosan az URH-sávban, és közben a fontosabb műsorainkat a középhullámú adó is továbbítja. Műsoridőnk hatvan százaléka zene. Most tervezzük, hogy mielőbb áttérjünk az egész napos, huszonnégy órás adásidőre. Ez anyagi lehetőségeinktől függ, vagyis attól, hogy előfizetőink hogyan támogatnak minket, mi ugyanis - a magyarországitól eltérően - az elég tisztességes összegű előfizetési díjból élünk. Az állami dotáció minimális. A magyar nyelvű adásoknak kereken száz belső munkatársa van, a hangjátékok szerkesztőségében pedig, amelyik külön egység, szintén van magyar részleg.

- Köszönöm a beszélgetést.

Tripolszky László: Kisebbség, többség, emberség
Újvidéki beszélgetés Gion Nándorral
Népszabadság, 1988. november 5.

„...izgalmasan kezdődött eszmélésem a szülőföldemen”

– Műveinek többsége a vajdasági Szenttamáson és környékén játszódik. Milyen ihlető ereje van a szülőföldnek?

– A szülőföldem egyúttal természetesen a gyermekkoromat is jelenti. Azt mondják, az emberek leginkább a gyermekkorukra emlékeznek. Velem mindenesetre így van. Nem mintha mindenre szívesen emlékeznék vissza. Nem volt kimondottan csúnya gyermekkorom, de nem volt kimondottan szép sem. Izgalmas volt.

Az első dolog, amire emlékszem, egy kisebbfajta csata volt a második világháború vége felé. A fejünk felett vívták a csatát egy éjjelen át, mi riadtan szaladgáltunk egy tágas, füves réten, időnként meglapultunk a futóárkokban; a rétet csöndes temetők szegélyezték: szerb temető, magyar temető, német temető, zsidó temető... és akkor én is majdnem bekerültem a magyar temetőbe. A hadakozó felek észrevették, hogy mozognak valakik a füves réten, mindkét oldalon ellenségnek vélték bennünket, egy lövedék a közelemben csapódott be, rám omlott a futóárok oldala, alig tudtak élve kikaparni a föld alól. Ilyen izgalmasan kezdődött eszmélésem a szülőföldemen.

A folytatás is elég izgalmas volt. A felszabadítók kiraboltak bennünket, az apámat, amiért magyar katona volt, kis híján felkoncolták, de valahogy túlélte az atrocitásokat, sokan azonban nem éltek túl. Aztán, amint az már több-nemzetiségű környezetben lenni szokott, különösen a háború utáni hisztérikus időben, a megszokottnál is erősebbek voltak a villongások az emberek között. Nekem is sokat kellett verekednem csupán a nemzetiségem miatt, egyszer majdnem vízbe fojtottak.

Persze nem csak ilyen élmények merülnek fel a szülőföld kapcsán. Kellmes és szép dolgok is történtek velem és körülöttem. Értékmentő és emberiséget mentő kis közösségek alakultak ki, ahová engem is befogadtak olyan emberek, akik a maguk kissé bárdolatlan módján néha még a szeretetüket is kimutatták, és mivel veszélyeztetve érezték magukat, megtanultak védekezni. Engem is megvédték, és tanítottak védekezni, és lehetővé tették, hogy lassan felnőjek, megedződjem közöttük. Lényegében ezek miatt az embe-

rek miatt kezdtem először írni a szülőföldről, később is főleg miattuk írtam; ilyen értelemben akár a szülőföld ihlető erejéről is beszélhetünk.

Jó emberekkel indultam az irodalomba, de a csúnya történeteket sem lehetett megkerülni. Éppen ezért a többé-kevésbé Szenttamáshoz kötődő írásaim és könyveim nem mindig vidám olvasmányok. Akkor sem, amikor igaz történeteket írok, és akkor sem, amikor kitaláltakat. A világra való első emlékezetes és kellemetlen rácsodálkozásom óta – amikor is kikapartak a föld alól – mindvégig megmaradt bennem a veszélyeztetettség érzése. Az az érzés, hogy azt a közösséget, amihez tartozónak érzem magam, legalább két oldalról ellenségnek nézik, de néha még több oldalról is. Újból és újból meg kell tanulni védekezni, sőt támadni is. Így aztán írásaim néha kegyetlenebbre sikeredtek, mint eredetileg szerettem volna. Természetesen nem csupán a Szenttamásról hozott rossz- és jóízű emlékek miatt. Nem kell kényszerképzetre gondolni, hozzájárultak ehhez későbbi események is, kicsit azonban ebben a hozzáállásban is benne van a szülőföld ihlető ereje.

– Vissza-visszaterő figuráiban mennyi a valóságos és mennyi a költői elem?

– Kezdem egy nem vissza-visszaterő figurával. Valamikor írtam egy börtönregényt. Én eddig még szerencsére nem voltam börtönben, de színházigazgató koromban megtudtam, hogy az egyik beosztottam megjárta a börtönt súlyos közlekedési baleset okozása miatt. Csöndes szavú, rendes fiatalember volt, szerette a társaságot és a bort, börtöneveiről azonban sohasem beszélt senkinek. Ma sem tudom, miért, de nekem egyszer említést tett róla. Aztán egyre többet beszélt börtönélményeiről. Én figyelmesen hallgattam, és feltűnt, hogy közérzete a börtönben nagyjából éppen olyan volt, mint az én közérzetem a szabad világban. Mondtam neki, hogy lehet, hogy egyszer majd regényt írok a beszélgetéseink nyomán. Erre lerajzolta a börtönt, és újabb részleteket mesélt életéről. Villanyszerelő volt, igen vagány társaságban forgolódott, a börtönben kitanulta a vízvezeték-szerelői szakmát, emellett titokban pálinkát főzött, és még a tengerre is eljutott fegyenc korában.

Én semmit sem értek a vízvezeték- és villanyszereléshez. Talán az irodalomhoz értek valamelyest. Így hát megírtam a regényt, amelynek főhőse bölcsészhallgató, Thomas Mannról ír dolgozatot, vagány barátai vannak, börtönbe kerül a barátaival együtt, ott borjúistállóban dolgozik, a borjak időnként puhára nyalják a tenyerét, titkos pálinkafőzési ügybe keveredik, segít a barátainak magyar színházat csinálni az istállók között, eljut a tenger

mellé is, ahol Pascalt olvas, és sokat beszél az üzbég kőfaragókról. Regényemet, mielőtt könyv lett volna belőle, fejezetenként folyóiratokban közöltem.

A börtönt megjárt fiatalember elolvasott minden folytatást, elégedettnek látszott, néha sürgett, hogy írjak gyorsabban. Nem zavarta a beépített irodalmi vonulat, még az üzbég kőfaragók sem zavarták. Azt hiszem, haláláig meg volt győződve, hogy a regény kizárólag róla szól, néha talán még örült is ennek.

Körülbelül ez a helyzet a visszatérő figuráim esetében is. Például Burai J. esetében. Először szinte véletlenül bukkant föl egy novellában, aztán a következőben már nem véletlenül szerepelt. Éreztem, hogy kezdi kinőni a novella kereteit, később már regények szereplője, és bár a valóságalap mindvégig megmaradt, egyre több lett a költői elem. Az olyan regényeimben, mint a *Virágos katona* és a *Rózsaméz*, amelyek *Latroknak is játszott* közös cím alatt jelentek meg, már óvatosabban kellett bánnom a költői elemmel, hiszen itt a főhősök igazi nevükön szerepelnek, leginkább igaz történetekben, de ők sem mindig, a jellemük is átformálódik kicsit néha, mégsem tiltakoztak sohasem. Néhány mellékszereplő vagy azok hozzátartozói tiltakoztak már. De hát a mellékszereplők másutt is gyakran tiltakoznak.

- *Van-e ma perspektívája a realizmusnak?*

- Van. Mint annyi más irányzatnak is. Az egyetlen titka, hogy tudni kell művelni, és jól kell művelni. Persze a realizmus tágítható és sokféleképpen minősíthető fogalom, tehát sokféleképpen is értelmezhető. Magam is többféleképpen értelmeztem már. Zsenge gyermekkoromban főleg ponyvaregényeket olvastam, egyszerűen azért, mert más magyar nyelvű könyvekhez nem jutottam hozzá. Pókháló, falusi padlásokat kutattam át, és örültem, hogy ráakadtam egy-két ponyvaregényre; kilószámra faltam őket, és meg voltam győződve, hogy realista prózát olvasok, bár akkor még igen keveset tudtam az izmusokról.

Később már irodalmat olvastam, kezdtem megkülönböztetni az értékeket és irányzatokat, aztán az egyetemen már komolyan tanultam az irodalomelméletet. Egy neves orosz szakíró szerb nyelvre fordított műveiből kellett tanulnom és okulnom, a neves orosz szakíró természetesen a szocialista realizmusra esküdött, engem is majdnem megeskettett rá, hiszen jelesre vizsgáztam a tantárgyból. Mindvégig zavart azonban, hogy a szocrealista művek kicsit emlékeztettek gyermekkorom ponyvaregényeire, azzal a különbséggel, hogy a ponyvaregének izgalmasabbak voltak.

Úgy éreztem, hogy a realizmus ilyen változatának nincs perspektívája. Hirtelen fordulattal eltávolodtam az egész realizmustól, másfajta irányzatokat tanulmányoztam, sőt műveltem is egy kicsit, hogy aztán újabb hirtelen fordulattal visszatérjek egy másfajta realizmushoz, amely keménységével és színeivel, sokszor erős színeivel perspektivikusnak látszott, ma is annak látszik, néha már nem is egészen realizmus, és nincs ponyvaszaga. Bár mai, elüzletiesedő világunkban mintha ismét nagy keletje lenne a ponyvának.

- Milyen lehetőségei vannak ma az elbeszélő prózának?

- Fentebb, a realizmus perspektívája kapcsán már szoltam erről. Félek, hogy ha hosszabban fejtegetném a témát, fellengzős és elfogult lennék. Maradjunk tehát abban, hogy a lehetőségek mindig is adva voltak, ma is adótak, tehetség és felkészültség kérdése, hogy ki, hogyan és mennyire használja ezt ki, számolva azzal, hogy az idő múlásával egyre fenyegetőbb az utánzás veszélye.

A regényt illetően viszont nem is akarom leplezni elfogultságomat. Ez az a műfaj, amit íróként és olvasóként is a legjobban szeretek az irodalomban, a legkomolyabb műfajnak, tehát örök életűnek tartok. A regény az, amelybe megfelelő közvetítéssel szinte minden belefér, aminek értelme van az életben, sőt az is, ami első pillantásra vagy talán második pillantásra is értelmetlennek, egzaltáltnak, zavarosnak látszik. A jó regényben végezetül minden a helyére kerül, és mindig felmerülnek újabb kérdések és kételyek, amelyek újabb regények születését várják. Éppen ezért legtarkább, legváltozatosabb az olvasótábora, legalábbis én azt hiszem, az igények sokfélesége pedig a regények sokszínűségét is megteremti. Ez pedig kifogyhatatlan. Ha verseket írnék, különösen, ha jó verseket, nyilván valami hasonlót mondanék a versről is. De nem tudok verseket írni, néhány regényt viszont megírtam már, és rengeteget elolvastam. És egyébként is bevallottam, hogy mélységesen elfogult vagyok e műfaj esetében.

- Hova helyezné el a próza vonulatában a saját műveit? Van-e olyan irodalmi hatás, ami nyomon követhető alkotásaiban?

- Első szépírói kísérleteim, amelyek szerencsére nem jelentek meg kötetben, igen ambiciózusak voltak, és én - anélkül, hogy szigorúan elköteleztem volna magam bármely irányzathoz - megtettem mindent, hogy írásaim modernnek és avantgárdnak látszanak. Nem nagyon látszottak annak, de

a szerkesztők azért leközölték őket folyóiratokban és lapokban. Ez némi önbizalmat adott, mégis gyorsan kifulladtam e korai nekifutásor.

Első kötetem, első regényem megírásakor ugyan megpróbáltam még trükkösködni egy kicsit, de nem sok sikerrel. Szerencsére a kritika elnéző volt velem szemben, néha még dicsértek is, én azonban akkor már csendesen elbúcsúztam a görög istenektől és a római császároktól, visszalopakodtam a saját világomba, és visszatértem a realizmus közelébe. Megírtam még tizenegy könyvet, azt hiszem, valahol az általam értelmezett realizmus vonulatában, ami helyenként jelentheti a szóban forgó irányzat elszegényesítését, de én titokban azt remélem, hogy tágítását is, pontosabban, hogy egyfajta dúsitott realizmust művelek.

Külső irodalmi hatás nyilván kimutatható könyveimben. Én persze ezt leginkább letagadom, az igazság azonban az, hogy a kezdet kezdetén az utánzástól sem riadtam vissza. Később azonban már csak a szakmai fogásokat próbáltam eltanulni az általam kedvelt íróktól, ezeken is megpróbálok módosítani, és valami újat is kitalálni. Könyvespolcomon a többször elolvassandó könyvek között ott vannak *Krúdy*, *Szerb Antal*, *Illyés*, de legnagyobb számban az észak-amerikai írók: *Faulkner*, *Hemingway*, *Steinbeck*, *Capote*, *Kerouac* művei. Éppen ezért meglepődöm, amikor egyik-másik kritikus a könyveimről beszélve dél-amerikai írókat, néha igen jeles írókat emleget. A dél-amerikai írókat viszonylag ritkán olvasom. Ez persze nem jelenti azt, hogy nem hízeleg a hiúságomnak, ha időnként a jó dél-amerikai írókhoz hasonlítanak.

Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván: „...izgalmasan kezdődött eszmélésem a szülőföldemen”

Beszélgetés Gion Nándorral

Tiszatáj, 1993. 5. sz.

Latroknak is játszott „...a műzsák nem hallgattak el, de igen-igen megkeseredtek...”

– Hallgatnak-e a háborúban a műzsák? Van-e most a Vajdaságban irodalmi, művészeti élet?

– A háborúban hallgatnak a műzsák: szép-szomorú mondás, és mint általában a szép-szomorú mondások, ez is félig-meddig igaz. Nem hallgatnak, inkább másképpen szólnak, talán érdekesebben, artikulátlanabban. Valahol egyszer azt is olvastam, hogy ilyenkor születnek garmadával az igazán rossz művek. Mármint a háborús művek. Persze azt is mondhatnám, hogy nálunk még nincs háború, bár a hangja elhallatszik idáig, sőt jóval távolabbra is. Nemrégén egy fiatal szarajevói filmrendező élménybeszámolóját olvastam. Jónévű filmrendező, ma már világhírű, emlékszem még első filmjeire, főleg Szarajevóról szóltak, jó filmek voltak, nekem is tetszettek, aztán Szarajevót szétlőtték, a filmrendező meg idejekorán elment a háború elől valahova nyugatra, de még ott, a messzi nyugaton is találkozott egy boszniai muzulmán bányásszal, aki egész életében, amíg a föld alatt volt, éppen olyan szénporos és fekete volt, mint minden bányász a világon, aztán egy napon, amikor feljött a föld alól, odafönt már dúlt a háború, és a háborús legények szabályszerűen megpatkolták a bányászt, nem azért, mert bányász volt, hanem azért, mert muzulmán. Ezt írta meg a filmrendező, aki azóta is világhírű, azt hiszem, legújabb filmjét forgatja talán Amerikában, bizonyára ez is jó film lesz, de nem hiszem, hogy valaha is csinál még egy olyan filmet, mint azok az elsők, a szarajevóiak, amelyek nekem annyira tetszettek.

A Vajdaság sajnos nincs a messzi nyugaton, nagyon közel van a Balkánhoz, már majdnem a Balkánon van, bár kissé cinikusan még továbbra is mondhatnám, hogy itt még nincs háború, igaz, hogy hoztak már haza korporsóban fiatalembereket a harcterekről, ezrével külföldre menekültek és menekülnek az emberek, tankokat is láttunk igen sokat az utcákon, a harci repülőgépek meglehetősen zajosan röpködnek felettünk, azt mondják, rengeteg ember tart fegyvert magánál, igen gyakran lelőnek valakit egy másik kocsmá előtt vagy valamelyik sötét utcában, gyakrabban, mint régen, de azért itt még nincs háború. Irodalmi és művészeti élet még van. Megje-

lennek magyar nyelvű könyvek, főleg magyarországi támogatással, kissé lesoványodva, de megjelennek folyóiratok és lapok is, a festők festenek, ha hozzájutnak vászonhoz és festékhez, az egyetlen megmaradt magyar színház majdnem rendszeresen játszik, ügybuzgó emberek szerencsére még ma is megpróbálnak különféle rendezvényekkel javítani az igencsak megromlott közhangulaton... Én az utóbbi időben ritkán járok el a rendezvényekre, összejövetelekre, az irodámba azonban gyakran betérnek a még itt maradt írók. Keveset beszélgetünk irodalomról, leginkább a politikáról beszélgetünk, ezek pedig kellemetlen beszélgetések.

- A nemzetiségek, magyarok, szerbek, németek - természetesen - együtt szerepelnek műveiben és gyakran konfliktushelyzetekben.

- Őszintén szólva sohasem szerettem, hogy többnemzetiségű vidéken élek. Lehet, hogy sokaknak úgy tetszik, hogy íróként profitáltam ebből, lehet, hogy így is van, de akkor sem örültem a nagy nemzetiségi keveredésnek, és minél többet meséltek nekem ennek szépségéről és előnyéről, annál inkább kételkedtem benne, holott nyilván van szépsége és előnye is, de ezért a tragikus konfliktushelyzetekben túl nagy árat kell fizetni, tapasztaltuk ezt a Vajdaságban a második világháború idején, mi magyarok meg különösen közvetlenül a háború után, tapasztalhatják azt most Horvátországban és Boszniában is, sőt esetleg a Vajdaságban is ismét...

Ha most ezzel a logikával folytatom az okfejtést, majdnem uszító beszédet tarthatnék, márpedig az utóbbi években mérhetetlenül megundorodtam az uszító beszédektől, amelyek vegyes környezetben mindig nagyon hatásosak lehetnek, olyannyira hatásosak, hogy halomra öldösnek vagy megpatkolnak embereket, tehát más hangon kellene szólni, hiszen Közép-Európában élünk egymással és egymás mellett igencsak összekeveredve, szót kellene értenünk arról, hogy figyelembe véve az adott helyzetet és lehetőségeket, adjuk meg mindenkinek a jogot a választásra és önrendelkezésre, bár ezt is óvatossággal mondom ki, mivelénk ezeket az elveket is lejáratják mostanában, bár érzésem szerint nem azok, akik igazán veszélyeztetve voltak, és akiknek nem volt megadva a választás joga. Tudom, hogy most már majdnem úgy fogalmazok, mint a régi kommunista időkben, amikor naponta tanítottak bennünket a hangfogó használatára, ezért hát a mai tragikus konfliktus bénítóan hat az íróra.

- A „költőietlen” nyelvi megformálással szemben állnak a metaforikus címek – például: Virágos katona, Rózsaméz. Tudatos ez a címválasztás? Miért adta a Latroknak is játszott összefoglaló címet a két regénynek?

- Mert hozzájuk akarok írni egy harmadik regényt is. A főhős, egy vajdasági magyar pásztorivadék fiatal korában feljárt a szenttamási Kálváriára, üldögte a megfeszített Krisztus és a két megfeszített lator kőszobra alatt, és később azt mesélték róla, hogy naponta mélabús dalokat játszott mind a három kőszobornak. A latroknak is. A fiatal citerás, aki énekelni is szépen tudott (én magam is hallottam öregkorában, még akkor is szépen énekelt), túlélte az első világháborút és egy birodalom bukását, túlélte a két háború közötti kisebbségi évtizedeket, túlélte a második világháborút (innen kell továbbírnom), és ami a legfontosabb, túlélte a háború utáni magyarellenességet. Igaz, ekkor már nemcsak énekelnie és citerázni kellett, hanem beszélni is, méghozzá sokat beszélni, és gyakran olyanokat mondani, amiket nem szívesen mondott, de megtette, mert latroknak is játszott, és életben maradt, és mások életét is megmentette. Megint mások, akik ezt nem tudták végigcsinálni, meghaltak, sokszor iszonyú halállal, kettéfűrészték vagy elégették őket, jobbik esetben földönfutókká váltak. Róluk is írni kell, elsősorban talán róluk, a főszereplő mégis az, aki élve maradt, mert latroknak is játszott, ugyanis szépen tudott játszani, tanúsíthatom magam is, mert – amint már utaltam rá – személyesen ismertem öregkorában, és még akkor is szépen játszott. Természetes halállal halt meg.

- Több művéből készült játékfilm, tévéfilm. Kiteljesedhet-e egy másfajta közegekben az eredeti gondolat, írói üzenet?

- Hat vagy hét könyvemből csináltak eddig játékfilmet vagy tévéfilmet. Sőt három könyvemből színdarab is készült, igaz, hogy csak egyet adtak elő, talán jobb is így. Az első játékfilmem egyértelmű bukás volt. A pulai Arénában volt a bemutató vagy tízezer néző előtt, és a tízezer néző közül a vetítés után igen sokan fűtültek. Pedig a filmben szerepelt vagy tizenöt szép meztelen lány is. Azzal vigasztaltam magam, hogy a forgatókönyvet nem én írtam, a meztelen lányokat sem én raktam be a filmbe, bár nekem személy szerint tetszettek a meztelen lányok, lehet, hogy a közönségnek is csak az tetszett a filmből, a kritikusoknak viszont még a meztelen lányok sem tetszettek. Tehát megbuktunk. Később két-három tévéfilmet készítettek még a könyveim alapján, a forgatókönyvet most sem én írtam, ezek mérsékelt sikert értek el. Nekem hiányérzetem volt, minduntalan azt éreztem, hogy a könyveim

lényege sikkadt el a filmekben. Jó rendezők csinálták a filmjeimet, lelkesen és lelkiismeretesen csinálták, jó volt az egész csapat, amelyik a filmekben dolgozott, én mégis elégedetlen voltam az eredménnyel, és emiatt természetesen nem magamat okoltam. Aztán hirtelen rám bízta, hogy írjam meg magam a forgatókönyveket. Két-három forgatókönyvet. Erre vártam. Meg voltam győződve arról, hogy zseniálisan át tudom írni az egyszer már megírt könyveimet. Nem tudtam átírni. Gyorsan rájöttem, hogy számomra kevésbé ismert talajon mozgok, bizonytalan vagyok az új szakmában, és rengeteg ember közreműködését kell figyelembe vennem. De azért továbbra is igyekeztem. Két forgatókönyvet elfogadták, filmet is csináltak belőlük, ezek nem voltak rossz filmek, a párbeszéddek egészen jól hangzottak néha, de még itt is hiányoltam eredeti könyveim lényegét, miközben rádöbbsentem, hogy előző filmjeim hibái sem kizárólagosan a filmeseken múltak. Harmadik forgatókönyvemet a rendező teljesen átírta, ennek a filmnek volt a legnagyobb sikere. Akkor határoztam el, hogy megmaradok az eredeti széppróza változatnál. Éjszakánként majd leülök a kényelmetlen és igen kicsi íróasztalomhoz, megírom azt, amit fontosnak tartok, aztán az esetleges átdolgozást rábízom azokra, akik értenek a saját szakmájukhoz. Igaz, hogy néha még mindig azt gondolom, hogy én is majdnem belejöttem a filmszakmába, de addigra már Jugoszlávia széthullott, ami maradt belőle, azt nemigen érdekli a magyar írás, Magyarországon pedig kevés pénz van a filmre, és egyébként is, az anyaországban van elég sok jó író, akiknek a könyveiből filmet lehetne csinálni.

- Hogyan fér meg több szerepben egy alkotóművész? Jelentős műveket publikál, és közben volt már színházigazgató, jelenleg főszerkesztő. Nem szorítja ki egyik szerep a másikat?

- A hatvanas évek végétől kezdve volt egy nagy írói nekifutásom, minden évben megírtam legalább egy könyvet, közben, hogy a mindennapi kenyéremet is megkeressem, újságíróskodtam, és szerkesztettem az Újvidéki Rádióban, a kollégák hagyták, hogy minél többet foglalkozzam az irodalommal, időnként volt néhány kisebb kellemetlenségem, néha megvádoltak ezzel-azzal, természetesen magyar nacionalizmussal is, meg ennél csúnyább dolgokkal is, de én ennek ellenére a következő évben megírtam az újabb könyvemet, némelyiknek egészen szép sikere lett, sokan olvasták, a kritikusok szépen írtak rólam, amint már említettem, filmek és színdarabok is készültek könyveimből, lefordították a könyveimet más nyelvekre, és amikor

szinte már egészen jól ment a dolog, megválasztottak az Íróegyesület elnökének. Ekkor kezdtek megritkulni a könyveim. Azt hiszem, túlságosan komolyan vettem az elnökséget. Akkoriban pezsgő irodalmi élet folyt a Vajdaságban, az egész országban, azzal áltattam magam, hogy ennek részben én is irányítója vagyok, és majdnem élveztem a helyzetet. Addig tüsténkedtem, amíg kineveztek színházigazgatónak. Ezt már nem élveztem. De épületet kellett szerezni az Újvidéki Magyar Színháznak, és egyesek szerint ehhez éppen én kellettem. Más is meg tudta volna csinálni, de hát én csináltam végig, amit ilyenkor végig kell csinálni, vagyis házalni és alkudozni, végül két épületet is kapott a színház, a két épület között kiűtettem néhány falat, és ajtókat csináltattam, renováltattam és bemeszeltettem a házakat, kinézésre egészen takaros kis színház lett, de én közben alig írtam valamit. Igaz, akár sikeres színházigazgatónak is mondhattam volna magamat, de amint a falakon megszáradt a festék, gyorsan visszamentem a régi szélvédett helyemre, a rádióba. Csakhogy az illetékesek akkor már főszerkesztőként akartak viszontlátni. Ez még nem lett volna nagy baj, a kollégák főszerkesztőként is szívélyesen fogadtak, ők hagyták volna, hogy foglalkozzam ismét nyugodtan az irodalommal, de aztán rossz idők jöttek, hullottak a főszerkesztők, nekem is volt néhány kellemetlen beszélgetésem, amely inkább kihallgatásra emlékeztetett, de az események furcsa összjátéka révén megmaradtam a helyemen immár több mint hét éve, közben sikerült napi huszonnégy órára duzzasztani a magyar műsorunkat, amire büszke vagyok, viszont egyáltalán nem vagyok büszke arra, hogy egy erős adóról jóval gyöngébbre kerültünk, így kívánták az állami érdekek, mert a rossz idők lassan még rosszabbra fordultak, kitört a háború a közelünkben, vonultak a már említett tankok, és vonultak az emberek is egyenruhában, akik pedig nem akartak egyenruhát ölteni, azok elmentek külföldre, a szerkesztőségemből is sokan. Mégis írogattam ilyen körülmények között is, persze már nem olyan tempóban, mint régen, és nem csak időszűke miatt. Az alkudozások és házalások közben az ember óhatatlanul a politikához dörzsölődik, és óhatatlanul bemaszatolja magát. Minden szakmában maszatos lehet valaki, az írói szakmában is, de ezt elintézheti reggelenként borotválkozás közben, amikor tükörbe néz, a politikai foltok azonban nehezebben halványulnak el, mert itt egy-egy téves lépés esetleg nagyon árthat más embereknek, és ami még veszélyesebb, kívülről sok minden belemagyarázható. Ha nem is teljességgel, de nagyjából még meg vagyok elégedve magammal, ha szépen megborotválkozom, íróként mindenképpen. Azt hiszem, újból el kell kezdenem rendszeresen írni.

- A vajdasági magyar irodalom mindig igen karakterisztikus volt. Hagymányos és avantgárd törekvések keveredtek, és a különböző csoportosulások, folyóiratok erőteljes színeket adtak az irodalomnak. Ma is jellemző ez? Van-e újabb írói generáció?

- A vajdasági irodalom színei kifakultak mostanában. Lehet, hogy ez csak átmeneti állapot, szeretném azt hinni, hogy így van. Szegénység, már-már nyomor van mifelénk, a folyóiratok vergődnek, vergődnek az írók is, már akik itt maradtak. Van, aki hevesen politizál, általában a jó ügy érdekében, viszont irodalommal egyre kevesebbet foglalkozik, van, aki hosszasan számolgat, hogy miből is fog megélni ő és a családja, de azért még ír, van, aki csak azért is ír, kissé kapkodva, néha talán felületesen is, mert hát szükség van a magyar írásra. Sokan eljöttek Magyarországra. Bizonyára jó okuk volt erre, de olyan űr maradt utánuk, amit nehéz lesz kitölteni. Hogy visszatérjek a legelső kérdésre, a műsák nem hallgattak el, de igen-igen elkedvetlenedtek, és igen-igen megkeseredtek, így szokott ez lenni, ha eluralkodik a veszélyeztetettség érzése, és nemcsak a műsákon, hanem egy egész nemzeti kisebbségen, mégpedig indokoltan, habár a veszélyeztetettség érzésével is óvatosan kell bánni, mert azok is hivatkoznak rá, akik egyáltalán nincsenek veszélyeztetve, de ezzel érvelve garázdálkodnak és gyilkolnak. Hogy eközben feljön-e egy újabb írói generáció? Vannak fiatal íróink, sok új név jelentkezik, nem tudom azonban, hogy generációvá fejlődnek-e. Egyre több vajdasági magyar fiatal már középiskolában is Magyarországon tanul, magyar nyelven. Részben nyilván azért, mert veszélyeztetve érzik magukat, és ha tovább is ezt érzik, ott maradnak. És nem csak ők.

Erdélyi Erzsébet - Nobel Iván: Latroknak is játszott...

„...a műsák nem hallgattak el, de igen-igen megkeseredtek...”

Beszélgetés Gion Nándorral

Élet és Irodalom, 1993. június 25.

Szabadkőműves szeretnék lenni

A most 52 éves írónak eddig tizenkét könyve jelent meg. Olyanok, mint az *Ezen az oldalon* (1971), a *Latroknak is játszott* (1976), a *Sortűz egy fekete bivalyért* (1982) vagy a *Börtönről álmodom mostanában* (1991). Keresett szerzője lapoknak, folyóiratoknak, rádióknak, televízióknak. A kritika messze-menően méltányolta, a közönség elismerte. 1977-ben Híd-díjat, 1988-ban József Attila-díjat, 1990-ben Déry-díjat, 1991-ben Év Könyve-díjat kapott. 1979 és 1982 között elnöke volt a Vajdasági Íróegyesületnek, 1983-tól két éven át az Újvidéki Magyar Színházat igazgatta, azóta az Újvidéki Rádió magyar nyelvű műsorainak főszerkesztője, s végig a jugoszláviai szellemi életet meghatározó testületek tagja.

– *Hogyan lesz valaki ilyen íróból hivatalnokká, politikussá?*

– Véletlenül. Kezdetben legalábbis azt hittem, hogy véletlenül történt a dolog, később rájöttem, hogy mégsem volt egészen véletlen. Tény az, hogy vagy másfél évtizeden át csöndesen morzsolgattam napjaimat az Újvidéki Rádió kulturális, majd irodalmi rovatának munkatársaként, később szerkesztőjeként. Békés munkahely volt ez, nem kellett sokat politizálnom, és nem kellett sokat dolgoznom, és emellett nyugodtan írhattam otthon regényeimet, novelláimat. Minden évben megírtam egy könyvet, a kritika elég szépen beszélt róluk, az olvasók is vásárolták, és elsősorban írónak, nem újságírónak, szerkesztőnek tartottam magam.

Aztán a Vajdasági Íróegyesület egyik közgyűlésén, számomra váratlanul, megválasztottak az Íróegyesület titkárának. Azok az írók, akik otthonosan mozogtak a politikában, vagy éppenséggel művelték azt, kajánul vigyorogtak, megjegyezték, hogy ezentúl majd nem fogok minden évben könyvet írni. Nekik lett igazuk. Elnöknek egy zajos életű szerb költőt választottak, aki szépen csengő verseket írt, és többször volt alkoholelvonó kúrán, és aki nagyvonalúan átengedte nekem az egyesület irányítását. Többen morogtak, hogy nem vezet az jóra, ha két ilyen, enyhén szólva bohém életvitelű egyéniség

vezérkedik az Írószövetségben. Erre rácsafolandó, megpróbáltam derekasan dolgozni, és előremozdultak talán az írószövetségi ügyek. Lehet, hogy itt követtem el az első hibát. A költő elnök a következő közgyűlést még levelezte, szorosan mellette ültem, súgtam neki, hogy mikor mit kell csinálni, ő engedelmesen azt csinálta, és azt mondta, amit súgtam neki, megnyerő modora volt, a közgyűlés sikeresen lezajlott, majdnem mindenki meg volt elégedve, az elnök azonban belefáradt az erőlködésbe. Nem sokkal ezután egy szókimondó levelet intézett az elnökséghez, amelyben, lényegében, azt közölte, hogy most már szeretne világhírű költő lenni. Mivel ő se nem buzi, se nem szabadkőműves, pontosan így fogalmazott, őt nem támogatja senki, kénytelen tehát saját magát adminisztrálni, ebből kifolyólag nem érdekli az íróegyesület, és lemond. Az elnökség tagjai jót derültek a levélen, és fél perc alatt kineveztek engem elnökké. Holott közöltem, hogy én sem vagyok sem buzi, sem szabadkőműves, bár szabadkőműves szívesen lennék, ha valame-lyik páholy felkérne erre.

Ezután évekig elnökösködtem az Íróegyesületben, sokak szerint igen eredményesen. Serénykedésem nyomán bevásároltak mindenféle társadalmi-politikai szervezet és kulturális intézmény vezető testületeibe, más szóval, bekerültem a napi politikába.

– Tegyük hozzá, hogy a vajdasági intézményrendszer akkortájt kezdett – politikai ösztönzésre és támogatással – burjánzani, tehát nagyon kellett az ismert magyar személyiségek. Róka fogta csuka. Használtak, és használták őket. Többen jártak így a magyar irodalom egésze szempontjából is korszakos jelentőségű folyóirat, az Új Symposion első nemzedékéből.

– Akárhogy is, nekem ekkor jött az Újvidéki Magyar Színház. Tízéves, fiatal színház volt még akkor, egy lepusztult albérleti épületben játszott, és addigi közéleti tevékenységemet figyelembe véve, engem szemeltek ki az igazgatói posztra azzal a feladattal, hogy verekedjek ki egy tisztességes, saját épületet a színháznak. Elvállaltam az igazgatói helyet, tudtam, hogy ezzel besétáltam a csapdába. Tudniillik most már tényleg tisztviselő, s ezzel együtt sebezhető is lettem. A színházépületet, kettőt is, megszereztem, de menet közben már óvatosan és udvariasan kellett forgolódnom a politikai életben, mert nagyon megfontoltan és apró részletekben adagolták a pénzt a magyar színház tényleges önállósulásához. Fárasztó munka volt, fárasztó kompromisszumokkal. Éppen ezért, a munka érdemi részének befejezésével, azonnal szöktem volna vissza a rádióba, csöndesen szerkesztgetni, ami mellett ismét

megírhatnék évenként legalább egy könyvet. Csakhogy akkor már bennrekedtem a csapdában. Maga a Vajdasági Autonóm Tartomány elnöke közölte velem, aki mellesleg sokat segített a színház fellendítésében, hogy a rádióba csak a magyar nyelvű műsorok főszerkesztőjének mehetek vissza.

Sokáig töprengtünk közösen, hogy helyettem kit nevezzünk ki a színház élére, mire végül találtunk valakit, én meg elmentem főszerkesztőnek. Nem nagy lelkesedéssel, de mindent összegezve nem bántam meg, rendes, tisztességes emberekkel dolgoztam, úgy érzem, hathatósan segítettem abban, hogy napi 24 órás műsort teremtsünk meg. Csakhogy ezen a helyen is sebezhető maradtam, továbbra is sokkal kevesebbet írtam, mint szerettem volna.

- Szomorúan gondolok arra, hogy akarva-akaratlan magunk választjuk azt a helyzetet, amelyben döntenünk kell, jöllehet, akkor már kényszerpályán, a feladat miatt a hivatás ellenében.

- Amíg én azt végigcsináltam, amit felsoroltam, nemzedékemnek jó néhány tagja, ahogy az imént szóba hozta, ugyancsak vezetői posztra került. Többben tisztségviselők lettek, politikusok is, hatalmat is kaptunk, meglehetősen rátelepedtünk a vajdasági magyar szellemi életre, közben talán az irodalomban is alkottunk jelentős műveket. Erős nemzedék volt ez, most is az, szinte törvényszerűen alakultak így a dolgok. Meggyőződéseim, hogy mindannyian jól és tisztességesen akarták végezni a munkájukat, de óhatatlanul bele sodródtunk a politikába, éltünk a hatalommal, és valamelyest bizonyára kompromittálódtunk is. Mint legtöbben, akik valaha is valamennyi hatalmat kaptak. A magam esetében azt szeretném, ha csak íróként tartanának számon, persze tudom, hogy ez lehetetlen.

- Az ön hivatali és politikai működését felettébb ellentmondásosan ítélik meg, olykor bizony nyersen fogalmazott vélemények kísérik. Itt van például az Új Symposion ügye. Évekkel később ugyan, de nyilvánosan megvádolták, hogy a folyóirat kiadói tanácsának elnökeként részessé vált egy tehetséges író- és szerkesztőgárda szétszórásában.

- Ez nem egészen úgy volt, ahogy állítják. Íróegyesületi elnök voltam még, amikor egy *Új Symposion* bizottságféle vagy küldöttségféle jött hozzám Sziveri János vezetésével. Elmagyarázták, hogy az akkori kiadói tanács mandátuma hónapok múlva, talán egy éven belül lejár, új tanácsot kell választani, ebbe különféle szervezetek és intézmények jelölnek majd tagokat,

szeretnék, ha elvállalnám az új tanács elnöki posztját. Említettem már, hogy az Íróegyesületből, az akkori viszonyokhoz képest, elég keményem viszonyultam a napi politikához. Részben, nyilván, ezért is kértek fel a tanács elnöki tiszteire, ezenkívül nekem tetszett Sziveri Jánosék *Új Symposiuma*, így hát igent mondtam. Aztán az új tanács alakulatott hónapokig, Sziveriék meg közben továbbra is jó folyóiratot csináltak, de gyűjtögették a rossz politikai poénokat.

Megalakult az új kiadói tanács, engem kineveztek elnöknek, meghatározták, hogy mikor lesz az őrségváltás, és ekkor robbant a bomba. Sziveriéknek menniük kell, mondták, velem ezt is a Vajdaság elnöke közölte, és én akkor már színházigazgató voltam, pénzekért előszobáztam, és udvariasan beszéltem a berzenkedő hatalommal. De ha gorombábban beszélgetek, Sziveriéken az sem segített volna. Lehetetlen helyzetbe kerültem. Megkezdődött a szétverési procedúra, amit még a régi kiadói tanács, a Forum kiadóház vezetői és az alapító, az Ifjúsági Szövetség illetékesei intéztek, de engem, mint a leendő tanács elnökét, megfigyelőként és szavati jog nélkül, meghívtak a felmorzsoló értekezletekre.

- Gondolom, nem árulok el titkot, ha közbevetem, hogy a Forum két vezetője Bányai János és Fehér Kálmán volt.

- Ott ültem hát én, aki Sziveriék kérésére vállaltam a tiszte, és végig kellett néznem, ahogy Sziveriék leváltják. Persze még szavazási jog nélkül is védhettem volna őket, védtem is, bár nem túl energikusan, tudtam, hogy menthetetlen a dolog. Az egyetlen energikusabb követelésem az volt, hogy ha leváltják is a szerkesztőség éléről ezt a csapatot, további írói munkájukat ne akadályozzák. Talán kétszer vagy háromszor szólaltam fel, elég színtelenül beszélhettem, mert amikor később újra nyomoztak az ügyben, az én nevemet még a jegyzőkönyvben sem találták meg. Mellesleg, ennek az egyetlen követelésemnek sem lett sok fogantatja, a leváltott szerkesztők utcára került íróként se közölhettek jóformán semmit. Sziveritől elsőként, azt hiszem, én közöltem versfordítást a rádióban, mások nem nagyon kapkodtak az írásaiért a Vajdaságban. Át is jött Magyarországra már nagybetegen, én meg közben főszerkesztő lettem, ekkor a dicstelenül szétszórt symposionisták közül különféle trükkökkel felvettem néhányat a rádióba, nem is bántam meg, jól dolgoztak, aztán a háború elől ők is átjöttek Magyarországra. És hogy ennek az én számomra furcsa helyzetnek méltó folytatása legyen, hatalomváltás-kor, amikor repültek a főszerkesztői fejek, engem részben azért nem váltot-

tak le, mert merészen felkaroltam a mellőzött alkotókat, másik oldalról viszont támadtak, amiért segítettem mellőzni ugyanezeket az alkotókat.

- *Volt más problematikus lépése is.*

- Az a rádióban történt. Forrongott az ország, háború közeledett, sőt kezdődött. Egy szép napon, felsőbb utasításra, kettévágták a magyar műsort a középhullámon, és folyamatosan csak URH-n sugározhattuk adásunkat, a középhullám kellett a szerb nyelvű műsornak, hiszen rendkívüli helyzet állt elő. Nem tiltakoztam. Fontolgattuk más kisebbségi műsorok főszerkesztőivel, hogy esetleg lemondunk, végül nem mondtunk le, őszintén szólva örültem, hogy egyáltalán megmaradt a napi 24 órás magyar műsor, még ha ultrarövidhullámon is.

De akkor elkövettem egy szakmai hibát. Rákérdeztek, és én kapásból adtam egy interjút, amely leegyszerűsítve jelent meg az újságban, egyesek úgy értelmezték, hogy szinte igazolom a történeteket. Természetesen megtámadtak, a szerkesztőség követelte, hogy hívjunk össze értekezletet. Összegyűltünk, én elmondtam, amit tudtam, és megkértem a jelenlévőket, hogy ha vannak ellenérveik a középhullám megcsonkításával szemben, akkor mondják el. Elmondták. Tiltakozó levelet írtunk, én aláírtam, és megjelentettük. A felső vezetés módfelett elcsodálkozott, és nem szólt semmit. Később teljesen levett bennünket az erős középhullámról, viszonzásul kaptunk, megcsonkítatlanul, gyöngébb középhullámot az ultrarövid mellé. Ekkorra már igen véresen dúlt a háború, és az erős középhullámon a szerb hazafiasságot kellett hirdetni, hogy messzire hallatsszon. Szerkesztőbizottságunk megértéssel viszonyult a szerb hazafiassághoz, de írásos ígéretet kértünk, hogy mindez csak ideiglenes érvényű intézkedés. A felső vezetés már nem is csodálkozott, és nem is írt nekünk.

- *Mintha regényeinek kisember hőseit hallanám, akik magától értetődő természetességgel alkalmazkodnak az elkerülhetetlenhez, hogy körömszakadtig védhessék, ami mélyebben az övék. Szeptemberben áttelepült Magyarországra. Nincs már feladata, ami igazolná az alkalmazkodást? Fenyegetetté vált az is, ami a legfontosabb: író volta? Ennyire reménytelen volna a helyzet?*

- Mondhatnám, hogy reménytelen, bár titokban azt remélem, hogy nincs igazam. Az igazsághoz tartozik, és ezt többen tudják, hogy már vagy tizenöt éve foglalkoztam az áttelepülés gondolatával. Fárasztott a kisebbségi lét,

szerettem volna politikai foltok nélkül egyszerűen író lenni Magyarországon. A napokban Berlinben jártam, a *Virágos katona* című regényem német nyelvű bemutatóján, ott részletesen megpróbáltam kifejtetni, hogy a többség az természetes állapot, kisebbségben viszont minduntalan bizonygatni kell, hogy miért, mióta vagyunk ott, ahol vagyunk. A németek eléggé értetlenkedve fogadták fejtegetéseimet, pedig amint később megtudtam, igen okos emberek is voltak közöttük, olyan okos emberek, akik 20 ezer márkát keresnek havonta, míg én, főszerkesztőként, jó esetben, ötven márkát. Ezzel azt akarom mondani, hogy nagyon szegények lettünk Jugoszláviában.

De hátraugorva 15 évet, akkor még sokáig nem mozdultam a helyemről, mert úgy éreztem, hogy vezetői posztokon felelős vagyok más emberek soráért is. Tehetek és tennem is kell valamit a magyarság érdekében. Ma is úgy érzem, de Újvidéken tehetetlen lettem. Kihúzták a szőnyeget a lábam alól. A szerkesztőségemnek majdnem fele elszökött a háború elől, ami érthető, akik megmaradtak, derekasan dolgoznak, de lassan erejük végére érnek. A hatalom nem szól semmit, lényegében nem bánt bennünket. Csak éppen nem engedélyezi új emberek felvételét.

Mondtam már, hogy sok kompromisszumot kötöttem a közéletben, de azért időnként megéreztem, hogy hol a határ. Ez év augusztusának elején összehívtam a szerkesztőbizottságot, összegeztem a helyzetet, és közöltem, hogy még egyszer követelni fogom a szerkesztőség feltöltését. Szeptember elsején megírtam levelemet, és választ kértem tizenötödikéig. Nem kaptam választ. Üzenetet kaptam, hogy ne is álmodjak új emberek fölveteléről. Az volt az érzésem, hogy arra számítanak, az elsorvadó szerkesztőség önmagától bedobja a törülközőt, és lemond a magyar nyelvű műsorok egy részéről. Ehhez már nem akartam adni a nevemet. Szeptember 24-én ismét összehívtam a szerkesztőbizottságot, és közöltem, hogy lemondok a főszerkesztői, pontosabban, a felelős szerkesztői helyről. Arra kértek, hogy maradjak még, fontoljam meg a dolgot. Nem mondtam le, szabadságot vettem ki, és szeptember 27-én átléptem az országhatárt. Azóta egyszer visszamentem, és még kétszer beszéltem Újvidékkel. A helyzet nem változott. Amikor ezt az interjút adom, még az Újvidéki Rádió magyar nyelvű műsorainak felelős szerkesztője vagyok. Mire az interjú megjelenik, már nem leszek az. Magyarországon maradok. Már egy hónappal ezelőtt is tudtam, hogy így lesz.

- *Hogyan fogadták?*

- Nem fogadtak kitörő lelkesedéssel. Jó barátaim úgy viselkedtek, ahogy a jó barátok viselkednek szerte a világon. Azok, akik megígérték, hogy állást és lakást biztosítanak, rájöttek, hogy ezt nem tudják megtenni. Mások, akik-től nem kértem semmit, segítettek rajtam. Segített az Írószövetség is, a *Kortárs* szerkesztősége is. Írásokat kérnek tőlem többfelől. És én szeretnék is írni. Pillanatnyilag azonban még mindig nincs egy normális magasságú szé-kem, nincs egy íróasztalom vagy legalább egy konyhaasztalom.

Varga Lajos Márton: Szabadkőműves szeretnék lenni
Budapesti beszélgetés Gion Nándorral
Népszabadság, 1993. november 6.

A szálak Szenttamásról indulnak

A vajdasági Gion Nándor áttelepülésének hírért nagy megértéssel fogadta a közönség. Azt persze mindenki tudta, aki ismeri az 1941-ben született író regényeit és elbeszéléseit, hogy a vajdasági magyar irodalom legnagyobb veresztését szenvedte el. A *Kétéltűek a barlangban*, a *Testvérem, Joáb*, a *Virágos katona*, a *Latroknak is játszott*, a *Rózsaméz* és számos kitűnő elbeszélés és ifjúsági regény szerzőjét fővárosi élményeiről, írói terveiről faggattuk.

– *Megszokta Budapestet? Jól érzi magát?*

– Jól, bár bevallom, hogy éreztem magam már jobban is. Főleg olyankor, amikor csak vendégként jöttem ide, mindig meghatározott feladattal. A feladatot elvégeztem, azután barátaimmal politikáról, irodalomról és egyebekről beszélgettünk, majd elutaztam, és meséltem élményeimről, tudván, hogy vissza fogok jönni. Most nincs hova elutaznom, végleg visszajöttem, ami nem baj, én magam akartam így, a baj csupán az, hogy elég fárasztó nyár áll mögöttem, nem egészen úgy sikerültek a dolgok, ahogyan terveztem.

– *Nagy terveket dédelgetett?*

– A Soros Alapítvány árnyékában egy régen felvázolt regényt akartam megírni, a regényre már volt vevő, adtam egy magabiztos nyilatkozatot, hogy most aztán nagyot alkotok. Nekikészültem a regényírásnak, és akkor bejött egy ártatlan és csábító telefonhívás. Az egyik filmstúdióból megkérdezték, hogy hajlandó lenné-e filmnovellát írni százharmincezer forintért. A filmnovellából később esetleg film is lehet. Gyorsan végiggondoltam a dolgot, pillanatok alatt meggyőztem magamat, hogy a jelenlegi körülmények között én bármikor és bármiről meg tudok írni egy filmnovellát ennyi pénzért. Igent mondtam. Találkozót beszélünk meg, össze is ültünk, én fölkészülve érkeztem, mert az efféle találkozókra mindig fölkészülök, javasoltam néhány témát, kiválasztottunk egy kegyetlen háborús történetet. Ettől kezdve a történet kissé zavarossá válik, és ezért elnézést kérek az olvasóktól. Tudniillik most jött be életszerűen az a képlet, amit először talán egy külföldön

élő neves írónk fogalmazott meg, és amit nekem már sokszor elmondtak, de én sohasem figyeltem oda, és nem vettem komolyan, nevezetesen, hogy a magyar irodalom és egyáltalán a magyar szellemi élet egy nagy falu, vagyis mindenki mindent tud mindenkiről.

- Hogyan folytatódik a történet?

- Egy neves filmrendező felhívott, és mondja, hogy hallotta, bent jártam a filmgyárban. Mondom, hogy tényleg bent jártam. Erre ő javasolja, hogy most egyelőre hanyagoljam a filmnovellát, ellenben neki van egy története, amiből sürgősen forgatókönyvet kellene írni. Máris küldi a történetet. El is küldte motoros futárral. Elolvastam, elkezdtem gondolkodni, hogy mit kezdjek vele, és ekkor már éreztem, hogy nem lesz szép és kényelmes nyarom. Majd jött az újabb telefonhívás, ami nagyjából így kezdődött: „Ide figyelj, te sötét gazember, ha ezt a filmet nem nekem adod, akkor nagyon megharagszom.” Erre természetesen megkérdeztem, hogy kivel beszélek, és hogy milyen filmről van szó. A vonal túlsó végéről közlik velem, hogy régi jó barátom, egy ismert színész és filmrendező beszél Párizsból, aki nagyon jól tudja, hogy ma bent jártam a filmgyárban, arról is informálódott, hogy milyen történetet írok meg a filmnovellában, és ő ezt remekül megrendezné. Nyomban javasolta azt is, hogy ki legyen a főszereplő. Megérkeztek a szerződések, amelyekben igen szigorú feltételeket és igen záros határidőket szabtak meg. Megírtam a forgatókönyvet két változatban, a filmnovellát is két változatban a megszabott terjedelemben és határidőre. Hát most itt tartok, és várom a folytatást.

- Ha a hajszolt hétköznapiakban nem is, éjszaka nyilván eszébe jut a szülőföld, Szenttamás.

- Nem álmodom, inkább sokat gondolkodom Szenttamásról, még hozzá nagyon gyakorlatias ügyekben. Amíg én a filmesekkel társalogtam, édesanyámra rádöntötték a szenttamási szülőházamat. Véletlen baleset volt, egy pótkocsis teherautó élesen vette a kanyart, nekirohant a ház falának, anyám csak azért maradt életben, mert öt perccel korábban kiment a nyári konyhába mosogatni. A ház azonban megrogyant, hatalmas rés keletkezett a falon, el kellett mennem elrendezni a ház alátámasztását, ez nagyjából sikerült is, de azért nem vagyok túlságosan nyugodt. Persze más dolgok miatt is gondolok Szenttamásra.

– *Sokan úgy vélik, a gyermekkori kötődéseket nem lehet feledni. Ön ötvenéves elmúlt, amikor Budapestre költözött. Gion Nándor budapesti író lesz, fővárosi témái lesznek?*

– Bizonyára budapesti író leszek. Egy regénnyel kellene kezdenem, a szálak természetesen még Szenttamásról indulnak, és olyan valakiről kellene beszélni, aki a háború után nem mert hazatérni, mert tábori csendőr volt a magyar honvédségnél, emiatt a felszabadítók felkoncolták volna, így hát Budapesten maradt, és segédkezett a romok eltakarításában, és közben aranyat talált.

– *Regényíróként, novellistaként egyaránt ismerik. Legutóbbi, már Budapesten megjelent könyve, az Izsakhár a kritikusok szerint regénnyé szerkesztett novellafüzér. Melyik műfajt szereti jobban?*

– A regényt szeretem igazából olvasni is, írni is. Örülök, ha nagy lendületet vehetek, és hogyha összefüggéseiben elmondhatok valamit. Ehhez a regény műfaja kíváncsít. Az *Izsakhár* kissé felszabdálódott, mert amikor elkezdtem írni, elég sok másfajta elfoglaltságom is volt, nem tudtam egyetlen nekifutással végigcsinálni. Meg aztán, először darabokban adtam el, így valamivel többet kerestem rajta, mintha egységes regényként dobtam volna piacra. A végén megpróbáltam összefűzni a fejezeteket az eredeti elképzelés szerint.

– *Izsakhár a Biblia alig ismert epizodistája. A béke embere, a munkáé. Ellenpontot keresett a jelenhez, amikor a vajdasági íróval épp az ő történetét íratta?*

– Izsakhár már régóta foglalkoztatott. Részben azért, mert meglepően keveset szól róla a *Biblia*, részben meg a térképek miatt. Én mindig gondosan tanulmányoztam a térképeket, mert szerettem volna és szeretnék eligazodni a világban. A bibliai térképeket is alaposan átnézegettem. Azonnal fölfigyeltem rá, hogy Izsakhár milyen előnytelen területet kapott az apai örökségből. Elzárták a tengertől, a nagy vizektől, beszorították a sivatagba. Itt a továbbiakban lehet utalni a jelenre vagy annak ellenpontosítására, de én ezt nem erőltetem. Egyszerűen elmondok néhány történetet egy kisebbségi magyar íróról és Izsakhárról, akinek jobb sorsot kívánok, mint ami az atyai áldásban foglaltatik.

- Mindenki kudarcot vall a történetben, az olvasó mégis önfeledten nevet a fordulatokon. Önvédelem a nevetés? Erőforrás az abszurdvá vált világban?

- Én abszurd világban éltem sokadmagammal. Szétomlott egy ország, háború tört ki, éjszakánként elvitték az embereket. Panaszra nincs okom, engem az enyhe zaklatások után nem bántott senki. A szorongás azonban ott volt a levegőben, éreztem körülöttem. Szerencsére az ember jóformán mindent meg tud szokni, így hát a szörnyűségekről is tud szellemeskedni, bár nem biztos, hogy ez mindig szerencsés dolog.

- Karakteres figurákat teremt, visszatérő gesztusokkal, szófordulatokkal, mintegy bevési őket az olvasó emlékezetébe. Nem riad vissza a mozgalmas történetektől. Fűtyül a kordivatra? Megmarad mindörökre realistának?

- Első olvasmányaim ponyvaregények voltak, azért, mert más könyvekhez nem jutottam hozzá. A ponyvaregényeket persze réges-régen kinőttem, tanulmányoztam és figyelmesen olvastam az igényes irodalmat, de egyvalamit onnan régről megjegyeztem: nem szabad unalmasan írni. Igyekszem hát igényesen, érthetően és olvasmányosan foglalmazni olyan dolgokról, melyeket fontosnak tartok. Ez néha jól, néha talán kevésbé jól sikerül, de ez idáig a könyveim még elkeltek. Nem biztos, hogy mindig realistának kell őket nevezni, bár engem ez sem zavar.

- Figyelemmel kíséri a kortárs magyar irodalmat?

- Olvasom és nagyon tetszik, hogy sok okos író van. Íróársaimról még sohasem nyilatkoztam elmarasztalóan, ezúttal és ezentúl sem teszem, mindössze annyit jegyzek meg, hogy érzésem szerint szépprózánkban nem ártana valamivel több izgalmasság. És amikor ezt mondom, akkor magamról is beszélek.

- Min dolgozik?

- Említettem már, hogy a nyár elején közel álltam ahhoz, hogy befejezzek egy novelláskötetet. Ha lesz rá, mondjuk, két hetem, akkor befejezem, aztán vagy találok kiadót, vagy nem. A továbbiakban már regényeket kell írni, ezekből kettő van sürgősen betervezve.

- *Színházat már igazgatott. Nem gondol arra, hogy színpadi szerzőként is bemutatkozzon?*

- A színháztól kicsit félek, pontosabban mondva, nagyon félek. Egyszer már elindultam színházi szerzőként, és valamelyest elanyátlanodtam, amikor a színpadról visszahallottam a mondataimat, és azok korántsem voltak olyan jók, mint amikor papírra leírtam őket. Meg színházigazgató is voltam később, közelről láttam, hogy egy darab összeállítása milyen vesződéses és sok ember mozgatását kívánó munka. És mindez élőben megy minden este vagy minden harmadik este. Emellett én már harminc éve ahhoz tartom magam, hogy csak azoknak adok írást, akik kérnek tőlem. Nem szoktam kínálni a műveimet. Ha valahol esetleg felbukkanna egy színház, és igényelné valamelyik alkotásomat, akkor persze leülnék azokkal, akikkel le kell ilyenkor ülni, és kissé vacogva elkezdenék tárgyalni velük. De itt még nem tartunk.

- *Mi izgatja leginkább?*

- A saját sorsom, de erről nincs mit beszélni, úgyis magamnak kell megoldani a bajaimat, és a kérdés is nyilván másra vonatkozik. A nemzet és az ország sorsa is izgat, erről viszont nem szólok bővebben, mert nem akarok patetikus lenni. De rövid időre mégiscsak rá kell hogy térjünk a közéletre. Főképpen a bizonytalanság és a tétováság idegesít. Nem véletlenül mondtam beszélgetésünk elején, hogy a filmrendezőkkal – bármennyire is megkínóztak a nyáron – azonnal tudtam, hogy hányadán állok. Pontosan megmondták, hogy mit várnak tőlem, én meg tudtam, hogy mit kell megcsinálnom. Ezek után mindenki elvégezte a maga munkáját, amit hidegfejű szakemberek értekelték, és ezt követően dolgozunk tovább, vagy nem dolgozunk. Nos, ezt a következtetés hozzáállást hiányolom kicsit más – elsősorban engem érdeklő – területeken, tehát ez is izgat. És a megírandó könyveim.

Osztovics Ágnes: A szálak Szenttamásról indulnak
Gion Nándor a magyar faluról, élményeiről és terveiről
Magyar Nemzet, 1994. november 12.

„Nincs időm észrevenni a történet eltűnését”

– Nándor! Lassanként elmondhatjuk, hogy évek óta Pesten élsz, de valójában mennyire éled meg Pestet? Elbeszéléseidbe bekerül a pesti világ is, de szinte mindig vajdasági vonatkozásokkal, utalásokkal, a Vajdaságból származó emberekkel, hősökkel. Kikkel beszélgetsz például?

– Immár öt éve élek Budapesten, otthon érzem magam, ami azt jelenti, hogy illene már alaposabban megismerni ezt a nappal kissé szürke, éjszaka nagyon sötét várost, meg ezt az egész rosszkedvű társaságot. Sokáig azt hittem, hogy jól ismerem. Amikor még vendégként jártam ide. Amolyan előkelő, nem túlságosan előkelő, de kellőképpen pénzes vendégként, akit anyagi vonatkozásban legföljebb csak az érdekelt, hogy mennyibe kerül a taxi, de az se nagyon. Emlékszem egy délvidéki magyar értelmiségire, jóképű, vagány fiú volt, a hatvanas években és a hetvenes évek elején gyakran járt Magyarországon, vidáman élt itt, evett, ivott, és hajkurászta a nőket, és minden látogatása köhögéssel zárult. Ilyenkor a zsebéhez kapott, mert tudta, hogy ötezer forint alá csúszott a költőpénze. Szentül meg volt győződve, hogy csalhatatlan szervezete torokkaparással jelzi, hogy ideje szedelőzködni, és visszamenni a határ túloldalára újabb tőkét gyűjteni. Pedig azokban az években az ötezer forint még igen tekintélyes összegnek számított. Ebben a nagyképűsködő korszakban írtam egy pesti naplót, féléves itt-tartózkodásom után. Az irományomnak elég nagy lett a visszhangja, dagadozott a mellem, évekkel később azonban rájöttem, hogy több helyen is felületesen, tájékozatlanul, hogy azt ne mondjam, felelőtlenül fogalmaztam. Igaz, volt néhány telitalálat is. De akkor már nem csupán a taxiórákat figyeltem, hanem a villamosjáratokat is. Vagány barátom Vajdaságból nősült, lenyugodott, egyre ritkábban lépte át az országhatárt, túl sokat köhögött volna. Én továbbra is szívesen látott vendég voltam, de egyre megfontoltabban nyilatkoztam, aztán végleg ideköltöztem, a kenyéráraakra is figyelnem kell, meg a sok emberre körülöttem, akik nem csak írók, pincérek és taxisofőrök. Néha már merészelek írni róluk, leginkább vajdasági szemszögből, nem akarok még egyszer az ifjúkori nagyképűség hibájába esni. Egyébként szerencsém van, ez

időnként előfordul azokkal is, akik kisebb-nagyobb bajjal küszködnek. Sokféle emberrel értekezhetem, zongorahúr-készítővel és rákkutatóval, főállású anyával és sebészorvossal, buddhista szerzetessel és matematikussal. Persze írókkal is. De az irodalomról nem szeretek beszélgetni. Mozgalmas, nyüzsgő világba kerültem, sok témát kínál.

– Írásaid világa átalakulóban, mondtam az előbb. Törekszel-e ennek a nyüzsgő, forrongó világnak a megértésére, megírására, avagy maradsz, mert maradnod kell, vajdasági magyar írónak?

– Még pályakezdő koromban és igen rövid ideig neveztem magam következetesen vajdasági magyar írónak. Az első szakmai megmérettetések után inkább a magyar írónál maradtam, aki a maga módján természetesen továbbra is ragaszkodik szülőföldjéhez. Tavaly megjelent regényem is témájával és szereplőivel elejétől végig délvidéki. És még igen sok megírandó témát hoztam magammal, sőt bizonyos szereplők utánam jönnek. Mondok egy egészen friss példát. Előzetesen csak annyit, hogy én Szenttamás legkisebb, mindössze nyolc házból álló utcájában nőttem fel. Ebből az utcából a polgárháború idején rajtam kívül még hárman költöztek át Magyarországra. Az egyik jól kereső üzletember valamelyik világcégnél, a másik vegyeskereskedést nyitott, és szép házat vett egy békés kisvárosban, a harmadik jó ideig tétován kóválygott a határ innenső oldalán, de hát őt mindig kissé nehézfejűnek tartottuk, már az is remek teljesítménynek számított a részéről, hogy elszökött a sorozás és a lövöldözések elől. Nemrégien megdöbbenve olvastam a nevét az újságokban. Országos körözést adtak ki ellene. Megcsapolt néhány pénzintézetet. Nem fegyvernek látszó tárggyal követelt el tettét, hanem bankkártyával vagy valamilyen más trükkel. Hat-hét millió forinttal visszasétált a határ túloldalára, a pénzt nyilván elrejtette, és mivel az idő tájt éppen elhalkult a lövöldözés, hajlandónak mutatkozott bevonulni a jugoszláv haderegbe, gondolván, hogy egy hősi hadsereg nem adja ki bűnbánó katonáját külföldi hatóságoknak. Szerintem egészen épkézláb stratégia volt, bár a helyzet azóta megváltozott. A pénz viszont nyilván megvan valahol. Vagyis azt akarom mondani, hogy életrevaló határon túli magyarokkal töltődik fel az anyaország, hiszen abból az egyetlen kis utcából is – magamat persze leszámítva – igencsak talpraesett emberek jöttek ide. Kénytelen vagyok írni róluk, hiszen segítenek eligazodni ebben a zűrzavaros, vagy ha úgy tetszik, forrongó világban.

- Sorstársaid, barátaid sokat írtak az áttelepülés nehézségeiről. Nálad viszont sehol nem olvastam erről. Mégis: hogyan lehet ezt megélni? Benne élsz egy világban, aztán pedig egy másikba kerülsz bele. Voltál-e otthon azóta, hogy eljöttetek?

- Számomra Budapest és Magyarország sohasem volt idegen környezet. A második világháború idején beleszülettem ebbe az országba, vagy négy évig állampolgára voltam, nem sok eseményre emlékszem ebből az időből, legfeljebb arra, hogy akkor feküdtem életemben először – és hogy lekopogtam, ez idáig – kórházban, egy rosszul beadott védőoltás után Szegeden vagdalták szét és varrogatták össze dagadt jobb karomat, kiváló munkát végeztek, a jobb kezemmel azóta sincs semmi baj, ifjú koromban egészen magas szinten röplabdáztam, sőt birkóztam is. Igaz, hogy közben ismét átrajzolták az országhatárokat, anélkül, hogy az én véleményemet is kikérték volna, a szegedi kórházzal, ahol mellesteg most a lányom orvosként dolgozik, hosszú időre megszűnt a kapcsolatom, én körülbelül száz kilométerre délbre kerültem, valamiféle kapcsolatok azonban továbbra is megmaradtak. A háború vége felé az atrocitások elől elég sok rokonom kényszerült északabbra menekülni, köztük apám egyik nővére is, akinek az volt a bűne, hogy a magyar időkben a községházán dolgozott tisztviselőként, és aki két neveletlen kamaszfiút vitt magával. Évekig iszonyú nyomorban éltek, a fiúk lesóványodtak, bekoszolódtak és elkanászosodtak, édesanyjuk időnként visszaküldte őket a határon Szenttamásra, ennek is megvolt a bejáródott szökésvonala, unokafivéreim kódolt családi üzenetekkel érkeztek, apám vette az üzenetet, néhány jóindulatú pofonnal megszelídítette a fiúkat, anyám valamelyest felhízlalta és megmosdatta őket, azután jól nevelten és jóllakottan visszamehettek édesanyjukhoz, felnőtt korukra egészen rendes emberré váltak, és én máig hálás vagyok nekik, amiért gyermekkoromban hitelesen tájékoztattak az anyaországi állapotokról. Hasonló kapcsolatok továbbra is működtek, naprakész információim voltak a magyar hétköznapiakról, bár személyesen a szegedi kaland után több mint húsz évvel jöttem föl északra. Akkor jártam először Budapesten. Egyből otthonosan viselkedtem. Szinte bennszülöttként nyomban elkezdtem fortyogni, mondván, hogy a város szép, a kivilágítás viszont pocsék, a patinás épületekről hámlik a vakolat, a templomok elhanyagoltak, az emberek közönyösek és szolgálalkúek... szóval, sürgősen kellene tenni valamit. Úgy ágáltam, mint egy dörzsölt politikus. Emellett még szerencsém is volt. Első írásaimat jóindulattal fogadta a szakma, a szerkesztőségek érdeklődni kezdtek irántam. És akkor kiderült,

hogy a világ és a nemzet megváltását illetően ugyan rámenős vagyok, de a szépirodalom terén és saját adminisztrálásomban visszafogottan viselkedek. Nem árasztom el kisebbségi sérelmeimre hivatkozva a lapokat, folyóiratokat, kiadókat műveimmel, beidegződött ritmusom szerint írok, csak azoknak adok kéziratot, akik kérnek tőlem, nekik is ritkán, tehát nem vagyok mennyiségi konkurencia. Nyilván ennek köszönhetem, hogy elég sok író barátom lett. Legtöbben barátaim is maradtak, legtöbben azt sem tudták, hogy mikor költöztem át Magyarországra. Továbbra is nagyjából annyira vagyok jelen az irodalmi életben, mint amikor még Vajdaságban éltem. Nem történt tehát semmi látványos váltás és átköltözés. Saját világomba jöttem. Megpróbálok beilleszkedni. Roppant büszke vagyok rá, hogy a fölöttem lakó barkácsoló megjavítja a kocsimat, a mellettem lakó szomszédasszonyról kiderült, hogy kiváló gépiprőző, legépelel a regényeimet, a másik szomszédasszony szívesen kölcsönadja a létráját, ha magasabbra akarok kapaszkodni, a szemközti házban lakó értelmiségi házaspár meg éberén figyeli, hogy éjszaka meddig világít az íróasztalomon a lámpa, vagyis hogy dolgozom-e szorgalmasan. Azt hiszem, befogadtak maguk közé. Szülőföldemre meg legutóbb akkor mentem vissza, amikor édesanyámra rádöntötték a házunkat. Azóta a házat helyrehozták.

- A világ számára mindig is író voltál, de a Vajdaságban nemcsak író: közéleti ember is, politikus is. Most viszont úgy tűnik, hogy a vajdasági lét éppen írói létedre nehezedett rá: áttelepülésed óta többet írsz, most is írsz, mint otthon. Hogy van ez?

- Kisebbségben élő íróknak gyakran kell az irodalomba nem mindig beilleszkedő dolgokkal is foglalkozni, nyilván azért, mert a kisebbségi közösségekben általában kevés az értelmiségi, legalábbis kevesebb a szükségesnél. Én viszonylag hosszú ideig megúsztam a kényszerű ezermesterséget vagy kontárkodást, magyarul a közéleti szereplést. Az egyetem befejezése után magától adódott a civil pénzkereső szakma, beléptem az Újvidéki Rádió magyar szerkesztőségébe, ahol szép csendesen araszolgattam fölfelé a ranglétrán, az ifjú munkatárstól a rovat szerkesztőn keresztül az irodalmi osztály vezetőjéig, ahol elégedetten megállapodtam abban a reményben, hogy itt kényelmesen elleszek a nyugdíjig. Nem törtem össze magam a munkahelyemen, a havi fizetésért annyit dolgoztam, amennyire okvetlenül szükség volt, és ebben az időszakban otthoni íróasztalomon minden évben megírtam egy könyvet, valamennyi meg is jelent, tűrhető, néha zajos fogad-

tatásban részesültek, majdnem mindegyik körül volt kisebb-nagyobb botrány, különösebb bajom azonban nem származott belőlük, nevemet jegyezni kezdték irodalmi körökben, nagyjából elégedett lehettem sorsommal, polgári foglalkozásomban szerkesztettem, a magánszférában pedig műveltem azt, amit szerettem: az irodalmat. A nagy kezdbetűs Közéletet tisztes távolból megmosolyogtam, és torzulásait természetesen megbíráltam halkán vagy hangosabban, amúgy kibic módjára. Aztán egyszer csak a napi politika belém talpalt úgy és ott, ahogyan és ahol a legkevésbé vártam. Írói munkám elismerésével. Nem a díjakkal, amiket addig begyűjtöttem, hanem azzal, hogy megválasztottak a Vajdasági Íróegyesület elnökének. Gyanútlanul elvállaltam a megbízatást, pedig az egyik sokat tapasztalt szerb költő kajánul mindjárt a fülembé sügta, hogy ezentúl nem fogok évente új könyvet írni. Majdnem kinevettem, holott neki lett igaza. Maga az elnökösködés nem rabolt el túl sok időt, csak hogy az egyik funkció vonzza a másikat, bekerültem mindenféle testületekbe, tartományi, köztársasági és országos szinten, szereplésre kényszerültem, és ekkor már bele kellett tanulni a napi politikába. Érzésem szerint jó tanuló voltam, de ez már időigényes tevékenységgel járt. Az új könyvek megritkultak. Éreztem, hogy baj van, komolyan fontolgattam, hogy átköltözöm Magyarországra, itt akkor még lakást és kényelmes munkahelyet kínáltak, de hát úgy gondoltam, hogy fontos küldetést teljesítek kisebbségben élő sorstársaim között, nem jöhettem el, ezt követően az egyetlen stabil magyar színház élére helyeztek, majd vissza a rádióba, immár főszerkesztőnek. Persze beleegyezésem nélkül mindez nem történhetett volna, de hát fűtött a felelősségérzet, talán a hiúságomat is legyezte, hogy begyűjtöttem néhány sikerélményt, épületeket szereztem a színháznak, beindítottam a napi huszonnégy órás magyar műsort az Újvidéki Rádióban, szóval eredményes munkát végeztem, csak hát a könyveim elmaradoztak. Aztán hirtelen azt is megtapasztalhattam, hogy mit jelent testközelből, ha valaki rossz időben, rossz helyen van. Nagy tudású főszerkesztőként tapasztekedtem egy elegáns forgószekékben, amikor megroppant az ország gerince, felrémlt a széthullás veszélye. És mint minden nagy változás szerte a civilizált világban, a recsegő-ropogó Jugoszláviában is először az értelmiségieken, főleg a sajtón verték el a port. Szűkebb és tágabb környezetemben repültek a főszerkesztői fejek autonomista, nacionalista vagy éppen liberális megelégedéssel, engem is besorolhattak volna bármelyik kategóriába, de néhány kritikai körülmény után békében hagytak, pedig nem bántam volna, ha kiröpítenek a forgószekemből. Igazából sohasem szerettem ott üldö-

géltni. De meghagytak a helyemen, úgy látszik, a hosszú közéleti években túlságosan jól megtanultam a leckét napi politikából. Még a háborút is elviseltem jó ideig, pedig akkor már nem csak képletesen repültek a fejem. Jómagam sohasem kerültem veszélybe, de megfagyott a világ, beszűkült a mozgástér, leépült a szerkesztőség a forgószeker körül, többé már nem áltathattam magam, hogy hasznos munkát végzek. Csöndben összepakoltam, és átköltöztem. Nem várt sem lakás, sem kényelmes munkahely. Elkéstem. Vettem magamnak egy kis lakást Kőbányán, és leültem az íróasztalomhoz. A napi politikát megint tisztos távolból nézem, amit megtanultam belőle, azt igyekszem íróként hasznosítani. A biztos anyagi háttér időnként hiányzik, de visszaváltottam az egykori írási ritmusra. Évente ismét megírok egy könyvet.

- A te éltető elemed a történet. Biztosan írták is rólad, hogy a történet elmondásával tudsz elmondani mindent, amit akarsz, a világról. Mások viszont éppen a történet elmondhatóságát kérdőjelezi meg, mondván, már a történet is eltűnt az életünkből, az egyszerre látható és elmondható történetek sorozata. Tudsz-e még támaszkodni a történetre?

- Annyi minden történik a világban és életünkben, hogy nincs időm észrevenni a történet eltűnését. Sőt... A történetek sorba állításával már lehet némi gond. Ezt én is észlelem szépprózai rendezgetés közben, túlzottan tolatodnak az események, fájó szívvel nyesegetni kell az elmondásukat, különösen, ha az ember észrevétlen szigorúsággal akarja rendszerezni vagy éppen rímeltetni őket. A rímeket általában a költészet kategóriájába szokták sorolni, de én nagyon fontosnak tartom a prózába iktatásukat, elsősorban a történetek összecsengése miatt. Valahogy úgy, mint abban a százezereszer elmondott drámai alapszabályban, miszerint ha az első felvonásban feltűnik egy pisztoly, annak a harmadik felvonásban el kell sülnie. Nem sokkal Budapestre költözésem után tartottam egy előadást „Líra a prózában” címmel, ahol bővebben kifejtettem a fenti mondandókat. Udvariasan megtapsoltak, átütő sikerrel nem dicsekedhetnék. Kissé csalódottan buszoztam hazafelé, körülöttem hallgatag, rosszkedvű utasok lógatták a fejüket, ahogyan az egy rosszkedvű országban illik, két ember beszélgetett csupán, pont a hátam mögött, régi ismerőseiket emlegették, és az egyik azt mondta: „Emlékszel még Eszterre? Arra a lányra, aki mindig mosolygott és jókedvű volt. Ma már ő sem nevet úgy, mint régen.” Hátrafordultam, két nagyjából velem egykorú

férfit láttam, a homlokukat ráncolva néztek maguk elé. Igazából akkor éreztem először, hogy már nem csak látogató vagy ha úgy tetszik, hazalátogató vagyok itt, megjöttem hát, ideje alaposabban körülnézni. Az a bizonyos pisztoly ott lógott a falon, és a harmadik felvonásban eldőrdült. Azóta több pisztolylövést is hallottam, pesti közegben is rímelnek egymásra, ha a dörrenéseket jól időzítik prózába ágyazott komédiában vagy tragédiában elbeszélve.

- A történet persze a világgal van összefüggésben. A zárt, teljes és átlátható világgal. Te valójában nem történetet, történeteket mondasz el, hanem egy világot építesz fel, s ennek a világnak a teljességét, elágazásait követed. De miképpen alakult ki a világ? S mikor, hogyan érezted meg a mesélés lehetőségeit? Mert valójában a saját világod építése közben mesét mondasz...

- Amikor már megjelent néhány könyvem, és a nevem időnként előfordult az újságokban, szülővárosomban, pontosabban annak a peremén, ahol felnőttem, az egykori bandatagok is kezdtek büszkélkedni velem, persze csak módjával. Visszaemlékeztek. Egészen ifjú koromban még sok gyerek szaladgált az egészen kis utcákban is, falkákban jártunk, nem mindig rossz szándékkal, de néha rossz szándékkal is. A későbbiekben a nálamnál idősebbek úgy emlékeztek rám, hogy a hírhedt rajcsúri banda legfiatalabb tagjaként általában hallgattam, figyeltem a nagyobbak beszédére, a felnőttek meséit szinte alázattal ellestem, és általános megítélés szerint már akkor is túl sokat olvastam, ez egyáltalán nem volt egészséges dolog, ami abból is látszott, hogy a szemeim időnként véresre gyulladtak. Aztán generációváltás történt, a fiúkból legények lettek, kenyérkeresés után kellett nézniük, egyszer csak én lettem a legidősebb a felszabadult téren, és az új csapatban már a bandavezér. Ennek nyomán a nálamnál fiatalabbak már úgy emlékeztek rám, hogy energikusan összetartottam és irányítottam a csapatot a tájjellegű és szigorúan nemzetiségi alapon vívott labdarúgó-mérkőzéseken, valamint a vasárnapi mozielőadások utáni szokásos verekedéseken. Bár ők is megjegyezték, hogy egészségtelenül sokat olvastam, túlzott tisztelettel hallgattam a felnőttek múltba nyúló történetei. Ezek a visszaemlékezések, a színezésekkel és maszatolásokkal együtt is, nagyjából igazak, valójában így formálódott meg bennem egy nem túl boldog, de unalmasnak semmiképpen sem nevezhető összkép a tapasztalatok és a visszahallások alapján. Természetesen némi fantáziával kiegészítve. Örök életemben rettenetesen rossz alvó voltam, ami egy városszálen vagy inkább faluszálen, ahol nemhogy televízió

vagy rádió, de még villany sincs, szinte tragédia. A petróleum akkor is drága volt, nem lehetett sokáig égetni a lámpát. Sötétben viszont módfelett kellemtelen dolog virrasztani. Márpedig én rengeteget virrasztottam, volt időm képzelegni, összegyúrni egy világot a valóságból és a feneketlen sötétségben szótt éber álmaimból. Korántsem volt ez tudatos szellemi tevékenység, főleg az idő múlását siettette, segített kívánni a hajnalt. Valahol elraktároztam ezt a világot, mert ahogyan írni kezdtem, a legjobb pillanatban előbukkant, felkínálta magát megírásra. Nekifutottam, akkor jöttem rá, hogy gazdag nyersanyaggal rendelkezem, betűkkel is el tudom mesélni, hiszen verbálisan sokszor elpróbáltam, és már akkor is úgy éreztem, hogy talán túlmutat a faluvégen. A szereplők meg magukra vagy őseikre ismertek, kicsit a krónikásuknak tekintenek, ami lehet dicséret is a földön járó emberek elnéző mosolyával. Továbbra is mesélnek nekem, mert emlékeznek, hogy régen is figyeltem rájuk.

– Miképpen él benned a régi Szenttamás? Milyen közösségben éltél-éltetek ott? Kikre emlékszel, kikkel tudnál elbeszélgetni most?

– Képzeljünk el egy szabálytalan U betűt, amelynek az egyik szára egészen rövid, ez volt az én utcám, illetve csak egy házsor, a másik két vonal két hosszabb házsort jelent, az egészhez hozzátartozik még egy görbe ékezet a negyedik házsorral, ez a keskeny, kanyargós folyó mellett volt. Az U betű ágai között hatalmas és nagyon lapos füves rét terült el, ennek a közepére valamikor hozott anyagból egy dombot csináltak, annak a tetejére egy temetőt. És a túloldadról is temetők fogták körül a házakat, kaszáló sorrendben, vagyis jobbról balra így: a görögkeleti szerb, a katolikus magyar, a zsidó, a református német, a nazarénus és az ókatolikus temető. Mindezt átkarolta a tiszta vízű kis folyó. A sok temető miatt kissé hátborzongatónak tűnhet a zárt környezet, lényegében az is volt, sötétedés után kívülről nem szívesen jött oda senki, tulajdonképpen nappal sem, mi belülről azonban egészen jól éreztük magunkat, a halottaktól nem féltünk, az élőktől sem nagyon, leszámítva néhány rövid periódust, mint például a háború utolsó napjait, amikor az ellenfelek a fejünk fölött ágyúzták egymást meg bennünket is, mert úgy vélték, hogy éppen a mi rétünkön húzódik a frontvonal, meg az azt követő hónapokat, amikor a magyar férfiakat, nemes bosszútól vezérelve, a temetőárokba lötték. A vérengzéseket követően azonban helyreállt a rend és a béke, szépen elvultunk a sírkövek és a folyó mellett, a betolakodókat kivertük vagy

megszelídítettük, a gyerekeknek adva volt a tágas tér a mozgásra és a tiszta víz a fürdésre, az asszonyok rendben tartották a családot, a kertjeiket, és gondozták a jószágot, a férfiak munka után este kiültek az utcára, összegezték a múlt és a jelen, a háborúk és békék eseményeit, bölcsen beszéltek, sokfajta ember gyűlt össze ezen a kis helyen: lecsúszott arisztokrata, földgyűjtő paraszt, feltörekvő kézműves, egykori szibériai hadifogoly, kóborló szélhámos... Mindenkinek megvolt a maga története, ámulva hallgathattam, amennyiben illedelmesen viselkedtem. Íratlan, de nagyon következetesen betartott szabály volt, hogy az ifjoncok csak befogott szájjal ülhetnek a felnőttek közelébe, és csak akkor szólhatnak meg, ha kérdezik őket. Ritkán kérdeztek. Én tudtam hallgatni, azóta sem bánom. Akkoriban arrafelé még nemigen firtatták a gyermekek lehetséges szellemi sérülékenységét és a pelenkázásra való tartós testi és lelki jogait, családi körben összevont szemöldökkel vagy kézsuhintással röviden elintézték mindent. Mégis felnőttünk, és nem csupán képzeletben rajzoltunk szét arról a tájról. Szóltam már sikeres utcabélijeimről, üzletemberről és bankrablóról, és még nem is említettem, hogy az egyik szomszéd gyerek majdnem országos rúdugróbajnok lett, holott csak szálkás faléccel gyakorolt, egy másik ifjúsági szinten első helyen végzett hosszútávfutásban a tartományi versenyen, pedig csak a napi mezei munkák után a hazatérő szekér mellett edzett, a harmadik alpolgármester lett egy közepes nagyságú alföldi városban. Közvetlen szomszédom, mellesleg egy meglehetősen ellenszenves fiú, szabóságot nyitott Párizsban, és megtanult illedelmesen viselkedni. Velük még tudnék beszélgetni. De a zsidó, a német, a nazarénus és az ókatolikus temetőt már ledőzerolták, házak épültek a helyükön, új lakók költöztek be, esetleg az újabb háborúkból hozott tőkével. Velük kissé nehezebben értek szót, és nem csak azért, mert legtöbbször nem beszélnek az anyanyelvemet.

- Ha valaki íróvá akar válni - aztán vagy lesz, vagy nem, ezt a címet nem adományozzák magától senkinek -, úgy érzi, hogy el kell indulnia, meg kell ismernie a világot, el kell fogadtatnia magát a világgal. Aztán, már jóval az elindulás után, megérzi, hogy valójában vissza kell fordulnia önmaga, a saját világa felé. Te mikor érezted ezt meg, mikor fordultál vissza Szenttamás irányába, mikor érezted meg, hogy a te világod ott van, azt ismered a legjobban? S mikor érezted meg, hogy benned is felépült ez a világ?

- Szépirói ténykedésemet igen magasröptű témák körül kezdtem. Áttételes, messzire mutató novellákat írtam például a római légiókról, illetve légioná-

riusokról meg Ahasvérusról, a bolygó zsidóról... Különösebb gond nem volt ezekkel az irományokkal, valamennyit az utolsó szóig közölték a folyóiratok, a szerkesztők időnként megdicsérték a találó témaválasztást és a modern hangvételt, további írásra buzdítottak, én viszont, amint az egy feltörekvő értelmiségihez illik, egyre gyakrabban és gyanakodva nézegettem magam körül, és aránylag gyorsan rájöttem, hogy engem tulajdonképpen nem is érdekelnek túlzottan a római légionáriusok. A vértjeik szépen csillogtak ugyan, rájuk lehetett mázolni mindenféle jelképet és homályos utalást, az adott körülmények között azonban nem engedhettem meg azt a luxust, hogy a csillogó páncélzaton maszatoljak. Ha komolyan akarom művelni az íróságot, és ha komolyan akarom venni magamat, ajánlatos ahhoz a világhoz fordulni, amit nem csak könyvekből és festmények reprodukciójából ismerek. Imigyen morfondíroztam, és azt hiszem, igazam volt. Mert ennek a világnak a magva adva volt, megformálódott még a régen átvirrasztott szenttamási éjszakákon, és azóta is mágnesként magára ragasztotta az újabb eseményeket. Otthon vagyok benne, messzire is mutathatnak, akár Ahasvérus, talán tudok írni róla, sőt, esetleg alakíthatom is szerény írói eszközökkel és tekintéllyel. Huszonhét éves koromban a második könyvemben, a *Testvérem*, *Joá*ban tértem ide vissza, még csak a peremét kaparásztam, így is kisebb botrány keveredett belőle, ami meggyőzött arról, hogy ügyesen fordultam. Az *Ezen az oldalon*ban és a *Latroknak is játszott* trilógiában már teljességgel bejött Szenttamás, az igazi és az anyém, ami nem mindig ugyanaz, de eléggé összerosódnak, és jól megférnek egymással. A kritikusok a későbbiekben eltűlozták Szenttamás-centrikusságot, a más környezetre szabott könyveimet is ide sorolták, a kritikusokkal, irodalomtörténészekkel azonban sohasem vitatkoztam. Nekik mindig igazuk van, hideg fejjel és szakszerűen tábláznak és rangsorolnak, néha kissé egyoldalúan, de ez már a szakmájukkal jár. Maradjon Szenttamás. Én igazán nem bánom.

- *S a mai Szenttamás? Tudná-e még otthon lenni benne?*

- Nagyon nehezen vagy talán sehogyan sem. Én az emberekhez kötődtem, és nem a helyhez. Megváltozott a régi világ, és különösen az a világ, amit én igyekeztem és még mindig igyekszem megrajzolni. Nem csupán a már említett négy házorra, a temetőkre és a kis folyóra gondolok, hanem az egész városra, az apácázárdából átalakított magyar iskolára, a Zöld utcára, a Tükra, a devecseri dombokra, a katolikus templomra, pontosabban a templomba járókra. Elhalványodtak a régi körzeti határok és az íratlan szabályok, ame-

lyek nem biztos, hogy minden esetben a legjobbak voltak, de én azt szoktam meg. Szenttamás sohasem tartozott a dinamikusan fejlődő mezővárosok közé, számunkra csak nagy falu volt, tipikus délvidéki helység, a változások most sem látványosak, a lakosság összetétele azonban megbomlott, és ezzel az értékrendek, magatartásformák is felborultak. Ha már új világba kell beilleszkednem, ezt valahol másutt teszem. A *Latroknak is játszott* trilógiához még hozzáírok egy negyedik regényt, de ennek számai földrajzilag már távolabbra vezetnek, a szálak persze továbbra is megmaradnak, az emlékek éltetik, a hozott anyag táplálja őket, csak hogy közben egészen közelről másfajta anyag is felgyülemlik, amelynek legfontosabb darabjait rendezni kell. Mármost a szépprózában. Természetesen más területen sem ártana.

– *A vajdasági magyar irodalom, talán még a hazainál is jobban, mindig „mozgalmakban” létezett. A „mozgalmiság” viszont távol áll a prózaírótól. Milyen „mozgalmi”, irodalmi-művészeti-baráti kötődéseid voltak? Ha a barátságokra nézel, milyen számvetést tudsz készíteni?*

– Köztudott, hogy a háború után az ún. *Symposion*-mozgalom kavarta fel leginkább a vajdasági magyar irodalmi kedélyeket, hatása begyűrűzött az egyetemes magyar irodalomba is, és az évek folyamán figyelemre méltó értékeket teremtett. Az újvidéki magyar tanszék első nemzedéke indította el, én is ehhez a generációhoz tartozom, persze hogy ott voltam az *Új Symposion* folyóirat születésénél, a többiekkel együtt hangoskodtam, kezdetben csak rövidebb könyvkritikákkal, jegyzetekkel, majd hosszabb tanulmányokkal vagdalóztam, és úgy éreztem, hogy igaz úgy érdekében, érdemes célokért tevékenykedünk. A kissé harsogó és az időnként szertelen csapkodások közben sikerült megkérdőjelezni bizonyos tabukat és dogmákat, megtanultunk kételkedni a kor politikai, irodalompolitikai igazságaiban, közben folyton az igényességet követeltük másoktól meg szerencsére magunktól is. Felforgattuk és egészségesebbé, mindenképpen korszerűbbé formáltuk az irodalmi értékrendet, ebben elől jártunk magyar nyelvterületen, és eddig rendben is volt minden. A kísérőzöngékkal azonban nem mindig. A kozmopolitizmus egészséges elemeivel együtt belopózott valami nyegleség is, továbbá a jugoszlávság beteges hangoztatása. Amíg úgy éreztem, hogy ez csak átmeneti taktikai húzás a felfutás érdekében, magam is beálltam a szajkózók közé, de amikor észrevettem, hogy egyeseket túlzottan komolyan

vesznek, hátrább húzódtam. Az első regényeim megjelenésével még inkább. Ekkor már hanyagoltam a kritikákat, a szépprózával igyekeztem egyre jobban önállósítani magam. Többé-kevésbé mások is így voltak ezzel, más-más műfajokban. Vagyis próbáltam megteremteni azt, amit induláskor az igényesség zászlaja alatt követeltünk. Mellesleg, furcsamód az egész társaságot a magyarkodás vádjával rúgták ki a szerkesztőségből. Rövid szélcsend után, ugyancsak az *Új Symposion*nal fémjelezve, feltűnt egy újabb tehetséges generáció, ők politikai síkon még nagyobbat buktak, mint mi. Az első nemzedék tagjai pedig jobbára önállósították magukat, többeknek ma is jól cseng a neve, az egykori irodalmi-művészeti-baráti kötődések meglazultak, de a barátság általában megmaradt. Az egykorinál higgadtabb formában. Már ezért is jó szívvel gondolok azokra a heveskedő irodalmi-mozgalmi időkre.

– *S a közéletre, a politikára?*

– Ezzel kapcsolatban nemigen nosztalgázom. Ha jobban végiggondolom, az egész közéleti szerepléssel a legnagyobb bajom az volt, hogy valójában rettenetesen untam. Pontosabban: magát a mechanizmust. A sok üresjáratot, a rengeteg értekezletet és a rengeteg fecsegést, még a reprezentálást is. Ott, ahol én vezényeltem az összejöveleteket, általában olajozottan mentek a dolgok. Az Írószövetség elnökségi ülésein, például, közöltem, hogy amikor az utolsó napirendi ponthoz, a „Különfélékhez” érkeztünk, saját kontómra hozatok egy üveg konyakot. A bejelentést követően még a legszószátyárabb író társaim is rövidre fogták mondandójukat, akár tíz napirendi ponton is végigfutottunk vagy háromnegyed óra alatt, meghoztuk a döntéseket, kiosztottuk a feladatokat, a „Különféléket” már kényelmesen és feloldódva tárgyaltuk, és mindenki boldogan ment haza. Nekem pénzbe került a hatékonyság, de megérte. Más testületekben azonban hosszúra nyúltak az elemkedések, itt mélyszélesen untam magam. Talán ezért tudtam megcsinálni néhány hasznos dolgot, egyet-kettőt említettem beszélgetésünk elején. Mivel nem ragaszkodtam pozícióimhoz, elvesztésüktől sem féltem, megengedhettem magamnak a rámenősséget, akár a pimaszságot is, ha nagyon kellett. Néha kellemetlenkedtek velem vezető politikusok, burkolt fenyegetőzések is elhangzottak, de nem túl gyakran. Legfőképpen a szerteágazó magyarországi kapcsolataimat kifogásolták, követelték, hogy szinte valamennyit számoljam fel, különben bizalmatlanságot keltek a még-vezetőbb körökben. A bizalmatlanságot amúgy is éreztem már régebből, tehát nem

ijedeztem túlságosan, továbbra is ugyanúgy utaztam és telefonáltam az anyaországba, mint azelőtt, holott okkal gyaníthattam, hogy lehallgatják telefonjaimat. A bizalmatlanság megmaradt, a követelések viszont elmaradtak, gyors változások jöttek, a vezető és még-vezetőbb körökben megindult a liftezés le- és fölfelé, mindenkinek megvolt a maga baja, rólam mintha megfeledkeztek volna. Mindent összevetve: közéleti tevékenységem, érzésem szerint, jó ideig hasznos volt, nem mondhatom, hogy rossz szájjal léptem ki belőle. Megpróbáltam ezt is, de éppen ideje volt abbahagyni, és visszatérni az irodalomhoz.

– Nyilván most már sok mindenre visszanézel: a fiatalokkal, az újabb generációkhoz tartozókkal milyen volt a kapcsolatod?

– Említettem már, hogy az én nemzedékem szerkesztői lebukását követő rövid szürkesség után jelentkezett egy újabb, módfelett tehetséges generáció, kézbe vették az *Új Symposion*t, a folyóirat egyre jobb lett, egyre merészebb, a fiatalok jó írásokat publikáltak, és ifjonti lelkesedésükkel, amint már az egy párti rendszerekben törvényszerű, gyűjtögették a rossz politikai poénokat. Velük nagyon jó barátságban voltam, mármint a fiatal írókkal, szerkesztőkkel. Akkor éppen az Íróegyesület elnöki székében ültem, az ifjú emberek gyakran felkerestek, segítettem nekik megváltani a világot, bár nélkülem is igen markáns elképzeléseik voltak a világ megváltásáról, nagy elszántsággal és következetességgel tették a dolgukat, gyűjtögették a rossz poénokat, és amikor összegyűlt a kellő mennyiség, felülről közéjük csaptak. Ekkor összezavarodott a viszonyunk. Tudniillik, megint csak közéleti pozíciómnál fogva, kénytelem voltam közelről végignézni lefejezésüket, beleszólási és döntési jog nélkül. De ott voltam a közelben, ami sokféle találgatásokra adott okot. Jöttek is a találgatások. Mert ezzel a csapattal kegyetlenebbül bántak el, mint velünk. Minket csak kirúgtak a folyóiratból, de azután hagytak élni, őket viszont egzisztenciálisan is megnyomorították, utcára kerültek, egy ideig dacoskodtak ugyan, végeredményben mégis szétoszlottak. Én közben rádiós főnök lettem, néhányukat behoztam fizetett és szélvédett munkahelyre, másokat is igyekeztem szerepeltetni és úgy-ahogy megfizetni, de ez már nem pótolta a régi együvé tartozást, és aztán még kitört a polgárháború is, a fiatal, veszélyeztetett generáció tehetséges tagjai nagyon-nagyon szétszéledtek a közép-európai világban. A legszívósabbak és a legtehetségesebbek szerencsére a felszínen maradtak szétszakadozva is, kapcsolataink

azonban teljesen alkalmivá váltak. Kár. Újabb erőteljes vajdasági írónemzedékre még várni kell.

– *Mostanáig mintha szeretnéd zárttá, teljessé formálni mindazt, amit a Vajdaságban nem sikerült lezárnod. Tanúja voltam, milyen friss lendülettel írtad meg regényciklusod újabb „fejezetét” Ez a nap a miénk címmel, azt a „fejezetet”, amelyet jó huszonöt évig otthon nem tudtál megírni. Milyen nehézségeid voltak közben? Ha valaki „sokáig” cipeli a témáját, könnyen túlélphet rajta...*

– Régóta szeretném összekapcsolható részekkel időben zárttá tenni azt a világot, amit regényekkel, novellákkal építettem eléggé tudatosan, bár nem időrendi sorrendben. A hetvenes évekkel kezdtem, azután visszaaraszoltam az ötvenes évekig, majd egyre nagyobb ugrással egészen a századfordulóig, innen haladtam ismét előre a második világháborúig, és ekkor már kialakult az elképzelés az összképről, azzal együtt, hogy ismét ugrás következett a nyolcvanas évekbe, majd a jelenbe, közben kimaradt majdnem egy évtized, a háborús esztendő és a közvetlenül utánuk következő időszak. Fontos évtized, és nagyon jól tudtam, hogy mivel kell feltölteni, de túl sok érzékeny témát hordoz, óvatoskodtam hát, és raktároztam, az előkészületek kissé hosszúra nyúltak, ebben részben beletartozik a korszaknak az imént felvázolt időbeli körbejárása is. Persze nekifuthattam volna előbb is, írhattam volna az akkori eseményekről, természetesen csak virágnyelven, ebben megfelelően kiműveltem magam, ez esetben azonban viszolyogtam az esetleges köntörfalazástól vagy látszatzmegoldásoktól. Érdemes volt kivárni. Az *Ez a nap a miénk* című könyvet a *Virágos katona* és a *Rózsaméz* szerves folytatásaként majdnem olyan lendülettel tudtam megírni, mint az előző két regényt, a szálak adva voltak, csak tovább kellett gombolyítani őket, ez huszonöt évi szünet után sem volt nehéz. Gondot legfeljebb a téma sűrűsége, az események sokasága okozott. Kénytelen voltam szelektálni, nem szívesen tettem, de hát nem krónikát akartam írni, hanem annál többet vagy kevesebbet. Regényt.

- *Nem érezted-e írás közben, hogy már egy másik időben vagy, természet-szerűen nem abban az időben, amelyikben a történet játszódik, de nem is abban, amelyikben az első két részt írtad. Mekkora volt a tétje, mi volt a tétje így az írásnak? S lesz-e, lehet-e újabb része a történetnek?*

- Az írás legfőbb tétje természetesen az volt, hogy a harmadik rész tényleg szervesen illeszkedjen be a trilógiaiába. Az előző kérdésre túl simán válaszoltam, hogy nem volt nehéz a folytatás, az igazság az, hogy ennek a könyvnek a megírása emiatt némi többletkínládással járt, ezt mostanra akár el is felejtethetném, hiszen megcsináltam, amit régóta terveztem és akartam... Csakhogy nem csináltam meg. Félúton ugyanis megálltam. A trilógia minden regényét egy-egy sorsfordító eseményre hegyeztem ki: a *Virágos katonát* az első világháborúra, a *Rózsamézet* a második világháború kezdetére, a harmadik regény magát a háborút és az azt követő eseményeket foglalta össze. A háború, a közvetlen megtorlás, az első „szabad” választás még belefért, de kimaradt legalább öt év, amivel össze kellett kötnöm az eddig megírtakat. Nem akármilyen időszakról van szó. Ekkor robbant az első bomba az egységesnek vélt kommunista világban, a Tájékoztató Iroda a láncos kutyával, ami döntően meghatározta az immár másodszor is kisebbségbe került bácskai magyarok sorsát. Már az *Ez a nap a miénk* megírása közben éreztem, hogy ajtót kell nyitnom egy negyedik regénynek. A nyitás megtörtént. A negyedik regény elképzeléseim szerint nem illeszkedik bele teljességgel, de egyértelműen rátapad a trilógiára. Még ebben az évben belekezek, előtte azonban meg kell írnom egy tévéfilm forgatókönyvét a balkáni polgárháború magyarországi hullámvásáról. Szerződésem van rá, nem térhetek ki előle, nem is akarok. A századvégtől elkezdett történetek folytatódnak.

- *Amikor találkozunk, mindig érzem rajtad, hogy a történeteidben élsz, azokkal foglalkozol. Milyen „hétköznapi” életet engednek meg, szabnak meg számodra a történeteid, hőseid?*

- Viszonylag békésen és nyugodtan élek nagyjából, de csak nagyjából szabályozott ritmusban. Délelőtt és éjszaka leginkább egy nagyon régi, állítólag értékes íróasztalnál ülök egy régi széken. Délután aludni szoktam. A délutáni alvást leszámítva nem ragaszkodom szigorúan a beidegződött életmódhoz, az íróasztaltól bármikor szívesen fölkelek egy-egy baráti találkozás érdekében. Időnként hosszasan beszélgetek telefonon. Vannak megrögzött olvasóim, újra és újra elolvassák a könyveimet, ők gyakran felhívnak, és hosszasan faggatnak, hogy hőseim közül ki kicsoda a valóságban. Mások ezt

tudni vélik, azért hívnak. Ilyenkor türelmesen magyarázgatok, ők meg a leírottakhoz hasonló vagy ellentétes tapasztalataikról mesélnek. Ilyesmi történik baráti társaságokban, akár szerkesztőségben, sőt az Országház körüli vendéglátóhelyeken is. Mindig felbukkannak irodalmilag életrevaló figurák, hallomásból vagy egészen közélről. Az íróasztalomon a sok teleírt papír tetején mindig van egy tiszta lap, erre néha jegyzeteket firkálok. Egészen rövid jegyzeteket szoktam készíteni, ezeket is áthúzom, miután a fontosnak tartott mondandót hosszabban megírtam az életrevaló emberekről. Aztán újabb tiszta lapot veszek elő.

Füzi László: „Nincs időm észrevenni a történet eltűnését”

Gion Nándorral beszélget Füzi László

Forrás, 1998. 11. sz.

„...csak nézett ránk, és hallgatózott...”*

– *Közismert, hogy pályád a hatvanas évek második felében indult a legendás hírű Új Symposion nemzedékének tagjaként. 1968-tól sorra, szinte évente jelentek meg a jobbnál jobb, általában pályadíjnyertes regényeid (Kétéltűek a barlangban, 1968... Testvérem, Joáb, 1969; Virágos katona, 1973; Latroknak is játszott, 1976), novellásköteteid (Ezen az oldalon, 1971; Olyan, mintha nyár volna, 1974), a később megfilmesített ifjúsági regényeid (Postarablók, 1972; A kárókatona még nem jött vissza, 1977; Sortűz egy fekete bivalyért, 1982). Hogyan látod ma az eltelt harminc-harmincöt év távlatából a Symposion-nemzedék irodalomtörténeti szerepét, helyét s benne, hozzá képest a saját indulásodat?*

– Szerencsére beleszülettem és belekeveredtem egy olyan helyzetbe, esemény sorozatba, amikor jó volt Jugoszláviában magyar írónak lenni. De kicsit messzebből kell indítanom. Én becsületes géplakatos vagyok, diplomám van róla, bár a szakmából semmit nem tudok, én voltam a világon a legügyetlenebb géplakatos. A szerencse az, hogy amikor az iskolát elvégeztem, és dolgoznom kellett volna géplakatosként, akkor Jugoszláviában, Újvidéken megnyílt a magyar tanszék, ahová még ilyen szakiskolából is föl vették a hallgatót, ha a különbözeti vizsgákat letette. Én letettem, s így bekerültem a bölcsészkarra, a magyar tanszékre, azzal a céllal, hogy majd író leszek. A szerencsém azzal folytatódott tovább, hogy az Újvidéki Rádióban akkor már volt magyar szerkesztőség, magyar műsor, és engem ösztöndíjaztak, amiből tudtam fizetni az albérletemet, az ebédemet és a vacsorámat

* 2002. január 22-én volt a budapesti Károlyi Palota Kulturális Központ kortárs magyar írókat bemutató sorozatának vendége Gion Nándor. Az akkor készült beszélgetés után megállapodtam az íróval, ha új regényét befejezi, visszatérünk még az addigra lejegyzett szövegre, és kiegészítjük. Erre sajnos már nem kerülhetett sor, így az eredeti, általa már jóvá sem hagyott, de a magnófelvételtől, hitem szerint, pontosan, minimális stilisztikai változtatásokkal lejegyzett szöveget tudom csak közzétenni, abban a reményben, hogy ezzel is hozzájárulhatok az életmű teljesebb megismertetéséhez. E. T

meg heti három doboz cigarettát. Ennek segítségével végeztem el az egyetemet. Aztán beálltam egyfajta szaladgáló újságírónak (mivel a rádiótól kaptam az ösztöndíjat), előbb plakáthíreket írtam, majd hosszabb cikkeket is, és így araszolgtam a szerkesztőségben újságíróként. Közben a kollégák tudomásul vették, hogy éjszakánként könyveket is írok, mert az a mániám, hogy író legyek, s benne vagyok a *Symposion*-mozgalomban.

Azokban az években fölfutott Jugoszláviában egy fiatal magyar értelmiségi gárda, akik a magyar tanszéken, profi módon, irodalmat tanulnak. Mint minden első generáció, akik bekerülnek egy egyetemre, és azt hiszik, hogy ők mindent tudnak, mi is azt hittük. Az akkori jugoszláv politika nagyon jól látta a mi helyzetünket, s igyekezett kézben tartani, irányítani bennünket. Azt mondta: jól van, fiúk, tanuljatok, csináljátok, írjatok, ti különb magyarok vagytok, mint a magyarországi magyarok. S ez nem is volt egészen blöff, ugyanis a korombeli magyarországi írók akkoriban ötvenként jelentettek meg könyveket, amikor én évenként, s erre volt pénz. Csak hogy volt ennek az egésznek egy svédcsavarja: különb magyarok vagytok, nem is vagytok egészen magyarok, ti valójában kozmopolita zsenik vagytok, mi adunk pénzt, hogy jelentessétek meg az *Új Symposion* című folyóiratot, ahol mindent írhattok, az oroszokat is szidhatjátok magyarul (amit akkor csak mi tehettünk meg az egész magyar nyelvterületen), de ti valójában világpolgárok vagytok, valójában jugoszlávok vagytok. Kísérletezhettek ti akármivel, nem úgy vagytok ti, mint a magyarországi írók, hogy esküdni kell a szocialista realizmusra, nyugodtan foglalkozzatok csak a modern irányzatokkal. És mi bele is mentünk ebbe a játékba, mert jó volt, hogy nyitva volt előttünk a pálya, Jugoszláviában elfogadtak bennünket, mert mi voltunk azok a jugoszláv magyarok, akik (ahogy mondták) nem nemzetieskednek, akik internacionalisták. Magyarországon ugyanakkor gyanúsak voltunk, mert kacérkodtunk a szürrealizmussal és egyéb avantgárd irányzatokkal, de épp emiatt még fontosabbak lettünk a magyar nyelvterületen.

Visszatérve a saját indulásomra: amellet, hogy a havi fizetésemért újságíróként kőkeményen megdolgoztam, írtam a regényeimet. Az első elég silányra sikeredett, kicsit trükkösködtem, moderneskedtem. A kritika szerencsére elég jól fogadta, kalapáccsal nem vertek fejbe, sőt, időnként még dicsérték is. De akkoriban döbbsentem rá, hogy kisebbségi magyarként túlságosan nagy luxus lenne az, ha csak moderneskednénk, mondani is kellene valamit, mégpedig a valóságról. S a második (a pályadíjnyertes) regényem (*Testvérem, Joáb*, 1971) már ennek a szándéknak a szellemében

született, s ebből lett az első bajom íróként, de valójában íróként is ezzel a könyvemmel szereztem nevet.

– Prózád háttérében a kezdetektől mindmáig meghatározó erővel van jelen a szülőföld, a szenttamási, a bácskai táj a maga emberformáló, soknemzeti-ségű társadalmával. Úgy látom, a szülőföld (legyen szó akár regényről, novelláról, novellaciklusról) kimeríthetetlen forrásnak és élményanyagnak, a legfőbb ihlető erőnek bizonyul számodra. Más íróknál is megfigyelhető (különösen első műveikben), hogy az otthonról hozott anyagból táplálkoznak, de ilyen következetességgel, súllyal keveseknél. Te miben látod ennek a magyarázatát?

– Az emberekben. Én az a fajta ember vagyok, aki ha szembenézek valakivel és beszélek valakivel, akkor sohasem beszélek fölöslegesen, és inkább kérdezni szoktam, de nem azért, hogy teljék-múljon az idő, hanem oda is figyelek a válaszra. Ez velem született adottság, hogy odafigyelek az emberekre. Például régi, gyerekkori barátaim még most is azt mondogatják – aminek én abban az időben nem voltam tudatában –, hogy itt volt ez a Nándor, aki állandóan csak nézett ránk, és hallgatózott. S ha ők így látták, akkor ez valószínűleg így is lehetett egy kicsit. Ez az az időszak volt, amikor nálunk nem-hogy televízió nem volt, de rádió sem volt, sőt áram sem volt. Az emberek leültek, és beszélgettek, és általában volt mondanivalójuk egymásnak. Én odafigyeltem mindenkire, a rokonokra, a szomszédokra, majd leülepedtek és később előjöttek ezek a tőlük hallott történetek. Nemcsak azért, mert szépen tudtak mesélni, hanem mert igen kegyetlen időket éltünk át. Gyerekfejjel születtem bele a második világháborúba, azokba az időkbe, amikor bevonultak a magyar csapatok a Bácskába, majd amikor kivonultak, és az ott maradt magyarokat kezdték irtani, de úgy, hogy keresztvágó fűrésszel kettéfűrészelték, karóba húzták őket. Én akkor gyerek voltam, de ezeket a történeteket hallottam. Aztán az évek múltak, de ezek az évek továbbra is nagyon komisz évek voltak, és belém ivódtak. S amikor már tanultam az irodalmat, és tudtam, hogy az irodalomnak miről kellene szólnia, akkor jöttem rá, hogy azok, amiket én annak idején hallottam, azok fontos dolgok, s ezekről nekem jól kellene írni, hogy aki elolvassa, az is érezze, hogy fontos, amit olvas. Innen van az, hogy szinte kiapadhatatlan ez a nyersanyag, ami akkor halmazódott föl. Beleszülettem egy kegyetlen korba, amikor jó beszédű emberek tudták elmondani, hogy mik történtek, és én éppen abban a korban voltam, amikor ezt regisztráltam, még hozzá hosszú távon.

- *Fantasztikus memóriád lehet neked.*
- Valóban, a feleségem is mindig ezt mondja.

- *Az egyik interjúdban emlited, hogy egyfajta „dúsított realizmust” művelsz. Mit értesz ez alatt, és egyáltalán mi jellemzi a Te realizmuskoncepciódat, mi annak a lényege?*

- Hosszan és nagyon unalmasan lehetne erről elmélkedni, de megpróbálom másként. Vegyük a regényeimben szereplő Török Ádám példáját. Ő egy rablógyilkos volt a valóságban is, nem kitalált figura. Ha kellett, Török Ádám gátlástalanul rabolt és gyilkolt, mert az volt a véleménye, hogy márpedig ez neki jár. Ugyanakkor legendák is kavarogtak a személye körül. Egy kisebbségi sorsban élő magyar népcsoportnak is a képviselője volt, és miután gátlástalan ütt, szúrt és lőtt, és főleg a szerb hatalommal szemben, így kissé magyar nemzeti hős lett. No, itt kezd a dolog valamiképpen színesebbé válni, és itt jön be a „dúsított realizmus”: van egy rablógyilkos, aki nem fél semmitől, de kisebbségi sorsban élő magyar, és így sem fél senkitől, nem fél a szerb hatalomtól sem, igaz, nem azért, mert egy nemes lelkű Robin Hood, hanem mert egyszerűen el akar venni valamit, és ha egy szerb rendőr áll vele szemben, akkor minden további nélkül elvágja a nyakát. De amikor mesélik a történeteit, akkor már azt mondják, hogy ez a Török Ádám aztán milyen belevaló gyerek volt, milyen kemény magyar férfiú. Ezt próbáltam én megfogni úgy, hogy ne szépítsem túlzottan meg az ő történetét, de a valós történeteknél valami többet hordozzon a mindennapi élete és sorsa. Ezt értem én a dúsított realizmuson. Ebbe kicsit benne van az is, hogy mi történt a valóságban, de nem riportokat írok, és nem tényregényt, hanem regényt. S amikor regényt írok, akkor jogom van kissé belemagyarázni a hőseim cselekedeteibe, jellemébe valami többet, ami a valóságban nem volt benne, esetleg valami kevesebbet.

Másik példaként írásaim nőalakjai állhatnak. Egy buta tyúk, egy nő, akinek írói ambíciói voltak, egyszer azt mondta, hogy ez a Gion nem ért a nőkhöz, nála a nők vagy boszorkányok, vagy pedig tündérek, nincs köztes állapot. Elgondolkoztam, megnéztem a nőalakjaimat és észrevettem, hogy tényleg igaza van, és nem is olyan buta tyúk. De azzal nyugtattam meg magam: ha tetszik, ha nem, én így látom a nőket, öregeket, fiatalokat. Vagy nagyon visszataszítónak (ez a sokkal ritkább), vagy nagyon szépnek. A nők azok szépek, s ha igen, akkor én így írok róluk. Lehet, hogy kicsit idealizálom őket, de én így látom őket, s akkor miért ne láthatná más is így őket.

Ez is egy kicsit a „dúsított realizmus”. Ha énhozzám eljön a hetvenéves Emike Párizsból, és azt mondja, hogy franciára lefordított egy novellámat, akkor nekem Emília igenis szép, s akkor mondhat nekem bárki bármit, hogy öreg és csúnya, nekem igenis szép. Ez is egy valós példa.

- A valós helyzetekről, történetekről, szereplőkről (akik gyakorta, ráadásul saját nevükön szerepelnek műveidben) jut eszembe, hogy neked soha nem volt gondod, konfliktusod ebből, ellenben irodalomtörténeti és mai példák is vannak arra, hogy könnyen bajba kerülhet az író művei valószerűsége miatt.

- Ha valaki szépirodalmat ír, akkor azért vigyázzon arra, hogy ne ismerjenek magukra az emberek. Például azok, akikről én írok, azok nem tudnak írni, esetleg csak levelet, mert más kétkézi foglalkozásuk van: szántás, vetés, köszörülés stb. Ők nem tudnak nekem válaszolni, ilyenkor ajánlatos tisztelni az embereket. Én úgy vagyok, ha valakivel beszélgetek, akkor odafigyelek rá. S ha úgy érzem, hogy valami olyat mondott, ami érdekes, akkor legtöbbször megkérdem, hogy nem baj-e, ha felhasználom, ha megírom. S ha azt mondja, hogy nem baj, akkor megírom. Ha a szereplőim közeli rokonaim, azokat névvel szerepeltetem, velük aztán majd jól kiveszekszem magam ott-hon, ha azt mondják, hogy hülyeségeket írtam, de ez a családban marad. A többi szereplőnél viszont mindig megváltoztatom a nevet. Mellesleg így is volt bajom, mégiscsak ráismertek. Írok például egy szenttamási családról úgy, mint egy közismerten verekedős családról, akik bicskával jártak a kocsmába, és oldalba szurkálgatták a felebarátaikat, amikor italozás közben ösz-szeszólalkoztak. Nem az igazi nevükön, hanem a csúfnevükön (Csorba) szerepeltettem őket, de nem az volt a baj, hogy azt írtam róluk, hogy késeltek, hanem hogy egy félmondatban azt írtam: a Gionok és a Csorbák szegények, koldusszegények voltak. Ekkor jöttek a „Csorba” utódok, hogy miért írom én azt a Csorbákól, hogy szegények voltak, igaz ugyan, de nem szép, hogy ezt írom. Ilyesmikre is kell vigyázni, mert van, aki ezt szégyelli.

- A Latroknak is játszott második része, a Rózsaméz azzal a mondattal zárul: „Reggel a magyar csapatok Szenttamásra értek.” Ez a mondat igényelte, kívánta a folytatást, meg az olvasók is, aztán vártunk vagy húsz évet rá, az Ez a nap a miénk című regény 1997-ben jelent meg, holott már 1981-ben azt mondtad a Görömbei Andrásnak adott interjúdban: „Az anyag többé-kevésbé összeállt”, „1981-ben elkészült”. Mi az oka a csúszásnak, a jó húszéves

késlekedésnek? A földolgozott történelmi korszak, a téma politikailag kényes volta, a személyes életem alakulása (különböző közéleti posztok betöltése), esetleg esztétikai problémák?

- Ez egy regénytrilógia, ami most bővül tovább. Az első rész a századfordulótól az első világháború végéig játszódik, a második rész innentől 1941-ig, a második világháború begyűrűzéséig. Ezt én megírtam, úgy-ahogy, de ezt még meg lehetett írni. A harmadik résszel (ami a második világháború idején játszódik), aminek a késlekedését a fejemre olvastad, elég galádul, azért volt baj, mert én nemcsak a második világháborút, hanem az azutáni hónapokat is meg akartam írni, tudniillik erről itt évtizedeken keresztül hazudtak. A *Hideg hónapok* emlegették Cseres Tiborral az élen (idézőjelben mondom), s hogy milyen gyalázatosan viselkedtek a magyarok, kivégeztek három-négyezer szerbet, belelőtték őket a Dunába stb. Közben senki nem mert beszélni, mert nem lehetett beszélni arról, hogy '44 utolsó napjaiban nem négy-, hanem negyven- vagy ötvenezer magyart fűrészeltek ketté, fejeztek le, kínoztak meg. Nekem ezt kellett volna megírni abban, amit ígértem, nem hagyhattam abba a háború végével. Már a korábbi könyveimmel is voltak bajaim, mert megpengettem kényes témákat, de valahogy mindig megúsztam. Ezúttal is biztattak többen: írjam meg ezt is, mert elég sunyi vagyok ahhoz (mondták), hogy úgy meg tudjam írni, hogy igaz legyen, de ezt is megússzam. Addig töprengtem a feladaton, amíg megváltozott a világ. Mert ennek nem lehetett nekimenni úgy, hogy majd felületesen elkenem, majd valamit mondok, tudtam, ha az ember kimond valamit, akkor azt ki kell mondania. Úgy, hogy hiteles legyen, és súlya legyen. Persze belejátszik az is, amit a bevezetődben említettél, hogy mindenféle közéleti tisztségeket, állásokat betöltöttem az írószövetségi elnökségtől a rádiós főszerkesztőségig, tehát nem is volt annyira időm, hogy írjak. Múltak az évek, és eljött a rendszerváltás, amikor már nyugodtan, nyíltan lehetett beszélni ezekről a dolgokról, csakhogy ekkor már minden második újságíró beszélt róluk. Megírták, hogy itt ennyi és ennyi embert, így és úgy legyilkoltak. Nekem regényíróként meg kellett formálnom egy történetet, amelyben nemcsak a tömeggyilkosság ténye van kimondva, hanem egy-egy ember sorsán keresztül be lehet mutatni, mik, hogyan történtek. Na, ezért volt ez kissé nehézkes.

– Életműved egyik fele regény, a másik novella, illetve novellafüzér, novella-ciklus. Hogyan viszonyulsz ezekhez a műfajokhoz?

– A regény az én műfajom, azt szeretem. A regény, az hagyja kidolgoztatni magát – csúnyán fogalmazva. Ha elkezdek valakiről vagy valamiről írni, például azt, hogy valaki átment a hídon, és ott valakinek a lábába rúgott, de észreveszem, hogy ez az ember sokkal életrevalóbb, még több mindent lehetne róla mondani, akkor a regényben lehetőségem van rá. Menet közben is kiderülhet, hogy dagadhat a történet, szépen, ráérősen lehet alakítani a cselekményt. A novella sokkal gonoszabb műfaj. Az ember a novellában rövid távon kilő nagyon jó ötleteket és történeteket, be kell szorítani mindent úgy, hogy az egésznek legyen eleje, közepe, vége, feszes legyen. A regényben úgy elvagyunk hosszasan, és elvan az olvasó is.

– Régi szokásod, hogy regényeidet, mielőtt még könyv lenne, sőt már a megírásuk közben, fejezetenként közlöd folyóiratokban. Így volt ez már a Kételtűek a barlangban, de a Börtönről álmodom mostanában és az Ez a nap a miénk esetében is, ami éppúgy a Forrás című folyóiratban jelent meg, mint most a folytatás, az Aranyat talált. Móriczék korában, a két háború között ez bevett szokás volt, de ma már nem annyira. Több kérdésem is van ennek kapcsán. Nem érzel-e kockázatot a folytatásos regényközlésben? S ha igen, miért vállalod fel, annyira biztosan látod már előre, hogyan lesz, s hogy meglesz? Miért volt fontos folytatni a trilógiát? S ha ez így folytatható, akkor meddig akarod még folytatni, hol, mikor lesz a vége?

– A Börtönről álmodom mostanában című könyvemet is, valóban, írás közben, fejezetenként jelentettem meg, és minden fejezetet ezzel a címmel (nem véletlen volt a cím, akkor került Milošević hatalomra Jugoszláviában, és tényleg börtönről álmodtunk elég sokan), de csak később derült ki róla, hogy ez regény. Az Ez a nap a miénk esetében másról van szó. Kecskeméten voltam egy irodalmi esten, és beszélgettünk a Forrás szerkesztőivel, akik megkérdezték, hogy most mit csinálok. Mondtam, most kezdek egy regényt írni, amire ezek a fiúk azzal reagáltak, hogy lábon meg van véve, s azt is megmondták, hogy havonta ennyi és ennyi pénzt lepengetünk érte. Én írtam, és küldtem, és ők tényleg fizettek, nem túl sokat, de nem is keveset, egészen normálisan. Amikor ez befejeződött, szinte logikátlan magatartással viszonyultak hozzám. Már a befejezés előtt látszott, hogy hamarabb meg fog lenni könyv alakban, mint ahogy ők a fejezetek közlését be tudnák fejezni, ezért javasoltam, hogy az utolsó részeket eladom máshová. Őket nem érde-

kelte, hogy a könyv közben megjelenik, ragaszkodtak a maradék részek közléséhez. Aztán amikor elkezdtem írni a folytatását, az új regényt, és két helyről is kérték, akkor már szinte becsületbeli ügy volt számomra, hogy ha ezek a kecskeméti fiúk így leközltek az előző regényt, és most is azt mondták, láttatban megveszik, akkor ezt is nekik kell odaadnom.

A folytatást pedig azért kell megírnom, mert az előző regény azzal zárul, hogy véget ér a második világháború, és a magyarokat irtják a Délvidéken. Utána egy olyan sajátságos korszak jött a vajdasági magyarok életében megint, amiről nem lehetett nem írnom. Magyarországon úgy látszott, hogy jött egy dögunalmas, nagyon borzalmas Rákosi-korszak, amit ki kellett bírni. Jugoszláviában pedig, miután jól megrikítettek bennünket, magyarokat, jött a Tito-Sztálin összeütközés, ami számunkra, vajdasági magyarok számára azt jelentette, hogy vagy nagyon esküdsz a jugoszlávságra, vagy eleve gyánús vagy, mert az anyaországod Sztálinhoz tartozik, és arra esküszik, Te pedig itt, Titónál vagy. De ki is vagy Te tulajdonképpen? Ha az ember megírt egy olyan regénytrilógiát a második világháború végéig terjedő időszakról, mint én, akkor nem hagyhatta ki a folytatást erről a sajátságos korszakról, amit mások nem is nagyon ismertek és érthettek. Ezt meg kell írnom. Úgyhogy nekigyürköttem, elkezdtem írni, és most ott tartok, hogy ma éjszaka befejezem a nyolcadik fejezetet, és körülbelül olyan tizenöt lesz, tehát túl vagyok a felén. Ezt a regényt már nem érzem folytathatónak, mert a következő időszakokról, például az ötvenes évekről, én már írtam ifjúsági regényeket meg novellákat is. Egyedül ez a korszak volt az, amiről korábban nem lehetett írni, mert sokaknak nem is volt érthető. A magyar nemzetnek egy része a történelemnek egy olyan forgatagába került ekkor, amelyben először kezdődtek a szocializmuson belül villongások. Amikor Te is, mint magyar, bajba kerülhetél, vagy éppen jobban járhatál, mint az anyaországi magyarok. Ezt meg kell írni, anélkül, hogy túl didaktikus legyen, hogy túl szájbarágós legyen, hogy az emberekről szóljon. Na, hát ezzel próbálkozom én mostanában. Ezt be kell fejeznem, s azután a többiek, azok majd jönnek, s hogy novellák lesznek, vagy regények, azt majd meglátjuk...

Elek Tibor: „...csak nézett ránk, és hallgatózott...”

In uő: *Fényben és árnyékban*

Pozsony, 2004, Kalligram

Utolsó beszélgetés

Kezdjük a *Virágos katona* című regény főszereplőjével, nagyapámmal. Hangsúlyoznom kell, hogy ő nem félt. Nem félt abban a században, amely félelemmel volt teli. A századvégen, a magyar világban született, és azt hitte, bele is álmodhatja magát egész életére. Azután jött az első világháború – ő becsülettel bevonult. Szétlőtték a könyökét, és vesztesként jött haza, bár erről nem tudott. Ám hamar rádöbbsent, hogy vesztes lett, és arra is, hogy a feje fölött megszábták a világot, amelybe be kellett illeszkednie. Ez az idegen világ a kisebbségi lét volt. De alapállása megmaradt: nem kell félni, mert túléljük. És ő túl is élte. Persze nemcsak a saját bőrét mentette, hanem úgy élte túl, hogy tekintélye megmaradt az emberek között. Ha ő megszólalt, mások elhallgattak, és rá figyeltek.

– *Hogyhogy nem félt?*

– Eredendően bátor ember volt.

– *Ilyen egyszerű?*

– Igen. Ezenkívül jellemző a racionalizmusára, hogy úgy ítélte meg, lehet gyáván is leélni az életet, de annak nincs értelme.

– *Ezek a tulajdonságok köszönnek vissza azokban az élethelyzetekben, amikor ön a vajdasági magyarság különböző intézményeiben vezető pozíciót töltött be. Köztudomású, hogy keményen vállalta mások képviselését. Mintha a nagyapa jelentkezne az unoka életében.*

– Így van. Mert nekem ő ekként volt a példaképem.

– *Tulajdonképpen ő nevelte?*

– Igen, mert satnyán születtem meg. Nagyon kis nyivászka fiú voltam, apám nem is igen hitte, hogy élve maradok. Ennek aztán különféle adminisztrációs következményei lettek. Mikor megszülettem, nem jelentett be a hatósá-

goknál. Csak amikor látta, hogy mégis életben maradok. A késésért azonban nem akart fizetni, ezért úgy időzítette a születési dátumomat, hogy ne büntessék meg.

- Éjszakánként nem hagyta aludni őt, ezért dühében majdnem megfojtotta egy párnával – ahogyan ezt Görömbei András irodalomtörténésznek elmesélte. De akkor toppant be a nagyapa, leteremtette a vejét, és a hóna alá kapta unokáját. Meddig nevelte ő?

- Évekig ingáztam ide-oda a két ház között. Nem voltak közel egymáshoz, én azért megjártam azt az utat néhányszor, otthon éreztem magam nagyapám házában és apámnál is. Amiket nagyapám elmondott nekem, azt már felnőtt fejjel hallgattam meg, ésszerűen meg tudott győzni.

- Miről?

- Meggyőzőtt arról, hogy az élet hozhat nem várt helyzeteket, mint az ő esetében. Ezeket lehet gyáván, megalkuvóan túlélni, de lehetséges önérzetesen is. Legjobb ez utóbbi. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy mérhetetlenül bátor és önérzetes voltam! De miután különféle helyzetekbe kerültem – például írószövetségi elnök, színházigazgató vagy rádió-főszerkesztő lettem –, számomra egyszerű volt a döntés. Gondolom, az írószövetség elnökének azért választottak meg, hogy csináljak valamit. Nem tudták pontosan megmondani, mit, valami jót. Igyekeztem minél több pénzt szerezni, az írókat minél jobb helyzetbe hozni. Ha pimaszkodni és szemtelenkedni kellett a politikusokkal, én ennek érdekében megtettem. Egyrészt mert volt bennem ilyen indíttatás, másrészt mert sohasem vágytam efféle posztokra, így nem féltem, hogy elvesztem őket. Így jött a felkérés, hogy legyek az Újvidéki Magyar Színház igazgatója. Mivel már elég szemtelen és pimasz voltam, talán ki tudok harcolni a színháznak is valamit. Például már régen szükség lett volna külön épületre, mert dűledező moziban működött az intézmény. Kiharcoltam. Aztán onnan is eljöttem: azt sem szerettem, s ott még szemtelenebbül viselkedtem, mint az Írószövetség elnökeként...

- Ha jól tudom, már rég szeretett volna áttelepülni Magyarországra, és a fontos tisztségek csak akadályozták ebben.

- De még mindig nem jöhettek, mert megtettek rádió-főszerkesztőnek. Amikor elfogadtam, felelősséget vállaltam száz emberért. Akkor vezettük be a napi huszonnégy órás magyar nyelvű adást.

- *Ami nem akármilyen eredmény. Ezt csak a Kossuth rádió tehette meg Budapesten. A határon túl nem volt huszonnégy órás magyar nyelvű adás.*

- Később már a határokon belül sem. S ha már ezt is elvállaltam, a végsőkig vállalni kellett.

- *Ez akkor és ott mit jelentett?*

- Ha az én nevem fémjelzi a huszonnégy órás magyar adást, azért én vállalom a felelősséget, és nem engedem, hogy másokat baj érjen miatta. Engem pedig mi baj érhet? Kirúgnak az állásomból, leváltanak, és nem leszek főnök. Engem még az autonóm Vajdaság vezetősége nevezett ki, de a rendszerváltás után, Milosevics idejében sem bántottak. Pedig ekkor hullottak a fejek a médiában. Azt hittem, végre én is a nyakamat töröm. De nem! A vizsgálóbizottságok előtt mindenki úgy védekezett, ahogy tudott: beteg volt, nyaralt, külföldön járt, én viszont kijelentettem, nem voltam se nyaralni, se külföldön, és a műsoraimban mindent a tudtommal adtak le, mindenért vállalom a felelősséget. Ez teljesen megdöbbenetete a faggatózókat, és az lett a nóta vége, hogy a rádióban minden vezetőt leváltottak, egyedül engem nem. De visszatérve a nagyapai vonalra: taktikázni lehet így, lehet amúgy, lehet meghunyászkodni, és lehet bátran is fellépni. Ha az ember nyugodtan akar aludni, utóbbi a legjobb. Ezt próbáltam nagyapám, „Rojtos” Gallai István életéből megírni, nem pedig a magaméból, mert az még túl korai lenne. Tényleg nem harsányan volt bátor, csak egyszerűen tette a dolgát. Vannak mellette gyáva emberek és sokkal bátrabbak is a regényben, erőszakosabbak és kegyetlenebbek. Ezt a világot próbáltam ábrázolni. Az ember kiírja magából, ami kikíváncozik, színezi is, esetleg valamennyire még le is egyszerűsíti. A könyv újraolvasása közben is alakulunk, kissé idomulunk mindahhoz, amit megírtunk. Ha már úgy írtuk meg, hogy azt közölték is.

- *Mesélőkedvét is a nagyapjától örökölte.*

- Hát bizony, óhatatlanul elleste az ember tőle. Bár nem beszélt túl sokat, amit mondott, el lehetett hinni.

- *Sikeresen leste el a tudását. A Szabó Ervin Könyvtárban rongyosra olvasott, újrakötött Gion-kötetektől válogathattam. A Virágos katonával robbant be a honi irodalmi életbe, ezt a művet már csak ezért is ki kellene ismét adni.*

- Ez külön történet. A legnagyobb sikere valóban a negyedik kötetemnek volt, bár nem biztos, hogy ez a legjobb is. Pénzzavarban született. 1973-ban

meghívtak egy történelmiregény-pályázatra, és nagy előleget adtak. Igaz, történelmi regényt soha nem terveztem, de úgy gondoltam, hogy az 1800-as évek fordulóján kezdődő családtörténet, amely az első világháború végéig tart, történelmi regénynek is minősíthető. Jobb híján a zsűri elfogadta annak. Nem kellett visszafizetnem az előleget. A magyar nyelvterületen nagy sikere lett a műnek. Fordították szerbre, szlovénra, később lengyelre, németre. Közben megírtam a trilógia második és harmadik kötetét, a *Rózsaméz* és az *Ez a nap a miénk* című regényt. Mindhármat újra és újra kiadták magyarul és idegen nyelveken. De ma már egyik sem kapható.

- *Azt a pillanatot szeretném megragadni, amikor világhosszá vált az ön számára, hogy ír.*

- Most megpróbálok úgy válaszolni, hogy ne mondjak túl sértőt se magamról, se a családomról. Mindig nagyon szerettem olvasni, bár a délvidéki magyar ember nem volt könnyű helyzetben, ha olvasni akart. Kevés volt a magyar könyv akkoriban, és a kevésben is sok volt a ponyva. Tehát faltam a ponyvát. Így derült ki számomra, jó az, ha valaki érdekesen tud írni. És most jön a csúnya: tehetséges kétkézi munkás családban születtem, amelyben a kerek világon mindent meg tudott mindenki csinálni, de én aztán semmit.

- *Tehát ügyetlen volt.*

- Így igaz. S aki nem tud valamit megcsinálni, az inkább beszél róla, elmeséli. Nos, ez is belejátszott íróvá válásomba. No, nem vagyok annyira ügyetlen, hogy levágjam az ujjam, ha fát kell vágni, de szívesebben elmondom, hogyan is kell azt csinálni. Például az apám, aki kőműves volt, jobban értett a gépkocsi motorjához, mint én, holott soha nem volt gépkocsija, nekem viszont van.

- *Vajon kitől örökölte az ügyetlenségét?*

- Azt hiszem, ezt is a nagypámtól. Ő soha nem is erőlködött azon, hogy megcsináljon valamit. Mondjuk így: kibeszélte magát, vagy átbeszélte magát a kínos helyzeteken. Éreztem, hogy tudok szépen írni. Egészen addig, amíg nem kezdtem irodalmat tanulni az egyetemen. Akkor azonban rádöbbenem, hogy ez komoly mesterség. Nem úgy megy, ahogy én elképzeltem. Újságíróskodtam előbb, kritikákat írtam, aztán egy-két bágyadt novellát, majd egy elég gyöngye könyvet. S amikor már éreztem a szakma elismerését, akkor belelendültem. A hatvanas évek legvégén. Nem úgy történt, hogy jött

az isteni sugallat. Ha isteni sugallatra nekiugrottam volna, mondjuk, húsz-
éves koromban, az valószínűleg szörnyű eredményekre vezet.

– *Hány éves volt, amikor a nagyapja meghalt? Olvashatta-e a regényeit?*

– Nem. Huszonkét éves koromban halt meg. Csupán a nevemet olvashatta
imitt-amott az újságokban, mert akkor már jelentek meg cikkeim.

– *Hogyan fogadta?*

– Nagyon megbecsülte. Az egyetlen volt a családban, aki azt mondta: ebből
a gyerekből lesz valaki. A halála okozott egy kis gondot, mert a pap nem volt
hajlandó eltemetni. Mivel ő nem volt hajlandó meggyónni. Márpedig Szent-
tamáson a halál előtt kötelező volt a gyónás! Valahonnét egy másik faluból
kellett papot hívni, mert a család egyházi temetést akart. Azt mondta, nincs
beszélőnivalója a pappal. A szomszédokkal igen, velem igen, de a pappal
nem. Elhatároztam, ha nem lesz, aki elbúcsúztassa a sírnál, majd én elbú-
csúztatom. De a szomszédos faluból mégis eljött a pap, és eltemette. Szeren-
csére még életében elmondhattam neki, hogy regényt írok róla.

– *Hogyan élte meg az elvesztését?*

– Kissé gyáván. Tudtam, hogy halálos beteg. Az utolsó két évben nem mer-
tem meglátogatni, mert nem akartam látni a haldoklását. Másféle képet
akartam megőrizni magamban róla.

Ónody Éva: A nagyapa regénye

Utolsó beszélgetés Gion Nándorral

Magyar Nemzet, 2002. szeptember 28.

IV. ESSZÉK, CIKKEK,
KÖNYVISMERTETŐK,
JEGYZETEK

A cselekvő ember tragédiája

Turgenyev 1860-ban az ínséges írók és tudósok segélyezésére alakult társaság nyilvános felolvasásán mondott beszédében Don Quijotét – a másik véglettel: Hamlettel szemben – az önmagán kívül álló ember végletpéldányának nevezi, aki szégyenletesnek érezné, hogy önmagával törődjék: tehát minden energiájával másokért él. Ezzel a tulajdonságával pedig, ha folytatjuk az emberiségnak e mesterséges két részre osztását, Don Quijote a cselekvő ember egyik legkirívóbb példánya is lesz, aki minden önelemzés és töprengés nélkül nyílegyenesen poroszkál az általa kiválasztott egyetlen pont, egyetlen eszme felé, vagyis fenntartás nélkül tud lelkesedni és főleg hinni.

Az eszme – a gonosz hatalmának megtörése a jó érdekében – végső fokon a lehető legmagasztosabb. Elérésének és megvalósításának eszközei azonban, archaikus jellegüknél fogva, páratlanul komikusak, és páratlanul komikus Don Quijote is, aki a cselekvő ember lendületével önmagát, saját életét is csak eszköznek tekinti. A sorozatos kudarcok pedig még inkább fokozzák az eszközök és a cselekvés komikumát, olyannyira, hogy a derűs vidámság, sőt káröröm tőszomszédságában az egyéni tragédia egyre sötétebb színfoltjai jelentkeznek. Az önmagán kívül álló Don Quijote a tragédiát, amely főképpen gyakori tetlegességből áll, kezdetben még nem érzi túlságosan „tragikusnak”. A fájdalom egyelőre még csupán fizikai, amely a balszerencsének, gonosz varázslatnak tulajdonítható, és amely közönységességével nem homályosítja el az eszme fényességét; tehát a hitet sem ingathatja meg, és nem serkent tépelődésre. A cselekvő ember ily módon azután útját állja az önmarcangolás fájdalmának és ezzel együtt a kétkedés okozta sokkal mélyebb tragédiának is.

Sőt Don Quijote az átmeneti vereségeket göröngyös útja elengedhetetlen kellékeinek tartja, amelyek nem érik váratlanul. Ugyanakkor azonban az ezzel járó szenvedést – amely csak fokozza harci kedvét – minden másnál súlyosabbnak tartja, vagyis a cselekvő ember gyakorlati és fizikai viszontagságait magasan a töprengés fájdalma fölé emeli, és ezzel együtt a cselekvő

embernek is elsőbbséget biztosít. „Így hát Isten szolgálai vagyunk a földön, karjai, amelyekkel igazságot szolgáltat. S minthogy a harc ügyei, s mindaz, ami csak összeköttetésben áll ezzel, az hozzátartozik, csupán verejtékkel, fáradalommal és szakadatlan munkálkodással végezhető: ebből az következik, hogy akik ennek gyakorlásában fáradoznak, kétségtelenül sokkal nehezebb munkát végeznek, mint azok, akik zavartalan békében és nyugalomban, imádsággal kérik Istent, hogy az egymagukban kevésre képeseket gyámolítsa. Nem akarom én ezzel azt mondani – eszem ágában sincs –, hogy a kóbor lovagok hivatala talán jobb volna, mint az elzárkózott szerzetesé; csak abból következtettem, amit már magamnak kellett elszenvednem, hogy a lovagság kétségkívül sokkal több fáradalommal, nehézséggel, éhséggel és szomjúsággal jár, sokkal nyomorúságosabb, rongyosabb, tetvesebb, mert bizonyára igaz, hogy a hajdankori kóbor lovagok igen sok balsorsot szenvedtek el életük folyamán.”

Don Quijote minderre alaposan felkészült, és éppen ezért a legmegalázóbb események felett is aránylag könnyen és gyorsan napirendre tér. Már-már úgy tűnik, hogy ez a végletes prototípus a komikusan lealacsonyító helyzetekben is megvalósítja a lehetetlent: az álmoknak, a gondolatban eleve fölélt élményeknek hiánytalan átültetését a valóságba. Mert a régmúlt csodavilág objektív valósága Don Quijoténál szubjektív valósággá válik. A kívülről belülré került csodavilág pedig gondosan el van barikádózva a hétköznapiok illúzióromboló szűrkesége ellen. A bús képű lovag öntudatlan óvatossággal nem a számára ingatag és megbízhatatlan valóságra épít, hanem képzeletének szilárd alapjaira. És a kártyavár hosszú ideig meglepően szilárdan áll: a cselekvő ember fizikai fájdalmai közepette is a megelégedés sértetlen birodalmát képezi, melyet a gyakorlati kicsinyességek nem tudnak megrendíteni.

Az első megrázkódtatás akkor éri, amikor a kiábrándító valóság átalakításának elméleti alapjául kell hogy szolgáljon, amikor egy ember feltétlen hitének másokra való átruházására hivatott. „Ha megmutatnám – bizonygatja szenvedélyesen Don Quijote Dulcinea szépségét a kóbor lovagoknak képzelt toledói kereskedőknek –, mi érdemeket lenne, ha olyan általános ismert igazságot vallanátok meg? A dolognak éppen az a veleje, hogy láthatatlanul is higgyétek, valljátok, állítsátok, esküdjetek rá, és bizonyítsátok...” És éppen ez: a dolog veleje nem akart sehogy sem sikerülni. A külvilág ostobán következetes, visszautasító magatartásának pillanatnyi következménye: az alapos verés nem zökkenti ki Don Quijotét ábrándjaiból, maga a visszautasí-

tás azonban már az elméletet kezdi ki, és egyre vésztlóslóbban sejteti, hogy a cselekvő ember egyoldalú szenvedése mellett egyszer csak a kínzó önelemzés is helyet kér.

De az őszinte fanatizmus még így is rendületlenül oltalmazza az impozáns kártyavárat, az alacsony, színtelen, józan érveléstől. A lerombolását közvetve kell megkezdeni. Ehhez a középszerű Sansón Carrasco bakkaleureusra volt szükség, aki a Fehér Hold lovagjának képében saját fegyverével győzi le Don Quijotét. Mindezt emberszeretetből teszi: rendes embert akar faragni a hóbortos nemesből. Csakhogy ezzel menthetetlenül elpusztított egy másfajta emberszeretetet, amely komikus megnyilvánulási formái ellenére is messze emez föltött állt.

A szürke kis bakkaleureus! Kiváló érdemei voltak abban, hogy sor kerülhetett a legsötétebb szimbolikus eseményre: a hatalmas disznósűrhe közömbös rőfögéssel átgázol Don Quijotén. Ő mégis elénekelte még a hóbortos időkre emlékeztető dalt.

*„De már e pontra jutva,
kínjaím zúgó tengerén e révhez,
szívem oly derűt érez,
hogy megállok, mert hív az élet újra.
Így hát az élet öl meg,
amíg a halál visszadja életem.
Hallatlan, hogy e létben
élet és halál engem miként gyötörnek.”*

Nem lehetetlen, hogy már ekkor sejtette, hogy mégiscsak rendes emberként fog meghalni.

A cselekvő ember ezek után már kénytelen volt töprengeni. Kétkedett. A tragédia most már bonyolódott és súlyosbodott. Annyira súlyossá vált, hogy Don Quijote megjavult. Rendes ember lett, és azután rögtön belehalt.

A kártyavárért mindenesetre kár volt. Olyan szép volt már, hogy végül még Sancho Pansa is őszintén megcsodálta, sőt alighanem hitt is benne egy kicsit.

Ifjúság – *Symposion*, 1964. szeptember 10.

Thomas Mann, az esszéíró

Füst Milán esztétikai előadásában (*Látomás és indulat a művészetben*) többször is sajnálkozik afölött, hogy eddig még nem akadt olyan nagy művész, aki művészi volta mellett elvont gondolkozásra, kutató, tudományos szemléletre is képes lenne, és művészi tapasztalatainak felhasználásával „tudományos jellegű és értékű, tehát elfogulatlan szemléletű esztétikát csinálna”. A legtöbb művésznek gyöngé oldala a szabályalkotás, esztétikai írásai-ban is az indulatok dominálnak. Az esztéták viszont szabályaikat kénytelenek a művészi termékek pusztá szemlélete nyomán felállítani, s így azután az alkotás érzésének híján a szabályok befogadóképessége korlátozott. Tehát művész hivatott esztétikát alkotni.

Talán, ha Thomas Mann esztétikát írt volna?!... Benne, a művészből megvolt a szabályalkotó tehetség is – tudományos aprólékossággal újjá tudta építeni egy egész műfaj kereteit, és az intuíció mellett mindig biztosítani tudta az ész helyét is. És ez a rációnak szentelt tér nem elenyésző. A „pszichikai realizmusával” párosult tudományosságot saját módon és mindig sikerrel emelte művészi szintre – elmefuttatásai azonban kiragadva is életképesek, és ha abszurd módon sorra kiszednék őket, megdöbbentő mennyiséget kapnánk. Központi alakjai mindig „gondolkodó” emberek. Gondolataik lecsapódására építi műveit, és ezek az építmények szilárdak és áramvonalasak.

Esztétikai szabályok megalkotásával azonban még nagyobb fokú szilárdságra és pedánsságra van szükség. Nagy dolgokhoz azonban idő kell – a tér megköveteli a maga dimenzióit; és Thomas Mann, az író, aki szigorúan tisztelte a tér-idő egységet, nem tartalékolhatott elegendő időt az esztéta számára. Idejéből „csak” tanulmányokra, illetve esszékre futotta.

Számos regénye és elbeszélése alapján és ellenére néha szinte hajlamos vagyok azt hinni, hogy esszéíró volt elsősorban. Hosszúra nyúlt párbeszédeinek monológjai sokszor önmagukban is szabályos esszét képeznek. Hans Castrop, a *Varázshegy* fiatal mérnöke, a német átlagpolgár – úgy tűnik – szinte tanácstalanul és félszegen mozog a regény kezdetén: mintha elhibázta volna a választást az író – alakjai többnyire szellemileg mozgékonyabbak

szoktak lenni, esszéalkotó képességük egy pillanatra sem kétséges. De Hans Castrop sem maradt sokáig tanácstalan. Egy Settembrini, egy Naphta által megindított, ha zavaros gondolatmenettel is, igazi Thomas Mann-i alakká fejlődik, és egy alkalommal már egészen tetszetős és elfogadható gondolatai támadnak Bizet *Carmen*-je kapcsán.

Ilyen részek után Thomas Mann tanulmányai magától értődő természetességgel zárkóznak fel Thomas Mann regényei és elbeszélései mellé. Az előzményeket ismerve pedig szinte szükségszerűnek látszik a tanulmányírás. „Megerszoktam, hogy reggeli után stilisztikai tevékenységet űzzek – különös makacsság, hogy ezt visszás körülmények közt is erőltetem” – írja Amerika felé utazván a ringó utasszállító hajó kajütjében. Ez a makacsság, rendszeresség mindvégig jellemzi munkamódszerét. Műveinek úgyszólván minden fejezetét alapos munka és egész halom könyv elolvasása előzte meg. E lelkiismeretes elvégzett munka kihasználatlanul maradt, eredményét esszéiben nyugodtan értékesíthette. Élt is a lehetőséggel.

Nem véletlen, hogy esszéinek nagy részét első számú példaképéről és tanítómesteréről, Goethéről írta. Az eszményképét ahhoz, hogy eszményképpé váljon, alaposan kell ismerni, és Thomas Mann-nál az alaposság külön, végletes jelentőséget kap. Kimerítő tárgyismerete mellett a neimari költőfejedelem és tanítványa között fennálló hasonlatosság még inkább megkönnyítette a véleménymondást. Goethéről írva nagy mértékben megmaradhatott szépírónak, sőt ezekben az esszéikben jóval több lehetősége nyílt önmagáról írni, mint szépirodalmi műveiben.

Thomas Mann fejlődésének általános menete párhuzamban van Goethéével. Mindkettő egyetemességre törekvő és teremtett író volt, akik szemtanúi voltak és átélték „a világ arculatát megváltoztató átalakulásokat”, és mindkettőnek sikerült az egyetemességig fejlődni. Csakhogy Thomas Mann ebben a fejlődésben már egy Wilhelm Meisterre és egy Faustra támaszkodhatott, és a tanítvány tudatosságával támaszkodott is.

A későbbben jött szakmabeli azonban nemcsak a művészért, az emberért is rajongott. Szenvedélyes „polgárkeresésében” is ismételtén visszatér Goethéhez. 1938-ban írt Werther-esszéjében megemlíti a világhírű szerelmespár weimari találkozását. Negyvennégy éve nem látták egymást. Charlotte Kestner, született Buff, a weimari Lotte, reszkető fejű öregasszony. És Werther-Goethe?... Charlotte Kestner meglehetősen kiábrándul belőle. Thomas Mann megjegyzi: „Úgy vélem, erre az adomára meggondolkoztató elbeszélést, sőt regényt lehetne fölépíteni, amely sok mindent elmondhatna

érzésről és költészetről, az aggkor méltóságáról és hanyatlásáról, és alkalmul szolgálhatna arra, hogy az ember behatóan jellemezze Goethét, sőt a lángelmét általánosságban. Talán akad majd író, aki vállalkozik rá.” Végül is ő maga írta meg a regényt. Goethe az író és Goethe a polgár miatt.

Mint ahogy regényében, előzőleg írt esszéiben sem a nagyság ormairól akar hírt adni: ezt átengedi „a történészeknek, kommentátoroknak meg más kiművelt szellemeknek”, akik hideg fejjel tudják értékelni a lángelmét.

„Goethéről nem beszélhetek másként, csak szeretettel, vagyis meghittten – ám a meghitt bizalmasság egyetlen voltát az összemérhetetlenség eleven tudata enyhíti.” Elfoglult Goethével szemben, és örömmel használja ki az alkalmat, hogy önmagáról is elfoglultan szólhasson. Még a kihangsúlyozott szerénységre is rokonpéldát talál Goethénél. Tud a közös vonások létezéséről, és ha teheti, a maga részéről ápolja is őket. Önmagát is igazolja, amikor Goethét idézi. „Vannak kiváló emberek, akik semmit sem tudnak rögtözönve, felületesen csinálni, mert természetük azt követeli, hogy az adott tárgyba nyugodtan, mélyen behatoljanak. Az ilyen tehetség gyakorta türelmetlenséget kelt bennünk, hiszen ritkán kapjuk meg tőle, amit épp abban a pillanatban kívánunk. Ámde csakis ilyen módon lehet a legmagasabbra jutni.”

Thomas Mann, aki saját bevallása szerint tisztelettudó ember, és élvezi a „fantázia hasznos, de vidékies” sorsadományát, amely megóvja a világfői fölénytől, őszinte csodálattal néz föl a költőfejedelemre, a polgárra, az élet-polgárra, aki metafizikai és arisztokratikus biztonsággal húzza ki mindenütt és mindig a főnyereményt.

Számára Goethe szerencsés téma. Ő író, akit nem kínoznak a kritikus aggályai – nyugodtan, megrögzött formulák apparátusa nélkül értékel, a maga írói, művészi érzékére támaszkodik csupán –, nem keresi a sebezhető pontot, ahonnan betekintést nyerhet az egész életmű struktúrájába; őszinte álmélkodással dicsóít, és hektikás misztikusnak nevezi Novalist, aki szerint a Wilhelm Meister „a költészet ellen irányuló Candide”. De elfoglultságában nem esik nagy túlzásokba, a pátosz, ahogyan Goethéről szól, nem cseng hamisan, és megállapításai helytállóak, annak ellenére, hogy nem volt szándékában behatóbb elemzésbe fogni.

A másik hálás és gyakori esszéalánya Tolsztoj, akitől szintén sokat tanult – többek között azt, hogy: „Tolsztoj-tanítvány, olyan, aki e nevet megérdemli, sosem lesz felismerhetően az, Tolsztoj hatása alatt igen különböző, forma és szellem tekintetében különböző módon lehet írni, s mindenekelőtt olyan módon, amely az övétől erősen különbözik.” Ezt a szabályt, amelyet Tolsztoj

születésének 100. évfordulóján formulázott meg, a gyakorlatban nem csak Tolsztoj kapcsán bizonyította be. Nagyon jól tudta, milyen fontos „a kiváló mesterművekkel való állandó érintkezés”, mert csakis ez óvja a művészt a „visszatántorgástól”. Tudatosan tanulmányozta a mesterműveket, és nyugodtan tehette ezt, mert indokoltan bízott saját asszimilálatlan erejében; és talán ezért is vallja be őszintén, hogy kiket tekintett mestereinek, kiktől tanult, mert egy pillanatig sem félt önmaga elvesztésétől.

Tolsztoj, aki nagy emberek módjára ítélkezett, egész halom ostobaságot mondott az irodalomról. Thomas Mann megemlíti ezt, habár nem tartja említésre méltónak. A kuriózum kedvéért labdázgat kicsit Tolsztoj prófétatanaival is, de csakhamar a lényegre tér, a művekre, ahol többé már nincs helye a komolytalanságnak. Kissé irigykedve csodálja a medve erejű zsenit, aki mellett a mai európai írók kicsiny vagy legfeljebb közepes nemzedék.

A két nagy eszménykép iránt tehát leróta háláját és csodálatát. Büszke rájuk, és szereti őket – szívesen ír róluk. A két derűs óriás mellett azonban mások is helyet kaptak, anyagot nyújtottak az íráság „kitanulásához”. De ezekről már nem szívesen ír. „Valóban érdekes: írói pályám úgy hozta, hogy tanulmányokat írtam Tolsztojról és Goethéről is – nem is egyet, hanem többet mindkettőjükről. Két másik műveltségi élményemről azonban sosem írtam összefüggően, pedig ugyanannyit köszönhetek nekik, legalább olyan mély megrendülést keltettek bennem fiatalkoromban, s érettebb éveimben is egyre megújítottam, elmélyítettem a benyomásaimat: nem írtam Nietzsche-ről, sem Dosztojevszkijről.” Öszöntösen visszariadt tőlük. Könnyen hódolt az „isteni és istenáldotta” alkotóknak, az egészséges naiv óriásoknak, Goethének és Tolsztojnak. Barátságosak voltak, és hozzáférhetők Thomas Mann számára, aki már felzárkózott mögéjük, a soraikban tudta magát. Néha már kedélyes és pajtáskodó lehetett irántuk.

Ugyanakkor félénken és habozva közeledett az átok sújtotta beteg zseni felé. „A démoniról költeni kell, nem írni.” Szinte tapintatlanság tanulmányban foglalkozni vele. Szívesebben és könnyebben ír a pogány, isteni egészségről, mint a szent betegségről. Amazoknak nyugodtan hódolhat az ember, egészségesek és jóindulatúak, alkalomadtán mulathatunk is naivitásukon – a szinte már bálvánnyá merevedett nagy átkozottakon, szent betegekben azonban nem szabad mulatni. Voltaképpen tehát jobban és mélyebben tisztelte a „pokol bizalmasait”, mint a „fény fiait”.

1946-ban végre mégiscsak írt Dosztojevszkijről – de azt is rendelésre teszi, és csak „módjával”. Hat Dosztojevszkij-elbeszéléshez ír bevezetőt a *Dial*

*Press*nek. Elsősorban Nietzsche és Dosztojevszkij, a két súlyos beteg közti párhuzamot igyekezett megvonni. Most, amikor a nem naiv nagyságokkal áll szemben, nála is megszűnik a korábbi naiv lelkesedés – itt még a hódolatot is szigorúan meg kell indokolni. A mélyebbről fakadó tisztelet végül is alaposabb munkát eredményez. Thomas Mann, anélkül hogy fel kellene áldoznia esszéinek szépírói értékét, a műfaj jellegéhez viszonyítva rendszeres és szigorú elmezt ad.

Esszéiben szerényen, de minden álszentség nélkül vall saját műveiről és művészetéről. Hasznosság szempontjából kétségkívül ezek a részek állnak az első helyen. „Mint elbeszélő, eljutottam a mítoszhoz – igaz, hogy a pusztá lelkiségben tetszelgők és a barbársággal kacérkodók határtalan lenézése közepette humanizálom a mítoszt, megkísérlem a mítosz és a humanitás egyesítését, mert az emberiség jövője szempontjából ígéretesebbnek tartom, mint az egyoldalú és pillanathoz rögződött harcot a szellem ellen, a korhoz kötődést az értelem és a civilizáció buzgó lábtiprásával. Hogy dolgozhassunk, a jövőt munkálhassuk, nem elég korszerűnek lennünk az ez idő szerinti mozgalom értelmében, aminek minden számár részese, tele büszkén pöffeszkedő megvetéssel a maradi liberális iránt, aki valami másról is tud. Korunkat egész összetettségében és ellentmondásosságában kell magunkba fogadnunk, mert nem csupán egy, hanem sokféle dolog alakítja a jövőt.” Ez az *ars poetica*-szerű kinyilatkozás számomra még külön is érdekes. A politikától irtózó Thomas Mann nem áttal kacérkodni a politikával. A girondista Thomas Mann különben tagadta az apolitikus író fogalmát. A maga módján ő is szembeszáll Hitlerrel, és Cervantes Don Quijotéjáról írva rezignált hangon csap át a korabeli spanyolországi állapotok elemzésébe.

Az esszéíró általában szokimondóbb a regényírónál – főleg önmagával kapcsolatban. Ha összegyűjtenénk ezeket a részeket, bizonyára tetszetős és torzóként is sokoldalú *ars poeticát* kapnánk, és ezen keresztül közelebb kerülnénk műveihez, amelyeket ha tisztaságukkal nem, de mélységükkel még mindig titkokat rejtegetnek számunkra.

Nagy művészek ritkán követik saját elméleteiket. Thomas Mann írói fejlődésének zökkenői ellenére is kivételt képez. Elméleteit főleg művészi gyakorlatára nyomán állította fel. Tanulmányai, esszéi elsősorban azért figyelemre méltóak, még akkor is, ha nem önmagáról, hanem másokról ír.

Ifjúság – Symposium, 1963. november 14.

Részleges hozzájárulás

Tizenkilenc tanulmányból álló gyűjtemény, melynek célja, a kötet szerkesztője szerint, „az irodalom különböző oldalainak elvi-elméleti érdekű vizsgálata”, valamint hozzájárulás a marxista irodalomszemlélet kérdéseinek tisztázásához.

A választott témák – mint például a modernizmus, az egzisztencialista irodalom, a dekadencia, a nemzeti jelleg kérdése – valóban erre utalnak, sőt maga a fejtegetési mód is, amely a témák „általánosabb igényű, elméleti elemzésére törekszik”. Mindez pedig az aktualizáltság, a polémia varázsával, amely az irodalomtörténeti, esztétikai, kritikai és publicisztikai jellegű írásokat és részeket egyaránt összefűzi, és dinamikus változatosságot kölcsönöz a kötetnek.

Ennek persze szükségszerű hátrányai is jelentkeznek: a gyors reagálás, a tárgyhoz viszonyítva túlságosan is szűk terjedelem korlátot szab, sőt ellentétbe kerül az általános igényű elméleti-elemzési móddal, vázlatosságra és csupán szórványos kiegészítésre kényszerít, ami, filozófiai és irodalmi irányzatokról, esztétikai kategóriákról lévén szó, a leegyszerűsítés és a zavarosság veszélyével is jár. A részletkérdések ilyen értelmű fogyatékoságaira a korlátozott lehetőségek még mentségül is szolgálhatnak, de ha a durva leegyszerűsítés az egész kötetre vonatkoztatható, akkor már lehetetlen és fölösleges is mentségeket keresni. Sajnos ilyen írások is helyet kaptak a gyűjteményben.

Vonatkozik ez mindenekelőtt Király Istvánnak a modernizmusról írt tanulmányára. Vitairatnak szánta a szerző, már az első két mondat után ítélve, kissé kedvetlenül, de azért bosszankodó harciassággal. „Az utóbbi hónapok vitája, sőt mondhatjuk, az utóbbi évek fejlődése a modernizmus kérdését megint időszerűvé tette. Azt hittük, túl vagyunk rajta.”

E bosszankodás és leplezetlen ellenszenv alapján természetesen még nem kételkedhetnénk Király István tárgyi ismeretében és tájékozottságában. A konkrét példák – Juhász Ferenc elsíratása, miután *A Sántha-család* vagy az *Apám* fénylő realizmusának folytatása helyett *A tékozló ország* meghasonlott,

vívódó költője lett, vagy Babits megrovása, amiért korábbi elveivel ellentétben az ingó lelki káosz költőjének, a fiatal Weöres Sándornak az útját egyengette – még mindig esetleg csak az ártatlanul hangzó irodalmi ízlés egyoldalúságát bizonyítanak, ha Király időközben el nem veszne a választott téma azonosítási kísérleteiben. Eljut ugyan addig, hogy a maga elképzelte realizmust, mint abszolút tökéletest – tűz és víz relációban –, szembeállítja a modernizmussal, de már maga a „realizmus” is megfoghatatlanul homályos, a modernizmus fogalma pedig éppenséggel ködbe vész, csak néhol lehet sejteni, hogy Király István az irracionális elemek irodalmi megnyilvánulásában, illetve a szürrealizmusban véli felfedezni a modernizmus ijesztő rémét. Éppen ezért, kategorikus kiállása ellenére is, hatványozottan zavaros tanulmányának végső konklúziója. „A szocialista költő... nem tűzheti maga elé célul a lehetetlent, a realizmus és a modernizmus egyesítését. Ez a kísérlet csak csödhöz vezethet. A mi költészetünk szürrealista oltás révén – nem: csak a valóság mély megértésére törő, a tömegek harcaival egybeforró szenvedély révén – izmosodhat meg.”

Hasonló kívánnivalót hagy maga után Almási Miklós *Dekadencia és művészet* című írása is. Almási nem húz merev választóvonalakat, de a dekadencia, realizmus, avantgardizmus fogalmáról így sem tud differenciált képet adni, a példák és argumentumok felsorolásával pedig, a tanulmány címével ellentétben, nagyon is figyelmen kívül hagyja magát a művészetet, és a dekadenciát főleg mint káros világnézeti jelenséget taglalja. Így azután, többek között, T. S. Eliot költészetét is a művészetellenes, dekadens művek sorába iktatja, Sartre, Camus és Kafka műveivel szemben pedig szigorú bírálatot és körütekintő óvatosságot javasol. Ezeket az egyoldalú túlkapásokat, úgy látszik, a kötet szerkesztője, Pándi Pál is észrevette, és valószínűleg nem véletlenül méltatja az előszóban Eliot költői tehetségét.

Mindenkit, persze, az előszó sem „rehabilitálhat”, holott, ha egyáltalán erre kényszerülnének, Sartre és Camus is megérdemelné, mivel műveikben az egzisztencializmusról író Köpercz Béla még a humanista értéket is csak fenntartással ismeri el, Szabolcsi Miklós pedig egyenesen rosszalja, hogy egyes magyar írók a camus-i elbeszélőtechnikát vagy a karkai parabolát alkalmazták, mert ez a tartalomban megbúvó rettegést, az angoisse-t feltételezi.

A felsorolt szerzők írásaiban szinte már állandóan ismétlődő jellegzetességgé válik egy ijesztően leredukált perspektíva megkövetelése, amikor is a mindenható, de mindvégig nem eléggé meghatározott realizmus, pontosabban szocialista realizmus bűvkörében idegenkedve fogadják a magány

érzésének, az egyéni vívódásnak vagy éppen a formabontásnak legkisebb jelét is, sőt mint káros és mesterséges jelenséget, határozottan el is ítélik.

Az ilyen tanulmánysorozat után felfrissítést jelent Miklós Pál *Válság vagy változás* című írása. A mindennapi gyakorlati jelenségek boncolgatásával egész sor érdekes és értékesnek meg újszerűnek tűnő ötletet vet föl. Elsősorban az irodalmi kritériumoknak a más művészetekre való teljes átvételének lehetőségét és indokoltságát vitatja, és ezzel szükségszerűen a merev realizmuskonceptciót ingatja meg: tagadja azt a sokak által vallott elvet, hogy „ami nagy és jelentős a művészetben, az realizmus”, és a realizmuskonceptció középpontjában álló tipikus fogalmát sem tartja végérvényesen meghatározottnak és minden művészeti ágra egyaránt alkalmazhatónak. Kár, hogy Miklós nem szentelt nagyobb teret tanulmányának, nem dolgozta ki kellő alaposággal megállapításait, és így a vázlatosság nyújtotta támadható felületek által lehetőséget adott Hermann Istvánnak, hogy kioktassa, és fejére olvassa: „a nem realista alkotások nem érik el az igazi művészi totalitást még akkor sem, ha bizonyos remekbe szabott részletek az alkotó legnagyobb lehetőségeire utalnak is”, vagy pedig, hogy „a művész az alkotási folyamatban egyedül maradhat, de értékét csak a népi közösségre gyakorolt hatásában lehet lemérni”. Bár úgy tűnik, hogy ez a „kioktatás” Miklós Pálnak árt legkevésbé.

A válogatás a továbbiakban sajnos kizárja az ilyen közvetlen polémiát, és a dialógusoknak csak egyik felét olvashatjuk, így az egyoldalú eszmecsere az egész kötet egyoldalúságát is eredményezi. Egyrészt talán ennek tulajdonítható, hogy az irodalomszemlélet elvi és elméleti kérdéseivel foglalkozó gyűjtemény legkiegyensúlyozottabb és valószínűleg legértékesebb írása Kardos Lászlónak a műfordítás kérdéseiről szóló tanulmánya.

Az *Elvek és utak* természetesen nem akar záróképet adni, ezt egy ötszáz oldalas tanulmánykötettől nem is várhatjuk. Mindenesetre azonban az eredeti célkitűzés megvalósítása, a marxista irodalomszemlélet tisztázásához való hozzájárulás erőteljesebb és egységesebb lehetett volna. Habár az egész kötet hasznossága, a részleges „hozzájárulás” és a szórványos kiegészítések értéke az egyoldalúság ellenére is vitathatatlan.

Részleges hozzájárulás

Recenzió az *Elvek és utak* című tanulmánykötetről (Budapest, Magvető, 1965)
Új Symposion, 1966. 13. sz.

Írói szerénység – rendhagyó alkotási mód

Az íróról még pályája kezdetén kiderült, hogy nem tud cselekményt írni. Pedig érdekes témája volt. Egészen jó téma:

„Fent, az emeleti szobában a családfő. Évek óta nem jött le a többiekhez, évek óta nem akarta őket látni. Azok meg odalent élték a maguk életét. Közben egyre csak azt hallották, ahogy az öreg odafent járkál. Ilyenkor összenéztek, de szólni nem szóltak egy szót se.”

Az író le akarta hozni az öreget a családhoz. És akkor következett volna a nagy jelenet, amolyan leszámolásféle. De nem tudta lehozni az öreget, nem tudott cselekményt indítani és bonyolítani. És a fantáziája sem működött. Megpróbálkozott a megfigyeléssel. Pontosan úgy, ahogyan azt Flaubert tanácsolta: „Figyelj meg egy fát egészen addig, amíg nem különbözik a világ valamennyi fájától.” Az író figyelni kezdett egy egyszerű, derék kis fát, sokáig szemlélte, de az sehogyan sem akart különbözi a többitől... Tehát se cselekmény, se fantázia, se megfigyelés.

„Maradt a belső világ. Meg ami az élményekből ebbe belefutott.”

Mándy Iván írta ezt a vallomást magáról, még az 1966-ban megjelent *Séta a ház körül* című kötetében, mintegy állandó idézetként kínálva tapogatódzó kritikusainak, akik a széppróza felsorolt alkotóelemeinek elmarasztalását, rendhagyó alkotási módját esetleg a klasszikus követelmények fölületes és célzatos visszautasításával, egyfajta divatos, bár sikeres modernkedéssel magyaráznák. Nem, az író bevallja, hogy mindezek eredendő fogyatékoságok, amelyek azonban sietteték a még hátralevő lehetőségnek, az úgynevezett belső realitásnak a megsejtését. Az ember fogyatékoságainak és erényeinek összegezéséből már megalkothatja saját törvényeit, „és akkor megpróbálhat valamit”. A próbálkozás Mándy esetében talán nem is a legmegfelelőbb kifejezés. Ő nagyon korán felfedezte törvényeit, tudatosan alkalmazkodott hozzájuk, és alkalmazta őket, kifejlesztve egy sajátos alkotási módszert, elbeszélő stílust.

„A hang, az a bizonyos egyéni stílus, mázli dolga. Vagy van, vagy nincs” – írja. Ez már kissé gyanús szerénység, már-már álszerénységnek tűnik, szinte

még az első kitárulkozás hitelét is megingatja. De ne akadékoskodjunk, a közvetett dicséret után maradjunk továbbra is a tényeknél. „Hatás? Az utca és a tér volt rám ilyen nagy hatással. Meg a film. Abban éreztem valamit, amit általában sűrített ábrázolásnak neveznek. Nem kell mellébeszélni. Akad irodalmi hatás is, persze. Van egy vonulata a magyar irodalomnak. Krúdy, Gelléri... Egy bizonyos oldottabb, líraibb próza. Semmi köze a hülye, gennyes, »költői« prózához. Tehát, úgy érzem, hogy ehhez a vonulathoz tartozom.”

E vonulat képviselőit általában közömbösen fogadták a kortársak. Mándy sem tartozik a kirobbanó sikerű írók közé. Az „oldottabb, líraibb” prózát továbbfejlesztette ugyan, megszabadította sallangjaitól, filmszerű vágástechnikájával minden hamis felhangtól mentesen jutott le a sűrített ábrázolásig, elbeszélései és dokumentumjátékai azonban viszonylagos csendben emelték a magyar próza élvonalába. Maradéktalanul csak az önigazolás sikerült. Törvényei következetes tiszteletének, a hatások beolvasztásának – mindenekelőtt a filmszerűségnek, a képek mondatokba való átültetésének – igazolása. Ezek az értékek minden segédeszköz nélkül is kihámozhatók voltak, írói módszerének ismertetésével azonban külön is felhívta rájuk a figyelmet. Legújabb könyvével, a *Régi idők mozijával* pedig még egy lépéssel továbbment. A termékenyítő műfajhatást, rendhagyó alkotási módjának létjogosultságát szinte tankönyvszerűen illusztrálja.

A *Régi idők mozijáról* tömondatokban kellene írni. Vagy legfeljebb egyszerű bővített mondatokban. Enyhe, alig észrevehető érzelmi aláfestéssel. Bizonyos fokú őszinte naivitással. Csupasz, árva mondatok ezek. Minden körítés, magyarázat nélkül. Egy máshoz kapcsolódó, apró, szomorkás színű mozaikokból áll a kötet. Mintha egy régi, szakadozott szélű filmtekercset nézegetne az ember.

„A libegő függöny. Odakint az éjszaka sötétje.

A nő lerogyott egy székre, maga elé meredt. Majd megint a bőrröndnél volt. Menekülni akart, semmi kétség.”

Igen, valahogy így kellene írni a könyvről. Mándy prózája rövid mondatokba szorítja a gondolatokat. A stílus, amely csupán „mázli dolga” (?), felszívódik az olvasóba. Ezek a mondatok, a képek nemcsak megjelenítenek, modort is diktálnak. Csakis úgy igazak, ahogyan az író leírta őket. A képzet-társítások is ilyen modorban születnek.

„A nő feje hátracsuklott, két karja ájultan lelógott.

A bozontos szemöldökű férfi fölemelte a kezét egy tiltó mozdulattal. Eltűnt a tiltó mozdulat, szétfoszlott a nő, a szoba, a libegő függönnyel.”

De uram, ön egyszerűen átmeséli a filmet, a filmeket. Forgatókönyvszerűen. És leírja a hatásukat. Forgatókönyvszerűen. „Se cselekmény, se fantázia, se megfigyelés.” Belső világ, meg ami az élményekből ebbe belefutott?

Kényelmes formula, kényelmes kiindulópont, de sajnos a továbbiakban el kell tekinteni a rövid, kategorikus megállapításoktól: a rövid mondatok hosszabb magyarázatot követelnek. Hiszen itt még a blöffölés gyanúja is fölmerülhet. A hatásos stílusban megírt mozaikok témaszegénységet is takarhatnak. (Egy fiatal fiú végignézi a filmeket, olvassa a filmújságokat, ácsorog a plakátok előtt, szűkszavúan regisztrálja vagy az íróval mondatja el a látottakat – időnként vázlatos környezetrajz.)

Amikor mintegy két évvel ezelőtt csupán egyetlen részletet olvastam a *Régi idők mozijából*, bevallom, efféle gondolat is felöltött bennem. A fiú megnéz egy filmet, magára ölti a főhős manírjait, váltakoznak a film és a valóság képei, a kölcsönvett manírok leperegnek, az egyik világ kíméletlenül devalválja azt a másikat, amelyet a képzelet épített. Az ötlet ilyen feldolgozásban kissé naiv és nem is eredeti. Nem egy író alkalmazta már sokkal bonyolultabban és kevésbé árulkodóan ágyazva a szövegbe. Felfejtése, az alka-lom nyújtotta melléktermékek közül, a hivatásos értékmérők dolga. Mándy hivalkodva tárja fel lapjait; a jól bevált receptet kendőzetlenül mutatja be, mégpedig sorozatban. Az azonos ihletési részletek sorozatba, könyvbe fűzve mégis eloszlatnak minden kicsinyes aggályoskodást. Ismét sikerült az öngigazolás, rövid, egyszerű pillanatképei bonyolult, korszerű tartalommal telítődnek. A szándék nem is olyan átlátszó. Az egyszerű párhuzam nem vég-cél, csak kiindulópont, szerteágazó bölcséleti tartozékai vannak.

Az ilyen irányú vizsgálatához is már valamelyest kitaposott utat találunk. Az elidegenedés, a magány, a peremélet fogalmára Mándy prózája már korábban is figyelmeztette a kritikusokat. Néha még az egzisztencialista hozzáállásról is szó esett. Mándyból azonban hiányzik az énvizsgálatnak az a racionális vagy akár férfiasnak is minősíthető profétizmusa, ami nagyrészt indokolhatná az ilyen szigorú kategorizálást. Ő a tényközlésnek csupán egy rideg, de beszédes formáját választotta, amely a következetes őszinteségen túl nem tűr semmiféle magyarázkodást. Érthető hát, hogy írói módszerének kihívó letisztázásával az említett tartalmi jegyek még egyértelműbben jelentkeznek. A sokat forgatott „elidegenedés” jelei egyébként minden mai író emberábrázolásában kimutathatók, amennyiben a filozófiában „igazi” embernek nevezett, egyelőre még nem létező eszményt, természetszerűleg, hajlandó behelyettesíteni a „valóságos” emberrel, amely nembeli lényében

szükségyszerűen magán viseli az elidegenedés egy-egy vonását. Mándynál kezdettől fogva csakis ez a lehetőség merül fel. Nem vagy legalábbis nem csak az állítólagos egzisztencialista beütések hatására, elsősorban mestersége iránti tisztelete követeli ezt, és ez a tisztelet óvja meg a végletektől is: óvatosan tárja fel a bölcséleti mozzanatokat, elválaszthatatlanul ágyazva őket az ábrázolt környezetbe.

A *Régi idők mozija* hősnének fiatalkora az objektumoknak először csak a tárgyiasítását feltételezi, a háttér kezdetben független és közömbös, az elidegenedés, az ellenséggé válás csak akkor következik be, amikor környezetének élettelennek tetsző meghatározói testközelségbe kerülnek, tehát háttérjellegükből is veszítenek, világokat formálnak, és tempót diktálnak. Ez a szintárváltság- és funkcióváltozás állandó folyamattá válik Mándy keze alatt; forgószínpad, amelynek elnyűtt kulisszái tetszelegnek a főszerepben, szélségesen változtatják tulajdonságaikat; ha pozitív hőst játszanak, próbálkozásaik reménytelensége siralmassá teszi őket, és ezzel csak ideiglenesen leplezik vagy éppenséggel fokozzák kíméletlenségüket. És nem is mindig pozitív hősök. Ellenséges beállítottságukat az időnként érzékeltetett hatásai minduntalan elárulják. Pedig hatásuk csak közvetve jut el az aránylag védettnek hitt gyermekvilágba, csakhogy az illuzorikus védőfal, a felnőttek, nem a szigetelő, hanem a tehetetlen közvetítő szerepét töltik be. Az elidegenedés így a naivan tágra nyílt szemekben még tragikusabban tükröződik.

Mindez egy természetes folyamatnak a része, és ebből eredően természetessé válik a magányosság érzése is, amely Mándynál a divatos körülírás és magyarázkodás helyett mindennapi tényező lesz. Tulajdonképpen hétköznapi természetessége ijesztő. Témája a városi utcákra vezet, oda, ahol az érzelmi hovatartozást először váltja fel a logikus elveken alapuló érdekcsopontosítás, a mechanizált kielégítés, amely amíg a gépezet mozgásban van, magával ragadja az egyént, már-már kielégült szabványformát ad neki, de a kényszerű szünnapok ismételten elsöprik a futószalagon gyártott narkotikumok hatását, és csak fokozzák az ürességet. Mándy hősnénél, a peremre szorult embernek, ahol már az objektív alapállás is kétségbeejtően ingatag, ezek a megrendülések gyakoribbak a megszokottnál. Nála hatványozottan jelentkezik az egyenlőtlenség az ember és környezetének egymásra utalásakor: az eltéphetetlen függőségi viszonyoknak a tudatosodása az egyik és a nélkülözhetőség a másik oldalon, tehát a szigorú alárendeltség a közösségi érzésnek nagymérvű felbomlásával párosul. Ennek az adott törvényszerűségnek a tudomásul vétele egyfajta fanyarul rezignált prózát szokott ered-

ményezni, ha az író a törvényszerűség emberi visszahatását is bemutatja. Mátyás azonban nem juthat, és valószínűleg nem is akart eljutni eddig; korábbi műveinek még felnőtt alakjai is többnyire csak tárgyai és nem alanyai is a felbomlásnak, a *Régi idők mozijában* pedig kizárólagossá válik a tehetetlen kiszolgáltatottság, a szenvedő viszony, amelynek jóhiszemű színezési kísérlete felmelegíti a szenttelen mondatokat, csak hogy a felkavart hullámok így még sötétebb alapszínt nyernek, és ezért utalnak olyan kifejezően a mindennapok filozófiailag még idejekorán uniformizált árnyoldalaira.

Mindez bizonyos fokig talán mesterséges belemagyarázásnak tűnik, hiszen Mátyás irtózik az elvonatkoztatott utalásoktól. Tényeket közöl. Apró, naiv képeket formál mondatokká.

„A fiú átrohant az udvaron, felkapaszkodott a porolórúdra, és közben azt kiabálta:

- Én vagyok Zé, a fekete lovag, én vagyok a Vasálarcos!

Felhúzódtott a rúdra, és egyre csak azt kiabálta:

- Én vagyok a Zöld Kabát kapitány! Én vagyok a Rin-Tin-Tin, az expedíciós kutya!

Leugrott a rúdról, és már a kapualjból visszahnagzott:

- Rin-Tin-Tin! Rin-Tin-Tin!

Aztán csönd lett. Maradt az udvar a porolórúddal.”

Hasonló jelenetek sorakoznak az egész könyvben. Összeforrtak, kiegészítik egymást. Egyszerű, könnyen követhető párhuzamok, ellentétek. Mint egy adalékként az igényesebb irodalomelméleti tankönyvek ide vonatkozó fejezeteihez.

Ismert írói recept, amely azonban túlnő saját korlátain. Az apró, naiv képek ugyanis elveszítik ártatlan könnyedségüket, amint mondatokká, komoly mondatokká formálódnak. Többé már nem önmagukban álló felületi jelenségek, melyek csupán ártalmatlan buborék-világokat teremtenek. A komoly mondatok ezeket a világokat is komollyá változtatják, és mulandóságukkal mélyebbről eredő okokra mutatnak vissza. Anélkül, hogy kimozdulnának képszerűségükből. Akciómentesek, de akcióképesek, és figyelemreméltó a képzettársító erejük is. Egy folyamatnak esetlegesen megválasztott középpontját képezik, de megfelelő nézőszögből akár keresztmetszetet is nyújthatnak. Az így felvillantott látnivalók rangsorolása éppen ezért nem lehet mesterkéltné belemagyarázás, a szöveg mesterkéltné felduzzasztása.

A talány esetleg csak az alkotásmódnál jelentkezik. „Se cselekmény, se fantázia, se megfigyelés.” Csupa nélkülözhetetlen szépírói elem. Nehéz

nélkülük elképzelni az írói alkotómunkát. Persze, még mindig megmaradt a belső világ, és ez talán az alapját képezheti a tiszta beszédes képeknek. Hiszen Mándy tudatában van korlátainak és törvényeinek. Tudatosan alkalmazkodik hozzájuk. Tudja, hogy rendhagyó módon ír. Mégis klasszikus jelzők és korszerű, divatos fogalmak fűződnek írásaihoz. Anélkül, hogy öncélúan a divatot hajszolná.

Mándy Iván egyszerűen csak bebizonyítja a nélkülözhetetlennek hitt elemek nélkülözhetőségét. És a bizonyítás mindig nagyon jól sikerül. Olyannyira, hogy néha már őszinte, szerény írói önjellemzésében is kételkedünk.

Új Symposion, 1968. 35. sz.

Irodalomról a rádióban

EGY NÉPDALLAL KEZDTE

Hadd mondjam meg mindjárt e rövid sorozat legelején, hogy mindvégig magamról fogok beszélni elsősorban, így hát kénytelen vagyok Sinkó Ervintől is szólni az induláskor. Ezt hallván, sokan azt gondolhatják, hogy nem nagy lelkesedéssel teszem, és nekik van igazuk. Sinkó Ervintől megítélésem szerint túl sokat írtak és beszéltek már elfogult, lelkes tanítványai, olyan sokat, hogy agyonmagyarázásukkal kissé elkoptatták írói és tanári erényeit. Én éppen ezért csak ritkán emlegettem, pedig tanítványaként magam is őszintén hálás vagyok neki majdnem mindenért, amire megpróbált kiokítani. Valójában ő igazított el először az irodalomban. Ezt persze el is vártam tőle.

Valamikor 1959 őszén megilletődve léptem be az újvidéki Bölcsészkar kapuján, boldog voltam, hogy ifjú és tehetségtelen géplakatosként beverekedtem magam az akkor induló Magyar Tanszékre, ahol módszeresen tanulhatom az irodalmat a tanszékvezető Sinkó Ervintől, akit látatlanból nagy írónak tartottam, addig ugyanis nem olvastam tőle semmit, de neve tiszteletet parancsolt. Ő természetesen nem volt ott az egyetemen, és még hónapokig nem jött el közénk, minden bizonnyal Zágrábban beszélgetett Miroszláv Krležával a művészet és az élet fontos dolgairól. Nélküle kezdtünk el tanulni. Az irodalomelméletet oroszról szerb nyelvre lefordított tekintélyes könyvből tanultuk, én szorgalmasan bemagoltam, hogy a szocialista realizmus az egyetlen célravezető irányzat az irodalomban, ezt később hiányos szerb nyelvtudásommal felmondtam a vizgán, igen jó jegyet kaptam, de igazából nem tudtam neki örülni, mert addigra már egyáltalán nem hittem abban, amit a vizsgán a jó minősítés céljából álítottam.

Tudniillik időközben mégiscsak megérkezett Sinkó Ervin. Megtartotta első óráját. Egy magyar népdal négy sorát olvasta fel, azután hosszan és okosan beszélt az igazi művészetéről. Nyomban megtanított kételkedni a divatos és kötelező igazságokban. Nem csupán az irodalom, a művészet szféráiban. A későbbiekben sokat beszélt Csokonairól, Berzsenyiről, Kazinczyról, Köl-

cseyről és más patinás magyar írókról. Élvezetesen, szellemesen beszélt, előadásai nemegyszer társalgássá fajultak, okoskodtunk, nevettünk, néha élcelődtünk is. Jó nemzedék volt az újvidéki Magyar Tanszék első nemzedéke, gyorsan megtanulta, hogy sokat kell olvasni, és hogy az a legjobb, ha mindenki a saját fejével gondolkodik, s ha a megszerzett ismeretek birtokában mindenki saját magának készíti el a különféle értékrendet. Ezekről a módfelett egyszerű elvekről Sinkó Ervin szinte kedélyesen győzött meg bennünket, érezhető szabadelvű és kozmopolita sugallattal. Egyszer a magyar himnuszról is kedélyeskedett. Lekicsinylően szólt a szövegről és a zenéjéről. Akkor nem aratott osztatlan sikert. Alig nevetett valaki.

Ezek után már igazán illett elolvasnom a műveit. Az ő útmutatása szerint futottam neki, persze akkorra már sok minden mást is elolvastam, úgy éreztem, hogy nagyjából kezdek eligazodni az irodalomban. Kissé csalódottan állapítottam meg, hogy Sinkó Ervin írt ugyan jó könyveket, de nem nagy író. Ennek ellenére továbbra is tiszteltem, becsülettel felkészültem a záróvizsgára, azt hiszem, Kazinczyról és a kozmopolitizmusról írtam dolgozatot, Sinkó Ervinnek tetszett, mert jeles osztályzatot adott.

Erre föl még egyszer elolvastam az *Egy regény regényét*, és bizonyára elolvastam volna harmadszor is, de a hatvanas évek elején már nehezen lehetett megszerezni a könyvet. Kis példányszámban jelent meg, az olvasók szétkapkodták. Később valahogy kikönyörgtem az egyetemi könyvtárból az egyetlen példányt, ezt ostoba módon magammal hoztam egy magyarországi utamra, budapesti ismerőseim azonnal elorozták tőlem, sohasem kaptam vissza sem én, sem az újvidéki egyetem könyvtára.

A nyolcvanas évek közepe táján végre megjelent a második kiadás, akkor többen elolvashatták, nyilván még most is hozzáférhető, bár nem tudom, hogy mostanában hányan olvassák. Megváltozott a világunk, régi merész könyvek időnként veszítenek varázsukból, de ez nem a könyvek hibája. Az *Egy regény regényét* mindenkor érdemes és érdemes lesz fellapozni.

DOLGOS KÖLTŐK

Még mindig a hatvanas évek legelején jártunk, és akkor jöttek a költők: mondhatnám kissé patetikusan, ha őszintén szeretném a költészetet és a verseket. A költészetet tényleg szeretem, a verseket azonban már kevésbé. Volt néhány kedvenc versem, megbízható klasszikusok művei, a fiatal költő-

ket azonban mindig gyanakvással fogadtam, nem hittem nekik. De hát jöttek, és ezt tudomásul kellett venni. Négyen voltak. Az egyik velem kezdett irodalmat tanulni az egyetemen, de gyorsan kilépett onnan, és szakállt növesztett, a másik is beiratkozott az egyetemre, aztán inkább elment trombitálni egy nívós zenekarba, a harmadik jogásznak tanult, és titokban talán politikai ambíciókat dédelgetett, a negyedik egy festői kisvárosban ügyvédbojtárkodott, és nagy elszántsággal élvezte az életet. Szertelenül viselkedtek, szegényen, vidáman éltek, sokat nevettek, és időnként nagyképűsködtek, vagyis alapjában véve rokonszenves fiatalemberek voltak. Egy pillanatig sem bíztam bennük. Bakugrásos ötleteik fárasztottak, gyermekteleg álmódzasként hangzottak. Egyebek között színvonalas folyóiratot akartak beindítani, olyan folyóiratot, amely megrendíti a vajdasági magyar, sőt az egész magyar irodalom kőkockásan biztosnak látszó értékrendjét, és majd új értékeket hoz, nem mindig szabályos kocka alakúakat. Reménytelen és nevelés- ges próbálkozásnak ítéltam meg az efféle komolytalan költői nekibuzdulásokat, alig figyeltem rájuk, egyetemi vizsgáimra összpontosítottam, szabad éjszakáimon értelmiségi körökben kártyáztam nagy odafigyeléssel, mert pénzért ment a játék, a kártyaasztalnál csak ritkán szóltunk az irodalomról és a költészetről, akkor többnyire elmarasztalóan.

Hátunk mögött, vagy éppen mellettünk, mégis beindult a folyóirat, az *Új Szimposion*. Megszületésében segédkezett ugyan egy-két megbízható prózaíró is, az alapítók között azonban mégis a költők voltak túlsúlyban. Kiderült, hogy komolyan is tudnak dolgozni, szó szerint botrányosan jó folyóiratot csinálnak, és emellett még jó verseket is írnak. A verseik nekem nem tetszettek ugyan, de tudtam, hogy jó versek ezek, ha tetszik nekem, ha nem. Gyorsan abbahagytam az éjszakai kártyázásokat, az elkövetkező éjszakákon komor következetességgel meggyőztem magamat, hogy én még jobb verseket tudnék írni, ha akarnék. Nem akartam, mert nyilván nem volt igazam. Így hát csöndesen odasodródtam a folyóirathoz néhány veritékes könyvkritikával, esszéfélével. A költők szórakozottan és nagylelkűen befogadtak, közzölték írásaimat, melyeket talán az értekező próza műfajába lehetne sorolni, én meg egy óvatlan pillanatban átváltottam a saját műfajomra, a szépprózára, a költők egy pillanatra csodálkozva felkapták a fejüket, aztán békében hagytak, mert akkor is éppen verseket írtak. Jó verseket. Elolvastam a verseket, és néha irigykedtem, de ezt nem vallottam be senkinek. Néha még ma is irigykedem.

AMIKOR AZ IRODALOMTÖRTÉNÉSZNÉK IGAZA VAN

Néhány dologért hálás vagyok az irodalomtörténészeknek, egyebek között azért is, mert még idejekorán felfedezték nekem Krúdy Gyulát. Lehet, hogy manapság ez már badarságnak hangzik, hiszen minden valamirevaló irodalombarát olvasott valamit Krúdy Gyulától, tudja, hogy ki volt, és miket írt, az én esetemben azonban Vajdaságban vagy 35 évvel ezelőtt meglepetésként jelentkezett. E sorozat legelején említettem már, hogy végzett, de tehetségtelen géplakatosként léptem át az újvidéki Bölcsészeti Kar küszöbét. Leendő évfolyamtársaim gimnáziumot vagy tanítóképzőt végeztek, őket simán felvették az egyetemre, nekem azonban felvételi vizsgát kellett tennem. Egy szigorú, de jóindulatú tanárnő faggatott, én meglepő könnyedséggel válaszolgattam, jól indult tehát a fölvételizés, de akkor a tanárnő úgy mellékesen megkérdezte tőlem, hogy melyik irodalomtörténészt kedvelem leginkább. Egyiket sem kedveltem, mert semmit sem olvastam tőlük, jószerivel nem is hallottam róluk. A különféle vasdarabok reszelése és esztergályozása közötti szünetekben rengeteget olvastam ugyan, de kizárólag szépirodalmat, ezért is tudtam a sorsdöntő faggatáson folyékonyan beszélni írókról és irodalomról, de addig nem gondoltam arra, hogy irodalomtörténetet is kellene tanulmányoznom. A vizsgáztatómat ez megdöbbenetette, éreztem, hogy baj van, ezért azt mondtam, hogy valamikor átolvastam én egy szép nagy könyvet, amelynek az volt a címe, hogy *Magyarország Vereczkétől napjainkig*, és hogy abban a szép könyvben írókról is szó volt. Ezzel kis híján lebuktam. A könyv címe gyanúsán hangzott: Magyarország is, meg Vereczke is. Tanárnő szerencsére nyelvész volt, az irodalom csak mellékesen érdekelte, áttért hát a nyelvtanra, ami viszont engem nem érdekelt, igen tájékozatlan voltam ezen a téren, ha jobban meggondolom, csak azt tudtam megbízható pontossággal, a bonyolultabb feladatok közül, hogy mi az ige-névszói állítmány. És éppen ilyen példamondatot kértek tőlem. Kivágtam, hogy: én tanár leszek. Azt kellett volna mondanom, hogy: én író leszek, de azt akkor még nem mertem hangosan kimondani. Így is telitalálat volt, többször körbejártuk a mondatot, miszerint „én tanár leszek”, és ezzel felvettek az egyetemre. Áldottam az ige-névszói állítmányt, de első dolgom az volt, hogy nagy gyorsasággal elkezdtem olvasni az irodalomtörténészeket. Természetesen Szerb Antallal kezdtem, és kellemes meglepetéssel tapasztaltam, hogy a *Magyar Irodalomtörténet* igen élvezetes olvasmány. Néhány fejezetét többször

átolvastam. Egy fél mondatnál hirtelen megálltam. Szerb Antal azt írta Krúdy Gyuláról: „pénzt akart keresni, és ahelyett remekműveket írt”. Keményen aláhúztam ezt a fél mondatot, és hosszasan elméláztam felette. Titokban és a távlatokban erre készültem én is, persze némi módosítással. Sok pénzt szerettem volna keresni remekművek megírásával. (Zárójelben mindjárt megjegyzem, írásaim minősítése nélkül, hogy ez idáig irodalommal még sok pénzt nem sikerült keresnem.) Krúdy Gyula műveit mindenesetre a legsürgősebben végigolvastam, és rájöttem, hogy időnként az irodalomtörténészeknek is igazuk van. Eközben a magam hasznára elég sok nagyon lényeges szépírói vonalvezetést is megtanultam, mondjuk az érzékenyülés, vagy ha úgy tetszik, az érzelmesség irodalmi határaitól, a gyorsan leírt mondatok szépségéről vagy éppen a ködös mélabú keménységéről.

Az elmúlt évtizedekben sokfelé utaztam a világban, nem szeretek cipekedni, csak a legszükségesebb holmikat vittem magammal, a könyvek nehezek, leginkább csak egy vékony Krúdy-kötetet csomagoltam be, azt olvastam a különböző földrészekben, és egészen jól eltöltöttem az időmet.

IRODALMI SEGÉDESZKÖZÖK

John Steinbecket magamtól fedeztem fel. Az ötvenes évek végén bementem a szabadkai könyvtárba, és egy kis méretű könyvet kértem, olyat, ami elfér a zsebemben. A könyvtárosnő, aki már többször megmosolyogta olvasói buzgóságomat és irodalmi ízlésemet, Steinbeck *Egerek és emberek* című kisregényét nyomta a kezembe. Nagy terveim voltak ezzel a könyvvél. Rá akartam kaphatni a géplakatosokat az irodalomra. Osztályelnök voltam akkoriban, nem azért, mert jól dolgoztam a műhelyben, hanem azért, mert szépen és folyékonyan beszéltem az iskolapadban. Osztálytársaim okosnak tartottak, és általában hallgattak rám. Sikerült őket rábeszélnem, hogy dobjuk össze kevéske pénzünket, és vásároljuk rendszeresen egyetlen napilapunkat, a *Magyar Szót*, hogy váltsunk színházi bérletet, és hogy hordjunk nyakkendőt, vagyis legyünk műveltek, becsüljük meg magunkat, akkor majd mások is megbecsülnek bennünket. Naponta rongyosra olvastuk az egy szál *Magyar Szót*, eljártunk színházba, és nyakkendőben reszeltük a vasat. Az egész ipariskola rajtunk röhögött, de nem törődünk vele.

A nyakkendő után következett volna az irodalom. Gondosan előkészítettem és időzítettem az akciót. Nagy, lapos vaslemezeket gyalultunk még lapo-

sabbra heteken át, a gyalugépek jártak maguktól is, néha kellett csak igazítani rajtuk, unatkoztunk, és mindenféle haszontalanságokról fecsegtünk. Ekkor vettem én elő a zsebemből az *Egerek és embereket*, és belemélyedtem az olvasásba. Rám hagyták, de a hátam mögött megmosolyogtak. Vékony könyvecske volt, gyorsan átolvastam, és akkor fellengzős beszédet tartottam az irodalom szépségéről. Ezen már osztálytársaim is hangosan nevettek. Éreztem, hogy tekintélyem komolyan megingott, nem erőltettem tovább az irodalmat. A könyv azonban tényleg tetszett nekem, rövid idő alatt kiolvastam minden Steinbecket a könyvtárból. Ezzel az egyetemen is fennhangon dicsekedtem, de oda már betörtek a modernebb áramlatok, tájékozottabb barátaim lesajnáltak elavult ízlésem miatt. Akkor kicsit félretoltam Steinbecket, bár éreztem, hogy nekem van igazam.

Évekkel később, amikor egy regénypályázaton startoltam, és iszonyú időzavarba kerültem, irodalmi mankók után kapkodtam, hirtelen eszembe jutott egy Steinbeck-regény, a *Rosszkedvűnk tele*. Nagyjából emlékeztem rá, hogy egy jó származású, becsületes szatócscról szól, akit nyomaszt a tisztesszegénység, szeretne felkapaszkodni, még a bankrablás gondolatával is foglalkozik, aztán mégis kifinomultabb módszerekhez folyamodik. Halálba kergeti legjobb barátját, de meggazdagodik, társtulajdonosa lesz egy repülőtérnek. Igaz, később lelkiismeret-furdalás gyötri. Gyorsan elolvastam még egyszer a könyvet, és gyorsan, határidőre megírtam a saját regényemet. Szó sincs utánzásról vagy utánézésről. Meggyőző képletre volt csupán szükségem, arra is csak azért, hogy változtathassak rajta. Megírtam egy majdnem valós történetet, apró közép-európai-balkáni aljasságokkal, melyeket sohasem követ lelkiismeret-furdalás. Szó szerint az utolsó pillanatban lettem kész a regénnyel. A pályadíjon vettem egy használt gépkocsit.

Elégedett voltam magammal, biztos voltam benne, hogy igazam van. Én őszintén örültem, amikor John Steinbeck Nobel-díjat kapott.

HALKAN ÚJAT MONDANI

Volt egy időszak életemben, amikor eltiltottak az olvasástól, akkor szenvedélyesen kutattam könyvek után, és titokban poros falusi padlásokon olvastam igen gyöngé fénynél, és ezzel nagyon megrongáltam szemeimet. Később hagyták, hogy olvassak, de mivel egészséges életszemléletű, kétkezi munkások között éltem, kicsit gúnyolódtak rajtam, nem értették, hogy

miért vesztegetem az időmet haszontalan dolgokra. Aztán hirtelen feladatomná vált az olvasás, irodalmat tanultam. Mérhetetlenül boldog voltam, azt hittem, soha nem fogok belefáradni az olvasásba. És mégis megtörtént. Addig halmoztam polcaimra a könyveket, hogy egyszer csak a könyvek kezdtek maguktól érkezni. Beiktattak mindenféle testületekbe, ahol könyveket osztogattak, a kiadók is elküldték fontosabb kiadványaikat, ezeket még kibetűzgettem és elraktároztam, de akkor beválasztottak egy semmitmondó nevű bizottságba, amit egyáltalán nem vettem komolyan, de hamar kiderült, hogy komolyan kell venni. Ez a bizottság értékelte minden évben a Vajdaságban megjelent szerb nyelvű könyveket, és ezen az értékelésen múltott, hogy a kiadók és a szerzők milyen közvetett anyagi támogatást kapnak. El kellett tehát olvasni a könyveket, írni is kellett mindegyikről, és engem évekre ott felejtettek ebben a bizottságban, olyannyira, hogy végül az elnökévé neveztek ki. Szánalmas a nyelvérzékem, egyetlen idegen nyelvet sem tudtam tisztességesen megtanulni, szerbül ugyan folyékonyan olvasok, és majdnem folyékonyan beszélek, de írni csak magyarul tudok igazából. Így hát elolvastam a szerb nyelvű könyveket, megírtam róluk magyarul a véleményemet, ezt lefordítottam szerbre, és elküldtem az illetékeseknek. Az illetékesek, érdekes módon, elégedettek voltak tevékenységgemmel, és sokáig nem engedték, hogy megszökjem e szakmai testületből. Közben a magyar nyelvű könyvek is érkeztek a címemre, és szép lassan belefáradtam az olvasásba. Akkorra már magam is megírtam vagy négy-öt könyvet, és irodalmi fáradtságomban úgy éreztem, hogy nekem már az írók nem tudnak újat mondani, legokosabb talán az lenne, ha esténként a televízió megbízhatóan buta és pihentető műsorait nézném. És akkor amúgy reflexszerűen megvásároltam egy amerikai író szép kinézésű, vaskos regényét. Mindig csodáltam azokat az írókat, akik hosszú regényeket írtak, és sohasem értettem, hogy a hosszú regények hosszadalmas írása közben miből éltek. Én általában rövid regényeket írtam, és tartottam a kezem a tiszteletdíjért, mert akkor is éppen pénzre volt szükségem. De hát ez az én bajom, és most nem erről akarok beszélni.

A szóban forgó vaskos regényt Robert Pen Warren írta *Repül a nehéz kő* címmel. Elkezdtem olvasni, és belefeledkeztem. Gyorsan rájöttem, hogy a jó írók mindig tudnak valami újat mondani. Szépen, türelmesen, látványos trükkök nélkül. Ezt persze sok más jó írótól is megtanulhattam volna, de akkori fásultságomban éppen Robert Penn Warren akadt a kezembe, és ő győzött meg arról, hogy az olvasásba nem lehet elfáradni.

AZ ÍRÓT IDŐNKÉNT KIRABOLJÁK

Néhány évvel ezelőtt egy meleg nyári napon vízimadarakat láttam sétálni egy kis folyón. Tényleg sétáltak a vízimadarak. A vizet ugyanis olyan sűrű békalencse borította, hogy azon egészen biztonságosan lépegethettek a kisebb-nagyobb szárnyasok. A folyóról igen sokat írtam előzőleg, azt írtam róla, hogy gyors folyású, tiszta vízű folyó, ez igaz is volt, egyszer még virágokkal is teleszórtam, de csak művirágokkal, a folyó persze gyorsan kivetette magából a művirágokat, és továbbra is szép maradt a vízimadaraival együtt. Most meg ott volt a sűrű békalencse. Dühömbem megírtam egy közepesen hosszú novellát, a még mindig tiszta vízű folyóról. Ennyire tellett, de legalább ennyit meg kellett tennem, mert úgy láttam, hogy a vízimadarak kissé boldogtalanok, mintha kedvetlenül gyalogoltak volna a víz felszínén. Minden bizonnyal inkább úszni szerettek volna.

Ez jutott eszembe, amikor elolvastam Szív Ernő *A vonal alatt* című könyvét. Nem csupán azért, mert egy borús december délelőttön Szív Ernő kicsinek, jelentéktelennek és unalmasnak látott egy nagyobb folyót, nevezetesen a Tiszát, bár ez sem elhanyagolandó mozzanat, már csak azért sem, mert az író meg volt győződve róla, hogy a folyó hamarosan ismét fennsík és tisztelekre méltó lesz. Őszintén remélem, hogy Szív Ernő komolyan hitte és hiszi ezt, bár a sorok között, és nem mindig csak a sorok között, azt véltem kiolvasni, hogy eléggé gyanakvó természetű, sok mindenben kételkedik, mint a legtöbb igényes író, de hát néhány dologban még az igényes íróknak is hinniük kell, még ha ehhez nem akármilyen bátorság szükségeltetik is.

Szív Ernő a maga módján nyilván bátor író, ez abból is látszik, hogy milyen írói nevet választott magának. Írói pályafutásom legeslegelején magam is álnéven kopogtattam be egy hetilap szerkesztőségébe első írással, természetesen érdes, férfias névvel, ehhez képest meglehetősen félszegen és esetlenül viselkedtem, én csodálkoztam a legjobban, hogy a beszélgetés mégis leköszölték, igaz, hogy körülbelül egynegyedét kihúzták. Ezek után vagy két évig nem írtam semmit, aztán már saját polgári nevemen jelentkeztem, és nem herélték ki az írásaimat. Akkor régen tehát rossz írói nevet választottam.

Szív Ernő azonban jól választott. Tárcái, tárcanovellái, novellái elférnek e név alatt, és ellenpontozzák is azt. Hiszen a vonal alatt sok fontos dolgot elhelyezett, olyasmit mond, hogy „az otthon”, „a haza”, „a nép” és még sok mindent, bár egy mondatában azt állítja, hogy a vonal alatt nem esnek meg

nagy dolgok, de ezt bizonyára csak azért mondja, mert nem szeretne patetikus lenni. Nem is lesz az, és nem esik a másik végletbe sem.

Gyakran kedvetlenül szemlélődik, hírlapíró létére akár cinikus is lehetne, nyegléskedhetne is éppen, ezzel gyakorta fel lehet futni, Szív Ernő azonban mégsem teszi ezt, néha már majdnem jókedvű, miért is ne lenne, jegyzeteiből végeredményben irodalom formálódik. Még az elmékedéseiből is, talán azért, mert mentesek minden nagyképűségtől, holott általában okosan elmélkedik, miután előzőleg alaposan körülnézett maga körül.

Leginkább, vagy legalábbis igen sokszor, a szerkesztőségben vagy a szerkesztőségből szemlélődik, ez esetenként egyfajta belterjességre utal, még akkor is, ha kimozdul a nagyvilágba, mert hát ott is főleg szakmabeliekkel találkozik szándékosan vagy véletlenül, bár találkozik ő más csodabogarakkal is, akik tanácsot kérnek tőle vásár ügyben, vagy éppenséggel leütik, és kivesszik a zsebéből mind a száznyolcvankét forint ötven fillérjét. Ez bizony bármikor bárhol előfordulhat jóformán bármelyik magyar vagy nem magyar íróval. Mármost hogy letaglózzák, kiforgatják a zsebeit, és elveszik tőle a nem egészen kétszáz forintját.

Én a magam részéről mélységesen sajnálom, hogy Szív Ernőt leütötték, és mindössze száznyolcvanvalahány forintot tulajdoníthattak el tőle. Szív Ernő miatt is sajnálom, és tulajdonképpen a rablásra vetemedett garázda polgártárs miatt is.

Ezzel együtt azonban néha-néha még lehet valaki amúgy mérsékelten jókedvű, ha úgy érzi, irodalmi szinten tud jegyzetelni. Sőt, egy árnyalattal még vidámabb is lehet, ha komolyan hiszi, hogy például a jelentéktelen folyó hamarosan fenséges lesz, a vízimadarak meg hősiessen menetelnek a sűrű békalencsén, amíg vízre nem szállnak, és ismét úsznak, ahogyan azt az ember elvárja a vízimadaraktól.

Válogatás az Újvidéki Rádió irodalmi műsoraiban elhangzott írásokból

Barátkozás a kövekkel

Nehéz megbarátkozni a kemény kőkockákkal, amelyekből fehér házak és vastag várfalak épültek, szimpla mértani szabályossággal, de amelyek a szabályok összességéből mégiscsak felszínre tudják hozni a váratlant, a rendkívülit, a szabálytalant. Nehéz velük megbarátkozni, mert előbb meg kellene érteni furcsa, szabálytalan gondolatmenetüket, és velük együtt végiggondolni ugyanazokat a fogalmakat. Felszínes beszélgetés közben az okos ember felőlti ismeretlen vitapartnerének arckifejezését, és ez a formálisnak tűnő izommunka esetenként azonosíthatja a pillanatnyi szellemi nivókat, s a tudatos utánczó az alkalmi kiegyenlítődéssé határozott fölényt biztosít. Edgar Allan Poe egyszer egy kisfiúnál figyelte meg ennek a grimasz-logikának az alkalmazását, azt mondja, afféle kitalálósdit játszott ez a kisfiú, és az iskolában elnyerte mindenkinek az üveggyóit. Ilyen okos kisfiú volt.

Egy egész várostól sokkal nehezebb elnyerni a színes üveggyókat, különösen egy olyan régi várostól, mint Dubrovnik, amelynek a kőkockák között megőrzött gondolatai nagyon mélyről indulnak, és csak ritkán, periodikus rendszerességgel mutatják meg önmagukat s mellékproduktumaikat, helyenként mondjuk azt is, hogy a kövek között szükségszerűen művészet nő ki, és hogy a kövek a kívülről behozott művészettől messzemenő hasznulást kívánnak. Meg kell barátkozni a kövekkel.

Persze ez lehet pusztá demagógia is, előzetes mentegetőzés annak a részéről, aki az állandó színpalak között a Nyári Játékok idejére ideiglenesen előadást rögtönöz. Sokan vannak ilyenek, de tény, hogy közülük sokaknak sikerült megbarátkozniuk a kövekkel, ezek a Játékoknak nemzetközi hírnevet szereztek – erről a közelebbi, jelentéktelenebb fesztiválok kényelmes árnyékában talán csak Vajdaság, illetve a vajdasági sajtó nem vesz tudomást –, és évről évre újak jönnek, akik előlről kezdik az ismerkedést.

Az idén ilyen újonnan jött volt egy szakállas angol öregember, Denis Carey rendező, aki felvitte *Hamletot* a Lovrijenacra, hogy összeegyeztessen két, látszatra egészen különböző gondolatmenetet. Barátságtalan várfalak vannak ott, olyanok, mintha egyetlen sziklatömbből faragták volna ki őket,

csiszolatlan részük belenyúlik a városba. Ott a házak között, lenn a piac-
térén, Držićet játsszák, az egyik gruzi nyári lak teraszán pedig Vojnovićot.
Kövek, ahonnan szükségszerűen nő ki a művészet! Őszintén szólva, meglehe-
tősen középszerű művészet ez. Hogy mégis nagyobbnak látszik, mint való-
jában, ezt nagyrészt éppen a fehér kőfalaknak köszönheti: ezek itt – hiszen
ezt mindenki mondja – nemcsak háttérrel nyújtanak, hanem kiterjedéseket
is szabályoznak, mintegy emlékeztetve a kövek nehezen követhető gondo-
latmenetére. Elsőnek, azt hiszem, egy szikár, toprongyos színész fejtette
meg titkukat: Izet Hajdarhodžić, a *Dundo Maroje* és a *Skup* címszerepében,
még hozzá olyan jól, hogy ma már minden újonnan jöttek övele is számol-
nia kell, ha a várossal azonos arkifejezést akar felölteni, és természetesen
számolnia kell Vojnović fáradt embereivel, akik itt ugyancsak többet kapnak
a közönséges színpalaknál, és akik nemcsak fáradtak, hanem betegek is, te-
hát még ma is rendkívül fogékonyak minden iránt, ami művészet, ezért jó
adag gyanakvással fogadják mindazt, ami a falakon túlról jött.

Držić, Vojnović, Shakespeare. Furcsa névsor, óriási különbségek, de az
adott esetben szépen megférhetnek egymással, és megszabhatják egy tekin-
télyes műsor arculatát. Az első kettő innen nőtt ki, Shakespeare *Othellóját*
pedig – Ljuba Tadić és Stevo Žigon jóvoltából – befogadta már a Lovrijenac,
amely állítólag ellenségesen viselkedik a kívülről jöttekkel szemben – talpa-
zata a városba nyúlik –, de ezen a nyáron mégis megpróbálták befogadtatni
vele a *Hamletot* is.

Denis Carrey érezte, hogy ellenséges kőfalak ezek, több mint egy hóna-
pig barátkozott velük, és bár a bemutatón letapsolták a nézőtérről, ennyi
idő mégiscsak kevés a *Hamlet* elkészítésére, hiszen nemcsak a falak, de
Shakespeare is ellenséges és barátságtalan, gondolatmenete legalább olyan
bonyolult, mint egy kővárosé. A színészeknek, érthetően, sok bajuk volt arc-
izmaikkal, annál is inkább, mert néhány fontos részművetet önállóan kel-
lett megoldaniuk. A rendező, nyelvi akadályok miatt, kénytelen volt megbíz-
ni bennük, bár ő a kényszerbizalmat az együttes rendkívüli érettségével is
indokolta. Mondhatta ezt, minden kontinenset bejárta már *Hamletot* rendez-
ni. Tudni kell azonban, hogy Mr. Carrey udvarias gentleman, ami már abból
is kitűnik, hogy Oféliát a szerepet alakító Koraljka Hrs merész szabású
miniruhájának hasonmásában őrzítette meg. A jelenet mégis jó volt, sokkal
jobb, mint az előző, fehér ruhás jelenetek; a fekete miniruhás Ofélia kaszá-
ló karja, néhány centiméterre a kőkockák felett, megfejtette Shakespeare és a
Lovrijenac kivételesen összeegyeztetett gondolatmenetét. Sikerült ez Petar

Kraljnak is, jóval folyamatosabban, tehát meggyőzőbben. Hamletje szinte eszelősen vigyorgott vissza Shakespeare-re, tépelődését valami tétova cinizmusba forrasztotta, ami még ha gyanakvással kísérve is, az adott kényszer-színészönállásából módszert teremt, és egyes rendezői elveket igazol. Persze találkozunk ennek ékesszóló cáfolatával is: Fabijan Sovagović, a király, impozáns fekete körszakállt növesztett, és hangos volt, mondván, Hamlet Dubrovnikban és Dubrovniknak készült, a Balkánon vagyunk tehát, Claudius csakis balkáni módon beszélhet, zabálhat és fondorkodhat. Rossz ez a balkáni Claudius. „Shakespeare a kortársunk”, a balkáni primitivizmus nem az. És itt talán meg is állhatnánk.

A fehér kőköcskák, úgy látszik, kívül esnek azokon a földrajzi régiókon, amelyekhez, ha akarjuk, ha nem, még mindig pejoratív fogalmak járnak. A falakba vésett jelek sokáig megmaradnak itt, és gondolatmenetük bonyolult, szerteágazó, nehezen követhető, mert nagyon messziről ered. Kevés embernek sikerült felölnie a város arcvonásait, mert a kulturált kővárosok eredendően ellenségesek, főleg a primitivizmussal szemben. Éppen ezért érdemes állandóan barátkozni a kövekkel. Igazán jó, hogy erre időnként művészek vállalkoznak, és művészeket is vállalkoztatnak. A kísérletek kimenetele mindig kétséges, egészen addig, amíg a kísérletek nem tudatosítanak kényszerű vonzatokat a szilárd közegekhez. Ha pedig a barátkozás időnként eljut a teljes azonosulásig, tulajdonképpen minden kétség megszűnik.

Új Symposion, 1967. 31–32. sz.

Csehszlovákiában 1968. VII. 12. – 1968. VII. 20.

Abban az időben is voltak szovjet csapatok Csehszlovákiában. Éppen akkor értek véget a Varsói Szövetség egységeinek hadgyakorlatai. A szovjet csapatoknak, állítólag, Lengyelországba kellett volna kivonulniuk, és az újságok azt írták, hogy a nép virágesővel üdvözölte a távozó katonákat. Az ország ellenkező határszélén, Komáromban, ahol Jókainak szobra van, Lehár Ferencnek pedig emléktáblája a szülőházán, délelőtt tíz órakor már nem lehetett újsághoz jutni, az emberek nagyon gyorsan szétkapkodták őket, különösen a napilapokat.

Komárom közelében rendezték az idén a csehszlovákiai magyar értelmiségiek Nyári Ifjúsági Találkozóját, a Vág–Duna mellett, egy békés fűzfaerdőben. A terebélyes fűzek között mindenféle színű és méretű sátor állt, a lányok közül néhányan már korán reggel fürdőruhában jelentek meg a sátrak előtt. Volt, aki azt mondta, hogy sokan csak azért jöttek ide, mert kanokat keresnek; pontosan így mondták. Különben miért járkálnának apró fürdőruhában már korán reggel, amikor még hideg van a folyó mellett. Meg azt is mondták, hogy egész biztosan spiclik is vannak a táborban. Az lehetetlen, hogy kétszáz ember között ne legyen néhány spicli. De ők két évtized alatt már megszokták, hogy tartaniuk kell a spiclikről, és hogy nem beszélhetnek hangosan és óvatlanul. Ezt azonban hangosan mondták, mert biztosak voltak benne, hogy a jövő évi táborozáson már nem lesznek spiclik. A besúgók akkor már mindent elolvashatnak az újságokban. Aztán aggódva megkérdezték tőlem, láttam-e harckocsikat Komáromban. Ők úgy hallották, hogy mozgósították a katonaságot, az oroszok ugyanis piszkoskodnak, mert félnek attól, hogy egyszer majd ők is kénytelenek lesznek csupán az újságokból tájékozódni. Csakhogy a közvetlen beavatkozás ma már nem menne olyan simán, mint tizenegynéhány évvel ezelőtt. A világ nem nézné ölbe tett kézzel. Erős kísértésbe estem, hogy nagyképűsködjek egy kicsit, hogy beszéljek a teheráni vagy a jaltai egyezményről, a nagyhatalmak kölcsönösen tiszteletben tartott érdekszféráiról és a szabad vadászterületekről, de aztán mégsem tettem, mert a Találkozónak, már a hagyományok alapján is, határo-

zottan intellektuális jellege kellett hogy legyen. Ezért csak annyit mondtam, hogy Komáromban harcokcsikat nem láttam, de egy vacak szobrot igen: tengerész, puskával. 1965-ben készült. Azt mondták, hogy szovjet tengerész.

Néhány nappal később egy másik szobrot is mutattak nekem Kolarovón: a csallóközi árvízkárosultak (vagy az árvíz ellen küzdők?) emlékművét. Súlyos kőtömbökből egyszerű, erőteljes vonalakkal kifaragott masszív szobor ez, amely az örök emberi helytállást példázza. Készítője panaszkodott, hogy azok, akik megihlették, nagyon fanyalogva fogadták az emlékművet. Egyáltalán nem értik, hogy mit ábrázol. Pedig szörnyű árvíz sújtotta ezt a vidéket. És most meg lehet nézni: mindenfelé új házak. Ezek az emberek igazán megérdemelték az emlékművet.

Egyébként ezekről a csallóközi emberekről előadást is hallottam, mindjárt a táborozás első napján. Az előadás a Találkozó szellemi programjának első fejezetét képezte. Előadás Csallóközről, a csallóközi emberekről, akik többnyire magyarok még ma is, olyannyira, hogy a szlovák lapokban az utóbbi időben megjelent néhány cikk szerint elmagyarosítják a közjük telepített szlovákokat. A magyar újságírók cáfolgatták ezt, megemlítve, hogy a magyar gyerekek jelentős százaléka szlovák iskolába jár, esetleg ironikusan emlékeztetve a szlovák telepítések eredeti céljára.

Nívósabb szellemi programot is el tudtam volna képzelni, de hát meg kell ismerni azt a környezetet, ahol a fiatal értelmiségi táborozik. Így kívánja ezt a negyvenéves, bár eléggé foghíjas tradíció, amire meglehetősen büszkék az itteniek.

Negyven évvel ezelőtt ugyanis Balog Edgárék első gombaszögi táborozásakor született meg a Sarló nevű, haladó baloldali szervezet. Pedig az indulás akkor sem ígért sokat. „A gombaszögi tábor le akarja fektetni a népi gyökerű magyar cserkészlet alapjait, hogy a kisebbségi magyar ifjúság, a földből és a faluból őserőt merítve, egészséges munkásként állhasson be a haladó kor egyetemes demokráciájába” – írta a meghívón. És íme: „Gombaszög csodálatos dialektikai váltássá alakult: cserkészreformok helyett felderült egy értelmiség társadalmi programja és akciószerűsége.” Megalakult a Sarló, amely a közép-európai népek barátságát és békés együttélését hirdette.

Ezt Szalatnay Rezső mondta, illetve olvasta fel ott a fűzfák között a táborban. Több régi „sarlós” volt még vele, akik felidéztek emlékeiket, és ütemes tapsolással illusztrálták Munkács vagy Komárom várának ostromát és bevételét. Aztán egy régi verset is felolvastak az új arcú magyarokról, és én nagyon csodálkoztam, hogy a szőlambuborékokon csak egyedül én nevetek.

A többiek komolyan végighallgatták a verset, hiszen előző nap javaslatot dolgoztak ki a csehszlovákiai magyar pedagógusok szövetségének megalakítására, Dobos Lászlótól, a CSEMADOK elnökétől követelték a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúrszövetsége sajtószervének, a *Hét* című hetilap főszerkesztőjének azonnali leváltását – egyebek között azért, mert a huszonnégy oldalas újság július 14-i számában mindössze két-három oldalon foglalkozott az időszerű csehszlovákiai eseményekkel, ellenben részletesen írt a Karib indiánok viszontagságos életéről és arról, hogy boldogok-e a japán nők –, és megkezdték a megalakulandó magyar ifjúsági szövetség alapszabályzatának a kidolgozását.

Elkeseredtek nagyon, és szidták Daniel Okálit, aki egy kassai összefüggésben, állítólag, kijelentette, hogy a magyarok ott vétik el a dolgot, hogy „azt hiszik, ők is állam, pedig nem, mert Csehszlovákia két egyenrangú nemzet, a csehek és a szlovákok közös állama, egy itt élő kisebb nemzetiségi csoport tehát – természetszerűleg – nem rendelkezhetik azokkal a szuverén jogokkal, amelyekkel a csehek vagy a szlovákok”. Mondom, hangosan szidták Okálit, és szemmel láthatólag örültek, hogy egészen hangosan szidhatnak egy politikust. Az újságok is támadták Okálit, ilyen címmel: „Ahogy egyesek a demokráciát elképzelik.”

Megkérdezték tőlem, mit szólok mindehhez. Teátrális pózba vágtam magam, és azt mondtam: „Uraim, én Európából jöttem. Európában szeretik, ha mindenki megmondhatja a véleményét, még ha felelőtlenül is, és ha nem kell félnie, hogy emiatt bajba kerül. Jó az, ha az emberek mernek beszélni.”

Az esti tábortűznél megkérték G.-t és engem, hogy beszéljünk Jugoszláviáról. G. nagyon érthetően és világosan beszélt a kulturális helyzetről, az én előadásom a társadalmi viszonyokról már jóval zavarosabb volt, főleg azért, mert ezúttal valóban nagyképűsködtem, hiszen az önigazgatásról, a függetlenségről, az önrendelkezési jogokról beszéltem, tehát nyugodtan fölényeskedhettem, bár, bevallom, időnként az elméletet önkényesen behelyettesítettem a gyakorlattal. Azt azonban nagyon őszintén mondtam, hogy természetesnek tartom, legalábbis kezdetben, a szélsőséges kilengéseket, kezdeményezéseket és szószátyárkodást is ott, ahol az emberek sokáig hallgatni voltak kénytelenek.

Időközben Alexander Dubček beszédet mondott a rádióban és a televízióban. Válaszolt a varsói értekezlet résztvevőinek levelére. „A szocializmus szabad, korszerű és mélyen emberi társadalommá” való fejlesztéséről

beszélt. A táborban zsebrádiókon hallgatták, bólogattak, és azt állították, hogy ez után a beszéd után még inkább növekszik Dubček népszerűsége.

Egy hosszú hajú, szakállas, öreg festő is járt a táborban. Vagy két óra hosszát vitatkoztam vele a képzőművészetről és a filozófiáról. Azt mondta, ő bízik a fiatalokban, mert a fiatalok mindig a haladásért küzdöttek, és mindig helytálltak. És egyáltalán, bízik az emberekben. Íme, a jelenlegi csehszlovákiai helyzet is ezt a bizalmat igazolja.

Erre a frázisra nemrég egy egész riportot építettem, kissé olcsó újságírói fogással az optimizmus helyénvalóságát akartam bizonyítani. A riportot természetesen vállalom, csakhogy ma már úgy emlékszem, mi akkor az öreg festővel főleg a képzőművészetről beszélgettünk. Igen, pontosan emlékszem, az alkotói szabadságról beszélgettünk, és én a hallgatóságnak ismét csak azt mondtam: „Uraim, én Európából jöttem!”

„Mi is Európában vagyunk” – mondták. Abban az időben, úgy tetszett, szentül meg voltak győződve erről.

Új Symposion, 1968. 41. sz.

Hófalak között

Hó hullott napokig a világra, féhéren betakarta a mi utcánkat is, de reggelenként egy szigorú arcú öregember vas görbebotl a kezében végigment az utcán, a vasbotl bekopogott minden házba, és kirendelte az embereket havat tisztítani, az emberek hallgattak a szavára, eltakarították a havat, és így aztán a járda mindig tiszta volt az utcánkban. A hó azonban továbbra is hullott, az emberek küszködtek vele reggelenként, a járda még mindig tiszta maradt, ellenben a járda és az úttest között egyre magasabbra nőttek a hóbuckák, már nem láttunk át az utca túloldalára, nem láttuk a házakat, csak a kéményekből felszálló kék füstöt láttuk a magasban, és erről tudtuk, hogy ott is élnek még az emberek, és bizonyára ők is naponta félrekotorják a havat, és hófalat növesztenek. És akkor egy reggel a Költő szakállt kezdett növesztetni, és nem jött ki az utcára eltakarítani a havat. Mert volt ott nekünk egy költőnk is, aki rengeteg verset írt az évek során, soha egyetlen verse sem jelent meg sehol, de ha megjelenik valamelyik, nyilván azt sem olvastuk volna el, megelégedtünk azzal, hogy tudtuk, hogy verseket ír. Azon a téli reggelen a szigorú arcú öregember többször is erélyesen megkopogtatta vasbotjával az ablakot, és miután a Költő nem jelentkezett, bement a házba. A Költőt az ágyban találta, borosta nőtt az arcán, és elpanaszolta az öregembernek, hogy meg fog halni, mert az ablakon keresztül csak az átkozott fehér hófalat látja, erről ő nem tud verset írni, tehát nem érdemes élnie, még az úttesten sikló szánoknak is csak a csengőjét hallja, de a lovakat és a szánkókat nem látja. Az öregember akkor összehívta az utcából a férfiakat, és rést vágtak a hóbuckában a mi oldalunkon a Költő háza előtt és a túloldalon is. Hideg tél volt akkor, és az emberek szidták a költészetet, de azért eltisztították a havat. A Költő tehát a keskeny résen láthatta a szemközti ház ablakait, és az ablakon át beláthatott a házba. A szemközti házban a kerékgyártóék laktak, ezeknek volt egy félkegyelmű lányuk, aki igen gyakran énekelni szokott. A Költő most is látta, hogy énekel a lány, hallani nem hallotta, ami jobb is, mert a lány hamisan énekelt. És a Költő

akkor elkezdett szerelmes verseket írni a félkegyelmű lányhoz, és írt még néhány verset az időnként elsuhanó lovasszánokról is. Bűn rossz versek voltak ezek is. De a Költő nem halt meg, túlélte a kemény telet, és tavasszal levágatta a szakállát.

Magyar Szó, 1986. november 27–30.

Telefon

Gombos, billentyűs, nagyon modern telefonon mondom Újvidékről Budapestre a véleményemet a magyar kulturális értékekről és Európáról, persze én szinte kizárólag a jugoszláviai magyar irodalomról fogok beszélni, előljáróban azonban szeretném elmondani, hogy utálok ezeket a mindent tudó billentyűs telefonokat. Az első ilyen telefont akkor kaptam, amikor színház-igazgatónak neveztek ki, és először volt saját irodám, amelyben meghatódva néztem körül, főleg a gyönyörű telefon láttán hatódtam meg, de akkor bejött hozzám néhány műszaki fiú, én megkínáltam őket itallal, ők viszont elmondták, hogy látták, amikor beszerelték az európai kinézésű telefonomat, és alighanem beraktak egy gyanús kis alkatrészt is, ami nem oda való, ezért nekik nem tetszik, vagyis vigyázzak, hogy mit beszélek, mert lehetséges, hogy lehallgatnak bennünket, a telefonbeszélgetéseimet minden biztonnyal. Kissé elkedvetlenedtem, és nosztalgiával gondoltam vissza a hatvanas évekre, amikor még fiatalon ugyanebben az épületben egy régi, tárcsás telefon mellett, amit talán szintén lehallgattak, de nem érdekelt bennünket, folyóiratot csináltunk, és európai léptékű irodalmat akartunk teremteni. Azaz kezdtük, hogy gorombán leszóltunk mindent vagy jóformán mindent, ami jugoszláviai magyar irodalomként előtünk létrejött, provinciális, diletáns, békeperspektívás és egyéb csúnya jelzőkkel illettük. Nem volt teljességgel igazunk, ezt legtöbben közülünk később láttuk, igenis teremtettek elődeink maradandó értékeket, Európa, persze, nem vett tudomást róluk, az én nagy vehemenciával indult nemzedékem is teremtett figyelemre méltó értékeket, de mi sem futottunk föl Európába. Pedig megérdemeltük volna, és ezt tudván megpróbáltunk ügyeskedni is, elsősorban jó magyar szervilizmussal udvaroltunk országszerte, talán lefordítják műveinket más nyelvekre, de hát a többségi nemzetek nemigen szoktak kapkodni a kisebbségi nyelveken született alkotások után, még akkor sem, ha az illető kisebbség szinte tudathasadásosan ingadozik az egyetemes anyanyelvi és országghatárok közé foglalt soknyelvű irodalom között. Az ügyeskedésnek azért volt valami eredménye, megjelentünk más nyelveken is az országban, de csak

módjával, nem éppen átütő sikerrel, és Európában továbbra sem jegyezték bennünket.

Sőt Magyarországon sem igen jegyezték bennünket. (A határszervek feketelistáján ugyan gyakran szerepelt a nevünk, volt olyan időszak is, amikor, azt hiszem, több jugoszláviai magyar író tiltottak ki Magyarországról, mint amennyi megrögzött téliszalámi-csempészt.) Kár, mert bármilyen furcsán hangzik, Magyarországon keresztül is bejuthattunk volna az európai áramlatokba. Ha a magyar irodalom- és kultúrpolitika, megbízhatatlanságunk ellenére, fenntartás nélkül besorol bennünket az egyetemes magyar irodalomba, és ha bennünket is magával vonszolva helyet szorít magának Európában. Hadd jegyezzem itt meg, hogy személy szerint nem panaszkodhatom az anyaország viszonyulására, rövid feketelistás korszakomat leszámítva, főleg az íróknak és a filmeseknek köszönve befogadtattam, de ehhez meg az kellett, hogy tanuljak egy olyan irodalmi tolvajnyelvet, amelyet ha gyanakodva is, de legalább két országban eltérnek. De – hogy némi öniróniával nagyképűsködjem egy kicsit – az egyetemes magyar irodalom velem együtt sem robbant be Európába. Nem csodálom. Szem- és fültanúja voltam az efféle próbálkozásoknak, mert Jugoszlávia egy időben kapunak számított Európa felé. A magyar kultúra emisszáriusait gyakran nekem kellett bátrabb fellépésre ösztökélni Európa irányába, holott én a magam nemzetiségi skizofréniájában nagyon is kitanultam az óvatosság szabályait. Biztatásaim egyébként nem sok sikerrel jártak. Ma már (talán) szerencsére nincs szükség az én fal melletti noszogatásaimra.

Hirtelenében egy billentyűs telefonon keresztül hogyan is összegezhetném a magyar kulturális és irodalmi értékek méltatlan kiszorulását Európából? Az az igazság, hogy már régóta, évtizedek óta nem vagyunk Európában. És ha mégis be akartunk lépni, ezt sunyítva, meghunyászkodva, gátlásosan, majdnem könyörögve tettük. Pedig földrajzilag és nem csak földrajzilag mégis Európában vagyunk. Vegyük ezt végre tudomásul. Beszéljünk végre nyíltan magyarul, hanyagoljuk a tolvajnyelvet, és ha eléggé szépen és önéreztiesen beszélünk, Európa majd befogad bennünket.

Magyar Nemzet, 1990. január 22.

Boldog új évet

Boldog új évet kívánok minden kedves hallgatónknak.

Szeretném ezt lelkesebben mondani, de attól tartok, hogy mostanság még ünnepnapon, még Újév hajnalán is kevesen lelkesednek. Lehet, hogy szép éjszakát hagytunk magunk mögött, de egy elkedvetlenítően csúnya esztendő is. Olyan esztendőt, amikor még a fehér hó sem volt igazán tiszta, a fákon is mintha csupa halványzöld levél nőtt volna, az ég sem volt olyan kék, mint régen, a szegénységnek áporodott szemétszaga volt, és a közelünkben éles golyókkal lőttek. Valamikor, békeidőben, még szerettem is a vidám lövöldözést, különösen Újév éjszakáján, hiszen csak riasztópisztolyokkal lőttünk, még azzal sem egymásra, csak a levegőbe, de aztán elfogytak a vaktöltények, helyettük éles golyókat kínáltak, voltak, akik elfogadták, mert más nem tehettek, ezek elmentek valahová, éktelen zajjal közeledő harckocsik nyomában, aztán vagy visszatértek, vagy nem, mások elutasították az éles golyókat, ezek közül is sokan elmentek, természetesen más irányba, ők életben maradtak, de nem biztos, hogy visszatérnek. Mi, akik itt maradtunk, szegények lettünk, és az az érzésem, hogy kevesen vagyunk, és attól félek, hogy még kevesebben leszünk. Lehet, hogy ezt már egy évvel ezelőtt is mondtam. A naptár úgy hozta, hogy most ismét ünnepelnünk kellene, kevés ember azonban nem tud igazán önfeláldozóan ünnepelni. Legfeljebb csöndesen visszaemlékezünk azokra az időkre, amikor még tiszta volt a fehér hó, tiszta volt a kék ég, a fákon is gyönyörű zöld levelek nőttek, és még a szegénységnek is egészséges földszaga volt.

Zajos éjszaka után mondom ezt, hogy csöndesen emlékezünk, de nehezen tudom elhinni, hogy az új esztendő csöndet és nyugalmat hoz. Fülseretően harsány hangok hallatszanak körülöttünk, az is megeshet, hogy ismét éles golyókat kínálnak fel, aztán mindenki újból eldöntheti, hogy merre megy, vagy esetleg a helyén marad. Talán még eldöntheti.

Ezzel együtt remélem, hogy Szilveszter éjszakáján legtöbb hallgatónk mégiscsak jól érezte magát. Lehet, hogy nem úgy, mint régen, nem annyira derűsen és bizakodva, de időnként talán mégis jó kedvünk volt, lehet, hogy

találkoztunk igazán vidám emberekkel is, és ahogyan azt az illem és a szokás megkívánja, sok boldogságot kívántunk azoknak, akiket szeretünk, meg azoknak is, akiket kevésbé szeretünk, vagyis mindenkinek. Szükségünk lesz a jókívánságokra az előttünk álló esztendőben, fogadjuk hát komolyan őket. Én is őszintén mondom még egyszer: boldog új évet kívánok minden kedves hallgatónknak.

Elhangzott az Újvidéki Rádió *Reggeli Híradó* c. adásában,
1993. január 1.

Önérzetesen

Ez a költő túl sokat sír és túl sokat panaszkodik, fogalmaztam meg magamban és magamnak enyhén magyarnótás terminológiával első véleményemet József Attiláról, mintegy tíz versének elolvasása után, még nagyon fiatalon, nagyon türelmetlenül és dühösen, azután elmorfondíroztam azon, hogy vajon miért siránkozik egy magyar költő Magyarországon, hiszen ott mindenki magyarul beszél, még a rendőrök is, tehát otthon van a költő, márpedig otthon nem szokás siránkozni, és nem szokás öngyilkosnak lenni. Én akkortájt és még sokáig nem éreztem otthon magam, túl gyakran kellett dadognom idegen nyelveken, ezért már vagy tizenkét éves koromban ponyvaregényeken hizlalt fantáziámmal kockás füzetlapokon gyönyörűen leírtam hitvallásomat, amelyben fennen hangoztattam magyarságomat és bizakodásomat a szebb jövőben, a tintával és gyöngybetűkkel leírt szöveget rajtam kívül még két barátom aláírta, a kockás füzetlapokat beletettük egy dunsztosüvegbe, cukorspárgával celofánt kötöttünk rá, és az üveget alkonyatkor elástuk a temetőben egy sírhant mellé, amely sírhant alatt egy derék magyar férfi nyugodott, akit a háború vége felé derékban kettéfűrészelték egy rozsdás keresztvágó fűrészszel. Ha egyszer feltűrik a szenttamási katolikus temetőt, talán megtalálják a régi irományt, bár nem tudom, hogy a dunsztosüveg és főleg a celofán meddig bírja ki a föld alatt károsodás nélkül, az is lehet, hogy a tinta már teljesen megfakult, abban az időben meglehetősen gyanús összetételű, vacak tintákkal írtunk.

A szebb jövő persze késett, és én egyre türelmetlenebb lettem, azt hiszem, hasonlóképpen fortyogtam, mint Széchenyi István Balásty nevű közhuszárja az unalmas nápolyi hadjáratban, amikor hiába szomjazott az ellenséges vérre, és emiatt keresetlen szavakkal szidalmazta a gyalog világ lassú járását, nagyjából ezt tettem magam is, és elhatároztam, hogy a továbbiakban hanyagolom József Attila költészetét, untilg elég volt tíz versét elolvas-

nom és megszemlélnem a költő bajuszos fényképét, amely nyomán, mellesleg, másfajta verseket vártam volna tőle.

Önérzetes ember néz a fényképről, bár nekem, mondjuk, Arany János harcsabajuszos fotója még mindig jobban tetszett, de azért az Ipariskola befejeztével osztályelnökként ráparancsoltam a fiúkra, hogy önérzetesen fényképezkedjenek le a tablóra, megtették ezt valamennyien, fényképeink mellé rakétákat, repülőgépeket és műbolygókat rajzoltattunk, szét is szóródtunk a nagyvilágban, mintha rakétákkal lőttek volna bennünket sokfelé. Nem tudom, hogy abban az évben ki tervezte meg a tanítóképzős lányok tablóját, de szép volt, mert szépek voltak a lányok, és József Attila-idézetet nyomattak a képek alá, miszerint ők egész népünket fogják - nem középiskolás fokon - tanítani. Megmosolyogtuk vagy éppenséggel körberöhögtük az elemisták közé vonuló lányokat, de ők ott maradtak a helyükön, és ettől az idézett sorok visszanyerték eredeti értelmüket. Engem akkoriban gyöngéd szálak fűztek ezekhez a szép lányokhoz, ismét elővettem József Attila verseit, és amikor az egyetemen életemben először magnetofont tettem eléem beszéd és olvasás gyakorlása céljából, a *Kész a leltárt* dörögtem bele a mikrofonba. Visszahallgattam magam, és ledöbbenve, majdnem riadtan tekingettem tanáramra. Nem ismertem rá a saját hangomra. Tanárain vigasztaltak, hogy ne csüggedjek, a hangom eredendően érdes és reszelős egy kicsit, de ettől a felolvasott vers még igen jó, és egyszer még én is vihetem valamire. Ezek után már József Attila több fényképét is megnéztem figyelmesebben. Lassanként rájöttem, hogy nem is siránkozott olyan sokat a verseiben, inkább indulatos és ingerült volt, nem tetszett neki a világ, tehát erős szeretett volna lenni, helyett csupán jó verseket írt. Tersánszky meséli valahol a visszaemlékezéseiben, hogy a cingár József Attila gyakorta nekirontott, lefogta karjait, a falhoz vagy a kerítéshez szorította, mintegy a fizikai erejét is bizonyítandó, ő meg mélán hagyta, teljék benne kedve. Aztán egy napon, amikor gondolataiba mélyedve szórakozottan téblábolt, és a költő ismét lerohanta, ő fél kézzel hanyagul a földre vagy az ágyra nyekkenette. Az életerős prózaíró gesztusa volt ez az izgága költővel szemben, mondhatnám kajánul. A leterített költő azonban olyan szemrehányóan nézett letről fölfelé, hogy a prózaíró elszégyellte magát. Csakhogy a legtöbb szórakozott és gondterhelt ember nem szégyenkezik, észre sem veszi a szemrehányó tekinteteket, és ettől a költő néha talán nem érzi otthon magát, amikor otthon van.

Egészen fiatal koromban ezt másképpen gondoltam, de azóta kicsit megöregedtem, aminek nem örülök, kissé bölcsőbb lettem, aminek szintén nem örülök túlságosan, így hát továbbra is büszke vagyok régi utasításomra, hogy „tessék önérzetesen fényképezkedni!”.

Népszabadság, 1995. április 8.

Megbombáztuk a Poligont

Ismét sajnálom egy kicsit a megcsalatkozott jugo-magyarokat, mint ahogyan már '91-ben is sajnáltam őket, bár sohasem kedveltem túlzottan ezt az emberfajta. Félreértés ne essék, nem a délvidéki magyarok többségére gondolok, hanem azokra, akik a kötelező kisebbségi szolgálatküszéget is túl-lihegve hangoztatták jugoszláv hazafiasságukat és elkötelezettségüket a gyönyörű, sokszínű ország mellett, anyanyelvükről igyekeztek sebesen megfeledkezni, ami majdnem sikerült, az államnyelvet még nem sikerült teljesen elsajátítaniuk, egy nemzetiség tekintélyét Vajdaságban vagy Baranyában azonban eléggé megtépázták, mivel a mindenkori hatalom általában hajlamos a kategorizálásra, és egyébként is elvárja a meghunyászkodást. A kilencvenes években azonban kiderült, hogy a sokszínűség beszűkül, talán nem is gyönyörű, sőt a fölösleges mellőngetésbe akár bele lehet halni igazi harctereken. Eljött a csalódás és a menekülés ideje, és a lelkes hazafiaknál még tetézte a bajt, hogy újra kellett tanulni az anyanyelvüket, márpedig a nyelvtanulás költséggel és sok vesződséggel jár, irigylhették azokat a honfitársaikat, akik nem áltatták magukat a sokszínűséggel, és folyékonyan beszéltek magyarul, mint ahogyan a kosovói albánok albánul.

Megpróbálják megrikítani őket, nehezen megy. Most miattuk csapkodnak a rakéták, Vajdaságban is.

Életem java részét ott töltöttem el, sokáig egy katonai laktanya közelében laktam, hatalmas gyakorlóter övezi, a zöld fűvön időnként tankokat és rakétákat láttam, amolyan kisebbfajta rakétákat, lehet, hogy csak a jégeső ellen, bár ez nehezen hihető.

A gyakorlóteret hivatalosan Poligonnak nevezték, ami kissé megcsúfolja a görög eredetű szó tartalmát, de nyilván most is így nevezik, én viszont következetesen csak gyakorlóteret, esetleg kilővőpályát emlegetek. Főleg azért, mert néhányszor ide rendeltek be tartalékosként, vezényszóra vertem a diszlépést a kibetonozott utakon, és sisakos fejfel kűsztam a zöld fűvön. Végül ráuntam, eldobtam a behívókat, és az egészet, szerencsére, átvészelttem pénzbüntetéssel. Fialat jugo-magyar fiú lakott a szomszédaságomban,

néha eltársalogtunk, erősen makaróni nyelven beszélt, ami nem csoda, az anyja az elsők között lépett be a jelenleg is hatalmon lévő szerbiai pártba. Csakhogy a hízelgőket sem fogadják mindenütt bizalommal, úgy hallom, mostanában felmondta tagságát. A fiú pedig felhívott a minap egy pesti számról, közölte, hogy családjával együtt átmenekült, nem akar hős jugoszláv katona lenni Kosovóban, meg aztán a Poligont, így mondta, bombatalát érte, emberéletben nem esett kár, de a környező házak ablakai betörttek, és éjszaka rablóbandák garázdálkodnak. Megkért, hogy segítsek neki alkalmi albérletet találni. Persze hogy segítsek, esetleg még nyelvtanárt is keresek, ha hosszabban akar itt berendezkedni.

Valójában azonban a Vajdaságban maradt magyarok helyzete aggasztó. Azoké, akiknek nem kell nyelvtanár. Egy csődbe jutott, agresszív politika ugyanis besorolhatja őket a petyhüdt nemzetiségképbe, holott kiléptek ebből, tulajdonképpen mindig is kívül voltak. Csakhogy egy vesztes háború győztesként viselkedő vámszedői mindig a védteleneken állnak bosszút, és természetesen folytatják vámszedő munkájukat. A lelkendező, sokszínű hazafiak felbátorították őket.

Nem csak a hatalom hajlamos a kategorizálásra. A martalócok is. A Poligonok mellett nagy szükség lesz az öntudatra és az önérzetre.

1999.

Magyar Szó, 2002. augusztus 31.

Utószó jegyzettel

Az életmű ötödik, naplórészletekből, interjúkból, cikkekből, esszékből, könyvismertetőkből összeállított kötetét, annak ellenére, hogy az ún. járulékos, kiegészítő szövegeket tartalmazza, az írói opus szerves részének kell tekinteni, s mint ilyen, joggal számíthat a Gion-művek, regények és novellák olvasóinak érdeklődésére. Ezek a szövegek olvasói kíváncsiságunkat kielégítendő egyrészt életrajzi vonatkozásaikkal hozzájárulnak ahhoz, hogy emberként jobban megismerjük az író, másrészt pedig – annak ellenére, hogy sem a regények, sem a novellák irodalmi/esztétikai megítélését nem befolyásolják – segít(het)nek abban, hogy közelebbi ismereteket szerezzünk a regényekkel és novellákkal kapcsolatban.

Kötetünk négy fejezetének szövegei háromféle műfaji besorolás szerint különülnek el egymástól. Azzal, hogy míg a naplórészletek és az interjúk tömbje műfaj tekintetében egységes, jóllehet a naplóregénynek is nevezett *Véres patkányirtás...* külön fejezet, addig az *Egyéb írások* cím alá sorolt szövegek között esszéket, cikkeket, jegyzeteket, hosszabb-rövidebb könyvismertetőket egyaránt találunk. Az előbbieket esetében nem mindegyik, de minden fontosnak tartott közlemény helyet kapott a válogatásban, az utóbbiak esetében pedig csupán keskeny résnyi betekintést kívántunk adni a szépíró Gion Nándor publicista és esszéírói, kritikai tevékenységébe, s ennek megfelelően nem törekedtünk Gion publicisztikájának teljes(ebb) bemutatására, bár ez sem lenne érdektelen vállalkozás. De ez már kevésbé illene a vezérelvként választott szerkesztési koncepcióba, amely szerint az életműkiadás ötödik kötete elsősorban az író közelebbi alkotói, emberi megismerését lenne hivatott szolgálni, segíteni.

Kötetünk legnagyobb hányadát a két fejezetre osztott naplók képezik. Az első részletei megszakításokkal, időbeli ugrásokkal ugyan, de akár szinte a teljes élet alakulásába adnak betekintést, míg a *Véres patkányirtás...* a szerző életének egy rövid, mindössze néhány hónapnyi időszakát örökíti meg.

Munkássága során Gion kétszer választja a napló műfaját. Mindkétszer akkor, amikor úgy érzi, erre lényeges személyes okok késztetik. Először

a hetvenes évek legelején, amikor megrázó személyes tragédiáját követően (felesége borzalmas halála után, bár ezt a szövegben nem említi) félévi (felejtést, gyógyítást segítő) azilumot jelentő pesti ösztöndíja után hazatér. Másodszor pedig a nyolcvanas évek legvégén a gyorsan kiteljesedő országos tragédia napjaiban, amikor kezdetét veszi a balkáni örület, s neki rádiós főszerkesztőként kell helytállnia, illetve amikor a következő évtized elején Pestre költözik.

Ahogy más a két korszak naplórírást indító oka, úgy más a választott műfaji változat is. A *Véres patkányirtás...*-ban élete egy időben pontosítható eseményét regényszerűen beszéli el, ezzel szemben a puzzle-szerűen összeállítható naplórészletek címmel közölt szövegek egy részében – a töredékeség ellenére – szinte szabályos önéletrajzot ír, illetve feltehetőleg (amint erre a megjelenések dátumából következtetni lehet) néhány évnyi késéssel reagál a közelmúlt napi eseményeire, novellát vagy tárcát idéző módon. Bár mely változatot is nézzük, a szépírói megformálás – inkább, mint elsősorban az események tényyszerűségét követő *Véres patkányirtás...*-ban – szembevető.

Ha műfaji alapkövetelménynek tekintjük, ahogy a szakirodalom sugallja, miszerint a napló olyan én-központú narráció sajátos formája, amely egyesíti a dokumentum és a személyesség jegyeit, a közélet időszerű történéseit és az egyéni élet eseményeit a hozzájuk fűződő érzelmi, gondolati mozzanatokkal, akkor nem lehet kétséges, hogy Gion Nándor naplóként jegyzett szövegei kivétel nélkül megfelelnek a műfaji kritériumoknak. Ahogy az sem, hogy a Lejeune-i* meghatározás értelmében Gion esetében is a napló olyan „visszatekintő prózai elbeszélés, melyet valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt pedig magánéletére, különösképp személyiségének történetére helyezi”, és az így létrehozott szöveget az olvasónak a vele kötendő szerződés értelmében saját élettörténeteként kínálja fel, s amit az olvasó, elfogadván a felkínált egyezséget, mint ilyent egyetértőleg tudomásul vesz.

Ebbe a szakterminológia szerint író és olvasó között létrejövő paktumba eleve beleértendő a műfajra jellemző kétarcúság. Nevezetesen az, hogy bár a napló mélyen személyes jellegű, de ez nem zárja ki a nyilvános közlést, hanem természetesnek tartja. Olyan monológforma, amelyet az író önmagával folytatott dialógusként hoz létre (erre utalnak az eseményekhez fűződő kommentárok), de ami közléskor az olvasóval folytatandó párbeszéddé

* Philippe Lejeune: Önéletírás, élettörténet, napló. L'Harmattan, Budapest, 2003.

módosul, szélesedik. Annak ellenére, hogy a naplórészleteket író Gion Nándort is, mint ezt a műfajt választókat általában, az (ön)kifejezés igénye vezérelte, amiben óhatatlanul közrejátszott az önmagával és környezetével történő szembesülést meghatározó megkönnyebbülés vágya, mint legszemélyesebb indíték, egyetlen pillanatban sem juthat eszünkbe, hogy csak magánjellegű használatra rögzítette az eseményeket és a velük kapcsolatos érzelmi, gondolati reakcióit. Nem kétséges tehát, hogy naplórészletekként jegyzett szövegeit a közlés, az olvasóval való kommunikálás szándéka hívta életre. Ezt támasztja alá a hagyatékban található irattartó, melyben naplói két példányban gépelt kézíratait gyűjtötte, rendezte, láthatóan kiadásukra gondolva, illetve az a megjegyzése, hogy „egész könyvet” tervez „összeállítani” naplójegyzeteiből.

Bármennyire szubjektív műfaj a napló, az olvasóban óhatatlanul is felmerül a szövegek valóságtartalmának gondolata, kívált, ha a leírtakkal saját emlékeit szembesítheti, aminek hatására olykor bizony vitába száll(hat) az íróval. Magam is így vagyok Gion naplójegyzeteinek bizonyos részleteivel, melyekről úgy vélem, nincsenek mindig összhangban a történetekkel, illetve a szerző önmagáról, elsősorban közszerepléséről adott utólag kialakított képével. Ilyen részlet az ún. Sziveri-ügyben betöltött szerepe, amikor magát kevésbé fontos tényezőnek látta annál, mint amit az *Új Szimposion* tanácsa elnökeként (a hatalom nyomására!) vállalnia kellett. Hasonlóképpen vitatható az is, hogy (ugyancsak – egy másik – hatalom parancsára) valóban jó, olyan sikeres megoldás volt-e az Újvidéki Rádió széles körben fogható középhullámon sugárzott magyar nyelvű műsorának a csak korlátozottan hallgatható rövidhullámra történő áttétele, ahogy ezt a naplóíró több ízben is megemlíti (igaz, egyszer „elszólja” magát, s beismeri a változás hátrányát), még ha kárpótlásul a műsoridő huszonnégy órányira bővült is? Igazi vitám azonban azzal a számomra elfogadhatatlan, mert eddig tudtommal bizonyítást nem nyert konstrukcióval lenne, mely szerint a *Szimposion* című melléklet, de még inkább az *Új Szimposion* című folyóirat megjelenését a hatalom azért támogatta, hogy az irodalom iránt érdeklődő, ezzel foglalkozó vajdasági magyar fiatalokat jugoszláv elkötelezettségre serkentve Magyarországgal ellen hangolja. Míg erre nincsenek bizonyítékok, nem hiszem, hogy a hatalom ennyire okos és számító lett volna, ezért inkább a *Szimposion*-mozgalmat elmarasztalni, ennek jelentőségét megkérdőjelezni kívánók elmekonstrukciójának kell tekinteni, amit számomra érthetetlen módon Gion is elfogadott, ha csak nem az a tévhit vezérelte, mint az átköltözött írók közül

másokat is, hogy ezzel megkönnyíti saját magyarországi befogadását. Kár, hogy ezt megbeszélni már nem áll módunkban. Ebből adódóan a még élő utókor dolga szubjektív igazságként elfogadni a szerző gondolatait, nézeteit mind közösségi témák vonatkozásában, mind pedig saját szerepét illetően.

Ettől függetlenül Gion Nándor naplói (akárcsak a naplójegyzetekkel szubjektivitás tekintetében rokonságot tartó interjűk) érdekes és mind irodalmilag, mind pedig személyes dokumentumként is jelentős szövegek, amelyek az események felidézése és ezek véleményezése mellett az ún. immigráns irodalomnak nevezhető jelenségre is felhívják figyelmünket. Kétségtelen, igen sajátos változatról kell beszélni, mivel az egykori Jugoszláviából átköltözött, bevándorolt írók ugyanabból a nyelvi kultúrából, de másféle társadalmi, s részben másfajta emberi és kulturális közegből jöttek. Kétségtelen, hogy a befogadás és a beilleszkedés igénye munkál(t) bennük, ugyanakkor műveik tematikáját tekintve nem tudtak/tudnak szabadulni attól a világtól, melyben előtte évtizedeken át éltek, ami természetes, elfogadható és semmiképpen sem elítélendő. Gion opusának alakulása mellett erre példa lehet Balázs Attila vagy Majoros Sándor írói pályája. S az is érthető, amint ezt Gion Nándor naplójegyzetei és interjúi tanúsítják, hogy a befogadás és beilleszkedés szempontjából elsősorban éppen a vallomásoknak helyet adó, a szerzőt emberközébe mutató megismertetését segítő szubjektív jellegű műfajok a legalkalmasabbak. Ilyetén talán nem véletlen, hogy Gion is Magyarországra költözését követően választja egyre gyakrabban az évek során szinte életrajzzá terebélyesedő naplóformát.

Mint minden írói vallomás esetében, ezúttal is magától kínálkozik az életmű iránt érdeklődő olvasót foglalkoztató kérdés: mit kap a szerző regényei és novellái jobb megértése érdekében? Gion esetében, bár nem mindig azonosítható, melyik művére utal, nem érheti csalódás az olvasót. Az érdekes életrajzi adatok mellett az író irodalomról, politikáról, saját műveiről közölt részletekből kirajzolódik Gion Nándor emberi és alkotói világa, amely kellő módon árnyalja a regények és novellák alapján kapott képet, amihez a naplórészletekkel együtt a kötetbe válogatott interjűk is jelentős mértékben hozzájárulnak. A naplójegyzetekben található számos példa közül illusztrálásként csak egyet említek, azt, amikor a *Korai halálaimról* című jegyzetében arról ír, hogy tél idején „a vert falú, frissen vakolt és még nem eléggé kiszáradt faluvégi házban, ahol a hideg nyirkosság lilára színezte a bőrünket, apám a karjaiba vett, énekelt nekem, és táncolt velem, a levegőbe dobált,

nem engedte, hogy megfagyjak?”. Ez a jelenet visszaköszön az *Ezen az oldalon* című műben, melyben az ácsmester Romoda táncol hasonlóan a még kelően ki nem száradt házban beteg feleségével, hogy megóvja a fagyhaláltól.

Hogy Gion Nándorral számos interjú készült, annak legegyszerűbb magyarázata, hogy írói színrelépésétől kezdve, kezdetben elsősorban díjai okán, majd áttelepülését követően immár sikeres íróként, s nem utolsósorban mint jó svádájú mesélő felkeltette a sajtó érdeklődését. Szívesen kérték fel interjúra, amit ő ki is használt olyképpen, hogy a heti és napisajtónak nyilatkozva saját életrajzának részleteit ügyesen (olykor ügyeskedve) összefüggésbe hozta az aktuális érdekességekkel, a folyóiratok számára adott nyilatkozataiban, melyek beszélgetések s nem interjúk, viszont valóban alapos, műveivel is kapcsolatos, életutat és pályarajzot nyújtott. Ezekben saját, elsősorban pesti novelláiban is gyakorta olvasható, nyilván az irodalommal ponyvák olvasásával ismerkedő fiatalember fontosságtudata éppen úgy kísért, beleillik, mint ahogy nem zavaró bizonyos mozzanatok, elsősorban életrajzi tények ismétlődése, lévén hogy ezek mindig más szöveggörnyezetben fordulnak elő, s ilyenformán más és más kicsengést kapnak, illetve az, hogy olykor egymásnak ellentmondó részletekre bukkanunk.

Külön kell szólni a *Véres patkányirtás...*-ről. Az 1971-ben írt és az *Új Symposion*ban nyolc folytatásban publikált naplóregényről, melyről talán utóhangnak is tekinthető, majd húsz évvel későbbi *Aranyosról, illetve kettős szerelmeimről* című naplórészletében mond cseppet sem hízeltő véleményyt. Gion ezt a szöveget „nagy vehemenciával” írt, „szerencsétlen sorsú”-nak mondja, ami „a kellesténél jobban forgalomba hozta” a nevét „politikai körökben, és ahogy az lenni szokott, jöttek a kellemetlen következmények”, diplomáciai tiltakozást váltott ki, a határról visszafordították, „diplomáciai tiltakozások nyomán kivonták a nyomdából, könyv sohasem sem lett belőle”*. De végül is szerencsésen megúszta az ügyet. Különben utólag úgy látta, hogy korai vállalkozás volt a naplóírás, s mint tudjuk, évekre fel is hagyott vele. Ezt a véleményyt igazolja, hogy a *Véres patkányirtás...* könyvben történő megjelenéséről mindvégig lemondott, lévén hogy utólag már csak a szerelmi szálát hagyná meg, „azokat a részleteket – ahogy írja –, melyekben elmarasztalóan szölok emberekről, akik akkor nem védekezhetek, sietve

* Egyetlen megjelenése: Árpás Károly: Az építő-teremtő ember (Bába Kiadó, Szeged, 2008.) című tanulmánykötet, melynek szerzője dicséretes, de fogyatékos szöveggondozással tette hozzáférhető az addig csak folyóiratban olvasható szöveget.

kitörölném”. Hogy ebben az életműsorozatban, melyben Gion Nándor szépírói opusa mellett önálló kötetbe válogatva naplói, interjúi és néhány egyéb írása kap helyet, van-e jogunk az író egykori elhatározása ellenében ezt a részben megtagadott szöveget is felvenni, az akár vitatható is lehetne. De ha célunk szövegei alapján bemutatni az író gondolkodásának alakulását, akkor talán mégsem lehet kétséges, hogy az így formálódó képben a *Véres patkányirtás...*-nak is helye van. Ezt támasztja alá a Gionról monográfiát író Elek Tibor, aki könyvében* több oldalon is foglalkozik a „pesti napló”-nak nevezett szöveggel. Itt egyrészt a Forum Könyvkiadó főszerkesztőjének emlékezésére** hivatkozva Elek korrigálja Gion azon állítását, hogy kézirátát „kivonták a nyomdából”, lévén hogy a kiadó vezetője javaslatára közös megegyezéssel elálltak a *Véres patkányirtás...* könyvbeli megjelenésétől***, másrészt pedig irodalmi műnek tekinti a szöveget, és megállapítja, hogy „a publicisztikus, esszéisztikus témákat és magánéleti élményeket, érzéseket egyaránt hétköznapi esetlegességekkel (a napló ezt megengedi!! – G. L.), pongyolaságokkal visszaadó nyelv” miatt a szöveg „nem tud esztétikai többletjelentésekkel telítődni”. A monográfus a hatvanas/hetvenes évek fordulóján divatos, a vajdasági magyar irodalomban Végel László *Egy makró emlékiratai* című regénye fémjelezte „jeans-próza”-szerű szövegek közé sorolja Gion naplóregényét, melynek – szerinte – „szépirodalmi értéke csekély”.

Mindezek ismeretében indokolt lehet a *Véres patkányirtás...*-t az életmű szerves részeként megjelentetni.

Végezetül a kötet válogatójaként, szerkesztőjeként arra kérem az olvasót, hogy az *Egyéb írások* fejezetcím alá sorolt szövegeket tekintse olyan függeléknek, amelynek egyetlen szerepe, hogy ízelítőt adjon Gion Nándor publicisztikai és esszéírói tevékenységéből. Ennek jegyében kaptak itt helyet olyan esszék és könyvkritikák, amelyeket az irodalom iránt már érdeklődő, abban saját helyét kereső fiatal szerző, (s ilyenén inkább a témaválasztás, a szemlélet, s nem a szakmaiság érdemel figyelmet!), majd rádiós újságíró írt, illetve amelyek Gionnak a publicisztika különféle műfajaival való próbálkozásaira utalnak. Lássék: ennek a jelentős szépírói életműnek van egy

* Elek Tibor: Gion Nándor írói világa. Noran, Budapest, 2009.

** Juhász Géza: A fordulat utáni forrásokban. Életjel, Szabadka, 1999.

*** Gion nyilván összemosza a *Véres patkányirtás* nyomdai sorsát a *Tükör 71* címmel készült, az év legjobbnak ítélt írásait tartalmazó antológia bezúzásával, amelybe beválogatták – mintegy negyven szerző művével együtt – a pesti napló első folytatását is.

ilyen, eddig mellőzött, de mindenképpen figyelemre méltó, az író portréját kiegészítendő, feltárássra nem érdemtelen vonulata is.

* * *

Általában nem szerencsés, ha a szerkesztő magyarázza, milyen elképzelés szerint állította össze a kötetet vagy ennek egy-egy fejezetét. Beszéljen a kötet magáért, ha tudja, védje meg, igazolja önmagát. Néhány mondatnyi magyarázatnak most mégis szükségét érzem, elsősorban a naplórészletek vonatkozásában. Említettem, Gion Nándor második naplóíró korszakának szövegeit puzzle-szerűen lehet egésszé szerkeszteni, ami egyrészt elkerülhetetlenné teszi, hogy bizonyos részletek, adatok ne ismétlődjenek (ez az interjúkra is vonatkozik), másrészt pedig a szerkesztő arra kényszerül, hogy maga csoportosítsa részben idő, részben tematika szerint az egyes szövegeket. Ezt a munkát nehezítette az a tény is, hogy több naplójegyzetnek nem sikerült pontosítani megjelenési helyét és idejét. Ha ez lehetséges volt, akkor feltüntetjük, ha nem, akkor a szövegeket kéziratként jelöljük. A kötet végleges szerkezete több változat mérlegelése után alakult ki. Logikus lett volna, ha a megírás idejét követve a *Véres patkányirtás...* nyitja kötetet, de ennél jobb megoldásnak láttam, ha az életrajzi jellegű naplórészletekkel indítunk, amit a pesti napló külön fejezetként folytat. A lapinterjúk közül a legtöbb hírértékkel, a folyóiratbeli beszélgetések közül pedig a legtöbb életrajzi részlettel rendelkezőket válogattam be. Az *Egyéb írások* sorrendjét egy kivétellel a megjelenés időrendje határozta meg, így látszik legjobban a szerző szemléletének alakulása.

Végezetül, de nem utolsósorban köszönetet szeretnék mondani mindenkinek, aki szöveggel, tanáccsal segített abban, hogy a naplórészletekből, interjúkból s más írásokból kötet legyen, de mindenekelőtt Gion Eszternek és az OSZK Kézirattára munkatársainak.

Gerold László

Tartalom

I. NAPLÓ RÉSZLETEKBEN

Keresztapámról és hitvallásaimról	7
Korai halálaimról	16
Könyvekről, íráságom kezdeteiről	24
Nagybátyámról	34
A nőkről	44
Aranyosról, illetve kettős szerelmeimről	47
Rádiós világ	51
Író a tanyán és a történő történelemben	60
Szegény Hajdú Laciról és Harag Györgyről	75
Két költőről és a költészetről	85
Az irodalom körül	93
Otthon/itthon és a cigarettapapírról	100

II. VÉRES PATKÁNYIRTÁS IDOMÍTOTT GÖRÉNYEKKEL 115

III. INTERJÚK

Első interjú	191
Fiatal írók előretörése	196
A <i>Virágos katona</i> mai témájú regényeim bevezetője	199
„...Kimeríthetetlen forrás...”	203

Mesélni: igaz történeteket	219
A tengerben néha kövek is vannak	223
Kisebbség, többség, emberség	228
„...izgalmasan kezdődött eszmélésem a szülőföldemen”	234
Latroknak is játszott „...a műzsák nem hallgattak el, de igen-igen megkeseredtek...”	239
Szabadkőműves szeretnék lenni	245
A szálak Szenttamásról indulnak	252
„Nincs időm észrevenni a történet eltűnését”	257
„...csak nézett ránk, és hallgatózott...”	273
Utolsó beszélgetés	281

IV. ESSZÉK, CIKKEK, KÖNYVISMERTETŐK, JEGYZETEK

A cselekvő ember tragédiája	289
Thomas Mann, az esszéíró	292
Részleges hozzájárulás	297
Írói szerénység – rendhagyó alkotási mód	300
Irodalomról a rádióban	306
Barátkozás a kövekkel	315
Csehszlovákiában (1968. VII. 12.–1968. VII. 20.)	318
Hófalak között	322
Telefon	324
Boldog új évet	326
Önérzetesen	328
Megbombáztuk a Poligont	331
Gerold László: Utószó jegyzettel	333

A kiadásért felel Kőrössi P. József
a Noran Libro Kiadó Kft. ügyvezető igazgatója
www.noranlibro.hu / kiado@noranlibro.hu
Felelős szerkesztő Gerold László
Korrektor Horváth Annamária
Borítóterv Faragó Ágnes
Tördelés Gróf Levente

Készült a debreceni Kinyizsi Nyomdában
Felelős vezető Bördős János ügyvezető igazgató